

PREDGOVOR

Jože PIRJEVEC

Po dveh publikacijah, v katerih smo zbrali članke o življenjskih pogojih in pravni zaščiti slovenske manjšine v Italiji (*Acta Histriae*, 2003, 2; *Na oni strani meje: slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866–2004*, Koper, 2004), objavljamo še tretjo v prepričanju, da je omenjena tematika še vedno aktualna. Pač zato, ker se mora zamejstvo soočiti z novimi izzivi in ker na italijanski strani še ni dozorela zavest, da je treba slovenski manjšini zagotoviti enakovreden status v prostoru na »zahodni« meji, če naj ta doseže evropske standarde civilnega sožitja in si zagotovi pogoje za gospodarski razvoj. Pred sedmimi leti je rimski parlament po dolgih letih boja izglasoval zakon o »globalni zaščiti«, ki so ga Slovenci v Italiji sprejeli bolj zaradi izčrpanosti kot pa prepričanja v njegovo pravičnost – skratka z zavestjo, da česa boljšega pač ni mogoče doseči. Zakon, ki je prenašal odločitev o tem, kako in kje naj bi ga izvajali, na nižje organe, v prvi vrsti na občinske oblasti in na »paritetno komisijo«, oblikovano pri deželi Furlaniji-Juljski krajini iz italijanskih in slovenskih predstavnikov, pa je bil zastavljen tako, da je bilo mogoče zavleči njegovo izvajanje v nedogled. Ker je kmalu po njegovi odobritvi prišlo v Italiji do političnega preobrata, v katerem so desničarske sile prevladale nad levo-sredinskimi, je ostal celih pet let zamrznjen, kajti očitno je bilo, da na lokalni in vsedržavni ravni ni bilo politične volje za njegovo uresničitev. Po izteku tega obdobja se je vrnila na oblast leva sredina, ki pa tudi ni menila, da ga je treba čim prej aplicirati, saj je imela veliko drugih prednostnih nalog. Ko je dve leti kasneje klavrno propadla, se je na predčasnih volitvah triumfalno znova uveljavila desnica – tako na državni kot na deželni ravni –, od katere ni pričakovati nič obetavnega. Slovenska manjšina je tako še vedno izpostavljena vsem mogočim pritiskom in prisiljena, da živi v okolju, ki je do nje in do njene matice, Republike Slovenije, sovražno ali vsaj neprijateljsko nastrojeno.

Ali v tej oceni pretiravam? Naj v podkrepitev svojih besed omenim dva dogodka, ki sta v zadnjem času naredila name močan vtis. V prvem primeru gre za majhno, a značilno epizodo. Kot znano je na enem od kirurških oddelkov v tržaški bolnišnici na Katinari pred nekaj meseci prevzel mesto primarija mlad slovenski zdravnik iz Ljubljane. O njem se je z bolniško sestro pogovarjal italijanski kolega. »Že, že,« je dejal, »saj je sposoben. A kljub vsemu ostaja SRS.« Ko ga je dekle vprašalo, kaj pomeni SRS, ji je pojasnil, da gre za kratico

krilatice »Sci'avo resta sci'avo«. Za tiste, ki ne znajo italijansko, naj povem, da je »sci'avo« tradicionalna psovka za Slovana in da »resta« pomeni »ostaja«. Skratka, če si »Slovan« (v Trstu in okolici še ne ločijo med Slovenci, Hrvati in drugimi slovanskimi narodi), si pač a priori manjvreden človek, pa naj bo tvoja profesionalna izobrazba še na tako visoki ravni. In takšno mnenje ni razširjeno samo v plebejskih krogih, temveč tudi v krogih elite. Pravzaprav nisi samo manjvreden, temveč kot član določene etnične skupnosti tudi kriv »genocida«, do katerega je prišlo po drugi svetovni vojni nad Italijani »samo zato, ker so bili Italijani«.

Gre za problem »fojb« - brezen, v katera so maja 1945 Titovi partizani vrgli trupla tistih italijanskih kolaboracionistov (pri čemer ni izključeno, da so bili med njimi tudi nedolžni ljudje), ki so bili pobiti v maščevalnih likvidacijah ob koncu vojne. Približno 3.000 oseb je bilo nato deportiranih v notranjost Slovenije, kjer jih je nekaj sto izgubilo življenje v izredno težkih pogojih ujetništva, medtem ko se je večina v naslednjih mesecih in letih vrnila domov. Skupno število smrtnih žrtev aretacij in posledic deportacij s celega območja Julijske krajine po prvem maju, kot so ga ocenili zgodovinarji, je približno 2.100. To dramatično dogajanje, ki se vključuje v povojno obračunavanje, tipično za tista področja, kjer se je razvilo odporiško gibanje proti nacifašizmu, je bilo v zadnjih letih (od razpada Jugoslavije naprej) prikazano kot etnična čistka in vsiljeno italijanskemu javnemu mnenju kot predolgo zakrita resnica, o kateri je treba končno spregovoriti. Prišlo je do nenavadno dobro ubrane medijske kampanje, v kateri so sodelovali najpomembnejši vsedržavni časopisi, radijske postaje in televizijski kanali, zadnje čase pa tudi najpomembnejši državni organi, od parlamenta do predsednika republike. Očitno gre za manipulacijo, ki skuša premostiti krizo sodobne Italije, »bolnega človeka Evrope«, kot ugotavlja mednarodni tisk, z iskanjem zunanjega sovražnika, ki naj utrdi majajočo se narodnostno identiteto. Gre za klasično utrjevanje občutka pripadnosti in nacionalnega zanosu, ki so ga v prvi polovici prejšnjega stoletja desni totalitarizmi izrabljali v iskanju konsenza, ki pa je v novih razmerah dokaj anahronističen, saj sta Italija in Slovenija članici Evropske unije, vključeni v isti monetarni sistem in v schengenski prostor. Prav zaradi tega pa je omenjeni pojav še toliko nevarnejši, saj spodkopava same temelje evropske solidarnosti in ogroža njeno stabilnost. Očitno je, da bi Republika Slovenija morala opozoriti Bruselj na to, kar se dogaja na njeni »zahodni« meji, če evropska mednarodna skupnost iz obzira do Italije, njene ustanovne članice, tega noče opaziti. Gre namreč za primer oblikovanja programskega mišljenja »kolektivne krivde«, ki je danes edinstven na našem kontinentu.

Toda naj v oznako položaja, v katerem smo, navedem še drug nadvse zgovoren dogodek. Tukaj ne gre le za bolj ali manj simptomatično epizodo, temveč za odločitev rimske vlade, ki je pred kratkim iz Gorice odpoklicala lokalnega prefekta. Za tiste, ki ne poznajo italijanskega upravnega ustroja, naj povem, da je prefekt predstavnik vlade v določeni regionalni stvarnosti – visok uradnik, ki razpolaga s pomembnimi in odgovornimi pooblastili. Omenjeni gospod je skušal v zadnjih dveh letih uvesti na goriški prefekturi politiko, ki bi bila po vesti in ustavi pravična do Slovencev. Začel je hoditi na njihove proslave in komemoracije, celo protifašistične, in ni skrival svojega prepričanja, da je treba na »vzhodni« meji ustvariti pogoje za plodno sožitje med obema sosednima narodoma. S takim obnašanjem pa si je nakopal negotovanje lokalnih oblastnih krogov, ki so v Rimu toliko časa rovarili proti njemu, da jim ga je uspelo spodnesti. Pol leta pred upokojitvijo so ga odstavili z visoke funkcije, ki jo je imel, in ga postavili »na razpoloženje«, kar je evfemizem za to, da je padel v nemilost. Človek visokega moralnega profila končuje svojo kariero kot zavrženec, ker ni znal uresničevati takšne politike, kakršna naj bi bila v naših krajih potrebna. Gre za potezo, ki je pomembnejša od tega, kar se zdi na prvi pogled. Tu nimamo opravka samo z bolj ali manj rutinsko zamenjavo uradnika, pa naj bo še tako pomemben, temveč za znak, da oblasti ne nameravajo trpeti na tem prostoru nikogar, ki bi skušal biti do Slovencev pravičen ali celo prijateljski. Skratka, priča smo zgovorni odločitvi za točno določeno politično linijo, ki bo še dolgo časa pogojevala odnose italijanskih upravnih struktur do manjšine in do Republike Slovenije. Dejstvo, da so to v Ljubljani spregledali in niso javno reagirali s primerno diplomatsko spretnostjo, a tudi zgovornostjo (gre pač za notranjepolitično odločitev sosednje Italije, v katero naj bi se Slovenija ne vtikala), že samo po sebi priča o tem, da slovenska država na primorskem prostoru ne zna oblikovati politike, ki bi bila primerna zahtevam časa, v katerem živimo.

In kakšna naj bi bila ta politika? Očitno prav nasprotna tisti, za katero se je odločila Italija. Slonela naj bi na zavesti, da morajo Slovenci in Italijani živeti skupaj in da se morajo zaradi integracijskih procesov, v katere so vpeti, med sabo poznati in spoštovati. To naj bi z ene strani narekovalo dosledno izvajanje zaščitnih norm, kar zadeva italijansko manjšino v Sloveniji, hkrati pa čim boljše poznavanje kulture in jezika sosednjega naroda. Z druge strani pa naj bi narekovalo pametno gospodarsko in kulturno akcijo, ki naj bi pospeševala vzpon slovenskega življa na obeh straneh meje, saj je očitno, da bomo Slovenci postali za Italijane privlačen partner le, če se bomo znali izkazati kot razvit, civilizacijsko in ekonomsko močan subjekt, s katerim se spleča in je celo nujno sodelovati. Gre

za dolgoročno akcijo, ki je ne bo mogoče udejanjiti od danes do jutri, ker so stereotipi o »sci'avih« močno zasidrani v zavesti visokega števila ljudi. In vendar gre za edino izbiro, ki jo imamo. Razen če nočemo že vnaprej vreči puške v koruzo in prepustiti stihiji, da z zamenjavo generacij napravi svoje. Vprašanje je seveda, v kakšnem svetu bodo v tem primeru živeli naši potomci.

RAZVOJNE DILEME SLOVENSKO-ITALIJANSKEGA OBMOČJA STIKA TER SLOVENCEV V ITALIJI PO VSTOPU SLOVENIJE V SCHENGENSKI PROSTOR

Milan BUFON

I.

V pogledu identifikacije problemskih izhodišč lahko rečemo, da predstavlja slovensko-italijanski »kontaktni« prostor v splošnem tako dobre kot slabe strani srednjeevropskega prostora ter njegovih družbenih in političnih transformacij, ki so se odvijale med prostorsko konvergenco in divergenco. Poudariti gre, da je to nekakšen konglomerat različnih izvorno enotnih kulturnih prostorov v smislu kulturne pokrajine in načina življenja, v katerih so v dokajšnji koeksistenci shajale različne etnično-jezikovne skupnosti. Državotvorni procesi so nato to območje razbili v več ločenih političnih entitet in s tem zavrli normalen komunikacijski pretok ter odprli tudi številne meddržavne in medetnične konfliktne situacije. Kasnejši družbeni in gospodarski razvoj je ta prostor odprl intenzivnemu mednarodnemu tranzitu ter lokalnim izmenjavam, ki pa ne potekajo usklajeno med posameznimi deli. Še zlasti v njegovih perifernejših in politično občutljivejših delih »normalizacija« mednarodnih odnosov po osamosvojitvi Slovenije in njenem vstopu v EU ni segla še do »terena« in sprožila vse potrebne mehanizme za okrepitev čezmejne integracije, zato na lokalni ravni ni zaznati skorajda nobene spremembe glede položaja slovenskih manjšin in intenzivnosti čezmejne komunikacije. Seveda lahko vzroke za tako stanje iščemo v tem, da v obravnavanem območju primanjkujejo ustrezni institucionalni in infrastrukturni ukrepi, ki bi uspeli spodbujati čezmejno komunikacijo, na primer ustanovitev neke lokalne zveze obmejnih občin in drugih družbenih, gospodarskih in kulturnih ustanov ob meji, ali nekega skupnega koordinacijskega, planskega, informacijskega in promocijskega centra, da o boljših prometnih povezavah, zlasti v smeri vzhod-zahod, niti ne govorimo. Prav gotovo je lokalno in regionalno čezmejno komunikacijo zavrta tudi centralistična in standardizacijska državna naravnost na obeh straneh sedanje »notranje« schengenske meje, ki ni uspela razviti nobenih inovativnih čezmejnih razvojnih politik. Vendar pa bi lahko izbrskali odgovor na začetno vprašanje tudi nekje drugje, in sicer v tem, da so na tem območju prisotne lokalne in jezikovne skupnosti v preteklosti ohranile svoje značilnosti v situaciji koeksistence ravno zato, ker so med seboj relativno malo

komunicirale, in da bo utegnila ta karakteristika »samoohranitvene perifernosti«, ki je sicer dokaj značilna za alpski prostor in za vsa obmejna območja ob »starih« ali »zaprtih« mejah, tudi v bodoče zaznamovati vsaj del območja, o katerem je tu govora. Navsezadnje je lahko tudi okrepljeni lokalizem ena izmed možnih oblik vzdrževanja družbene in kulturne pestrosti in različnosti.

Vsekakor, če je bila v preteklosti funkcija slovenske manjšine v Italiji usmerjena primarno k gospodarskemu posredovanju med dvema družbeno-političnima različnima državama in sistemoma, je od razkroja Jugoslavije, osamosvojitve Slovenije in poenotenja političnih in družbeno-ekonomskih razmer na obeh straneh meje ta vloga izgubila svoj smisel oziroma se je od mednarodno-tranzitne preusmerila na manjšini bolj prikladno regionalno raven. Vzporedno s tem pa se tej manjšini, tako kot drugim obmejnimi manjšinskim skupnostim v Evropi, odpirajo nove perspektive in nove naloge na področju čezmejne družbene in kulturne integracije in povezovanja. To velja še posebej za tista obmejna območja, ki jih označuje dolgotrajna družbena in kulturna povezanost. V smislu dejanske čezmejne integracije in širjenja načel koeksistence, na katerih temelji ne le proces evropske integracije, temveč sodobna evropska civilizacija nasploh, je ob funkcionalnih aspektih čezmejnih gospodarskih izmenjav zato še posebno pomembno, da se v čim večji meri aktivirajo tudi družbene in kulturne oblike povezovanja in posredovanja. Le na ta način se uspejo oblikovati celovitejša in med seboj integrirana prekomejna območja, kjer meja izgubi svojo tradicionalno delitveno funkcijo in kjer se lahko tudi manjšinske kulturne in jezikovne »kontaktne« skupnosti polneje razvijajo.

II.

V sorodnih zahodno-evropskih obmejnih območjih skušajo zgoraj povedano uresničiti z oblikovanjem posebnih institucionalnih čezmejnih teles, tako imenovanih »evroregij«, saj gre tam običajno za primere družbeno in kulturno manj prepustnih »starih« obmejnih območij, kjer je treba obmejno prebivalstvo tako rekoč šele privajati k čezmejnemu sodelovanju. Podobne potrebe se čutijo tudi v Sloveniji, zlasti v tradicionalno perifernejših okoljih, kakršno predstavlja na primer obmejno območje z Madžarsko. Evroregije pa nastajajo tudi zaradi potreb konkretnega razreševanja skupnih razvojnih nalog v funkcionalno povezanih čezmejnih območjih. Tak primer je v Evropi predvsem evroregija, ki se je razvila okrog švicarskega obmejnega mesta Basel in na

podoben način, ko bi za to obstajala konkretnjša politična volja, bi lahko razvili čezmejno sodelovanje tudi v goriškem somestju in okrog Trsta. V teh obmejnih območjih je lokalna stvarnost dolgo prehitevala meddržavno politiko in oblikovala nekakšen »spontan« čezmejni prostor, kjer ljudje, kljub pomanjkanju ustreznih institucionalnih nadgradenj, že sedaj nadpovprečno intenzivno čezmejno komunicirajo ne le na gospodarskem, a tudi na družbenem in kulturnem področju. Značilno je tudi, da velik del takih oblik čezmejnega povezovanja tu vzdržujejo ravno manjšine, v prvi vrsti slovenska manjšina v Italiji, ki živi vzdolž celotnega slovensko-italijanskega mejnega pasu, čeprav za to svojo »naravno«, a zato nič manj pomembno funkcijo ne prejema nobenega posebnega priznanja ali spodbude. Nasprotno: obmejne manjšine in Slovenci v Italiji se mnogokrat še vedno obravnavajo na eni strani kot nekakšen »tujek« znotraj večinskega družbenega okolja, ki si zato ne uspejo pridobiti statusa enakopravnega partnerja pri planiranju regionalnega družbenega razvoja, po drugi strani pa kot nekakšen folklorni »preostanek« ali »podaljšek« matičnega naroda, ki jih gre kvečjemu tu pa tam obiskati in paternalistično podpreti pri ohranjanju svoje »prvobitnosti«.

Pri obravnavi nacionalnih in etničnih manjšin se namreč vse prevečkrat pozablja na dinamične in kompleksne spremembe, ki jih vnašajo interetnični odnosi, kakor da bi bile te manjšine v njihovem družbenem in prostorskem položaju povsem statične in »obsojene« na večno reprodukcijo lastne podobe v prihodnje čase. V resnici so stvari bistveno drugačne: kot živi organizmi so manjšine v nenehnem preoblikovanju, še posebno v pogledu njihove družbene strukture in medetničnih odnosov. To se dogaja predvsem z modernizacijo družbene strukture, ki postavlja manjšine nekako pred dilemo, ali naj se vse bolj integrirajo v sodobno družbo ali pa naj se mobilizirajo okrog lastnih kulturnih značilnosti. Večinoma je opaziti, da prihaja pri modernizaciji manjšinske družbe do svojevrstne sinteze obeh možnih ekstremov. Proces družbene modernizacije je namreč odločilno prispeval k porastu izobrazbene in socialno-ekonomske ravni manjšinske populacije, k povečevanju prostega časa in širjenju komunikacijskih sredstev ter izmenjavi informacij. Mnogokrat je v perifernih območjih do teh sprememb prišlo tako hitro (v smislu prehoda od agrarne v terciarno družbo), da slednje niso povzročile izrazitejšje akulturacije manjšinskega prebivalstva, kakor je to značilno za etnično mešana urbana središča, temveč so celo pripomogle k temu, da je to prebivalstvo pridobilo nekatere dodatne elemente za mobilizacijo v prid svoje izvorne kulture.

Kljub temu se zdi iz etničnega vidika prav faza »modernizacije« najbolj kritična, saj vodi po eni strani k demografski eroziji avtohtonega slovenskega naselitvenega ozemlja in v skrajni konsekvenci do propada celotne kulturne pokrajine, po drugi strani pa k širjenju manjšinskega prebivalstva na neavtohtono ozemlje, kar ima spet lahko različne posledice. Depopulacija avtohtonega slovenskega ozemlja je posebno zaskrbljujoča tudi zato, ker normativno-zaščitni ukrepi, ki jih državni organi sprejemajo v prid nacionalnih manjšin, temeljijo povečini na teritorialnem principu; še več, velikokrat veljajo le za tisti del historičnega naselitvenega ozemlja, kjer izkaže manjšina zadostno konsistenco. To ozemlje vsekakor ohranja celo za izseljene pripadnike manjšine pomembno identifikacijsko vlogo, čeprav predstavlja umik iz avtohtonega ozemlja največkrat tudi izgubo lastne kulturne podlage in korak k asimilaciji. Po drugi strani pa lahko prav izseljeniška izkušnja z odkritjem etničnega »pluralizma« med izseljenci prispeva k spoznavanju lastne etnične in kulturne »različnosti« in torej h krepitvi narodnostne zavesti.

Obenem se z rastjo družbene in prostorske mobilnosti bistveno spremeni podoba nekdanje jasne etnične meje, okrog katere se sedaj oblikuje nov družbeni fenomen tako imenovanega »etničnega kontinuuma«. Vsekakor je etnična meja v svojem podrobnem poteku že v preteklosti doživljala nenehne spremembe in korekture, vendar je v svojih osnovnih obrisih vendarle ostala dokaj konstantna vse do nastopa »modernizacije«, ki je bistveno zmanjšala družbeno »distanco« med večinskimi in manjšinskimi skupinami. Jasno je, da je pojem avtohtonega manjšinskega naselitvenega ozemlja ostal bolj ali manj nespremenjen, toda to ozemlje sedaj ne omejuje več neka »realna« etnična linija, ampak ostaja zgolj kot »kulturna dimenzija«, znotraj katere pa se glede etnične opredelitve in samoopredelitve odpirajo najrazličnejši novi problemi. V obdobju »klasične« etnične delimitacije pred nastopom »modernizacije« etnično opredeljevanje v resnici ni povzročalo večjih težav in se je često povsem poistovetilo s teritorialnim ali regionalnim opredeljevanjem. S postopnim uveljavljanjem modernizacije, ki je težila k večji funkcionalni povezanosti vseh v določeno politično enoto zaobjetih območij, pa je bil lokalni jezik v čedalje večji meri izločen iz javne prakse, se pravi predvsem iz upravnih in šolskih struktur, ki so bile pretežno koncentrirane v urbanih središčih. Ta težnja je v prvi polovici 20. stoletja prerasla v pravo fašistično preganjanje vsake oblike jezikovne »drugačnosti«, kar je privedlo do skrajnih oblik nasilnega zatiranja jezikovnih manjšin in njihove asimilacije oziroma »čiščenja«. Manjšinskemu jeziku je bila na ta način odvzeta njegova

temeljna družbena razsežnost in njegova uporabnost se je omejevala le na družinske ali vaške govorne položaje. S tem je seveda njegova pozicija na vrednostni lestvici močno nazadovala, še toliko bolj v tistih območjih, kjer je manjšinski, lokalni jezik nezaščiten in nezastopan v šolskem sistemu. V takih razmerah je manjšinskemu jeziku usojeno, da izgine tudi iz družinskih okolij, in regredira na pozicijo »izvirne lokalne govornice« z zgolj folklorno konotacijo.

Zato raziskovanje manjšinske stvarnosti v novih pogojih vse bolj pomeni obenem raziskovanje družbeno-kulturnih in gospodarsko-prostorskih integracijskih procesov, njihovo spremljanje in usmerjanje. Nova Evropa se bo namreč najprej preverjala in preizkušala ravno v njenih tako številnih obmejnih in etnično mešanih območjih. Vse to pa odpira manjšinam nove priložnosti, a tudi nove izzive, predvsem v reorganizaciji tradicionalnih oblik delovanja in njihovemu prilagajanju novim funkcijam. Izkušnje iz tega in drugih sorodnih obmejnih območij v Evropi nam kažejo, da je dejanska intenzivnost čezmejnih odnosov odvisna ne le od splošnih mednarodnih pogojev, ampak v glavnem od dveh lokalnih dejavnikov:

- od funkcionalne organizacije samega obmejnega prostora oziroma njegove prilagojenosti potrebam obmejnega prebivalstva po zadovoljevanju osnovnih funkcij na področju oskrbe, dela, izobraževanja, bivanja v skupnosti in preživljanja prostega časa, ter
- od stopnje družbene in kulturne integracije obmejnega prebivalstva.

V tem pogledu odigravajo etnično mešana obmejna območja posebno vlogo, saj se za razliko od preteklosti, ko so predstavljala potencialno konfliktno stičišče med državami, danes uveljavljajo kot prostori harmoničnega družbenega prepletanja in prelivanja in s tem tudi v vzhodni del srednje Evrope, kjer se zdi odpravljanje političnih meja še vedno nekoliko težavnejše, vnašajo dragocene elemente medetničnega in mednarodnega sožitja. Slovenska obmejna in »kontaktna« območja bi se na ta način, upoštevajoč nakazano specifiko oziroma spodbudne lokalne socio-kulturne in gospodarsko-prostorske potenciale, ob podpori RS, zainteresiranih sosednjih držav in raznih evropskih programov, utegnili razviti v izredno zanimiv »laboratorij« za uvajanje novih modelov pri utrjevanju različnih institucionalnih in vsakodnevnih oblik medetnične povezanosti na jugovzhodnem »robu« EU. To dejstvo pa bi lahko predstavljalo tudi izreden

razvojni adut za Slovenijo in bi slovenskim manjšinam v sosednjih državah dalo sodobno integracijsko funkcijo pri konkretnem udejanjanju evropske strategije »združenosti v različnosti«.

III.

Konkretno udejanjanje te strategije pa je vse prej kot enostavno, saj v evropskem družbenem prostoru sočasno potekajo težnje po družbenem in ekonomskem povezovanju (konvergentni procesi) v okviru nekih spremenljivih funkcionalnih političnih in prostorskih enot ter težnje po družbenem in kulturnem razlikovanju (divergentni procesi) na osnovi historičnih elementov in navezanosti na različne lokalno-regionalne strukture. Pri tem se odpira vprašanje različnih velikosti teritorialnih enot in družb v izvajanju različnih družbenih funkcij ali v oblikovanju različnih stopenj teritorialnosti ter vprašanje razmerja med centralizacijskimi in decentralizacijskimi procesi v državah. Ta element se nato navezuje na vprašanje neenakomernega razvoja, ki ga lahko obravnavamo na globalni ravni preko državnih sistemov, znotraj državnih sistemov ali celo lokalno. Končno ima poseben geografski pomen tudi sam proces navezovanja družbenih skupin na specifičen prostor, se pravi proces družbene teritorializacije na različnih ravneh ter fenomen teritorialne persistence pri modernizaciji družbenih in političnih sistemov. Ta vidik odpira nato vprašanja različne navezanosti na izvorno družbeno okolje in izvorni prostor ter sploh družbene in prostorske mobilnosti v okviru transformacije lokalnih in regionalnih struktur.

Medtem ko je tradicionalni pristop do mejne problematike večinoma obravnaval horizontalne ali politične meje, se je v novejšem času povečal interes za vertikalne ali funkcionalne meje, saj so danes prve v funkcionalnem neskladju z rastočo decentralizacijo oblasti ter vse bolj intenzivnim mednarodnim sodelovanjem in povezovanjem. Ker so izkušnje iz prve in druge svetovne vojne evropsko javnost izučile, da prave ali pravične meje ne obstajajo, se večina meddržavnih in mednarodnih aktivnosti ne usmerja več v spreminjanje ali prilagajanje mejnih linij sprotnim geopolitičnim razmeram, temveč predvsem njihovega »mehčanju« in odstranjevanju. S tem se politične meje v dobršnem delu Evrope ponovno umikajo v ozadje in se pridružujejo številnim drugim linijam, ki označujejo raznolikost kulturnih pokrajin in regij našega kontinenta, a ga ne razgrajujejo v ločene teritorialne enote. To dejstvo odpira vprašanje teritorialne

identitete in koeksistence med različnimi in različno obstojnimi družbenimi in kulturnimi prostori.

Proces evropske integracije vnaša v tradicionalno etnocentrično oziroma nacionalistično interpretacijo teritorialnosti nedvomno nove dimenzije in perspektive. A ravno zato da bi lahko bila uspešna, se ne sme omejiti na samo strukturno in funkcionalno družbeno-ekonomsko plat, ki predstavlja ogrodje in vzpodbudo za razvoj integrativnih procesov, ampak se mora spustiti tudi na področje družbeno-kulturne sfere, ki omogoča neko trajnejšo dispozicijo do mednarodne koeksistence. Za sodobno politično geografijo Evrope je zato zelo pomembno raziskovanje vseh tistih elementov in dejavnikov, ki pospešujejo ali zavirajo integracijske in koeksistenčne prakse, še posebno v tistih okoljih, kjer dejansko prihaja do družbenega in kulturnega stika. Razumljivo je torej, da je proučevanje obmejnih lokalnih skupnosti in razmer za današnjo Evropo osrednjega pomena. To se je pričelo že v prejšnjih desetletjih v okviru poglobljanja odnosa med centri in periferijami, saj se je večina evropskih obmejnih območij spričo preteklih državnih politik uvrščala med periferne in manj razvite predele, hkrati pa so bile v obmejnih območjih velikokrat prisotne tudi nacionalne in regionalne manjšine. Vse te lokalne skupnosti so v pogojih povečane decentralizacije oblasti pričele zahtevati priznanje njihove jezikovne in kulturne specifikke, a tudi družbene in prostorske vloge v ohranjanju kulturne pokrajine in spodbujanju čezmejnega povezovanja.

Evropska integracija namreč ne poteka več po istih vzorcih, kakršne so rabile države za notranjo standardizacijo: veliki izziv današnje evropske stvarnosti je ravno v poskusu, da bi družbeno, ekonomsko in politično integracijo izvedla v pogojih kulturne različnosti in s tem ponudila svetovni javnosti po približno štirih stoletjih tudi nov civilizacijski model, ki bi tržno ali družbeno-ekonomsko globalizacijo ne enačil nujno tudi z njeno družbeno-kulturno varianto v obliki amerikanizacije in njenega talilnega lonca. Ta nov izziv in ta nov evropski civilizacijski model bo našel svojo prvo preizkušnjo in možnost operacionalizacije prav v lastnih tako številnih »kontaktnih« prostori. Tu ne gre samo za vprašanje meddržavnega stika in urejanja funkcionalnih družbenih, ekonomskih in administrativnih ovir pri prekomejnem pretoku, ampak tudi za vprašanje stika med različnimi narodi in etničnimi ter jezikovnimi skupinami in ustvarjanja vsebinskih načel koeksistence v zavarovanju kulturne specifikke. Odpravljanje teh poslednjih »meja« bo zahtevalo bistveno revidiranje tradicionalnih, na

izključevanju »drugih« in »različnih« utemeljenih etnocentričnih predstav in družbenih vedenj, ki jih je klasični nacionalizem tako dobro posebljal. Odkrivati in spoznati bo potrebno, da ob narodni ali nacionalni identiteti sočasno obstajajo še različne etnične, regionalne in jezikovne identitete in da meja med temi ni linearna in jasno razpoznavna, temveč oblikuje izrazito kompleksen in »fraktalen« družbeno-kulturni prostor, znotraj katerega prihaja do nenehnih izmenjav in prestopov. Toda kljub temu stalnemu »vrenju« na njihovih robovih oziroma v območju medkulturnega stika, ostajajo kulturni prostori ali kulturne pokrajine presenetljivo stabilni in ponujajo neko »longue-durée« ozadje, kateremu se bolj ali manj zavedno ter bolj ali manj uspešno prilagajajo tudi sprotni družbeni prostori.

Dejansko bi lahko v odkrivanju prostorskega obsega določenih relevantnih družbenih aktivnosti ob meji in preko nje ter v opredeljevanju prostorske funkcije obmejnih socialnih skupin in manjšin zaznali tudi glavni doprinos slovenske znanosti k raziskovanju obmejnih območij. Poudarjeno je bilo tako, da imajo obmejna območja in v njih potekajoči čezmejni odnosi velik pomen ne samo na področju družbene in ekonomske integracije na meddržavni in medregionalni ravni, ampak tudi v ohranjanju kulturnih značilnosti in utrjevanju medetničnega sožitja in povezovanja. Ta element obmejnih območij je še posebno zastopan tam, kjer so prisotne nacionalne manjšine, obmejna območja s takimi značilnostmi pa so v evropskem kontinentu bolj pravilo kot izjema. Zaradi tega srečujemo izrazitejšo predispozicijo po večji čezmejni integraciji v vseh tistih slovenskih obmejnih območjih, kjer žive vsaj na eni strani mejne črte pripadniki avtohtonih manjšin ali priseljenih skupnosti iz sosednjih območij. Na ta potencial lahko nato kot bolj ali manj učinkovit modifikator deluje različna teritorialna in regionalna orientacija teh skupnosti, ki izhaja iz persistence in prepustnosti posameznih mejnih odsekov, ter različna stopnja zaščite in razvoja manjšinskih skupnosti v odgovarjajočih državnih sistemih. Vse to pa odpira v obmejnih območjih vrsto novih aspektov, ki postajajo vse bolj pomembni v procesu evropske integracije, odpravljanja tradicionalnih funkcij političnih meja in uveljavljanja medsebojnega razumevanja v kulturno tako raznolikem evropskem prostoru.

Razumevanje obmejne stvarnosti s svojimi družbenimi, kulturnimi in političnimi aspekti prevzema zato vse bolj pomembno vlogo v procesu humanizacije tradicionalnega pristopa do vprašanja političnih, a tudi drugih

družbenih in kulturnih meja. Ob čezmejnih »makro« transakcijah med mejnimi družbami se vse bolj izpostavljajo tudi »mikro« transakcije na ravni obmejnega prebivalstva in obmejnih območij v izpolnjevanju vsakdanjih življenjskih potreb in prehajanju od konfliktnih do harmoničnih oblik obmejnosti. Ker se mnoge socialne in ekonomske »mikro« transakcije navezujejo na kulturne vezi med obmejnimi prebivalstvom in ker ostajajo te vezi relativno stabilne tudi v pogojih mednarodnih političnih transformacij, opažamo navidez paradoksalno dejstvo, da imajo največ možnosti razvoja v obmejno regijo prav tista obmejna območja, ki so v nedavni preteklosti doživela največje probleme ob delitvi dotlej enotnih upravnih, kulturnih in funkcionalnih prostorov.

IV.

Publikaciji, ki ju skupaj izdajata Slovenski raziskovalni inštitut (SLORI) in Znanstveno raziskovalno središče Koper Univerze na Primorskem (UP ZRS) predstavljata pogloblitve rezultate skupnega raziskovanja, ki je bilo opravljeno v okviru dveh Ciljnih raziskovalnih projektov, in sicer: »Uresničevanje skupnega slovenskega kulturnega prostora in čezmejne integracije v pogojih evropskega povezovanja« (nosilec: dr. Milan Bufon) ter »Zaščita slovenske manjšine v Italiji – odprti problemi, pravno politični okvir in strategije izboljšanja položaja« (nosilec: dr. Jože Pirjevec). Oba projekta sta bila izvedena v obdobju oktober 2006 – september 2008, finančno podprla pa sta ju Javna agencija za raziskovalno dejavnost Republike Slovenije in Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu.

Projekta sta želela prispevati k razvoju celovitega in trajnega koncepta urejanja in uresničevanja skupnega slovenskega kulturnega prostora v pogojih evropskega povezovanja in odprave ovir čezmejni komunikaciji. Celovita obravnava zgoraj navedenih vsebin bi po našem mnenju lahko dala Sloveniji možnost, da v skladu s svojimi interesi uresničevanja koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora tudi učinkovito poseže v korist svojih manjšinskih skupnosti ter dejavno in načrtno uporablja instrumente za razvoj obmejnih regij in čezmejnega sodelovanja. Obenem bi tak pristop ob aktivnem vključevanju manjšinskih organizacij in lokalnih skupnosti v slovenskih obmejnih območjih zagotavljal lokalno uporabnost raziskovalnih vsebin in rezultatov. Slovenija sodi med najbolj značilna »kontaktna« območja v Evropi, posebnost tega statusa pa izhaja iz dejstva, da kombinira po eni strani makro- in mikro-

regionalni socialno-kulturni stik različnih etnično-kulturnih arealov, po drugi strani pa makro- in mikro-regionalni gospodarsko-prostorski stik, ki ga določa njen status obmejnosti. S tem se porajajo različne situacije, ki slovenski »robni«, se pravi obmejni in manjšinski družbeni prostor spravljajo v sočasen potencialni položaj perifernosti in marginalnosti, kar odpira nevarnost družbene dezintegracije, asimilacije in konfliktnosti, po drugi strani pa tudi nove središčnosti in razvoja koeksistenčnih praks, ki jih odpirajo sodobni procesi evropske integracije in čezmejnega sodelovanja.

Zgodovinski dogodki, kot so osamosvojitve Slovenije leta 1991, njen vstop v EU maja 2004 ter v schengenski prostor decembra 2007, so namreč po začetnih težavah in dilemah sprožili zanimiv proces »evropeizacije« obmejnega prostora, v okviru katerega je potrebno tudi nanovo »premisлити« položaj slovenskih manjšin v sosednjih državah v duhu spoštovanja načel nacionalne integritete, a tudi potrebe po mednarodni družbeni integraciji in spoštovanju kulturnih različnosti. Vse to nam daje upati, da se bodo sedaj številna slovenska obmejna in »kontaktna« območja iz območja potencialnih konfliktov preoblikovala v območja mednarodne koeksistence in sodelovanja. Za to pa je potreben tudi dejavnejši in pogumnejši pristop same države Slovenije in njenih manjšinskih skupnosti, ki morajo imeti glede lastnega razvoja, mednarodne lokacije in iz te izhajajočih perspektiv tudi ustrezno vizijo in razvojni program. Brez njiju bi bile tako slovenske manjšine v sosednjih državah kot slovenska obmejna območja usojena na nekakšno »vegetiranje« na robu tega družbenega prostora, v katerem je pojem geopolitičnih, meddržavnih in medetničnih meja vse manj zaznaven in določen in kjer se bo ob porastu medkulturnih, družbenih in gospodarskih izmenjav povečalo ne le število »porabnikov«, ampak tudi »ponudnikov« medkulturnih in čezmejnih »storitev«. Slovensko manjšino v Italiji je do sedaj definirala po eni strani politična meja med Italijo in Slovenijo, po drugi pa etnična meja med slovenskim in italijanskim kulturnim prostorom. Obe ti »varovalki«, ki sta pripomogli k večji notranji družbeni koheziji in natančnejšemu določanju manjšinske »drugačnosti« in »funkcionalnosti« sta v procesu evropske (re)integracije zbledeli ali odpadli in slovenski skupnosti v Italiji grozi nekakšna »tiha asimilacija« oziroma »postopno utapljanje« v večinsko ali matično okolje, v kolikor v sodobnih razmerah odprte družbene komunikacije ne bi uspela pravočasno razviti novih razvojnih instrumentov.

V pričujočih publikacijah smo v prvem zvezku zbrali razmišljanja reprezentativnih predstavnikov različnih političnih, kulturnih in gospodarskih sredin, ki označujejo Slovence v Italiji, ter slednja soočili s pogledi mladih intelektualcev in raziskovalcev, ki prav tako izhajajo iz slovenske skupnosti v Italiji; hkrati so navedeni najbolj relevantni podatki pravno-politične narave. Drugi zvezek pa prinaša rezultate telefonske ankete, ki smo jo opravili med številnimi člani slovenskih kulturnih društev v Italiji. Na ta način smo dobili po eni strani vsebinsko poglobljena, po drugi strani pa statistično relevantna izhodišča za diskusijo in analizo stopnje čezmejne povezanosti, notranje manjšinske kohezije ter perspektiv, ki jih odpira vstop Slovenije v EU in v schengenski prostor na možnosti razvoja tako slovenske skupnosti v Italiji kot skupnega slovenskega kulturnega prostora, se pravi vseh tistih vprašanj, ki sicer v različnih območjih bivanja in v različnih družbenih okoljih, ki zaznamujejo Slovence v Italiji, odpirajo različne odzive in stališča, a ostajajo slejkoprej ključna ne le za razumevanje sedanjega položaja, ampak tudi za izdelavo ustrežnejših strategij razvoja tega tako zanimivega evropskega stičnega prostora. Pomembnost raziskav je nenazadnje v tem, da po eni strani poskušajo opraviti neko potrebno problemsko sintezo in sistematizacijo znotraj geografsko in družbeno zelo razvejane slovenske manjšinske stvarnosti, po drugi strani pa predstavljajo tudi konkreten prispevek k boljšemu povezovanju tistih raziskovalnih sredin, v okviru katerih deluje in se uveljavlja intelektualni potencial, ki izhaja iz slovenske manjšinske skupnosti v Italiji.

»MANJŠINA V GIBANJU«.

Zgodovinski pregled politično-pravnega položaja slovenske manjšine v Italiji

Gorazd BAJC, Borut KLABJAN

IZVLEČEK

Prispevek ima namen podati sintezo dosedanjih spoznanj in izsledkov stroke o pravnem in političnem položaju slovenske manjšine v Italiji. Raziskave o manjšinski problematiki so v spreminjajočem se stanju, saj se norme, ki usmerjajo njen položaj, sproti menjujejo in redefinirajo, hkrati pa so težave z neizvajanjem pravnih določil že stalnica. Na podlagi zgodovinskega in pravno-zgodovinskega gradiva se avtorja posvečata periodizaciji in definiranju ključnih spremenljivk v preteklosti slovenske skupnosti v Italiji vse do obdobja po sprejetju t. i. zaščitnega zakona št. 38 v začetku leta 2001. Navedeni podatki nudijo možnost nadaljnega poglobljenega študija za preučevanje manjšinske stvarnosti.

Ključne besede: slovenska manjšina v Italiji, Beneška Slovenija 1866, prva svetovna vojna, italijanizacija, raznarodovanje, fašizem, druga svetovna vojna, povojno obdobje, pravni položaj, italijanska zakonodaja, mednarodne pogodbe, zakon 38/2001.

UVOD

Problematika narodnih manjšin se je z vso silo pojavila po prvi svetovni vojni, ko se je z razpadom velikih večnarodnih imperijev spremenila slika srednje in vzhodne Evrope, kjer so na pogorišču prejšnjih državnih enot nastale nove tvorbe. Sklicevale so se na nacionalno načelo, a so bile večkrat prav tako nacionalno pisane kot njeni predhodniki (Galántai, 1992, 13; prim. Brubaker, 1998, 94–115). Zaradi tega je Pariška mirovna pogodba novim državam narekovala jasna določila glede spoštovanja pravic nacionalnih manjšin, z namenom, da ne bi etnični faktor predstavljal elementa nestabilnosti v t. i. versajski Evropi. Zaradi samooklicane atavistične humanosti pa so bile evropske velesile oproščene takih zavez (Mazower, 2002, 64–65). Tako se je Italija, kot zmagovalka in nova evropska velesila, kljub temu da je bila med državami naslednicami večnacionalnega habsburškega imperija, izognila kateri koli

mednarodni obvezi glede svojih nacionalnih manjšin. Največ skrbi glede italijanske notranje nacionalne politike je v mednarodnih krogih vzbujalo razmerje z nemškim prebivalstvom na Južnem Tirolskem, postopoma pa se je težišče pozornosti premaknilo tudi proti italijanski vzhodni meji, kjer je v teku dvajsetih let slovensko in hrvaško prebivalstvo vedno glasneje začelo izražati nezadovoljstvo s svojim položajem v italijanski državi. Opisati, kako se je stanje slovenske manjšine v Italiji spreminjalo in kakšen je njen položaj po spremembah, ki so prizadele zgornji Jadranski prostor od začetka 90-ih let prejšnjega stoletja naprej, je glavni cilj prispevka. Delo je razdeljeno po časovnih premisah, ki so zaznamovale najpomembnejše spremembe manjšinskega položaja in ki so še vedno v teku.

PRVA SLOVENSKA MANJŠINA V ITALIJI: BENEŠKA SLOVENIJA

Po zedinjenju Italije 17. marca 1861 se je politična strategija njenih vladnih krogov in vodilnih subjektov spreminjala ter se usmerila drugam. Če je bila Avstrija v 60-ih in 70-ih letih 19. stoletja njen največji politični nasprotnik, je italijanski liberalni nacionalizem svojo antagonistično politiko vedno bolj usmerjal proti južnim Slovanom, in predvsem Slovencem in Hrvatom kot sebi najbližjim. Neuspela kolonizacija Afrike konec 19. stoletja je še bolj usmerila italijanski pogled proti vzhodnim sosedom, na balkanski polotok, z namenom, da bi se novonastala italijanska država povzdignila na raven drugih evropskih velesil. Italijanski iredentizem se je spremenil v napadalni nacionalizem: ni se zavzemal le za ozemlje s pretežno italijanskim prebivalstvom, marveč tudi za mešana območja in tista, kjer so bili Italijani v manjšini ali jih tam sploh ni bilo, z namenom, da bi z ozemeljsko ekspanzijo postala član evropskega koncerta velesil.

V tistem obdobju in v takih okoliščinah se prične zgodovina slovenske narodnostne manjšine v Italiji, točneje z letom 1866. Potem ko je habsburška monarhija izgubila vojno s Prusijo in Italijo, si je slednja zagotovila celotno območje tako imenovanega Beneškega kraljestva, vključno z Beneško Slovenijo (ki so jo sestavljale Nadiška in Terska dolina ter Rezija). Kraljevina Italija je, po francoskem zgledu, začela voditi politiko nacionalnega zedinjenja, kar se je odražalo tudi v odnosu oblasti do Beneških Slovencev.

Formalno-pravno so se Beneški Slovenci znašli v novem redu: bili so v enakem položaju in uživali so enake pravice kot preostali, novi in stari državljani Savojske kraljevine. Tak odnos je usmerjal 24. člen Albertinskega statuta

(tedanje italijanske ustave), ki je določal: »Vsi pripadniki kraljestva, naj imajo katerosibodi naslov ali katerosibodi stopnjo, so enaki pred zakonom. Vsi uživajo na enak način privatne in politične pravice ter se pripuščajo k civilnim in vojaškim službam, v kolikor temu ne nasprotujejo izjeme določene v postavah.« (Marušič, 2003, 10; Marušič, 2004, 38) Kar pomeni, da je bila po eni strani enakost posameznikov pred zakoni sicer zagotovljena, po drugi strani pa ni bilo predvidenih jamstev za različne neitalijanske narodnosti. V Italiji so tedaj uživali nekaj posebnih pravic le Francozi v Dolini Aosta, medtem ko je drugod veljalo načelo asimilacije. V Italiji je namreč vladalo prepričanje, da država temelji na jezikovnem in kulturnem monolitizmu (Marušič, 2003, 10; Marušič, 2004, 38). »Kraljevina Italija se je zaradi stremljenja po izenačevanju razmer v državi zatekala k zatiranju jezikovnih posebnosti in se sploh ni zmenila za lojalnost prebivalstva, ki so mu bili ukrepi namenjeni«, je zapisala skupna slovensko-italijanska zgodovinsko-kulturna komisija (Kacin Wohinz, Troha, 2001, 26). Po priključitvi Beneške Slovenije k Italiji je tako na primer pouk v šolah potekal samo v italijanščini, medtem ko so v prejšnjem, avstrijskem obdobju, duhovniki poučevali v domačem jeziku (Marušič, 2003, 13; Marušič, 2004, 41).

Kljub sovražnemu odnosu italijanskih oblasti pa se je med mnogimi Beneškimi Slovenci širila ideja o pripadnosti širši slovenski narodni skupnosti; o tem priča na primer naraščajoče število naročnikov na knjige Mohorjeve družbe. Za uveljavitev slovenske kulture je v tedanjem času največ storil duhovnik, pesnik in pisatelj Ivan Trinko-Zamejski (npr. Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 18-19).

Lahko rečemo, da je bila Italija seznanjena s posebnostjo ob »vzhodnih vratih«, a pogosto v negativnem smislu, ki ga je ustvarjala dnevna politika v tisku in tudi v nastopih predstavnikov javnega življenja, ki so do Beneških Slovencev, pa tudi na splošno do Slovencev in »Slovanov«, gojili zaničljiv in odklonilen odnos. Stereotipen in sovražen odnos do sosednjih Slovanov (Slovencev in Hrvatov) je v drugi polovici 19. in v začetku 20. stoletja zaznamoval iredentistično in nacionalistično miselnost italijanskega meščanstva tako v Kraljevini Italiji kot v Primorju, Istri in Dalmaciji (Pirjevec, 2007, 50). Nekateri krogi niso znali ali hoteli odpraviti nekdanjega mita in trdoživega stereotipa, da so Slovani/Slovinci (in Hrvati) le »dobri divjaki«, in so ga še nadalje napihovali. Sumničenja in nezaupanja so zajela tudi Slovence, ki s kritikami niso ostali dolžni nikomur, saj so znali biti tudi sami zelo ostri do Italijanov in so nastopali v radikalnem prepričanju, da mora Avstrija izročiti Trst Slovincem. Vedno bolj se je pojavljala debata, komu naj pripada Trst s širšo okolico (Pirjevec, 2007, 17–65).

Posledice tako negativne naravnosti, ki se je v nekaterih vidikih ohranila do danes, so še najbolj občutili Beneški Slovenci (in ostali Slovenci v Videmski pokrajini),¹ katerih status v Italiji se je pravzaprav izboljšal šele na koncu 90-ih let 20. stoletja, ko sta bila izglasovana državna zakona št. 482/1999 o zaščiti jezikovnih manjšin in št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji (podrobneje v nadaljevanju).

PRVA SVETOVNA VOJNA

Zahteve italijanskih iredentistov in nacionalistov, se pravi osvajanje severovzhodnih ozemelj, ki so po njihovem prepričanju predstavljala »naravne meje«, s katerimi bi Rim sklenil proces »narodnega zedinjenja«, so leta 1915 zavezniki sprejeli z Londonskim paktom. Dne 26. aprila so antantne sile podpisale z Italijo tajno meddržavno pogodbo. Tako je Italija opustila prvotno neopredeljenost in nevtralnost ter stopila v prvo svetovno vojno proti dotedanjim zaveznikom, Avstro-Ogrski in Nemčiji. Londonski pakt je Kraljevini Italiji obljubil dotedanja avstro-ogrsko območja, ki so bila etnično mešana in taka, ki niso bila naseljena z italijanskim prebivalstvom: Trst, Avstrijsko Primorje, Istro, kvarnerske in dalmatinske otoke, osrednjo Dalmacijo in na severu oziroma severozahodu Južno Tirolsko. Z njim si je Italija zagotovila pomembno strateško ozemlje.

Kljub prepričanju antantnih sil, da bo vstop Italije na njihovo stran zaznamoval usodo centralnih sil, se to ni zgodilo in italijanska vojska je s težavo in počasi prodirala iz Furlanske nižine proti vzhodu. Vojskovanje se je ustalilo na tako imenovani soški fronti in razen zavzetja Gorice in okoliških krajev italijanska vojska ni zabeležila pomembnejših uspehov. Območje, ki ga je zasedla med vojno, se pravi dobršen del zgornje Primorske – Posočja, je začela na terenu pripravljati za priključitev k Italiji. V času vojaške zasedbe, od 24. maja 1915 do 24. oktobra 1917, so namreč italijanske zasedbene oblasti posegle na vsa področja, da bi po sklenitvi miru zasedena ozemlja ostala pod oblastjo italijanske države. Kršitev haaških načel je Kraljevina Italija opravičevala s trditvami, da je bila Julijska krajina italijansko nacionalno ozemlje, ki ga je bilo treba odrešiti in vrniti italijanskemu narodu. Prihajalo je do preimenovanja oziroma prilagajanja slovenskih priimkov in krajevnih imen italijanskemu pravopisu, uvajanja italijanskega šolskega sistema itd. Poleg tega so postala slovenska tla, od Rombona do morja, prizorišče najbolj krvavih dolgotrajnih bojev in prebivalstvo se je moralo umakniti. Okoli 80.000 Slovencev z Goriške in Posočja je že maja

¹ Se pravi tudi Slovenci Kanalske doline. Slednja je prišla pod Italijo leta 1918.

1915 odšlo na Kranjsko, Štajersko in v begunska taborišča na Avstrijskem. Z desnega brega fronte so medtem italijanske oblasti izgnale približno 12.000 Slovencev. Prvemu begunskemu valu sta sledila še dva manjša. Vračanje beguncev je po vojni potekalo počasi in ne brez težav, saj je bil večji del pokrajine hudo zaznamovan od večletnega vojskovanja. Begunci so se srečali z italijansko vojaško okupacijo, ki se je kmalu izkazala za neprijazno, kar je povzročilo ponovni val slovenskih beguncev na vzhod. Ravno italijanska zasedba je bila vzrok tega povojnega begunstva, medtem ko je prve begunce gnala od doma bližina fronte. Italijanska vojska je morala po uspešni avstrijsko-nemški ofenzivi na soški fronti (med 24. in 27. oktobrom 1917) zasedena slovenska ozemlja zapustiti (Svoljšak, 2003), po razpadu habsburške države v jesenskih dneh leta 1918 pa je z lahkoto ponovno zavzela izgubljene položaje.

PO PRVI SVETOVNI VOJNI

Italija si je mešano, a tudi samo slovensko ali hrvaško naseljeno ozemlje Julijske krajine polnopravno priključila s pogodbo, podpisano 12. novembra 1920 v Rapallu, mestecu v Liguriji. Zaradi nasprotovanja Italiji so se številni ljudje sami odločili, da se ne bodo vrnili. Razmere v Trstu, Gorici in drugih primorskih krajih – nekateri, zlasti na Goriškem, so bili popolnoma opustošeni – so bile večkrat nevzdržne. Begunci, ki so morali med vojno zapustiti svoje domove, so se zato včasih odločili za nastanitev drugje, večkrat na Slovenskem ali v Jugoslaviji. Povojno nasilje, kritične socialne razmere, raznarodovalni ukrepi in asimilacijski pritiski italijanskih oblasti do Slovencev in Hrvatov (višek protislovenskega/protislovanskega nasilja je bil požig Narodnega doma v Trstu 13. julija 1920 in temu je sledilo pustošenje drugih slovenskih, hrvaških in levičarskih oziroma delavskih središč) so se pričeli kmalu po končanem konfliktu, v obdobju liberalnih vlad, in dosegli vrhunec s prihodom fašizma na oblast, 28. oktobra 1922 (Kacin Wohinz, 1972).

Na ozemlju Julijske krajine (908.834 ha površine) je bila etnična struktura prebivalstva, kljub odhodu mnogih Slovencev, Hrvatov, Nemcev, Madžarov, Čehov in drugih, še vedno zelo pisana. Večinoma so tu živeli Italijani, Slovenci in Hrvati. Skupaj so šteli približno milijon prebivalcev. Natančnega številčnega razmerja teh treh narodnostnih skupnosti Julijske krajine ni mogoče definirati, saj se podatki raznih štetij, opravljenih v obdobju med svetovnima vojnama, med sabo razlikujejo. Zadnje avstro-ogrsko uradno štetje leta 1910 je, kljub kritikam o

nepravilnosti podatkov (štetje so leto pozneje deloma ponovili² in v Trstu namesto okoli 37.000 našteli približno 60.000 Slovencev), na ozemlju poznejše Julijske krajine naštelo okoli 940.000 prebivalcev, od teh je bilo skoraj 327.000 Slovencev, 160.000 Hrvatov in 398.000 Italijanov. Po italijanskem štetju iz leta 1921 je bilo skupno število skoraj 912.000, od tega približno 260.000 Slovencev, 95.000 Hrvatov in 527.000 Italijanov. Po tajnem štetju, ki sta ga leta 1933 opravili slovenska in hrvaška duhovščina, je bilo vseh prebivalcev približno 1 milijon, od tega skoraj 344.000 Slovencev, 200.000 Hrvatov in 455.000 Italijanov. Italijansko štetje leta 1936 je pokazalo, da je bilo vseh prebivalcev skoraj 980.000, od teh približno 382.000 Slovencev, 130.000 Hrvatov in 588.000 Italijanov. K tem številkam je treba dodati dejstvo, da so se med obema vojnoma številni Slovenci in Hrvati izselili (približno 100.000), medtem ko se je iz notranjosti italijanske države priselilo precej Italijanov (približno 130.000, od tega skoraj 50.000 samo v občino Trst) (Pelikan, 2002, 12–13).

Politično gibanje Slovencev na Primorskem in v Istri se je začelo sredi leta 1917 prebujati iz mrtvila, ki sta ga povzročila neposredna bližina fronte in strog policijski režim. Večino političnega življenja sta usmerjali dve stranki, katoliško naravnana Slovenska ljudska stranka in liberalna Narodno napredna stranka. Dne 3. avgusta 1919 sta se stranki združili v enotno politično društvo Edinost. Socialisti so do leta 1921 večinoma prešli v novo italijansko komunistično stranko. Po prvi svetovni vojni so se primorski in istrski Slovenci kmalu spet organizirali na kulturnem področju, v meri in oblikah, ki so jih poznali v predvojnem času. Imeli so približno 400 društev (pevske zbornice, kulturna društva, športna društva, gledališke skupine ipd.) in se ponovno organizirali tudi na ekonomskem področju. Gospodarski temelji slovenske nacionalne emancipacije segajo na Primorskem v začetek 19. stoletja in po tistem zgledu so nadaljevali tudi v novih razmerah. Posebno uspešni so bili v bančništvu in zadružništvu, pa tudi kot trgovci, podjetniki, juristi, gradbeniki in drugo.

Po razmejitvi v Rapallu se je izven države matičnega naroda nahajala četrtnina Slovencev; skupaj z Beneškimi Slovenci je tako ostalo pod Italijo 360.000 Slovencev, Hrvatov pa okrog 160.000. Rezultat razmejitve po prvi svetovni vojni je bil za Slovence na splošno porazen: na koroškem plebiscitu 10. oktobra 1920 se je prebivalstvo večinoma odločilo za priključitev Koroške k Avstriji in tudi mirovna pogodba z Madžarsko 4. junija 1920 je bila za Slovence dokaj

² Podrobneje npr. Pletikosić, 2006.

neugodna. Skupno je zunaj Kraljevine Srbov, Hrvatov in Slovencev (SHS) ostalo preko pol milijona Slovencev.

Po rapalski razdelitvi se težnje italijanske države po vzhodnem ozemlju niso polegale. Glavna teza je bila, da so jo kljub zmagi in številnim žrtvam opeharili, saj ni dobila vsega, kar ji je bilo obljubljeno leta 1915 – to je veljalo za nekatere predele hrvaške obale. Nastal je mit »pohabljene zmage« (»vittoria mutilata«), ki so ga demagoško razvijale zlasti organizacije bivših vojakov in ki je kmalu zajel širšo italijansko javnost in vplival ne le na italijansko notranjo, ampak predvsem na zunanjo politiko, v prvi vrsti proti vzhodnim sosedom (Burgwyn, 1993). Napadalna drža je namreč sovpadala z uradno politiko italijanske države, ki je nato pod fašistično ureditvijo še bolj poudarjala potrebo po agresivni imperialistični širitvi.

Fašizem je raznarodovalno politiko uzakonil, potem ko je povojno nasilje že močno oškodovalo slovensko organiziranost. Fašistična zakonodaja je prizadela vsa vitalna področja Slovencev, od šolstva, kulture, toponomastike, imen, priimkov, tiskane besede, gospodarstva, do političnega in društvenega življenja (Čermelj, 1965; Bajc, 2003; Bajc, Pelikan, 2004; Bartolini, 2006).

Kmalu se je začela organizirana, bolj ali manj podtalna dejavnost, ki jo je t. i. prva Jugoslavija podpirala. Najprej v okviru Pisarne za zasedeno ozemlje, v naslednjih letih so bile aktivne narodnoobrambne organizacije Jugoslovanska matica, Narodna odbrana, pa tudi slovenski komunisti na Primorskem, zlasti pa Organizacija jugoslovanskih nacionalistov (ORJUNA), pozneje tajna protifašistična organizacija TIGR (Trst, Istra, Gorica, Reka) – na Tržaškem in v Istri se je imenovala Borba, tajna organizacija krščanskih socialcev, organizacije primorskih emigrantov v Jugoslaviji idr. Vse te dejavnosti so imele tudi iredentistični značaj, se pravi, njihov končni cilj je bila priključitev ozemlja k Jugoslaviji. Slovenska zavedna duhovščina in t. i. tigrovci so, predvsem s svojimi kulturnimi pobudami in tihotapljenjem prepovedane literature, skušali ilegalno ohranjati slovenstvo, »narodnostni molk« pa je bil dejansko skoraj popoln (Kacin Wohinz, 1990; Pelikan, 2002a; Bajc, 2002, 35–64). Fašistična retorika je upornike predstavljala kot osamljene »teroriste« in jih kot vzor kaznovala s smrtnimi obsodbami na t. i. Gortanovem (leta 1929) ter prvem (leta 1930)³ in drugem tržaškem procesu (1941) (Dini, 2004; Kacin Wohinz, 1990; Klabjan, 2007; Pirjevec, 1982; Verginella, 2003).

³ Drugi del prvega tržaškega procesa je potekal 4. in 5. decembra 1931 v Rimu (Kacin Wohinz, 2000).

DRUGA SVETOVNA VOJNA

Italija je 6. aprila 1941 napadla in zasedla južni del Slovenije z Ljubljano. Na zasedenem delu Dolenjske in Notranjske je izoblikovala t. i. Ljubljansko pokrajino – Provincia di Lubiana. Formalnopravno si jo je 3. maja 1941 priključila, s tem pa je kršila mednarodno pravo, ki določa, da do sklenitve miru ni dovoljena priključitev zasedenega ozemlja. Z aneksijo večine jadranske obale in otočja na vzhodnem bregu pa je Italija lahko upravičeno govorila o Jadranu kot *Mare nostrum*.

Ravnanje Italije je odprlo možnost spremembe rapalske meje. Njeno spremembo so zahtevali v okviru partizanskega gibanja Osvobodilne fronte slovenskega naroda, jugoslovanske begunske vlade in politične stranke v emigraciji ter gibanja in stranke v domovini v obeh med seboj nasprotnih si taborih (Pirjevec, 2007, 143–298).

Na Primorskem se je italijanska politika do Slovencev nadaljevala kot v prejšnjem obdobju. Na novo osvojenih ozemljih pa je vsaj na začetku uvedla nekoliko milejšo politiko, da bi si pridobila simpatije tamkajšnjih Slovencev. Deloma je upoštevala slovenske kulturne in prosvetne ustanove, saj si je želela pridobiti naklonjenost prebivalstva, kar ji je začasno delno uspelo (Godeša, 1995, 73–107). Italijanizacija naj bi se izvedla postopoma s fašizacijo Slovencev, predvsem mladine. Temeljni cilji civilne uprave v t. i. Ljubljanski pokrajini so bili trije: italijanizacija, fašizacija in izkoriščanje gmotnih sredstev pokrajine. Kljub začetnemu delnemu sodelovanju slovenskih izobražencev je kmalu prišlo, zaradi vojnih razmer in partizanske aktivnosti, do ohladitve odnosov. Italijanski okupator se je vedno bolj zgledoval po drastičnih metodah Nemcev in načrtno uvajal nasilje (internacije, požigi, streljanje talcev), ki pa je le še bolj aktiviralo delovanje slovenskega uporniškega gibanja (Ferenc, 1994; Ferenc, 1999; Ferenc, 2000; Ferenc, 2004; Ferenc, 2004a).

Po padcu fašizma in odstavitvi Mussolinija, 25. julija 1943, se situacija v Sloveniji ni bistveno spremenila, ob kapitulaciji Italije 8. septembra 1943 pa se je razmerje moči popolnoma obrnilo, saj je bila na celotnem ozemlju uvedena nemška uprava. Hkrati se je Italija znašla v hudi dilemi: če je na začetku vojne dosegla višek v svojem osvajanju slovenskega ozemlja, se je po kapitulaciji pričelo obratno obdobje. Dosežki vojne so se izničili, pod velikim vprašanjem pa je bila celo ohranitev predvojnih meja; pojavila se je namreč resna nevarnost, da ozemlja na severovzhodu, ki so ga Italijani zasedli po prvi svetovni vojni in si ga priključili, ne bo nobena italijanska vojaška formacija mogla učinkovito braniti. Bilo je več poskusov, kako zavarovati severovzhodne meje (Bajc, 2006), vendar

je na koncu vojne prva osvobodila (in nato zasedla) ozemlje Julijske krajine Titova partizanska vojska.

OBDOBJE 1945–1954

Po vojni je bilo ozemlje Julijske krajine (po krajšem obdobju jugoslovanske uprave) razdeljeno na dve coni: zahodni del – cono A, je upravljala Zavezniška vojaška uprava (ZVU), vzhodni del – cono B, pa Vojaška uprava Jugoslovanske Armade (VUJA). ZVU je bila formalno nevtralna, dejansko pa nasprotna projugoslovanski opciji, ker jo je izenačevala s komunisti in Sovjetsko zvezo. Slovenci, ki so spadali pod cono A (Tržaška in Goriška), so kljub temu od anglo-ameriške uprave dobili nekaj pravic, zlasti na področju šolstva (Troha, 1999).

Po drugi svetovni vojni so Slovenci na Videmskem ostajali v Italiji in njihov položaj ni bil deležen izboljšav oziroma jih je italijanska država še dalje zaničevala, hkrati je zlasti tu izvajala nad slovenskim prebivalstvom (tudi nad duhovniki) močan pritisk, in sicer v okviru tajnih oziroma paravojaških skupin (Gladio).

Po dolgotrajnem diplomatskem soočanju je prišlo septembra 1947 do uveljavitve določil mirovne pogodbe in ustanovitve Svobodnega tržaškega ozemlja (STO). Tedaj je v novi coni A STO-ja ostala samo Tržaška, tako da so goriški Slovenci prešli pod Italijo. Slovenci v Italiji so tako ostajali ločeni in tudi njihov položaj se je različno razvijal. Vendar STO ni nikoli dejansko zaživelo in je postalo v spremenjenih okoliščinah petdesetih let nepotreben balast povojnega obdobja.

OD LETA 1954 DO 2008

Londonski memorandum leta 1954 je razdelil sporno ozemlje in cona A STO-ja je skoraj v celoti prišla pod Italijo.⁴ Slovenci na Tržaškem, Goriškem in Videmskem so se znašli v isti državni ureditvi,⁵ njihov položaj pa je še vedno ostajal med seboj različen. To se je odražalo tako na političnem kot tudi na

⁴ Podrobneje o tem obdobju v: Pirjevec et al., 2005, kjer je navedena ostala najbolj relevantna literatura o tržaškem vprašanju (Jeri, Novak, De Castro, Valdevit, Pupo, Duroselle idr.).

⁵ Število pripadnikov slovenske manjšine v povojni Italiji ni bilo nikoli točno določeno. Številke oziroma različne ocene gredo od najvišje 125.000 do najnižje 46.882. Podrobneje: Stranj, 1992, 41–46; Pupo, 2005, 304; Kalc-Hafner et al., 1995, 66, 87; Spetič, 1985, 170, 171; Bufon, 1992, 62, 68; Bufon, 2002, 101, 130, 139; Bufon, 2004, 133.

pravnem področju. Kljub temu da je bila pravna podlaga pravic tržaških in goriških Slovencev v določenih primerih različna, so oboji uživali veliko več pravic kot Slovenci na Videmskem.

V obdobju po drugi svetovni vojni je kljub težavam prišlo v okviru slovenske narodnostne skupnosti v Italiji do temeljite ponovne organiziranosti – na področju kulture, medijev, družbe in politike ter gospodarstva (npr. Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000, 141–172; Stranj, 1992; Troha, 2004, 145–155). Del tržaških Slovencev, ki je bil povezan z jugoslovanskimi oblastmi, se je po podpisu Londonskega memoranduma prilagodil novim razmeram in 28. novembra 1954 ustanovil prvo krovno organizacijo Slovencev v Italiji, Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo (SKGZ). Potem ko je v 60-ih letih in v začetku 70-ih let prišlo do bolj strnjenega delovanja katoliškega in liberalnega tabora, je konec leta 1976, kot protiutež SKGZ, nastala druga krovna organizacija Svet slovenskih organizacij (SSO) (Troha, 2004, 145–148).

Slovenska manjšina je bila od povojnega obdobja dalje (že v času ZVU) ideološko razdeljena. Ta razdeljenost je odločilno vplivala na dejstvo, da so se Slovenci na vseh povojnih državnih in lokalnih volitvah predstavili ločeno, med pripadniki manjšine je zato tudi vladala ostra ideološka konfrontacija na verbalni in prva povojna leta tudi na fizični ravni (na relaciji komunizem – protikomunizem). To je vplivalo na ločeno udejstvovanje na kulturnem, družbenem, političnem in drugih področjih. Večinski del Slovencev je volil levo usmerjene stranke, ki so bile in so še vedno del italijanskih vsedržavnih levo (zadnja leta tudi levo-sredinsko) usmerjenih strank, drugi pa so podpirali in še vedno podpirajo samostojno strankarsko nastopanje. Levo usmerjenih strank je bilo več, odvisno od njihovega razvoja na vsedržavni ravni (npr. od Komunistične partije Italije in Socialistov do najbolj sodobne Demokratske stranke in Mavrične levice). Na levici je nedvomno veliko zarezo postavilo ločevanje med zagovorniki in nasprotniki resolucije Kominforma iz junija 1948. Več nekomunističnih oziroma protikomunističnih gibanj katoliške in liberalne usmeritve je medtem podpiralo samostojno strankarsko nastopanje, ki se je nato formaliziralo v stranki Slovenske skupnosti (Troha, 2004, 145–155). Po eni strani se je dediščina spora med »belimi« in »rdečimi«, kljub padcu berlinskega zidu in izginotju bipolarne ureditve mednarodnih odnosov, deloma ohranila, po drugi strani pa gre vseeno beležiti dejansko zблиžanje med nekdanjimi nasprotniki.

Slovenska manjšina v Italiji se je morala (od svoje vključitve v Kraljevino Italijo) stalno zavzemati za vsako posamezno zaščitno določilo, predvsem pa za

celostno izvajanje zaščite.⁶ Potem ko ji je nekaj pomembnih pravic zagotovila ZVU (zlasti v šolstvu, pa tudi na radiu ipd.), se je, zaradi posebnega političnega položaja na italijanski vzhodni meji (zlasti zaradi hladne vojne in ideološkega boja; meja med Jugoslavijo in Italijo pa je postala tudi meja med dvema blokoma), v notranjem pravu italijanske republike zataknilo, tudi na primer pri uresničevanju natančnih in nadvse zadovoljivih mednarodnih sporazumov, ki so slovenski manjšini zagotavljali zaščito.

Prvi izmed mednarodnih sporazumov je bil Posebni statut Londonskega sporazuma iz leta 1954, ki je predvideval jasno določilo glede uporabe slovenščine: ko se posamezniki, ki so pripadniki slovenske manjšine v Italiji, obračajo na javno upravo, imajo pravico do odgovora v slovenščini, v ustnem sporočanju praviloma neposredno ali s tolmačem, v dopisovanju pa s prevodom, ki je priložen italijanskemu dopisu. Neratificiranje sporazuma v italijanskem parlamentu in nesprejetje izvršilnega določila za izvajanje Posebnega statuta ter neobjavo v Uradnem listu Republike Italije je sodstvo tolmačilo kot osnovo za njegovo neuresničevanje v odnosih med državljani in državo. Tudi leta 1975 podpisani Osimski sporazumi,⁷ ki so tudi formalno določili italijansko-jugoslovansko mejo, niso prinesli rešitev na tem področju. Po eni strani so potrdili že obstoječe (nezadostne) zaščitne ukrepe, po drugi strani pa so v položaj programskih smernic potisnili tisti del Posebnega statuta, ki še ni bil izveden, s tem da so ga določili le kot minimalno raven zaščite, ne pa za takoj izvršljive notranje predpise (Ozbič, 2004; Ozbič, 2004a).

Nekaj rešitev je s svojimi razsodbami prispevalo Ustavno sodišče.⁸ Razsodbi iz leta 1992 in 1996 sta jasno povedali, da je omenjena raven zaščite, z ratifikacijo Osimskega sporazuma (leta 1977), postala učinkoviti del notranje italijanske zakonodaje. Leta 1988 je medtem prišlo do sprejetja novega 109. člena Kazenskega postopka, ki jamči za uporabo manjšinskih jezikov v postopku pod pogojem ničnosti sodnih aktov (Ozbič, 2004b).

Na lokalni ravni Posebni statut Dežele Furlanije-Juljske krajine (FJK) leta 1963 ni izpolnil pričakovanj slovenske manjšine v Italiji, z leti pa je deželni

⁶ O pravnem položaju slovenske manjšine v Italiji si lahko npr. ogledamo naslednja dela, ki vsebujejo podrobne analize ter sezname številnih virov in objav: Obid, Bajc, 2003; Bajc, 2004; Vidali, 2002; Marinac, 2004; Marinac, 2005; Mancini, 2005.

⁷ O Osimskih sporazumih podrobneje najnovejši deli Pirjevec et al., 2006; Škorjanec, 2007. Kopije najbolj relevantnih dokumentov o pogajanjih je mogoče najti v Škorjanec, 2006 in Škorjanec, 2007a. Glej tudi Čok, 2007–2008.

⁸ Podrobneje npr. Pahor, 2003.

zakonodajalec sprejel nekatere ukrepe v prid slovenskega prebivalstva, zlasti na področju financiranja delovanja slovenskih ustanov in združenj (Ozbič, 2004c).

Na izjemno pomembnem področju šolstva je bil povojni proces dolg in se pravzaprav ni niti še zaključil. Po letih fašistične prepovedi se je slovenščina vrnila v šole na Tržaško in Goriško, drugače pa je bilo na Videmskem. Edino v Špetru Slovenov je bila v šolskem letu 1984/85 ustanovljena zasebna dvojezična šola, leta 1986/87 je bila uvedena dvojezična osnovna šola, leta 1997 je država šolo priznala, zaščitni zakon 38/2001 (12. člen) pa jo je dokončno priznal s poddržavljenjem. Na splošno je mogoče razvoj slovenske šole v Italiji razdeliti na štiri glavne faze: 1. med letoma 1945 in 1954, ko so bili v obdobju Zavezniške vojaške uprave postavljeni njeni temelji; 2. med letoma 1954 in 1961, ko so bile šole vključene v italijanski šolski sistem, ne da bi se njihov status uredil, do zakona 1012/1961, katerega učinki so bili skromni, slovenske šole v Italiji pa so vendarle polnopravno stopile v italijanski šolski sistem; 3. od začetka 60-ih do konca 70-ih let, ko je prišlo do nekaterih ukrepov, še vedno pa je bilo preveč nedorečenosti in nejasnosti (npr. glede avtonomije); 4. od konca 70-ih let do konca 90-ih let, ko so se nekatere zadeve uredile, a do trdne strukture je prišlo šele na koncu 90-ih let, nekatere rešitve pa ostajajo še vedno le na papirju in slovenske šole na Videmskem so šele v povojih (Simčič, 2004).

Za Slovence v Italiji je bil in je še vedno velik problem razlaščenje zemljišč (in posledično naseljevanje italijanskega prebivalstva na pretežno slovenska naseljena območja ali pa gradnje velikih objektov), neustrezno urbanistično načrtovanje, zapleti glede Kraške gorske skupnosti (ukinjena leta 2003), določanje srenjskih lastnin in priznanje organiziranosti jusov (Ozbič, 2004d; Golemac, 1998).

Na koncu 90-ih let gre, zaradi sprememb v mednarodni blokovski delitvi sveta in razpada Jugoslavije, beležiti nekaj pomembnih novosti v povezavi s pravnim položajem slovenske manjšine v Italiji. Leta 1999 je prišlo do izglasovanja splošnega zakona št. 482 o zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji, dve leti kasneje pa do dolgo pričakovanega zakona št. 38 o zaščiti slovenske manjšine v Deželi FJK. Zakon 38/2001 po eni strani zaključuje zakonski in pravosodni razvoj, hkrati pa, s ponovnim odpiranjem v zadnjem desetletju že rešenih vprašanj, uvaja zapleten sistem ozemeljskega ločevanja ravni individualne in kolektivne zaščite. Predstavlja začetek ponovnega sprožanja izvajalnih in interpretacijskih problemov zakonskih določil o varstvu manjšin. Zakon zaradi svoje nedorečenosti dopušča preveč tolmačenj; težave in zapleti se pojavljajo pri njegovi aplikaciji. Kot vsak nov zakon na področju varstva manjšin

je tudi ta povzročil zavlačevanje upravnih oblasti pri izvajanju zakonskih določil na lokalni in državni ravni. Še vedno ni bilo namreč objavljeno enotno besedilo zaščitnih predpisov za slovensko manjšino v Deželi FJK, med številnimi pomanjkljivostmi pri izvajanju zakonskega besedila pa je mogoče naštetih nepopolne rešitve vprašanja glede izdajanja dvojezičnih osebnih izkaznic, uresničitve avtonomne sekcije na Konservatoriju Tartini v Trstu, neupoštevanje predaje prostorov Narodnih domov, ki so bili uničeni ali odvzeti v času po prvi svetovni vojni in v fašističnem obdobju itd. (Ozbič, 2004e).

Institucionalni paritetni odbor za vprašanja slovenske manjšine, ki ga določa 3. člen zakona, je sicer takoj začel z delom, da bi določil ozemlje izvajanja zakona 38/2001.⁹ Seznam 32-ih občin (šest občin v Tržaški pokrajini, vključno s Trstom, osem v Goriški pokrajini, vključno z Gorico, in osemnajst v Videmski pokrajini, vključno s Čedadom in Trbižem), ki ga je odbor pripravil in odobril 26. septembra 2003 na predlog posameznih občin oziroma dela občinskih svetnikov, je dolgo ležal v vladnih predalih v Rimu, ne da bi ga vlada posredovala v podpis predsedniku republike. Do podpisa je prišlo 12. septembra 2007.

Marsikatero pravno vprašanje je seveda povezano z (ne)izvajanjem zakona 38/2001 oziroma tako si vsaj nekateri tolmačijo. Kakor koli že, ostajajo še vedno odprta in pa premalo raziskana ter analizirana določena pravna vprašanja in nekatera so očitno tudi odvisna od »dnevne« politike (razsodbe Deželnega upravnega sodišča in Državnega sveta v zvezi z rabo slovenščine; odnosi med pripadniki slovenske manjšine in državnimi ustanovami in t. i. koncesionarji – zasebne ustanove, podvržene državni zakonodaji; poslovanje v slovenščini z davčno upravo; srenjske lastnine; prostorsko načrtovanje). Primarno politično vprašanje je npr. volilna zakonodaja. Slovenska manjšina ni nikoli imela normiranih olajšav pri izvolitvi svojih predstavnikov; izjemo predstavlja novi deželni volilni zakon za FJK, ki zagotavlja izvolitev predstavnika na etnični listi, če slednja preseže en odstotek glasov. Na podlagi tega je na zadnjih volitvah, 13. in 14. aprila 2008, stranka Slovenske skupnosti izvolila svojega predstavnika v deželni svet. Izvoljen je bil tudi drugi Slovenec, in sicer na listi Mavrične levice.

Ali ima slovenska manjšina možnosti vpliva, da bi se rešitve pravnega položaja (oziroma izvajanje norm) pospešile, ostaja seveda odprto vprašanje. Med drugimi je npr. prof. Samo Pahor že večkrat opozoril na neizvajanje in vsakič poudarjal pravne osnove, na katerih sloni status slovenske manjšine v Italiji: 6. člen Ustave Republike Italije iz leta 1948; 7. člen Statuta STO iz leta

⁹ Podrobneje glej npr. Jevnikar, 2003.

1947; 5. člen Posebnega statuta iz leta 1954; 8. člen Osimske pogodbe med Italijo in Jugoslavijo (oziroma Slovenijo), ki je bila ratificirana leta 1977; razsodbe Ustavnega sodišča št. 28/1982, št. 62/1992 in št. 15/1996; razsodbe Deželnega upravnega sodišča št. 382/92 in št. 358/1999; 109. člen Zakonika o kazenskem postopku iz leta 1988; Okvirna konvencija Sveta Evrope o zaščiti manjšin, ki je v Italiji stopila v veljavo leta 1998 itd. Svoje poglede in kritike je objavil večkrat, med drugim v dnevnem tisku. Lahko bi rekli, da se je pri ljudeh uveljavilo mnenje, da je sicer njegov trud hvalevreden, vendar se bo le malokdo upal nastopati in zahtevati svoje pravice tako kot on. Pozorno spremljanje Primorskega dnevnika (PD) in drugih listov nam vsekakor pokaže, da je, sicer na bolj nesistematičen način, vendarle v zadnjih letih (prejšnjih obdobjih nismo preverjali) izšlo nekaj člankov, ki (nekateri tudi polemično) omenjajo posamezne primere možnosti uživanja določenih pravic, pa tudi nekaj pozivov, naj se Slovenci in manjšinske ustanove poslužujejo določenih uslug in storitev, ki so na razpolago. V nadaljevanju omenjamo le nekaj primerov.

Že leta 2001 je tednik *Novi glas* pisal o pozivu, naj ljudje prošnje za finančne prispevke za stroške otrok v višjih srednjih šolah pišejo v slovenščini (NG, 26. 4. 2001, 8). Katja Kjuder je pisala, kako na pošti plačuje v slovenščini (PD, 26. 1. 2002, 4). Glede dvojezičnih obrazcev plačevanja davka na nepremičnine (ICI) lahko omenimo, da sta maja 2003 občini Zgonik in Repentabor pridobili dvojezične položnice za davek »ICI« (PD, 22. 5. 2003, 1, 9). Maja 2003 je PD pisal, da bodo za naslednje leto na razpolago dvojezični obrazci »ICI« in da mora med drugim spodbuda za to priti s strani občin (PD, 23. 5. 2003, 1, 15). V drugi polovici leta 2003 je prof. Pino Pečenko prejel »ICI« v slovenščini (PD, 14. 9. 2003, 4; PD, 17. 9. 2003, 4). Konec oktobra 2004 smo na straneh PD lahko brali, da je bil po več kot osemdesetih letih vknjižbeni odlok zapisan v slovenščini (PD, 28. 10. 2004, 1, 8). Uporaba slovenščine v uradih v Trstu je vsaj deloma zagotovljena v ulici Giotto, hkrati pa je »okence« tudi v ulici Piccardi 9. Senatorka Tamara Blažina je julija letos, kot piše PD (PD, 12. 7. 2008, 6), 11. v mesecu obiskala » (...) Državno splošno okence za Slovence, ki ima sedež v Ul. Piccardi 9 v Trstu. Slovensko parlamentarko je sprejela Giuliana Perrotta, vodja te strukture in namestnica vladnega komisarja za Furlanijo-Julijsko krajino. Perrottova, ki v sklopu lokalne državne uprave spremlja vprašanja slovenske manjšine, je napovedala, da bodo v to ustanovo v kratkem pristopile še druge javne ustanove. »Okence« skuša biti kar se da operativno, Prefektura pa vlaga veliko energij tudi v dvojezično spletno stran te strukture, ki jo najdemo na uradnem računalniškem naslovu vladnega predstavništva. Blažinova je pohvalila

to pobudo in pozornost, ki jo Slovencem namenjata gospa Perrotta in prefekt Giovanni Balsamo. Urad v Ul. Piccardi je objektivno decentraliziran in težko dosegljiv, odigrava pa zelo dragoceno vlogo, je izjavila senatorka, ki je pozvala Slovence in manjšinske ustanove, da izkoristijo njegove usluge in storitve.« Lahko tudi omenimo, da je leta 2007 SKGZ objavila priročnik za uveljavljanje izvorne oblike imena in priimka (Možina, 2007) in še nekaj pobud bi lahko našteli. Realno gledano je odprtih pravnih problemov vsekakor še veliko. Poleg problemov pri izvajanju zakona 38/2001 (npr. problem smerokazov na Tržaškem: PD, 13. 7. 2008, 1, 5; 15. 7. 2008, 2; 16. 7. 2008, 5; 17. 7. 2008, 6), beležimo npr. težave slovenskih kmetovalcev (npr. PD, 29. 6. 2008, 24) itd. Pomanjkanje neke strukture v obliki pravnega urada, ki bi se sistematično ukvarjala in dosledno spremljala pravno problematiko zaščite slovenske manjšine, je seveda povezano s splošnim vprašanjem vodenja manjšine in bi ga očitno bilo treba vključiti v širši kontekst manjšinske organiziranosti.

Nazadnje še ugotavljamo, da so se v zadnjih letih odnosi med Slovenci in Italijani v marsičem izboljšali,¹⁰ vendar ostaja še nemalo odprtih vprašanj, ki so večinoma vezana na njuno medsebojno zgodovino. Glavni odprti problemi, ki najbolj obremenjujejo odnose med Slovenci in Italijani ter med Slovenijo (prej Jugoslavijo) in Italijo, so še vedno: fašistično nasilje nad Slovenci, italijanska zasedba in aneksija t. i. Ljubljanske pokrajine, vojna nasilja (streljanja talcev, deportacije, internacije idr.),¹¹ povojne aretacije, deportacije in usmrtitve v Julijski krajini (t. i. fojbe), vprašanje odhoda Italijanov iz Istre in Dalmacije (ezuli in/ali optanti) in njihova naselitev na ozemlju današnje dežele FJK kot t. i. nacionalna bonifikacija, povojno neurejeni status slovenske narodne skupnosti v Italiji.

ZAKLJUČEK

Na podlagi opisanih dogodkov je mogoče spremljati nihanja na političnem, družbenem in pravnem položaju slovenske manjšine v Italiji ter ugotoviti, kako je njeno stanje odvisno od vsakokratne politične naklonjenosti italijanske vlade in/ali lokalnih uprav/organov. Kljub namenu mednarodne diplomacije, da bi po koncu prve svetovne vojne, ko se je dejansko prvič pojavilo manjšinsko vprašanje v modernem pojmovanju, postavila splošne temelje za zagotavljanje pravic manjšin, se to ni zgodilo. Nasprotno, ravno zloraba

¹⁰ V zadnjem času je v italijanskih časopisih prišlo do nekaterih pozitivnih premikov. Omeniti velja vsaj izjemno veliko pozornost, ki jo je bil deležen pisatelj Boris Pahor.

¹¹ Časopisi so objavili novico, da bo italijansko vojaško sodstvo začelo preiskavo o zločinih, ki jih je storila italijanska okupatorska vojska v Jugoslaviji in drugod.

manjšinske tematike je postala pretveza in *casus belli* za nov svetovni spopad, ko se je nacistični vodja Hitler, da je »lahko« napadel svoje sosede na vzhodu, skliceval na nemške skupnosti v tujini. Niti po drugi svetovni vojni in postopnemu združevalnemu procesu evropske celine politiki niso uspeli najti zadovoljive rešitve za splošno zagotavljanje manjšinskih pravic, ki so še vedno odvisne od volje posameznih vlad držav, v katerih manjšine prebivajo. Evropska unija, v katero je zdaj vključena velika večina držav srednje in vzhodne Evrope, ni dovolj dovzetna za uveljavitev evropskega globalnega sistema manjšinske zaščite, ne zavedajoč se, da ne gre ločevati med neuspehim irskim referendumom za podpis t. i. Lizbonske pogodbe in zagotavljanjem pravic posameznim manjšinskim skupnostim, saj so vsa aktualna vprašanja o formiranju homogene evropske države med seboj tesno povezana.

VIRI IN LITERATURA

- Bajc, G. (2002):** Iz nevidnega na plan. Slovenski primorski liberalni narodnjaki v emigraciji med drugo svetovno vojno in ozadje britanskih misij v Sloveniji. Koper, Založba Annales.
- Bajc, G. (2003):** Fašistična zakonodaja in Slovenci med obema vojnoma. Acta Histriae, 11, 2, Koper, 19-40.
- Bajc, G. (ur.) (2004):** Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales.
- Bajc, G. (2006):** Operacija Julijska krajina. Severovzhodna meja Italije in zavezniške obveščevalne službe (1943-1945). Koper, Založba Annales.
- Bajc, G., Pelikan, E. (2004):** Od konca prve do začetka druge svetovne vojne (1918-1941). V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales, 59-92.
- Bartolini, S. (2006):** Fascismo antislavo, Il tentativo di »bonifica etnica« al confine nord orientale. Pistoia, I.S.R.Pt.
- Brubaker, R. (1998):** I nazionalismi nell'Europa contemporanea. Roma, Editori Riuniti.
- Bufon, M. (1992):** Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost. Obmejna in etnična mešana območja v evropskih razvojnih silnicah: primer Slovencev v Furlaniji-Julijski krajini. Trst, SLORI.
- Bufon, M. (2002):** Confini, identità ed integrazione. Nuove prospettive per l'alto Adriatico. Trieste, SLORI.
- Bufon, M. (2004):** Med teritorialnostjo in globalnostjo. Sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika. Koper, Založba Annales.

- Burgwyn, H. J. (1993):** The legend of the mutilated victory. Italy, the Great War, and the Paris Peace Conference, 1915-1919. Westport-London, Greenwood Press.
- Čermelj, L. (1965):** Slovenci in Hrvatje pod Italijo med obema vojnoma. Ljubljana, Slovenska matica.
- Čok, Š. (2007-2008):** L'occasione mancata: PCI e minoranza slovena fra legge di tutela e trattato di Osimo 1970-1980. Tesi di laurea specialistica. Trieste, Università degli studi di Trieste.
- Dini, S. (2004):** Il tribunale speciale per la difesa dello stato e l'irredentismo jugoslavo. *Qualestoria*, XXXII, 1, Trieste, 65-80.
- Ferenc, T. (ur.) (1994):** La Provincia »Italiana« di Lubiana. Documenti 1941-1942. Udine, Istituto Friulano per la Storia del Movimento di Liberazione.
- Ferenc, T. (ur.) (1999):** »Ubija se premalo«: obsojeni na smrt, talci, ustreljeni v Ljubljanski pokrajini, 1941-1943, dokumenti. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino-Društvo piscev zgodovine NOB.
- Ferenc, T. (ur.) (2000):** Rab-Arbe-Arbissima: konfinacije, racije in internacije v Ljubljanski pokrajini 1941-1943, dokumenti. Ljubljana, Inštitut za novejšo zgodovino-Društvo piscev zgodovine NOB.
- Ferenc, T. (2004):** Slovenci pod Italijo 1941-1945. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales, 93-110.
- Ferenc, T. (ur.) (2004a):** Neupogljivi zakon Rima: fašizem in osvobodilni boj primorskih Slovencev 1941-1943: dokumenti / La legge inflessibile di Roma: il fascismo e la lotta di liberazione degli sloveni nella Venezia Giulia 1941-1943: documenti (posthumno uredila Troha, N., Guštin, D.). Ljubljana, Društvo piscev zgodovine NOB.
- Galántai, J. (1992):** Trianon and the Protection of Minorities. Boulder, Colorado, Columbia University Press.
- Godeša, B. (1995):** Kdor ni z nami, je proti nam. Slovenski izobraženci med okupatorji, Osvobodilno fronto in protirevolucionarnim taborom. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Golemac, N. (1998):** Comunità e beni comunali nel Carso triestino e goriziano (sec. XVIII-XX). Trst, SLORI.
- Jevnikar, I. (2003):** Vloga in pomen paritetnega odbora pri izvajanju zaščitnega zakona za slovensko manjšino v Italiji. *Acta Histriae*, 11, 2, Koper, 203-210.
- Kacin Wohinz, M. (1972):** Primorski Slovenci pod italijansko zasedbo, 1918-1921. Maribor-Trst, Obzorja-ZTT.
- Kacin Wohinz, M. (1990):** Prvi antifašizem v Evropi (Primorska 1925-1935). Koper, Lipa.
- Kacin Wohinz, M. (2000):** Jelinčič pred posebnim sodiščem za zaščito države. V: Rovšček, Ž. (ur.): Nad prezrtjem in mitom: zbornik referatov s simpozija Zorko Jelinčič v slovenski preteklosti. Ljubljana-Tolmin, Planinska zveza Slovenije-Planinsko društvo, 115-129.
- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana, Nova revija.
- Kacin Wohinz, M., Troha N. (ur.) (2001):** Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956 / Rapporti italo-sloveni 1880-1956 / Slovene-Italian Relations 1880-

1956, poročilo slovensko-italijanske komisije. Ljubljana, Nova revija-Inštitut za novejšo zgodovino.

- Kalc-Hafner, A. et al. (1995):** Slovenci in Italija. Pro memoria o odnosih z zahodno sosedo. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Klabjan, B. (2007):** Slovanski teroristi: fašistična retorika in proces v Trstu leta 1930. *Acta Histriae*, 15, 1, 249-260.
- Mancini, M. (2005):** Lo status della minoranza slovena in Italia e della minoranza italiana in Slovenia. V: Ronzitti, N. (ur.): I rapporti di vicinato dell'Italia con Croazia, Serbia-Montenegro e Slovenia. Roma, Luiss University Press-Giuffrè, 45-70.
- Marinac, B. (2004):** Pravni položaj slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji. Magistrsko delo. Kranj, Fakulteta za podiplomske državne in evropske študije.
- Marinac, B. (2005):** Pravni položaj slovenske manjšine v Italiji. *Dignitas*, 26-27, Kranj, 58-78.
- Marušič, B. (2003):** Pravni položaj beneških Slovencev ob priključitvi k Italiji leta 1866. *Acta Histriae*, 11, 2, Koper, 1-18.
- Marušič, B. (2004):** Pravni položaj Beneških Slovencev ob in po priključitvi k Italiji (1866). V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales, 33-44.
- Mazower, M. (2002):** Temna celina. Dvajseto stoletje v Evropi. Ljubljana, Mladinska knjiga.
- Možina, M. (ur.) (2007):** Pravica do imena in priimka. Priročnik za uveljavljanje izvorne oblike imena in priimka. Trst, Slovenska kulturno-gospodarska zveza.
- NG:** Novi glas, Gorica-Trst
- Obid, A., Bajc, G. (ur.) (2003):** Prispevki z mednarodnega znanstvenega sestanka. Pravni položaj Slovencev v Italiji 1866-2002. Koper, 8. november 2002. *Acta Histriae*, 11, 2, Koper.
- Ozbič, M. (2004):** Mirovna pogodba, Londonski sporazum in Posebni statut: manjkajoča vključitev v italijanski pravni red in mednarodni sporazumi v poenostavljeni obliki. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje: slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 175-183.
- Ozbič, M. (2004a):** Osmi člen Osimskih sporazumov in njegovo razmerje do 5. člena Posebnega statuta. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 185-192.
- Ozbič, M. (2004b):** Novi 109. člen Kazenskega postopka - pravosodno izvajanje in rzsodbi Ustavnega sodišča št. 62 z dne 24. februarja 1992 in št. 15 z dne 29. januarja 1996. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje: slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-

raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 239-256.

- Ozbič, M. (2004c):** Posebni statut avtonomne dežele Furlanije-Juljske Krajine 1963 in deželna zakonodaja na področju zaščite manjšin. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 193-204.
- Ozbič, M. (2004d):** Ozemlje - razlastitve, urbanistično načrtovanje in srenjska lastnina. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 261-268.
- Ozbič, M. (2004e):** Zakon št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 293-322.
- Pahor, S. (2003):** Ustavno sodišče Italijanske republike in zaščita slovenske manjšine. *Acta Histriae*, 11, 2, Koper, 195-202.
- PD:** Primorski dnevnik, Trst.
- Pelikan, E. (2002):** Tajno štetje prebivalstva v Julijski krajini leta 1933. Koper, Založba Annales.
- Pelikan, E. (2002a):** Tajno delovanje primorske duhovščine pod fašizmom: primorski krščanski socialci med Vatikanom, fašistično Italijo in slovensko katoliško desnico - zgodovinsko ozadje romana Kaplan Martin Čedermac. Ljubljana, Nova revija.
- Pirjevec, J. (1982):** La fase finale della violenza fascista. I retroscena del processo Tomažič. *Qualestoria*, X, 2, 75-94.
- Pirjevec, J. (2004):** Politika Italije do slovenske manjšine. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales, 13-30.
- Pirjevec, J. (2007):** »Trst je naš!«: boj Slovencev za morje (1848-1954). Ljubljana, Nova revija.
- Pirjevec, J. et al. (2005):** Vojna in mir na Primorskem. Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954. Koper, Založba Annales.
- Pirjevec, J. et al. (2006):** Osimska meja, Jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitev leta 1975. Koper, Založba Annales.
- Pletikosić, I. (2006):** Revizije popisa prebivalstva Trsta iz leta 1910. *Annales*, 16, 2, Koper, 477-482.
- Pupo, R. (2005):** Il lungo esodo, Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio. Milano, Rizzoli.
- Simčič, T. (2004):** Pravna podoba slovenske šole od Zavezniške vojaške uprave do zakona 38/2001. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales, 205-222.
- Spetič, S. (1985):** Rimski mlini. Trst, ZTT.

- Stranj, P. (1992):** La comunità sommersa, Gli Sloveni in Italia dalla A alla Ž. Trieste, EST-ZTT.
- Svoljšak, P. (2003):** Soča, sveta reka, Italijanska zasedba slovenskega ozemlja (1915–1917). Ljubljana, Nova Revija.
- Škorjanec, V. (2006):** Osimski pogajalski proces (Viri 23). Ljubljana, Arhiv Republike Slovenije.
- Škorjanec, V. (2007):** Osimska pogajanja. Koper, Založba Annales.
- Škorjanec, V. (2007a):** Osimski pogajalski proces. Od Strmola do Osima: 1974-1975 (Viri 24). Ljubljana, Arhivsko društvo Slovenije.
- Troha, N. (1999):** Komu Trst, Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana, Modrijan.
- Troha, N. (2004):** Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Sloveniji med letoma 1954 in 1990. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales, 141-166.
- Verginella, M. (2003):** Il processo Tomažič. V: Puppini, M. et al.: Dal processo Zaniboni al processo Tomažič. Il tribunale di Mussolini e il confine orientale (1927-1941). Udine, Gaspari, 103-142.
- Vidali, Z. (2002):** La tutela globale e gli sloveni della provincia di Udine. Trst, SLORI.

**SLOVENCİ V İTALİJİ İN SKUPNİ SLOVENSKİ KULTURNİ
PROSTOR PO PADCU MEJE**

**Pogledi reprezentativnih predstavnikov Slovencev v
İtaliji**

UVOD V RAZISKAVO IN METODOLOŠKI OKVIR

Gorazd BAJC, Devan JAGODIC, Borut KLABJAN,
Maja MEZGEC, Zaira VIDALI

PREDMET IN CILJI RAZISKAVE

Sklop referatov, objavljenih v pričujočem poglavju, predstavlja izsledke skupnega dela, ki ga je mešani raziskovalni kolektiv Slovenskega raziskovalnega inštituta (SLORI) in Znanstveno-raziskovalnega središča Koper Univerze na Primorskem (UP ZRS) opravil v okviru dveh Ciljnih raziskovalnih projektov: »Uresničevanje skupnega slovenskega kulturnega prostora in čezmejne integracije v pogojih evropskega povezovanja« (nosilec dr. Milan Bufon) in »Zaščita slovenske manjšine v Italiji - odprti problemi, pravno-politični okvir in strategije za izboljšanje položaja« (nosilec dr. Jože Pirjevec).

V referatih smo mladi raziskovalci in raziskovalke iz tržaške in goriške okolice zbrali poglede reprezentativnih predstavnikov raznih političnih, gospodarskih, kulturnih in širših družbenih sredin, ki tvorijo organiziranost slovenske narodne skupnosti v Italiji. S kvalitativno raziskavo smo želeli pridobiti vsebinsko poglobljena izhodišča za analizo odprtih notranjih manjšinskih vprašanj in razvojnih prednostnih nalog, še zlasti pa novih perspektiv, ki jih odpira vstop Republike Slovenije (RS) v Evropsko unijo (EU) in schengenski prostor v zvezi z možnostmi razvoja tako slovenske skupnosti v Italiji kot skupnega slovenskega kulturnega prostora (SSKP).

Raziskovalna študija si zastavlja dvoje ciljev. V prvi vrsti skuša prispevati k razumevanju različnih vidikov razvejane in kompleksne stvarnosti, ki označuje slovensko narodno skupnost v Italiji. V sledečih prispevkih bomo tako prikazali pogled izbranih predstavnikov manjšine na njeno pravno, politično in gospodarsko stanje; ugotovili bomo, katera so glavna odprta vprašanja manjšinske organiziranosti; preučili bomo odnos slovenske skupnosti tako z večinskimi kot s svojim matičnim narodom; prikazali bomo razlike, ki jih Slovenci v Italiji občutijo na svojem prostoru po vstopu Slovenije v EU in po nedavnem padcu meje; ne nazadnje bomo našli nekatere predloge in možne prijeme za uveljavitev slovenske skupnosti v širšem evropskem kontekstu. Z raziskavo želimo posredovati nove vsebine in spoznanja, ki naj bodo v pomoč pristojnim organom pri načrtovanju manjšinske politike na krajevni ravni.

Celovita obravnava zgoraj navedenih vsebin pa vendar ni namenjena zgolj lokalnim uporabnikom, saj že sam naslov pričujočega poglavja predpostavlja preučevanje neke širše perspektive – v smeri iskanja novih idej in strategij za uresničevanje koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora. Drugi cilj raziskave je torej posredovati Republiki Sloveniji znanstveno utemeljene smernice, da se na podlagi teh učinkovito aktivira v korist svojih manjšinskih skupnosti v sosednjih državah ter dejavno uporablja instrumente za razvoj obmejnih regij in čezmejnega sodelovanja.

METODA

Raziskovalna študija je zajela 54 poglobljenih intervjujev z reprezentativnimi predstavniki slovenske narodne skupnosti v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini. Za intervjuvance smo izbrali osebe, ki zasedajo vodilne položaje v osrednjih manjšinskih političnih, gospodarskih, kulturnih in širših družbenih organizacijah. Gre namreč za izbiro, ki izhaja iz predpostavke, da so ti intervjuvanci kvalificirani in zanesljivi opazovalci manjšinske stvarnosti.

Glede na pokrajino, kjer naši intervjuvanci delujejo, je oseb s Tržaškega (N=32) nadpovprečno več v primerjavi s sogovorniki z Goriškega (N=14) in Videmskega (N=8). Neenakomerno pokrajinsko zastopanost gre namreč pripisati dejstvu, da se deželni sedeži osrednjih manjšinskih ustanov in organizacij nahajajo prav v Tržaški pokrajini. Z vidika področij delovanja je struktura intervjuvancev dokaj raznolika: 6 je predstavnikov političnega sveta, 4 so župani, 8 je predstavnikov obeh krovnih organizacij, 8 gospodarstvenikov, 3 so novinarji, 6 je oseb, ki delujejo na področju vzgoje in izobraževanja ter 19 je predstavnikov kulturne in športne sfere. Glede na starost smo sodelujoče razdelili v tri generacije: 16 je predstavnikov starejše generacije (od 60. leta starosti naprej), 33 srednje (od 40. do 60. leta starosti), mlajšo generacijo (do 40. let starosti) pa zastopa le 5 oseb.

Intervjuje smo izvajali od septembra 2007 do maja 2008. Večinoma so potekali na sedežih ustanov in organizacij, v nekaterih primerih pa neposredno na domu intervjuvancev, na sedežu Slovenskega raziskovalnega inštituta ali na drugih priložnostnih lokacijah. Izbranim kandidatom smo predhodno poslali pisno vabilo k sodelovanju, v katerem so bile navedene glavne teme razgovorov. Splošni odziv je bil nedvomno pozitiven, čeprav so trije povabljeni, sicer iz

različnih razlogov, sodelovanje odklonili. Tik pred izvedbo intervjujev smo sodelujočim podrobneje predstavili metodo, vsebine in cilje raziskave. Prosili smo jih, naj v intervjujih izražajo osebna mnenja, hkrati pa jim zagotovili anonimnost izjav. Intervjuji so, z eno samo izjemo, potekali v slovenskem pogovornem jeziku.

Sodelujoči so odgovarjali na delno strukturiran intervju, ki je zajemal pet tematskih sklopov:

1. analizo političnega stanja slovenske manjšine v Italiji in najpomembnejša odprta vprašanja oziroma probleme;
2. organiziranost slovenske manjšine v Italiji;
3. aktualnost ideje o skupnem slovenskem prostoru in oceno Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja;
4. stanje slovenske manjšine v Italiji v primerjavi z večinskim prebivalstvom;
5. načrte, možne prijeme in strategije za izboljšanje položaja slovenske manjšine v širšem evropskem kontekstu.

Čeprav so bile teme že vnaprej določene, se pri poteku razgovorov nismo držali strogega zaporedja vprašanj. Intervjuvancem smo omogočali, da odgovarjajo prosto in sproščeno, kar pomeni, da so se vsebine petih tematskih sklopov večkrat prepletale. Trajanje razgovorov je nihalo med 45 in 90 minutami, odvisno pač od zgovornosti slehernega intervjuvanca, kateremu smo vsekakor dopustili, da nam pove »vse«, kar je pomembno za določeno temo. Tovrstni pristop je nedvomno prispeval k popestritvi in poglobitvi vsebinske plasti raziskave.

Razgovore smo posneli na magnetofon in jih nato transkribirali, analiza podatkov pa je prešla skozi različne faze. V prvi fazi je vsak raziskovalec smiselno uredil zapise lastnih opravljenih intervjujev po tematskih sklopih. Skladno z načeli kvalitativne metodologije je za vsak sklop izpostavil pomembne izjave in pomembna stališča. Naposled se je raziskovalni kolektiv združil in gradivo skupinsko interpretiral na petih delovnih sestankih, ki so potekali na sedežu Slovenskega raziskovalnega inštituta od maja do junija 2008. Preko skupinske interpretacije smo izluščili osrednje ugotovitve raziskave za posamezen tematski sklop. V končni fazi se je vsak avtor dodatno poglobil v enega izmed teh, temeljito analiziral njegove vsebine ter jih povzel v obliki znanstvenega prispevka.

Ker menimo, da slovenske narodne skupnosti v Italiji ne gre obravnavati kot celovit in enoten skupek, smo pri analizi podatkov primerjali odgovore intervjuvancev na podlagi treh spremenljivk: pokrajine delovanja (Trst, Gorica, Videm), področja delovanja (politika, civilna družba, mediji, vzgoja/izobraževanje, kultura/šport) in starostne generacije (mlajša, srednja, starejša). Med primerjalno analizo posameznih kategorij smo zasledili nekatere zanimive razlike v odgovorih, ki bodo v referatih tudi predmet razprave. Tovrstne razlike nikakor nimajo analitične teže, saj ne izhajajo iz kvantitativnih statističnih postopkov, so pa emblematičen dokaz manjšinske notranje razdrobljenosti, ki jo je potrebno pri obravnavi določenih vsebin nujno upoštevati.

Pri navajanju odlomkov razgovorov oziroma citatov ne razkrivamo identitete njihovih avtorjev/-ic, pač pa posredujemo samo zaporedno številko intervjuvancev in podatke o makrokategorijah, katerim pripadajo glede na pokrajino delovanja, področje delovanja in starost. Te kategorije so lahko bralcu v pomoč, da oblikuje intervjuvančev/-in »profil« ter na tak način lažje interpretira izjavo. Informacije so podane po naslednjem ključu:

1. zaporedna številka intervjuvanca/-ke;
2. pokrajina, kjer intervjuvanec/-ka deluje oziroma kjer ima sedež ustanova/organizacija, ki jo intervjuvanec/-ka zastopa;
LEGENDA: Ts=Trst, Go=Gorica, Vi=Videm
3. področje delovanja intervjuvanca/-ke oziroma ustanove/organizacije, ki jo intervjuvanec/-ka zastopa;
LEGENDA: Pol=politik/-čarka, Žup=župan/-ja, Krov=predstavnik/-ica krovnih organizacij, Gosp=gospodarstvenik/-ica, Nov=novinar/-ka, Vzg=predstavnik/-ica vzgojno-izobraževalne ustanove, Kult/Šp=predstavnik/-ca kulturno športne-ustanove
4. starostna generacija, kateri intervjuvanec/-ka pripada;
LEGENDA: Mla=mlajša generacija (< 40. let starosti), Sr =srednja generacija (od 40. do 60. let starosti), Sta=starejša generacija (> 60. let starosti)

V prispevkih predstavljamo le odlomke razgovorov, ki so po presoji raziskovalcev najbolj relevantni in reprezentativni glede na posamezni tematski sklop.¹ Odlomke objavljamo v originalni verziji, kar pomeni, da odgovorov v

¹ Intervjuji v integralni obliki – tako slušni (posneti) kot zapisani – so interesentom na razpolago na sedežu Slovenskega raziskovalnega inštituta in v knjižnici Znanstveno-raziskovalnega središča Koper Univerze na Primorskem. Iz spoštovanja do zajamčene

pogovornem ali narečnem jeziku nismo spreminjali. Izjemo predstavlja edini razgovor v italijanskem jeziku, ki smo ga – zaradi zajamčene anonimnosti – prevedli v slovenščino.

Pri navajanju citatov izpuščene dele besedil označujemo s tremi pikami v okroglem oklepaju. V oglatem oklepaju so avtorjeva dopolnila in pojasnila.

VSEBINE ZNANSTVENIH PRISPEVKOV

V nadaljevanju objavljamo šest referatov, ki so nastali v okviru pričujoče raziskave. Vsak referat posameznega avtorja je rezultat analize enega izmed zgoraj navedenih tematskih sklopov, ki smo se jih dotaknili v intervjujih z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji.

V prvem referatu se Borut Klabjan ukvarja z analizo pravno-političnega položaja slovenske narodne skupnosti v Italiji. Sprašuje se, ali se je položaj manjšine po vstopu Slovenije v EU spremenil, in obravnava različne vidike, ki jih sogovorniki označujejo za manjšinske razvojne prednostne naloge. Pri tem ugotavlja, da je pri celoviti analizi slovenske manjšine v Italiji potrebno upoštevati krajevne dejavnike, generacijske razlike in okolje posameznih manjšinskih akterjev.

Gorazd Bajc v svojem prispevku obravnava pomembne značilnosti notranje organiziranosti slovenske manjšine v Italiji. Avtor podrobno analizira razmišljanja intervjuvanih oseb glede ustreznosti organiziranosti manjšine in navaja številne predloge, kako bi jo lahko izboljšali. V nadaljevanju izpostavlja glavne razvojne prednostne naloge slovenske manjšine in navaja, katere manjšinske institucije naj bodo nosilke teh nalog. Na koncu povzema poglede intervjuvancev na dobre in slabe lastnosti današnje organiziranosti ter navaja konkretne prijeme za izboljšanje trenutnega položaja.

Marianna Kosic in Martina Flego temeljito preučujeta integracijske procese med pripadniki slovenske skupnosti in pripadniki večinskega italijanskega naroda. V prvem delu izpostavljata poglede manjšinskih

anonimnosti so dostopni le intervjuji, za katere je posamezni sogovornik podal osebno privolitev.

predstavnikov na možnost integracije med manjšinsko in večinsko skupnostjo, ki nihajo med prizadevanji za »odprt« pristop in strahom pred etnično oziroma jezikovno asimilacijo. V drugem delu prikazujeta številne predloge za širjenje slovenskega jezika in kulture med večinskim prebivalstvom ter analizirata rastočo prisotnost italijanskih učencev v slovenskih šolah oziroma italijansko govorečih članov v slovenskih društvih.

Devan Jagodic se v svojem referatu v prvi vrsti poglobi v analizo odnosov med slovensko manjšino v Italiji in državo matičnega naroda, pri čemer namenja posebno pozornost oceni nedavno sprejetega Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja. V nadaljevanju avtor navaja številne predloge in možne strategije za uveljavitev slovenske manjšine tudi v širšem evropskem kontekstu. Pri tem ugotavlja vse večji pomen Slovenske manjšinske koordinacije (SLOMAK), tako v odnosih s Slovenijo kot tudi pri povezovanju z drugimi manjšinami v Evropi.

Maja Mezgec preučuje, kako pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji doživljajo evropske integracijske procese v obmejnem prostoru ob slovensko-italijanski meji. V prispevku izpostavlja razlike, ki jih intervjuvanci občutijo po vstopu Slovenije v Evropsko unijo oziroma spremembe, ki jih pričakujejo po vstopu Slovenije v schengenski prostor. Sledi premislek o aktualnosti ideje o skupnem slovenskem prostoru ter njenih nosilcih in možnih strategijah na tem teritoriju.

V zaključnem prispevku Zaira Vidali predlaga poskus sinteze osrednjih spoznanj, ki jih je prinesla pričujoča raziskava, na osnovi katerih preverja zavest o skupnem slovenskem kulturnem prostoru (SSKP) in prostoru slovenske narodne skupnosti v Italiji z vidika Andersonove teorije o zamišljenih političnih skupnostih. Avtorica najprej predstavi odzive in pričakovanja slovenske narodne skupnosti v Italiji po padcu meje, nato pa opredeljuje različne ideje o SSKP. V zaključku ugotavlja, da sta za uresničevanje ideje o SSKP potrebna obojestranska zavest in prizadevanje, tako s strani Slovencev v Sloveniji kot s strani tistih zunaj njenih meja. Podobno je za delovanje slovenske narodne skupnosti v Italiji potrebno tovrstno zamišljanje njenih pripadnikov.

»POLITIČNA NEENOTNOST JE ZELO HUDA, ŠTEVILČNO UPADAMO, PRAVIC NIMAMO, UGLEDA ŠE MANJ, KER NOBEN HUDIČ NAS NE MARA, NE?«¹

Analiza političnega stanja slovenske manjšine v Italiji

Borut KLABJAN

IZVLEČEK

Avtor se, na podlagi kvalitativnih intervjujev, opravljenih z izbranimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji, ukvarja z analizo njenega političnega stanja. Tematiko obravnava z različnih gledišč in izpostavlja najpomembnejše odprte probleme manjšine, bodisi politične bodisi pravne narave. Hkrati se sprašuje, če se je njen položaj po vstopu Slovenije v Evropsko unijo (EU) spremenil, in analizira vidike, ki jih sogovorniki označujejo za prednostne naloge slovenske manjšine v Italiji. Pri tem avtor ugotavlja, da manjšine ne gre jemati enovito in monolitno, vendar je za celovito analizo potrebno upoštevati lokalne dejavnike, generacijske razlike in okolje posameznih manjšinskih akterjev.

Ključne besede: slovenska manjšina, Italija, politično stanje, pravni položaj, manjšinsko vprašanje.

UVOD

Spomladi leta 2008 je francoski parlament ponovno zavrnil predlog o priznanju svojih regionalnih jezikov. Dogodek kaže na negativno kontinuiteto, s katero francoska politična skupnost spremlja katero koli vprašanje, vezano na priznanje nefrancoskih jezikov v Franciji. Hkrati govori, kako je manjšinsko vprašanje v Evropi, ki se večkrat odraža predvsem v jezikovni različnosti, relevanten segment sodobnega političnega dogajanja, a še zdaleč od tega, da bi zadovoljeval potrebe manjšinskih skupnosti (Brezigar, 2003, 234). Aktualnost tematike se veže na celoten evropski prostor, saj so debate o jezikovnih prizadevanjih, lokalnih avtonomijah, etničnih, religioznih, jezikovnih ali regionalnih posebnostih prisotne tako v državah EU kot v drugih evropskih državah.

S podobnimi težavami se srečujejo tudi Slovenci, bodisi zaradi manjšin na lastnem teritoriju bodisi zaradi slovenskih manjšin v sosednjih državah. Glede

¹ Citat iz pogovora s 30. Ts-Kult/Šp-Sta.

teh sta v zadnjih letih predvsem nespoštovanje manjšinskih norm v Avstriji in kontroverzna politika koroškega glavarja Jörga Haiderja prispevala k popularizaciji in mednarodni razsežnosti položaja slovenske manjšine v Avstriji. Nič manj aktualno pa ni vprašanje slovenskega prebivalstva v Italiji; kljub izglasovanju državnega zakona o njeni zaščiti, z zakonom 38/2001, ki ga je slovenski tisk, tako v Sloveniji kot v Italiji, pozdravil z evforičnim tonom, ostajajo številni vidiki njegove aplikacije še popolnoma odprti (Ozbič, 2004, 322). Čeprav je italijanska vlada, ki ji je v tistem obdobju načeloval vodja levsredinske koalicije Massimo D'Alema, pokazala zanimanje za ureditev odprtih odnosov s slovensko skupnostjo v svoji državi, se je s pomanjkljivo določitvijo normativnih aktov izognila konkretnemu izvajanju zaščite ter to dolžnost prepustila lokalnim upravnim organom. Zato so ukrepi zaščitnega zakona dejansko vezani na hkratno politično voljo posamezne politične koalicije, ki je v tistem trenutku na oblasti na lokalni ravni, kjer pa se še vedno »ohranja kultura intelektualnega apartheida« med Slovenci in Italijani (Pirjevec, 2004, 30).

Zaradi nerešenega stanja po predložitvi zaščitnega zakona, 14. februarja leta 2001, se torej pojavlja potreba po premisleku o politični situaciji slovenske manjšine v Italiji in njenih najpomembnejših odprtih problemih. Analiza sloni na preučevanju podatkov, ki jih je raziskovalni kolektiv zbral v intervjujih z izbranimi sogovorniki, ki predstavljajo politično, gospodarsko, kulturno in na splošno družbeno vodstvo slovenske manjšine v Italiji. Njihova percepcija stanja predstavlja osnovo raziskave, ki ima namen pokazati, kako se vodilni kadri struktur in ustanov slovenske manjšine ter njeni vidnejši predstavniki soočajo s položajem svoje skupnosti.

NAJPOMEMBNEJŠI ODPRTI PRAVNO-POLITIČNI PROBLEMI SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI

V prvem podpoglavju je bil glavni namen raziskave ugotoviti, kateri so, po mnenju intervjuvancev, najvidnejši in najpomembnejši problemi, s katerimi se trenutno srečuje slovenska manjšina v Italiji kot celota. Poseben poudarek je bil namenjen tematikam pravne in politične narave. Odgovori so pokazali, da je dejansko nemogoče in nepravilno upoštevati in obravnavati slovensko manjšinsko skupnost kot monoliten skupek. Najvidnejša odstopanja so na prvi stopnji razvidna v medpokrajinskem smislu: to se pravi, da medtem ko je za pokrajini Trst in Gorico med najbolj občutenimi problemi neka splošna stagnacija manjšine, ki večkrat temelji na njeni notranji konfliktnosti, je med pripadniki slovenske manjšine iz Videmske pokrajine zaznati drugačne težave. Težnjo je

mogoče razbrati iz večine pogovorov z intervjuvanci z Videmskega, jasno pa na to opozarja eden od intervjuvancev.

49. Vi-Vzg-Sre: (...) Najprej bi rekel, da bi blo treba razlikovati med stanjem slovenske manjšine na Goriškem na Tržaskem in na Videmskem. Zato ker, recimo, na Videmskem v Furlaniji problemi so drugači in tudi situacija je drugača, smo raztreseni, ni povezav, ni dobrih povezav, skupnosti, recimo, sploh ni skupnosti (...).

Zato je v marsikaterem odgovoru zaznati neko odtujenost ali vsaj odmaknjenost od slovenske manjšine, ki prebiva v Goriški in Tržaški pokrajini, kar je jasno razvidno iz naslednjega odlomka odgovora:

53. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) Ampak v bistvu imamo ravno past, ki je od Trbiža do Milj bi morale biti naše moči več prisotne: jih spodbujati, jim svetovati in jih poslušati, izogibati se problemov, težav, nasprotovanj, da se to čim bolj oravnovesi in da bomo Slovenci, ki bivamo na Videmskem, vsaj v toliki meri v neki ravnotežji kakor Slovenci v Trstu in Gorici. (...)

Razlike med pokrajinami si je mogoče razlagati na podlagi različne zgodovinske izkušnje, saj je bila usoda slovenskega prebivalstva, ki trenutno prebiva v Videmski pokrajini, v veliki meri popolnoma različna ne samo od usode goriških in tržaških Slovencev, temveč tudi ločena od ostalega korpusa slovenskega prebivalstva, še zlasti v obdobju od formiranja identitete modernih narodov dalje (Gombač, 2003; Grafenauer, 1975; Marušič, 1998; Marušič, 2004; Melik, 1975; Šumi, 1995; Zwitter, 1975). Dediščina različnega identitetnega razvoja še danes predstavlja težavo zaradi samega priznanja slovenske manjšine kot samostojnega subjekta:

50. Vi-Vzg-Sre: (...) Če gledamo na splošno, je še zmeraj prisoten tisti občutek, da nismo povsem priznani v tem prostoru in da je še vedno problematično javno priznavanje obstoja manjšine. Pa naj gre za napise ali karkoli drugega predvsem v mestih npr. v Gorici, Čedadu. Samo to ni problem, ki se ga da rešiti z zakonom, ampak je stvar zgodovine, razmer v družbi, ki se ne dajo kar tako spremeniti, ampak je to stvar daljšega procesa. Obstajale so morda neke delne stvari, kot so osebne izkaznice, table, uradi – vse skupaj so eni majhni koraki, ki dajejo neko priznanje. Še zmeraj pa je to nekaj posebnega. (...)

Zaradi pozitivnih sprememb, ki jih je moč zaznati v zadnjih letih, pa je slovenska manjšina vsekakor pridobila na družbenem ugledu.

48. Vi-Krov-Sta: (...) Ni več tabu govoriti o slovenski manjšini, o problemih Slovencev in smo videli tudi, da tudi z desne sredine, recimo, ni več takih problemov, ne? (...) Recimo, da klima je bolj odprta, je, recimo, politično gledano so ti kandidati vsi naklonjeni na priznanje pravic Slovencev.

K razvoju, ki ga je bilo deležno slovensko prebivalstvo na Videmskem, je veliko prispevalo odprtje dvojezičnega šolskega središča v Špetru Slovenov (Gruden, 1999). To se je dejansko prelevilo v enega pomembnejših centrov Slovencev iz Videmske pokrajine. Visoko število vpisanih otrok pa govori o zanimanju za izobraževanje (tudi) v slovenskem okolju. Povečano povpraševanje odpira nova vprašanja in tudi »sili« k nadaljnjemu razvoju.

47. Vi-Krov-Sre: (...) Drugi aspekt je to, da smo šibki na kulturni ravni, v smislu, da nimamo nekega kulturnega, večjega kulturnega središča, kjer bi lahko razvijali neko kulturno delovanje (...) večnamensko kulturno središče, recimo, v Špetru in mislim, da je tudi prioriteta celotne manjšine, mislim, vsaj obe krovni organizaciji sta se zavzeli za to in to smatrata kot prioriteta. Je pa to tesno povezano s potrebami teritorija, ki rastejo, kulturnimi potrebami, in je tudi povezano s samorastjo dvojezične šole. V bistvu dvojezična šola se ne more razvijati v nekem okolju, kjer okrog nje je vse v italijanščini, ostajajo na ljubiteljski ravni, mi moremo poskrbeti za to da bomo ponudili tem otrokom, tej mladini nekaj več in tudi vsebinsko in jezikovno bogatejšega (...).

48. Vi-Krov-Sta: (...) Pod kulturnim vidikom je pa šolanje v slovenskem jeziku, ne? Mi smo komaj dobili lani nižjo srednjo šolo in to ni dovolj, ne?, ni dovolj, tako da je treba, da ponudimo našim mladim izobraževanje v slovenskem jeziku na vseh nivojih (...). Možno izhodišče je, da gremo do višjih srednjih šol, da imamo eno sekcijo, vsaj na eni šoli, tu v Čedadu ali, ne vem, imajo da grejo na Goriško in tudi, tudi, zakaj ne, v Tolmin, se šolat, ne? Zakaj ne. To je velik problem, ker če nimamo teh kadrov, če nimamo teh ljudi, ki znajo, ki obvladujejo slovenski jezik, potem nimamo potenciala, nimamo perspektiv tudi na tem področju.

Izhaja torej potreba po nadaljnjem izobraževanju v slovenskem jeziku, ampak tudi nujnost širitve slovenskih ustanov, ki bi ne bile vezane izključno na šolsko dejavnost, temveč bi omogočale sporazumevanje v slovenščini tudi izven nje. V novem mednarodnem položaju, po vstopu Slovenije v EU in padcem schengenske meje, bi lahko prišlo tudi do čezmejnega sodelovanja z obiskovanjem šol v Sloveniji, kar bi dijakom omogočilo kontinuiteto izobraževanja v slovenskem jeziku. Skratka, medtem ko so na šolskem področju zaznavni očitni premiki v pozitivno smer, kar pa še zdaleč ne pomeni, da je stanje optimalno, je na drugih področjih uveljavljanje slovenščine še vedno na bolj deklarativni ravni.

50. Vi-Vzg-Sre: (...) *Prioriteta se mi zdi tudi vsekakor skrb za jezik. Vse prevečkrat je ta skrb samo deklarativna. (...)*

Na nekaterih drugih področjih se razmere celo slabšajo in stanje nazaduje, kot na primer pri uveljavljanju slovenščine v Cerkvi in verskem življenju.

53. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) *Ker pri nas nimamo kulturnih domov, imamo pa cerkve, včasih cerkve so prazne. (...) S tem da se lahko dogovorimo tudi s cerkvenimi oblastmi in ponovno izpostavimo tisto življenje, ki so ga zrušili. To se pravi, da Cerkev je kulturni prostor, je verni, je neka možnost pridobivanja naše duša in izpostavljanja petja, jezika, molitve, ki sedaj to umira. Nam pošiljajo duhovnike od zunaj, nobeden ne ostaja tu in mi bi morali ali sami poslati svoj duhovniki, po stari, začetni krščanski dobi, ali pa prepričati, da duhovnik, ki lahko se navadi domačega jezika, se navadi potem nekaj molitev tudi v domačem in nekaj petja, ker je treba tudi, da nekdo uči domače vaščane v molitvah, ki so nam jih odvzeli, ki so nam jih storli (...).*

To pa ni problematika, ki bi bila vezana le na Videmsko pokrajino, temveč je prisotna tudi na Goriškem in na Tržaškem. Težave, ki so specifične za Videmsko pokrajino, pa so v glavnem povezane z neenotnostjo in dezagregacijo teritorija in njegovega družbenega tkiva ter z izseljevanjem, ki je že več desetletij pomemben dejavnik v realnosti tistih krajev Videmske pokrajine, ki jih tradicionalno naseljujejo Slovenci.

51. Vi-Kult/Šp-Mla: *Glavni problem Benečije je demografsko padanje, oziroma izseljevanje naših ljudi iz teh krajev, ki obsega tragične velikosti. (...)*

V primeru manjšinske skupnosti pa je fenomen izseljevanja še toliko bolj povezan z vprašanjem identifikacije in spreminjanjem identitetne pripadnosti. Primer ni osamljen in večina intervjuvancev se je dotaknila tematike izseljevanja in spremembe okolja, ki je neposredno vezana na gospodarsko upravljanje teritorija, še posebej goratih območij.

48. Vi-Krov-Sta: *Najbolj žgoči so gospodarski [problemi], recimo, ker če nimamo ljudi, ki živijo po naših vaseh, po naših gorah in dolinah (...). Problem je, kako naši mladi, naše mlade družine ostanejo v svojih vaseh, da delajo, da dobijo delo pri nas in da imajo perspektive, zase in za svoje družine, tako naprej, to je glavni (...). Jaz gledam še posebej na te gorske vasi, kot so gor občina Dreka, občina Sriednje, tiste ki imajo te gorske vasi, ki se z dneva v dan spraznjujejo in še posebej ti mladi, ko se šolajo, ko se*

diplomirajo, potem grejo, ne dobijo dela doma, nimajo perspektiv, to je, to je glavni problem. (...)

Z gospodarskim faktorjem je tesno povezana tudi problematika izkoriščanja sredstev, ki jih je bila deležna slovenska manjšina.

47. Vi-Krov-Sre: *Recimo, eden od odprtih problemov, ki mi ga čutimo zelo močno, je ta gospodarska problematika, ki ga sicer obravnava zaščitni zakon za našo manjšino. V njem je poseben člen, člen 21, ki predvideva 1 milijardo starih lir za financiranje pobud, ki težijo gospodarskemu razvoju obmejnega območja. Torej v teh letih v Videmsko pokrajino je prišlo že 8 milijard starih lir in ta sredstva doslej so bila zelo slabo uporabljena, nenamensko, v bistvu so bila financirana nekatera javna dela in delno so pokrili stroške za financiranje šole v Špetru.*

Odgovor kaže, da financiranje slovenske manjšine v Videmski pokrajini ne predstavlja problema, kot ga bo na primer v goriškem in tržaškem primeru, temveč razveseljivo spremembo v primerjavi s preteklostjo. Je pa vseeno slišati kritike zaradi neustrezne porazdelitve in neprimerne porabe sredstev, na kar opozarjajo tudi drugi intervjuvanci.

54. Vi-Kult/Šp-Sta: *Jaz pravim, da so morali z zakonom 38 odpraviti veliko naših problemov, še posebno mi Slovenci iz Benečije, ker pred tem zakonom nismo bili priznani na noben način, nismo sploh obstajali in torej s tem smo zadeli eno veliko, smo veliko praznovali, no. Da naj povem, ta zakon je vsaj priznanje, tudi če potem moramo povedati po pravici, poleg zelo važnega priznanja naše dvojezične šole nismo videli kdo ve kakšnih rezultatov na našem teritoriju. Čeprav ta zakon v 21. členu določa financiranje za našo gorsko skupnost, ne bom rekel, da ni bilo uporabljeno v dobre namene, ker so ga dali občinam bolj za posege, recimo za posege za katere bi lahko črpali iz drugih skladov, za razvoj in izboljšanje (...). Večkrat smo vprašali politike v Deželi, naj malo boljše uredijo pravila tega člena, tako da tudi ta polovica milijarde (...). Seveda, ne bo spremenila podobe Benečije, lahko pa vpliva na področje, ki ga hočemo razviti.*

Iz pogovorov z intervjuvanci, ki izhajajo iz Videmske pokrajine ali ki so tam večinoma dejavni, je zaznati, da so vprašanja o slovenski manjšini v Italiji večkrat vezana le na videmski teritorij in le občasno zavzemajo vso manjšinsko skupnost kot celoto, ki bi zaobjemala tudi Goriško in Tržaško. Na Goriškem je videti, da je problematika manj vezana na specifične primere (čeprav ne gre zanemariti predvsem primera Trgovskega doma in vidne dvojezičnosti v središču Gorice), ampak se tiče pravnega položaja in uveljavljanja zakonov, ki se ukvarjajo z manjšinsko zaščito, neprimernega političnega stanja znotraj manjšine

in neustrezne »promocije« slovenske manjšine v širšem okolju, bodisi v primerjavi s Slovenijo bodisi v primerjavi z italijansko skupnostjo. Iz odgovorov mnogih iz vrst upraviteljev teritorija je razumeti, da so težave večkrat odvisne od neprimernega ravnanja italijanskih državnih oblasti.

34. Go-Žup-Sre: (...) *Problemi so vedno eni in isti, kar se tiče priznavanja slovenske narodne skupnosti na našem teritoriju ter zlasti uvajanja že tako bogatega seznama, ki predvideva zaščito narodne skupnosti. Problem je konkreten – uvajanje že obstoječih zakonov.*

Čeprav se v nekaterih primerih pokaže nepoznavanje dejanske osnovne pravne podlage, je bila italijanska vlada posredno ali neposredno predmet kritik tudi z vrst pripadnikov civilne družbe, predvsem starejše generacije.

45. Go-Kult/Šp-Sta: *Glavni odprti problemi so predvsem v okviru zakona o zaščiti manjšin. Velik problem se je pojavil, ker v nekaterih najbolj slovenskih predelih mest nismo dobili priznanja o dvojezičnosti. (...)*

46. Go-Kult/Šp-Sta: (...) *Že desetletja, kar pomnim, da nekaj pričakujemo, se za nekaj borimo in da nikoli vsega ne dosežemo, čeprav so se nekatere stvari premaknile s temi zaščitnimi zakoni, kolikor so že uresničeni in kolikor se jih že da upoštevati (...). In sedaj je paritetni odbor že na novo spet ponovno izglasoval oz. ne vem, kako se temu lahko reče, da ta svetogorska četrt izpade iz te vidne dvojezičnosti. To se pravi, mi se tu ponašamo tako, da te meje ni, da je vse eno, itd. in po drugi strani ne moremo doseči, da bi tu, čisto ob meji, kdor pride čez mejo, videl slovenski naziv poleg italijanskega, saj se ne branimo tega, ampak vidne dvojezičnosti tu ne bo (...).*

Stanje nelagodja ali vsaj negotovosti pa je povezano tudi z nestabilnostjo na italijanskem političnem prizorišču, kjer so radikalni premiki v tradicionalni strukturi italijanske politike od blizu prizadeli tudi slovensko manjšino, ki ne more najti neke svoje značilne politične identitete.

33. Go-Pol-Sta: *Kar se političnega aspekta tiče, mislim da (...) kot se v večini spreminjajo situacije politične tekom časa, tako se tudi v okviru manjšine te situacije spreminjajo. Mislim to predvsem na novo ustanovitev Demokratske stranke. (...) Drugi problem je nekje na drugi strani, mislim tu na levici. (...) To bi morala biti enotna stranka, ki bi ne gledala več nazaj, ki bi ne bila ideološko obarvana, ampak bi morala biti predvsem stranka, ki bi s strani levice pripravila nek dolgoročni program tako za italijansko in seveda tudi za slovensko družbo. (...) Bi hotel (...) da bi istočasno tudi v slovenski manjšini ta zdrobljenost se nekje izgubila in da bi tudi tukaj mi imeli enotni subjekt v slovenski levici. Glede Demokratske stranke, to mislim, da je predvsem problem stranke Slovenske skupnosti. Kakšno pot bo stranka izbrala. (...)*

35. Go-Žup-Sta: *V tem trenutku precej zmedeno, ker celotna politična situacija v Italiji je zmedena. S tem, da se je ustanovilo in šlo združevanje dveh političnih subjektov sicer italijanskih strank, ki je potegnilo tudi Slovence za seboj, naj si bo Leve demokrate kot Slovensko skupnost, ena preko Levih demokratov, drugi preko Marjetice. Danes smo še precej v negotovosti, eni in drugi, tako kot je tudi v negotovosti po mišljenju, ne samo v mojem, ampak tudi v širšem, celotna struktura nove stranke. Tako da je vprašanje, kako in kaj bo, kajti če se res to zgodi, kar se nekje pripravlja, da Prodijska večina nima več večine, bo precej pisano in zelo živo to zimsko obdobje in pa tudi pomladansko obdobje, tako da bi zelo težko lahko govorili, s političnega vidika, kako in kaj mi kot Slovenci živeči v Italiji.*

8. Ts-Krov-Mla: *(...) Je vsekakor v zelo spreminjajoči fazi, jaz mislim, da predvsem zadnji dogodki, ki so privedli do ustanovitve Demokratske stranke, se pravi koaliziranje sil in strank in gibanj na centru. Po drugi strani istočasno koaliziranje, povezovanje sil na levici, na tako imenovani skrajni levici, ki naj bi tudi zanimalo stranko italijanskih komunistov in komunistično prenavo in verjetno zelene. In še kakšno manjše gibanje. Gotovo nas postavljajo pred novimi izzivi. Ne nazadnje tudi civilno družbo, ki se je tradicionalno delila na dva tabora, ki sta bila odraz nekega specifičnega gledanja na manjšino na bele in rdeče, medtem ko danes beli se družijo z manj rdečimi in ekstremni rdeči se koalizirajo na drugem koncu. Vsi skupaj pa v enem samem velikem levo-sredinskem taboru, če izvezemo neko manjšo skupino, ki se prepozna v desnici, ki bi predpostavljala eno lažje dogovarjanje (...). Vidimo pa, da ni tako, ker razlike v marsikaterem pogledu obstajajo in kljub temu, da smo zavezniki na področju javnega upravljanja, ostaja manjšina in njeni pripadniki, njene organizacije, predvsem njeni voditelji razdeljeni na nekaterih temeljnih točkah, kot je lahko na primeru v našem majhnem pojmovanju narodne pripadnosti oziroma etnične opredelitve Slovencev. Se pravi, smo bolj državljani ene države ali smo bolj pripadniki nekega naroda, ki je zunaj matične države.*

Čeprav je slišati kritike na račun ravnanja italijanskih oblasti in je občutiti odlašanje v političnem odločanju zaradi negotovosti na italijanski strankarsko-politični sceni, je največji poudarek na neustrezni organizaciji manjšine, predvsem na njeni razdrobljenosti, pomanjkanju dolgoročnih načrtov, vizije in primernih strategij, ki bi omogočale oziroma spodbujale prenavo manjšinskih struktur.

39. Go-Gosp-Sre: *(...) Mislim tako na to razdrobljenost naše slovenske manjšine, ki ne utegne dobiti enega skupnega položaja. Mislim, da je še ena določena razpršenost (...) Manjka to skupno prizadevanje, politično prizadevanje, da se gre vsi enakosmerno.*

40. Go-Nov-Sre: (...) Kar se tiče pa politike, mislim da je vsem jasno, da je popolnoma odpovedala zadnje čase (...) vem, da je ta politika, in posebno tudi naša manjšinska, zastarela (...).

S tem je povezana cela vrsta drugih vprašanj, kot so na primer uveljavljanje obstoječih zakonov, notranja preobrazba manjšinskih struktur in neustreznost vodenja »manjšinske politike« s strani krovnih organizacij, kot opozarja intervjuvanec, ki prihaja iz kulturnih krogov. Dejansko pa so podobne kritike prisotne pri večini anketirancev, ne glede na okolje, iz katerega izhajajo.

43. Go-Kult/Šp-Sre: Jaz mislim, da je Dežela sprejela nek zakon o manjšini za Slovence, ki je v svojem bistvu konservativen in ne odpira novih poti ampak nekako odseva status quo. Da bi se slovenska manjšina izvila iz tega oziroma razvila nove potencialne, pa mora izhajati iz tega v iskanju novih rešitev. S tem, da je bil sprejet zakon o zaščiti, še ni nič rešila. Niti s tem, da je bil izglasovan zakon za Slovence, še ne pomeni, da se lahko usedemo v fotelj in gledamo televizijo. Zdaj, ko smo si zaščitili hrbte, je čas, ne bom rekel, da bomo pogledali sovražniku v oči, ampak bomo pogledali, kaj je tisto realno delo, ki nas čaka. Mislim, da je naše politične in družbene strukture potrebno posodobiti. Te krovne organizacije ne zadostujejo več, saj delujejo v vlogi neke preživelosti. V sedanjem času, ko veliko več velja gibljivi kapital, je potrebno veliko več investirati v ljudi, se ne ukvarjati s tem, kako bomo plačali dolg Kulturnega doma v Trstu, ker tega tako ne bomo nikoli plačali. Potrebni so novi premiki v smislu tega, da bi tudi mladi ljudje našli smisel v tem, da bi ostali tukaj, saj je sicer lažje iti kamorkoli v Evropo, kot ostajati doma. Danih mora biti čim več možnosti, da pride do ene rasti, prepletov. (...) Če krovni organizaciji nista v stanju uresničiti tega, kar sta sami dali na papir, pomeni, da nista skladni oziroma ne odgovarjata potrebam. To znata sicer interpretirati v izjemnih priložnostih, kot je bila na primer programska konferenca o tem, kar se v družbi dogaja, ampak ne znata in ne najdeta operativnih sredstev, da bi to uresničile. (...) Jaz menim, da je potrebno samo več političnega poguma. Mi imamo pogum, da govorimo o pravicah, a nimamo političnega poguma, da se spustimo v neke poteze, ki so inovativne. Mislim, da nas je preveč predsednikov in premalo direktorjev.

Taka mnenja so bila na Videmskem prej izjema kot pravilo in pojasnilo intervjuvanca jasno kaže na razliko med območji.

48. Vi-Krov-Sta: Mislim, da ljudje gledajo na to dvojnost, ena in druga, levica, desnica (...). Ma kot sem rekel prej, pri nas ni tega (...). Tako da pri nas tisto, ki nas združuje, v dobrem, pozitivnem in negativnem, je prav to, je slovenstvo. (...) Na deželnem nivoju, ne vem, to je stvar zgodovine, to je stvar kulture, to je stvar, potem, če gledamo naprej, to je stvar razvoja mentalitete, na posameznika, kot raznih skupin, recimo. Samo jaz nisem tisti, ki forsira, ali ki bi forsiral to združevanje med različnimi organizacijami.

To mora biti neki naravni razvoj, neka naravna rast. (...) Jaz gledam pozitivno, ne gledam, da bi koristilo, recimo, čez eno leto, da bi se združili dve organizaciji v eno samo, tam bi se rodila druga, niso zreli časi, zame, kot vidim jaz, kot poznam jaz osebe in situacije iz zunaj Benečije. (...)

Za razliko od Videmske pokrajine se podobna slika kot na Goriškem kaže tudi na Tržaškem, kjer se krivdo za neustrezno politično stanje slovenske manjšine v Italiji pripisuje zlasti nezmožnosti slovenskih manjšinskih politikov, da bi usklajeno delovali v prid slovenski manjšini in šele nato nastopali v smislu strankarske logike, ter neustrezni manjšinski notranji organiziranosti, predvsem zaradi nepotrebnih dvojnikov, *in primis* krovni organizaciji Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ) in Svet slovenskih organizacij (SSO). V očeh večine bi moralo priti do njune združitve, kar bi pripeljalo do podobnega procesa v celotnem spektru manjšinskega organizma.

26. Ts-Kult/Šp-Sre: *(...) Slovenska manjšina nima ene glave, nima enih skupnih ciljev, nima enega skupnega gledanja, nima ene jasne politične linije, sploh kaj hočemo in kaj nočemo. Vsak vleče na svoj mlin. (...)*

21. Ts-Vzg-Sre: *(...) Tu mislim predvsem, recimo, na ustanovitev enega reprezentativnega telesa, ki bi zastopal vse zamejske duše v političnem smislu, ki bi deloval seveda nadpolitično in v prvi vrsti nacionalno, to se pravi kot politični zastopnik recimo slovenske kulture, slovenske manjšine, slovenskega življenja, političnega, gospodarstvenega, športnega v Italiji, na najvišji ravni, do Italije, do Slovenije in tudi seveda do Evrope. V tem smislu se ni premaknilo še ničesar, ker smo ostali še vedno v tej polarni logiki, katoliški pol ali SSO-jevski pol in recimo SKGZ-jevski pol. (...)*

Okornost in zaostalost manjšinske strukture obsojajo bodisi politiki bodisi predstavniki civilne družbe in opozarjajo, da se od razpada Jugoslavije in popolne spremembe geopolitične situacije v evropskem in svetovnem merilu manjšinska struktura ni posodobila.

2. Ts-Pol-Sre: *(...) V vsem tem času se manjšinska organiziranost v bistvu ni prilagajala in ni spremenila, kar se pravi ves svet se spreminja, Evropa se spreminja, se širi in znotraj Evrope se politika in druge pojavne oblike družbene organiziranosti spreminjajo, slovenska manjšina v Italiji ima svoje strukturne oblike, ki so v bistvu nespremenljive.*

29. Ts-Kult/Šp-Sre: *Problem manjšine je v njeni konzervativnosti. S težavo sprejemamo novosti, s težavo se premikamo kljub temu, da se svet vedno bolj naglo vrti in spreminja. (...)*

K strukturnim spremembam se nagibajo tudi predstavniki ene krovne organizacije (SKGZ), čeprav naj bi se te zgodile s preobrazbo obstoječega sistema, ne pa s spremembo sistema vodenja manjšine.

9. Ts-Krov-Sre: *Jaz mislim, če zelo shematsko izpostavim to, bi v tem trenutku manjšina potrebovala celovito reformo. Reformo, ki ni brisanje tega sistema manjšine, ki ga imamo, ampak posodobitev tega sistema. (...) Jaz mislim na en postopek združevanja (...). Jaz ne vem, zakaj bi dve krovni obstajali. Ampak tukaj okrog pravijo, za poroko je treba biti v dveh. V tem trenutku mislim, da s strani »SSO« ni te pripravljenosti.*

8. Ts-Krov-Mla: *Ne, jaz od vedno, že verjetno deset let približno gledam na to, kot na proces, za katerega so že zreli časi za razliko od tistih, ki pravijo, da mogoče je proces, ampak čas še ni zrel. Jaz mislim, da je celo nenaravno, da smo na civilni družbi ločeni. Pri tem lahko rečem, da je organizacija, kateri pripadam, ki jo zastopam, SKGZ je združitev obeh krovnih organizacij že predlagala, kar nekajkrat že vsaj od obdobja, leta 2003 v pričakovanju na možnost zdžitve na soglasje, ki [bi] nujno morala prihajati še iz druge krovne organizacije, ker drugače poroke brez dveh partnerjev, ki soglašata, ne more biti. (...)*

Predstavniki druge krovne organizacije (SSO) pa se zavzemajo za tesno sodelovanje in združitev trenutno ocenjujejo kot nerealno.

10. Ts-Krov-Sta: *(...) Jaz vidim sodelovanje pri krovnih organizacijah na tak način, nekaj najboljšega, kar si v zamejstvu lahko želimo. Spojitev v eno samo organizacijo danes ne pride v poštev, pa bo lahko prišla v poštev čez desetletje, ne vem, kdaj, ampak ker je situacija taka, kot je pri nas, zgodovinska, socialna in tako dalje. (...)*

11. Ts-Krov-Sta: *(...) Smo bili predolgo razdeljeni, da bi se zdaj vse to združilo in stikalo skupaj. (...) Vsak gleda skozi svoje oči. Eden je gnostik drugi marksist tretji katoličan, ampak to so tisti pogledi, ki nas ločujejo. Ne moremo reči, da bomo kar tako. Seveda lahko živimo in sodelujemo, da bodo vsi ti združeni v neki organizaciji, da bodo skupaj nekaj delali – zelo težko.*

Kljub večkratnemu nejasnemu pretakanju med politično in družbeno sfero, ki se odraža v odgovorih intervjuvancev, nista samo krovni organizaciji predmet kritik, saj se te dotaknejo tudi predstavnikov političnih strank, ki pripadajo slovenski manjšini.

3. Ts-Pol-Sre: *(...) Zaradi tega tudi politični položaj po mojem se ni toliko izboljšal kot tudi slovenski politiki, ki delajo v Italiji, torej pripadniki slovenske manjšine, ki delajo v Italiji, ni razvejanih in živih stikov s politiki v Sloveniji, da bi nekje uskladili delovanje v obeh državah oziroma v obeh*

prostorih, če gremo lahko tudi na krajevno raven, pravzaprav še najboljša je občinska raven. (...)

11. Ts-Krov-Sta: (...) Že to tekmovanje med raznimi strankami, da postanemo potem predmet teh njihovih majhnih iger, da dobijo več glasov. Dokler smo zanimivi še številčno, ko ne bomo zanimivi več niti številčno, se bodo tako požvižgali vsi na nas. (...)

Prav razkroj tradicionalne manjšinske skupnosti vzbuja na Tržaškem največ skrbi. Medtem ko je bila problematika etnično-demografskih sprememb na Videmskem in Goriškem dokaj obrobna tema, se je na Tržaškem pojavila veliko bolj pogosto.

21. Ts-Vzg-Sre: Brez dvoma eden od odprtih problemov je gotovo (...) problem demografskega usihanja manjšine in asimilacije. (...)

20. Ts-Vzg-Sre: Nedvomno, zdaj če gledamo še malo širše in ne politično, nedvomno demografski problem. Zdaj, če usihamo, ne pomaga nič, ne? (...)

6. Ts-Žup-Sre: (...) Upoštevač na demografski padec je prepotrebna izmenjava. (...) Nimamo več toliko števil, imamo pa lahko kakovost. (...)

7. Ts-Žup-Sre: (...) Po drugi strani pa tudi razumem, da kadar se nekako skuša razširiti en organizem, ki ima eno določeno funkcijo v določenem okolju, se pa vedno naleti na to, da nas je pač vedno manj in da smo vedno isti vse povsod (...).

18. Ts-Nov-Sre: (...) Gre za demografski padec tudi in predvsem kako tudi številčno konsistenco naše manjšine ohraniti, ne samo s tem, z vdorom otrok v šole predvsem, ne samo mešanih zakonov, ampak celo enojezičnih tistih italijanskih zakonov (...). Kako obravnavati to narodnost, ali je to nadnarodnost, je podnarodnost, je ene narodnosti in druge narodnosti?

Nižanje števila pripadnikov slovenske manjšine je neločljivo povezano s težavo/nesposobnostjo pridobivanja in vključevanja usposobljenih kadrov, ki bi lahko prevzeli vodenje posameznih ustanov, kar je značilno za odgovore vseh treh obdelanih pokrajin in vseh družbenih profilov. Tudi glede gospodarskega področja, ki je po mnenju nekaterih tista panoga, ki se ji je, kljub bankrotu Tržaške kreditne banke in mreže, ki jo je slovenska manjšina spletla okrog nje, uspelo prenoviti, je hkrati še posebej zaznati realne obtožbe o pomanjkanju prenove.

12. Ts-Gosp-Mla: Glavni problem je vezan na, moje mnenje, jaz gledam iz mojega vidika, ne iz političnega, iz vidika podjetništva oz. sodelovanja med Italijo in Slovenijo in tudi med drugimi državami, da nimamo dovolj mladih in dobrih kadrov, kvalitetnih kadrov v slovenski manjšini in slovenska manjšina sama ne naredi dovolj, da bi te kadre vzgojila. Posledica tega je

potem na vseh drugih področjih, ker nimamo dovolj kvalitetnih ljudi, ki bi lahko na posameznih sektorjih vodili manjšinske organizacije in to je potem problem.

Problem nezadostnega poudarka na razvoju kadrov se neposredno povezuje z manjšinsko mladinsko politiko, ki se zato kaže kot neustrezna. Medtem ko je vključevanje mlajše populacije v kulturne institucije v številnih primerih pripomoglo k generacijskemu preoblikovanju teh struktur in njihovemu nadaljnjemu delovanju, se v političnih okoljih to ne dogaja.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: *Če pogledamo politično raven – tam bi bilo malo, skoraj nobenega (...). Zdi se mi, da se mlade kar vrže noter in se jih pusti, da sami naredijo, ampak če ne znajo, če nimajo nekoga, ki jim pove, kaj je treba, je to čisto zgrešeno. Prav je, da so, da se jih vrže noter, ampak je tudi prav, da se jih nauči, ker se ne rodiš politik, se ne rodiš profesor, se ne rodiš genij, tako da bi morali politiki s tečajem ali prakso jim povedati, kaj in kako se dela v politiki.*

Tudi delovanje na politični ravni in prizadevanje za ustrezno pravno podlago pa po mnenju nekaterih – in to ne samo v Trstu – nista dovolj. Marsikateri intervjuvanec je opozoril, da so prizadevanja slovenske manjšine premalo usmerjena v konkretne vsakodnevne težave njenih pripadnikov in so dejansko vezana pretežno na pravna vprašanja in pravno priznanje.

23. Ts-Vzg-Sre: *Iz obupa, ki ga imamo vsi skupaj, razvijamo našo skupnost samo na nivoju pravnega priznanja, kar pa je samo en del, in kot pravi kakšen naš raziskovalec, ma ki mu absolutno verjamem (...) je ta pravni del samo en del (...) in je samo sredstvo za to, da potem resno uporabljáš, medtem ko mi se ustavimo na temu, da smo politično priznani, kjer se samo na papirju, ampak de facto skupnost se malo razkraja (...).*

Vsekakor je kljub transpokrajinskim značilnostim in intergeneracijskim razlikam potrebno izpostaviti glavno temo, ki je skupna večini intervjuvancev in ki dejansko govori o centralni poziciji t.i. zaščitnega zakona znotraj manjšinskega pojmovnega okolja.

51. Vi-Kult/Šp-Mla: *(...) Potem bi bilo treba udejaniti zakone, kot so npr. zaščitni zakon. Zdi se mi tudi pomembno, da bi bila končno tudi v Benečiji vidna slovenska televizija, saj imajo mediji pomembno vlogo v utrjevanju identitete in torej v uveljavljanju manjšine.*

37. Go-Krov-Sta: *(...) Zaradi udejanja zaščitnega zakona, ki je sedaj v teku (...), se pravi kje in kako se uveljavlja zaščitni zakon, recimo na Goriškem, v katerih rajonih in v katerih ne, to je prva stvar, ki spreminja na dobro pravni položaj slovenske manjšine v Italiji.*

15. Ts-Gosp-Sre: (...) *Zdaj pravzaprav glavni naš problem je udejanjanje zakona, ki čeprav mislim, zakon ni reševanje vseh naših problemov, je en okvir, ki niti ni prineslo ne vem kako eklatantnih novosti, je pa dejstvo, da so se stvari končno uredile in ta iter bo mogel it naprej. (...)*

Glede zaščitnega zakona so mnenja večkrat deljena. Nekateri trdijo, da je zakon dober in da v bistvu zagotavlja najvišjo možno zaščito v danih razmerah, in hkrati opozarjajo, da je potrebno več napora vložiti v koriščenje tistih pravic, ki jih posamezni člani zagotavljajo. Drugi pa se zaustavljajo pri kritikah in opozarjajo, da je zakon pomanjkljiv in nezadosten. Marsikdo poudarja, da se določila – kljub sprejetju zakona – ne izvajajo. Mnogi intervjuvanci pa sprejetje zakona 38/2001 direktno ali indirektno obravnavajo kot zaključek manjšinskih prizadevanj za pravno priznanje manjšinskih pravic, ki so trajala več desetletij. Začenja se novo obdobje.

VSTOP SLOVENIJE V EVROPSKO UNIJO IN VPLIV NA POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI

Zaščitni zakon predstavlja pomemben mejnik, na katerega se opira večina vprašanih sogovornikov. Raziskava pa se ukvarja tudi z drugimi dejavniki, in sicer kako so ti vplivali in zaznamovali položaj slovenske manjšine v Italiji. Med temeljnimi transformacijami, ki so med drugim spremenile ta prostor, je prav gotovo vstop Slovenije v EU in njena kasnejša vključitev v schengensko območje, ki je dejansko odpravila mejne prehode med Italijo in Slovenijo. Kako je vstop Slovenije v EU zaznamoval položaj slovenske skupnosti v Italiji, je bilo eno ključnih vprašanj pri razumevanju splošne slike njenega stanja.

49. Vi-Vzg-Sre: *Ma jaz mislim, da te spremembe so sigurno nekaj vplivale, tak trend odpiranja z slovensko manjšino, to je že blo, nekje je že blo že precej let. To sem že čutu precej (...) večje zanimanje do slovenske kulture, do slovenskih manjšin, do slovenskega. (...)*

41. Go-Kult-Sre: *Moje mnenje je, da so se stvari po vstopu Slovenije v EU bistveno spremenile, kar je pripomoglo k teritorialni originalnosti goriškega prostora in odprtosti meje. Položaj Slovenije po vstopu v EU in novi evropski tokovi so slovenski manjšini v Italiji v prid.*

22. Ts-Vzg-Sre: *S tem, da je Slovenija del EU, postavlja nas na enakopravno raven. Če ne gledaš na skupnost kot manjšino, ampak kot del naroda znotraj EU, smo na enakopravni ravni. (...)*

32. Ts-Kult/Šp-Sta: *Mislim vsekakor, da se je izboljšal. Slovenija je majhna država in je z vstopom v EU pridobila na pomembnosti in to avtomatično se povečujejo naše šanse. Recimo, če se spomnimo na Jugoslavijo, manjšina je bila močna, ko je imela za sabo močno*

Jugoslavijo, ki je bila vodilna pri Neuvrščeni in to se je tudi kazalo potem (...). Če tudi konkretnih rezultatov ni bilo, je treba povedat.

Iz zgornjih primerov je razvidno, da med pokrajinami ni razlik pri ocenjevanju vpliva slovenskega vstopa v EU na slovensko manjšino. Vsi pozitivno sodijo o tem koraku, čeprav je med odgovori zaznati različne odtenke, vezane na značilnosti različnih pokrajin oziroma na posebne potrebe slovenske manjšine v različnih pokrajinah. Zato je mogoče iz odgovora intervjuvanca iz Videmske pokrajine razumeti, da je vstop Slovenije v EU pripomogel k splošnemu boljšemu odnosu do »slovenstva« in njegovemu sprejemanju s strani italijanskega večinskega prebivalstva. Iz goriškega primera pa je razvidno, da intervjuvanec poudarja v glavnem splošno rast brezmejnega goriškega območja, saj sta lokalna in državna politika znali izkoristiti in promovirati goriški prostor kot skupen prostor, ki je po spremembah v zadnjih letih, začeni z vstopom Slovenije v EU, doživel dejansko preobrazbo in se vedno bolj predstavlja kot enoten subjekt, h kateremu je prispevala in s katerim se je okoristila tudi slovenska manjšina v Italiji. Tudi tržaški primer je zgovoren in kaže, da je poudarek na neki ponovni trdni podlagi oziroma dejstvu, da se slovenska manjšina lahko znova naslanja nad solidno in stabilno matico, kot se je v času, ko je imela za seboj Jugoslavijo. Dejstvo, da je Slovenija postala članica EU (in ji pred kratkim tudi predsedovala), je v splošnem manjšinskem, a tudi večinskem pojmovnem obzorju postavilo Slovenijo kot enakopravnega partnerja drugim državam evropskega kluba, tudi Italiji.

Vprašanje o vplivu vstopa Slovenije v EU pa ni sprožilo le pozitivnih odzivov, saj je marsikateri intervjuvanec izrazil bolj nevtralnno mnenje do tega dogodka in opozoril na pomanjkljivosti trenutnega stanja.

51. Vi-Kult/Šp-Mla: *(...) Če govorimo o manjšini, se ni veliko spremenilo, v smislu, da so se odnosi, ki so bili prej, ohranili tudi do danes. Lahko bi imeli veliko boljše ekonomsko gospodarske stike. Na tem področju Benečije je za nas to veliko težje. Ni se veliko izboljšalo.*

38. Go-Gosp-Sre: *(...) Mislim, da vstop Slovenije v EU ni prinesel nekega direktnega odnosa do pravne ureditve manjšine. Prinesel je do ene popolnoma drugačne klime v tem prostoru. Prinesel je do ene valorizacije pojma slovenskosti v tem prostoru, kar je popolnoma spremenilo odnose do Slovencev na splošno v tem prostoru in to je seveda tudi zelo vplivalo na Slovence, ki živimo v Italiji.*

42. Go-Kult-Sre: *Zame je ostal nespremenjen, se nič ni premaknilo. Recimo, da Slovenija bi morala naši manjšini (...). Saj veliko pozornosti da, ampak jaz vam povem, da Slovenci za mejo zelo malo poznajo našo zamejsko realnost.*

4. Ts-Pol-Sre: *Mislil, da je zgodaj za to povedati. Se ni izboljšal, se ni poslabšal. Dosti je odvisno od razmerja, ki bomo v dobili v Rimu, recimo, kdo bo zmagal prihodnje volitve. Potem bomo videli, kako bo potekala stvar. (...)*

Odgovori niso bili enotni in njihova raznolikost kaže na pestrost mnenj med člani vodstvenih struktur slovenske manjšine, hkrati pa je prek njih mogoče ugotoviti, da vstopa Slovenije v EU nihče ne obravnava odklonilno oziroma nihče ne meni, da bi ta korak negativno vplival na položaj manjšine. To pa še ne pomeni, da bi nekritično sprejemali nov politični položaj matične države, saj je med odgovori kar nekaj pripomb na slovensko manjšinsko politiko po njenem vstopu v EU oziroma nerealiziranih pričakovanj po osamosvojitvi države. Negativni trend se kaže na državniški ravni, ampak tudi na ravni slovenske civilne družbe v odnosu do slovenske manjšine (Stergar, 2003, 116).

53. Vi-Kult/Šp-Sta: *Se je izboljšal, čeprav Slovenci onstran meje premalo poznajo položaj slovenske manjšine v Italiji oziroma odnose z večinskim narodom. Zaradi tega obstaja možnost, da Slovenija ne upošteva vloge slovenske manjšine kot »mosta« v slovensko-italijanskih odnosih, temveč jo preskoči. (...)*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: *(...) In slovenska manjšina je depresivna bodisi zaradi stanja v Italiji, ki je v političnem smislu zelo neperspektivno, bodisi zaradi stanja v Sloveniji, kjer smo vsi pričakovali, da bo v Sloveniji ob osamosvojitvi in demokratizaciji, bomo pričala eni eksploziji ustvarjalnosti pozitivnih mišljenj, pozitivnega gledanja tudi na manjšino, ampak tudi na notranji položaj, ne? V resnici vidimo, da so v depresiji v enaki meri, če ne še v večji kot manjšina. (...)*

Razume se, da je bil vstop Slovenije v EU kot tak pozitivno sprejet, vendar so precej prisotni očitki, da je Slovenija premalo aktivna pri vključevanju slovenske manjšine v njen akcijski prostor.

PRIORITETE SLOVENSKE MANJŠINE GLEDE LASTNE DRUŽBENE IN POLITIČNE UVELJAVITVE

Zaradi problematik, ki še vedno obstajajo v manjšinskem okolju in niso bile odpravljene po sprejetju zaščitnega zakona ali po vstopu Slovenije v EU oziroma po padcu schengenske meje, je bil namen raziskave razumeti, katere so glavne in najpomembnejše prioritete, ki so v očeh vodilnih predstavnikov posameznih področij slovenske manjšine primarne za nadaljnji razvoj slovenske skupnosti v Italiji. Podobno kot pri ugotavljanju problematik se je tudi pri izpostavljanju prednostnih premikov pokazala precejšnja diferenciacija stališč,

čepprav so bili intervjuvanci v primerjavi s prejšnjimi sklopi vprašanj bolj skopi z odgovori oziroma niso vedno linearno definirali jasnih smernic, ki naj bi jih ubrala slovenska manjšina kot samostojni subjekt. Dejansko pa se je kot posledica različnih problematik med pokrajinami posledično pokazalo precejšnje razhajanje tudi pri odkrivanju prioriternih nalog.

53. Vi-Kult/Šp-Sta: *Torej, kar se tiče slovenske Benečije, prioriteta bi morala biti kultura (...). Kultura mora, mi moramo vplivati, ker ne povsod smo prisotni, da bo več poučevanja, lahko izhajajočih domačega jezika slovenščine in spoznavanja slovenske kulture. To se pravi, da šole, ki so samo italijanske, razen dvojezične šole, morajo po tem takem pasu vključiti poleg angleščine tudi slovenščino in to že od drugega leta in to čim več. (...) Druga [prioriteta] je, da moramo tudi mi imeti svoje predstavnike. Če bo ostala pokrajina, da na nek način, ta, ki bi bil izvoljen, naj predstavlja Slovence v Videmski pokrajini. Isto tako mora kakšen predstavnik priti izvoljen v deželni svet. Poleg tega da čim več ohranjamo naših občinskih svetov in županov. (...)*

49. Vi-Vzg-Sre: *Prioritete zelo praktične, recimo povezave, boljše povezave. Recimo zdaj, če imamo, recimo, postaviti problem (...). Ne vem, če organizirajo nekaj v Špetru ali pa v Reziji, kako priti do Rezije, ne? (...) Če nekaj organizirajo, neko otvoritev v Špetru, kdo bo šel? Zato ker ne veš, kako it, ne veš kako nazaj (...) to najprej, to recimo na Goriškem, na Tržaškem ni, ker je središče. (...) Drugače je treba delati, ne? Je treba (...). Mislim, pripadnost, identiteta, to je kot nek sad, ki dozori nekje, ne? Je treba kulturno investirati in pole bo druga generacija in naprej čutila to kot pripadnost do etničnega prostora in tako naprej, ne?*

50. Vi-Vzg-Sre: *Jaz se sama zavzemam, da se Slovenci udeležujemo splošnega političnega življenja. Druga stvar je, da gre za določene manjšinske probleme, glede katerih moramo najti eno skupno osnovo, okrog katere se vsi znajdemo. Jasno je, da imamo tudi različne poglede na različne stvari. Kot prioriteta je potrebno utrditi našo prisotnost v mestih. Zdi se mi, da je to eden izmed elementov, ki nas dela enake med enakimi. Imamo podeželsko, folklorno prebivalstvo. Skupno predstavništvo bi bilo vsekakor koristno glede na naše skupne potrebe in zahteve. Prioriteta se mi zdi tudi vsekakor skrb za jezik. Vse prevečkrat je ta skrb samo deklarativna. Največ, kar zmoremo, je jezikovni kotiček v Primorskih novicah. V jezik bi po mojem mnenju morali še dodatno vlagati. (...)*

51. Vi-Kult/Šp-Mla: *Potrebno je uveljaviti določene zakone. Problem pri nas v Benečiji je še vedno ta, da ne moremo gledati slovenske televizije. (...)*

Na Goriškem so po mnenju tamkajšnjih intervjuvancev prednostne naloge nekoliko različne oziroma težijo v drugo smer, čepprav je na nekaterih ravneh videti podobno osnovno razmišljanje, kot je na primer skrb za slovenski jezik.

44. Go-Kult/Šp-Sta: Slovenska šola je bila včasih steber in tudi danes bi morala biti steber, ampak je žal nekaj čisto drugega, kot je bila 50 let nazaj. (...)

41. Go-Kult/Šp-Sre: Prva prioriteta je reorganizacija našega sistema, ki ne odgovarja več današnjemu času. Po drugi strani pa rabimo novo strategijo dela in drugačen pristop h kadrovanju ljudi na posameznih območjih.

35. Go-Žup-Sta: Potrdim, da je neobhodno potrebna manjšinska stranka, ki združuje čimveč Slovencev pod enim klobukom. (...)

36. Go-Krov-Sre: Glavna prioriteta bi morala biti kakovostni razvoj na vseh področjih, to pomeni en pristop od kulture do športa pa do drugih dejavnosti, pristop, ki se nagrajuje kakovost in torej tudi našem okolju, kot sicer se o tem govori v širši italijanski družbi, meritokracija bi morala postati en element pozitivne diskriminacije, ki bi se posledično izkazalo tudi pri finansiranju naše dejavnosti.

Tudi na Tržaškem je zaznati podobno heterogenost razmišljanj in vizij za prihodnost slovenske manjšine, čeprav je tudi v tem primeru večkrat občutili pomanjkanje konkretnih predlogov in se sogovorniki ponavadi omejujejo na razmišljanja na teoretski osnovi brez navajanja sistematičnih prijemov in primerov.

8. Ts-Krov-Mla: (...) Mi moramo verjetno danes ciljati na to, kar sem prej povedal, da pojem slovenskega jezika in kulture širimo kot dodana vrednost, kot vrednota čim širše, da zaobjamemo, skušamo zaobjeti ves tisti širok spekter, ki bo danes večina in jutri bo še večja večina mešanih zakonov, otrok iz mešanih zakonov, da ne ustvarimo v teh otrocih neke že iz mladih let neke velike dvome osebne identifikacije. Ampak, da predstavimo vse to opredeljevanje za neko skupnost, za nek jezik, za neko kulturo kot neka dodana vrednost, ki seveda dopušča in spodbuja tudi različne opredelitve, recimo, si hkrati Slovenec in hkrati Tržačan in si hkrati Kraševac in si hkrati Slovenec vseslovenskega prostora, ki te druži v nek evropski klobuk. (...)

11. Ts-Krov-Sta: (...) To, da se naša skupnost tukaj krči. Se krči, ker ni rojstev, ker je še zmeraj asimilacija, kljub vsemu je to takšna tiha asimilacija, o kateri so govorili že pred 30 leti, ko se človek zgubi (...). Prioriteta je ta problem. Ampak kako to razrešiti? Zdaj nekateri zelo zaupajo padcu schengenske meje oz. te meje, ki je bila do zdaj in da ko ne bo mej, bo ta pretok dosti lažji. To je morda res, a je to ena možnost. Samo je res tudi, da bo ta meja padla tudi v drugo smer in ne samo v našo. (...)

4. Ts-Pol-Sre: (...) Odločati o teritoriju, o bodočnosti, biti enakopravni. Po mojem mnenju to bi moral biti prioritete. Če bi mi spoštovali zakone, tudi če zakon 38 kot drugi zakoni je stvar kompromisa, da ene določene smernice. Jaz sedaj ne bi rekla prej to, prej uno, ampak to se mi zdi, kako bi rekla, fundamentalno.

3. Ts-Pol-Sre: (...) To je tisti star problem enega pravnega urada manjšine, ki ni nikoli nastal. Ene pravne službe, recimo, na Južnem Tirolskem, tista manjšina ima eno organizirano pravno službo z nameščenim strokovnim osebjem v breme sredstev, ki jih ima manjšina na razpolago. Pri nas to je lep načrt, ki smo ga zaznali od SLORI-ja do krovnih organizacij, ampak ki ni nikoli nastal. Ni nikoli nastal in bi bil koristen za politike, zato ker bi sproti obveščal, pripravljaj gradivo in osnutke itd. in tudi za navadne občane, da bi se lahko ljudje obračali na to službo in bi koristili neke informacije za vsakodnevne težave.

18. Ts-Nov-Sre: Prioritete so zelo preproste. Da ustvari potrebno, kakovostno strukturo, da tej strukturi da možnost izražanja in zaposlitve, da polaga težo na mlade, da prenavlja svoje notranje moči, mesta odgovornosti, da se to prenavlja, da je nenehen stik, da ne zapadamo v vzorec italijanske politike, kjer so vodja te politike vedno eni in isti in ni prenove. Manjšina si tega zastarelega modela ne more privoščiti, mora se vedno, vedno prenavljati z novimi idejami, z novimi prijemi, tudi z novimi izzivi, ne samo na odzven, ampak predvsem znotraj nje same, skratka z utrjevanjem svoje lastne notranje strukture in polaganje, predvsem v današnjem svetu, na kakovost ljudi, ki jih vendarle pri nas ni malo.

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Mi smo zaščiteni na vseh področjih, imamo zakon s Slovenijo, imamo zaščitni zakon, imamo zakon 482, imamo sedaj tudi deželni zakon, torej smo zaščiteni. Problem je sedaj, kako vse to, kar piše na papirju, kar je zelo lepo, realizirat.

17. Ts-Gosp-Sta: Velik udarec slovenski manjšini je bil propad TKB-ja, ki je ekonomsko močno prizadel manjšino. Sedaj se je manjšina nekje ekonomsko uravnovesila. Sedaj tudi za se uveljaviti, odprta vprašanja, ki so tudi, da se gospodarsko čimveč osamosvoji in da se uveljavi.

26. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Nimamo prioritete na žalost in ne utegnemo prit do enga pogovora zelo odkritega, ki bi fiksiral te prioritete. Katere so prioritete? Po mojem gledanju, prioritete bi morale bit torej ena skupna organizacija, kot taka prva stvar. Se pravi, da eden, mislim ne ena oseba, ampak ena organizacija, ki ima vpogled malo čez celotno sliko slovenske manjšine, to je ena stvar. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Ja, no, recimo, v političnem smislu kot manjšina bi naglasil predvsem to, da bi po padcu berlinskega zidu '89, torej po recimo razsulu tega bipolarnega sistema, bi morala tudi manjšina poiskati v političnem smislu neke oblike demokratičnega, političnega zastopstva. To se mi zdi tak problem in cilj, ki bi se ga lahko manjšina zastavila (...).

ZAKLJUČEK

Skupek prednostnih nalog, ki so jih izpostavili intervjuvanci, predstavlja širok spekter tematik in je lahko osnova za ugotavljanje ravni političnega in splošnega stanja slovenske manjšine v Italiji. Kot se je pokazalo že pri sprotne analiziranju položaja, so se dejansko pokazale razlike med pokrajinami, predvsem med Videmsko na eni in Goriško ter Tržaško na drugi strani, čeprav je

tudi med slednjima zaznati kar nekaj pomembnih nepodobnosti. Med intervjuvanci iz Videmske pokrajine je večkrat občutiti neko pokrajinsko obzorje in omejevanje problematik slovenske manjšine na vprašanja, vezana na videmsko stvarnost, brez upoštevanja slovenske manjšine kot celote. To je dejansko posledica različnih razvojnih smernic, ki jih je bilo deležno območje, ki danes spada v Videmsko pokrajino in ki je sistematično razvidno tudi v predlaganih prednostnih nalogah. Veliko bolj kot drugod je namreč poudarjena povezava med gospodarstvom in teritorijem, saj sta izseljevanje in razdrobljenost okolja za manjšinsko skupnost še toliko bolj razdiralna dejavnika, kot sta lahko za večinsko prebivalstvo. Pomembno pa je tudi izpostaviti pomanjkanje dejanskega gravitacijskega središča Slovencev Videmske pokrajine, ki bi prevzelo tisto dejansko vodilno, združevalno in ne samo simbolno vlogo propulzivnega dejavnika in enakovrednega sogovornika na ravni Trsta in Gorice. V primerjavi z drugima pokrajinama pa je zaznati izjemne dosežke, ki so jih Slovencem Videmske pokrajine prinesle zakonske norme v zadnjem desetletju, bodisi na državni kot na deželni ravni, kar je dejansko pripomoglo k sami uveljavitvi pojma o obstoju slovenske skupnosti na območju Videmske pokrajine. Občutiti je spremenjeno splošno ozračje, h kateremu je dejansko pripomogel tudi nov mednarodni položaj matične Slovenije; čeprav njen vstop v EU ni neposredno vplival na izboljšanje stanja manjšine, je sprejetje Slovenije kot enakopravnega člana evropske skupnosti privedlo do sprememb v samoidentifikacijskem procesu Slovencev in do občutnega mentalnega preobrata Neslovencev pri sprejemanju »drugega«/Slovenca kot enakovrednega sogovornika. Podoben pozitiven trend je zaznati tudi v odgovorih goriških in tržaških intervjuvancev, čeprav je potrebno izpostaviti, da je na Goriškem možnost sodelovanja veliko bolj izrazita kot na Tržaškem. Prav glede italijansko-slovenskega sodelovanja se kažejo največja razhajanja med pokrajinama, čeprav so do neustreznih sprotnih političnih ukrepov lokalnih oblasti pozorni tudi goriški vprašani sogovorniki (neuvajanje dvojezičnih napisov v nekaterih predelih Gorice oziroma nedefiniranje namembnosti Trgovskega doma, bivšega središča goriških Slovencev v mestu). Med najpomembnejšimi problemi, ki sestavljajo konstelacijo težav, s katerimi se srečuje slovenska manjšina, pa je njena stagnacija. Z izjemo Videmske pokrajine, kjer se tradicionalna organiziranost manjšine predstavlja enotno s ciljem revitalizacije slovenstva, je drugod njen dosedanji ustroj večinoma na zatožni klopi. Marsikdo kot glavni problem negativnega stanja manjšine izpostavlja njeno neprimerno notranjo organiziranost in znotraj tega njeno neenotnost. Zato se odgovori v večini primerov usmerjajo k odpravljanju

ločitvenih dejavnikov z odpovedovanjem nepotrebnim dvojnikom in iskanju skupne osnovne podlage v korist manjšine. Tu pa ne gre za avtomatično združitev obstoječe manjšinske strukture, ker iz odgovorov izhaja, da je sedanja slika manjšinskega predstavnštva nejasna predvsem zaradi tega, ker dve glavni krovni organizaciji v manjšinski družbi nimata definirane vloge. Posledično izpade nejasno prepletanje med predstavnštvom civilne družbe in političnim predstavnštvom, a tudi vprašanje glede pristojnosti krovnih organizacij in njuna dejanska legitimnost pri sprejemanju odločitev v imenu manjšine.

Analiza kaže na okornost in togost »sistema manjšina« in nesposobnost prilagajanja spremenjenim razmeram. Intervjuvanci so podčrtali pomanjkanje obnove na ravni človeških virov in nevzgajanja ter neizkoriščanja potenciala novih kadrov pri prevzemanju vodstvenih funkcij. Samoobrambna getizacija manjšinske »kaste« je tako privedla do »italijanizacije« sistema po vzorcu toge italijanske politične scene. To se kaže tudi pri analizi odgovorov različnih subjektov v istih organizacijah. Tako se mnenja znotraj krovnih organizacij praviloma ne razlikujejo in stališča o aktualnih problematikah političnega položaja slovenske manjšine se vertikalno ponavljajo od vodstva navzdol ter iz centra horizontalno proti »periferiji«. Enotnost gledišč je v tem primeru sprejeta kot znak nedemokratičnosti manjšinske strukture, v primeru slovenskih politikov, vključenih v razne stranke, pa je neenakost mnenj obravnavana kot negativna posledica nezmožnosti preseganja strankarskih individualnih interesov v prid nekega nadstrankarskega obravnavanja koristi slovenske manjšine.

Niti zaščitni zakon, ki je za večino intervjuvancev nek začasen izhod v sili, ne predstavlja končne stopnje zaščitnega procesa. Kritike so prisotne na treh ravneh: prva raven je osnovna podlaga, da je zakon slab in nezadostno ter neprimerno ščiti interese slovenske skupnosti v Italiji; naslednja raven je sprejemanje zaščitnega zakona, kritika pa je namenjena njegovemu neizvajanju; tretja raven pa se usmerja predvsem h koristnikom in nezadostnemu posluževanju zaščitnih norm, ki jih predvideva zakon 38/2001 (glej nizko povpraševanje dvojezičnih osebnih izkaznic v Gorici). Zaradi tega so tudi prioritete, ki jih predlagajo nekateri sogovorniki, neposredno vezane na izvajanje in hkrati koriščenje zaščitnega zakona. Drugi pa se zaustavljajo pri osnovnem koncipiranju manjšinskega ustroja in predlagajo korenito prenovo sistema. Dejansko pa gre v tem primeru za osebke, ki nimajo moči, da bi vplivali na politično stanje manjšine. Vodstvene figure so med njihove prednostne naloge uvrstile posodobitev sistema, ne pa njegovih dejanskih, korenitih sprememb, kar bi verjetno edino lahko vlilo novega življenja utrujeni slovenski manjšini.

VIRI IN LITERATURA

- Brezigar, B. (2003):** Evropa in manjšine. *Acta Histriae*, 11, 2, Koper, 229-235.
- Gombač, B. M. (2003):** Prizadevanja Slovencev za priključitev Kanalske doline leta 1945. V: Luthar, O., Perovšek, J. (ur.): Zbornik Janka Pleterškega. Ljubljana, Založba ZRC, 451-460.
- Grafenauer, B. (1975):** Samouprava Beneške Slovenije. V: Jeri, J. et al. (ur.): Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Ljubljana-Koper-Trst, Cankarjeva založba-Primorski tisk-Založništvo tržaškega tiska, 105-109.
- Gruden, Ž. (1999):** Dvojezično šolsko središče v Špetru. *Annales*, 9, 1 (16), Koper, 151-154.
- Intervjuji:** Intervjuji z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji (glej Pre-misliti manjšino, 43-48).
- Ozbič, M. (2004):** Zakon št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, *Annales*, 293-322.
- Marušič, B. (1998):** Beneški Slovenci in Slovenija. V: Granda, S. et al. (ur.): Slovenija 1848-1998: iskanje lastne poti. Ljubljana, Zveza zgodovinskih društev Slovenije, 104-110.
- Marušič, B. (2004):** Pravni položaj Beneških Slovencev ob in po priključitvi k Italiji (1866). V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, *Annales*, 33-44.
- Melik, V. (1975):** Beneški Slovenci. V: Jeri, J. et al. (ur.): Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Ljubljana-Koper-Trst, Cankarjeva založba-Primorski tisk-ZTT, 472-478.
- Pirjevec, J. (2004):** Politika Italije do slovenske manjšine. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, *Annales*, 13-30.
- Stergar, J. (2003):** Republika Slovenija in Zamejstvo 1945-2002. *Acta Histriae*, 11, 2, Koper, 99-118.
- Šumi, I. (1995):** Govoriti slovensko v Kanalski dolini. Slovensko šolstvo od Marije Terezije do danes. Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- Šumi, I. (2003):** Kanalska dolina: Identitetne politike med slovensko govorečimi v Italiji. V: Kokole, M. et al. (ur.): Historični seminar 4, Ljubljana, ZRC SAZU, 35-58.
- Zwitter, F. (1975):** O beneških Slovencih. V: Jeri, J. et al. (ur.): Slovenci v Italiji po drugi svetovni vojni. Ljubljana-Koper-Trst, Cankarjeva založba-Primorski tisk-ZTT, 100-103.

(NE)ORGANIZIRANOST IN NUJNA REORGANIZIRANOST SLOVENSKE MANJŠINE

Gorazd BAJC

Izvleček

V članku so obravnavane najbolj relevantne značilnosti organiziranosti slovenske manjšine v Italiji. Preko analize številnih intervjujev s političnimi, družbeno-političnimi, kulturnimi in gospodarskimi predstavniki so predstavljeni njihovi pogledi na ustreznost organiziranosti manjšine in predlogi, kako bi jo lahko izboljšali, katere so razvojne prioritete slovenske manjšine in katere manjšinske institucije so nosilke prednostnih nalog prioritete. Izpostavljene so tudi dobre in slabe lastnosti današnje organiziranosti ter konkretne strategije oziroma predlogi za izboljšanje stanja.

Ključne besede: *slovenska manjšina v Italiji, civilna družba, Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ), Svet slovenskih organizacij (SSO), slovenske komponente vsedržavnih strank, Stranka Slovenske skupnosti (SSk), Demokratska stranka, kadrovanje, šola, skrb za jezik, kultura, gospodarstvo, reorganizacija, racionalizacija, dediščina zgodovine*

UVOD

Lahko rečemo, da je v svoji zgodovini slovenska narodnostna skupnost oziroma slovenska manjšina v Italiji poznala več oblik notranje organiziranosti, na katero so vplivali zunanji in notranji dejavniki. Organiziranost, kot jo poznamo danes, je seveda posledica zgodovinskega procesa, ki so mu bili Slovenci na današnjem območju v Italiji podvrženi, hkrati so ga tudi sooblikovali. Današnje stanje posredno ali neposredno izhaja iz preteklih desetletij; zato nam osvežitev spomina, ki je v pričujoči publikaciji v prispevku »Manjšina v gibanju« (20-39), ne more škoditi.

Prispevek ima – glede na trenutno stanje na teritoriju – namen, da predstavi najbolj relevantne značilnosti organiziranosti slovenske manjšine v Italiji, in sicer se osredotoča na ustreznost te organiziranosti in na predloge, kako bi jo lahko izboljšali, katere so razvojne prioritete slovenske manjšine v zvezi z lastnim organiziranjem in katere manjšinske institucije so nosilke teh nalog.

Izpostavlja tudi dobre in slabe lastnosti današnje organiziranosti in konkretne prijeme oziroma predloge za izboljšanje stanja. Analiza upošteva primerjalno metodo podatkov, ki so bili zbrani na podlagi številnih intervjujev kvalitativne narave, ki so bili opravljeni s predstavniki politike, družbeno-političnih organizacij, kulture in gospodarstva.

Seveda moramo opozoriti na dejstvo, da niso vsi intervjuvanci odgovarjali na enak način, kar je popolnoma razumljivo, saj so si nekateri vzeli za odgovore več časa, drugi pa manj. Na to je vplivalo očitno tudi dejstvo, da so nekaterim bolj domača ena, nekaterim pa druga področja ipd.; nekateri so bili v svojih navedbah tudi bolj ekstenzivni in so hkrati odgovarjali na podvprašanja, ki so se med pogovori pojavljala sproti, drugi pa so bili bolj sintetični in so v krajših mislih zajeli bolj ali manj več problematik. Analiza in interpretacija sta, kljub omejeni dolžini prispevka, skušali upoštevati vsa mnenja. Izbira citatov v tem članku je seveda subjektivna, ima pa namen, da določena mnenja prikaže bolj in/ali jih dodatno podkrepi. Upoštevali smo tudi dejstvo, da so bili nekateri intervjuvanci bolj in nekateri manj »pazljivi« pri sodbah. Nekateri se nikoli niso popolnoma opredelili, saj so svoje mnenje povedali, a so hkrati dopustili možnost, da njihova teza ni pravilna.

ALI SEDANJA ORGANIZIRANOST SLOVENSKI MANJŠINI USTREZA?

V svojih odgovorih na vprašanje »*Kako gledate na notranjo organiziranost manjšine?*«, intervjuvanci posredno ali neposredno omenjajo obe krovni organizaciji, Slovensko kulturno-gospodarsko zvezo (SKGZ) in Svet slovenskih organizacij (SSO). Po drugi strani pa se odgovori nanašajo tudi na širšo organiziranost. Pojem *organiziranost manjšine* namreč intervjuvancem ne pomeni samo in izključno dela in vloge krovnih organizacij, temveč organiziranost slovenske narodne skupnosti v Italiji kot take. Zaradi tega lahko iz odgovorov izluščimo mnenja o splošnejši in konkretnjejši organiziranosti. Sinteza odgovorov nam pokaže naslednjo sliko.

Splošna organiziranost

Dobršen del intervjuvancev iz vseh treh pokrajin meni, da je slovenska manjšina na splošno dobro organizirana in da ji lahko marsikdo zavida.

21. Ts-Vzg-Sre: (...) *Vso tisto artikularnost recimo društev (...). Se mi zdi zelo bogata, zelo artikularna, marsikdo od tistih 42 milijonov manjšincev v Evropi (...) nam to (...) razčlenjenost zavida.*

17. Ts-Gosp-Sta: (...) Slovenska manjšina se je vedno znala organizirati, ampak stvar je ta, da ne smemo nikoli spati na lovorikah, treba je vedno imeti nove iniciative in vedno napredovati (...).

34. Go-Žup-Sre: (...) Dobre lastnosti izhajajo iz tega, da imamo precej organizacij, združenj, v katerih je udeležba manjšine zelo dobra.

42. Go-Kult/Šp-Sre: Naša manjšina je zelo organizirana, bodisi na eni strani kot na drugi. Vse organizacije imajo svoje sedeže, svoja društva in vsak skrbi v vsaki vasi, da se nekaj dela (...).

46. Go-Kult/Šp-Sta: Včasih razmišljam o tem, koliko imamo pri nas teh dobro organiziranih društev in zvez in združenj itd. Mislim, da je to vse pozitivno. (...) To nas rešuje pravzaprav. (...)

50. Vi-Vzg-Sre: (...) Nimajo vse manjšinske strukture takšne organiziranosti, kot jo imamo mi. Menim, da smo izredno organizirani. Mi imamo vsaj nekaj stvari trdno postavljenih in se nanje lahko opremo. (...)

51. Vi-Kult/Šp-Mla: Vse se lahko izboljša, ampak je potrebno razumeti, da smo majhna skupnost in nimamo veliko sredstev. Jaz sem zadovoljen. (...) Naši ljudje delajo zelo veliko.

54. Vi-Kult/Šp-Sta: Ocenjujem, da je organiziranost zelo dobro organizirana. (...)

Nemalo, razen na Videmskem, pa jih meni, da taka splošna oziroma krovna organiziranost ne ustreza več potrebam manjšine. Vzel je zaznati zlasti od časa osamosvajanja Slovenije naprej.

2. Ts-Pol-Sre: (...) [Nujno] da se začne znotraj manjšine ena razprava, ki naj malo jemlje v poštev dejstvo, da je verjetno naša organiziranost nedorasla. V vsem tem času [od osamosvajanja Slovenije] se manjšinska organiziranost v bistvu ni prilagajala in ni spremenila. (...) Vsi soglašajo ter vidijo, da je verjetno treba reorganizirati manjšinske organizacije, ampak ta razprava se dejansko ni še začela in bo gotovo tudi boleča. Jaz mislim, da je skrajni čas, da se te razprave lotimo (...).

13. Ts-Gosp-Sre: (...) Organiziranost manjšine je enaka, kot je bila v letih '80. (...) Mi na tem področju nismo naredili popolnoma nič in čeprav razlagamo, kaj moramo narediti in kaj je treba narediti, naše strukture same niso naredile nič. Mislim, da (...) nimajo več tiste vodilne vloge (...).

38. Go-Gosp-Sre: (...) Sedanja organiziranost precej neustrezna. (...) Organizirani z modelom, ki je precej zastarel oz. ne sledimo več dinamiki razvoja te naše družbe in (...) skupnosti kot take.

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Prioriteta je reorganizacija našega sistema, ki ne odgovarja več današnjemu času. (...)

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Mislim, da je naše politične in družbene strukture potrebno posodobiti. Te krovne organizacije ne zadostujejo več, saj delujejo v vlogi neke preživelosti. (...) Če krovni organizaciji nista v stanju uresničiti tega, kar sta sami dali na papir, pomeni, da nista skladni oziroma ne odgovarjata potrebam. (...)

V samem vodstvu ene izmed krovnih organizacij pravijo, da manjšina potrebuje korenito reformo. Gospodarstvo se je medtem uspelo posodobiti, ostala področja pa v precej manjšem obsegu.

9. Ts-Krov-Sre: (...) *V tem trenutku [bi] manjšina potrebovala celovito reformo. Reformo, ki ni brisanje tega sistema manjšine, ki ga imamo, ampak posodobitev (...). Postavlja [se] vprašanje, ali smo mi opremljeni kot manjšina, le smo sposobni tega koraka. Jaz mislim, da nekateri segmenti, predvsem gospodarski segment, se je ulovil v ta trend, tudi ker je gospodarstvo samo po sebi veliko bolj pragmatično. (...)*

Problem dvojnikov: težave racionalizacije, tudi zaradi ideoloških razlik

Splošnega problema dvojnikov so se v večji ali manjši meri dotaknili v bistvu vsi. Višek organiziranosti nekateri ocenjujejo ravno na podlagi številnih dvojnikov, medtem ko je aktivnih ljudi in tistih, ki se pobud udeležujejo, vedno manj.

29. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *[Povezovanje] se je začelo predvsem, ko je začelo padati število aktivnih članov in prireditve, ko so bile vedno manj številno obiskane. Ljudje to počasi razumejo, seveda je pomembno pa, da ostane, recimo, lahko imenujemo ena postojanka v vsaki vasi, v vsakem kraju (...).*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: *Organiziranost je na višku (...). Nobena manjšina v Evropi nima toliko organizacij (...). Zato ker se ponavljajo, so dvojniki (...). Tudi obiskovalcev začenja bit premalo (...).*

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Kot manjšina smo zelo dobro organizirani, kakšen krat osebno rečem tudi preveč. Mislim, da glede na številčnost imamo preveč organizacij in društev. (...) Imamo precej dvojnikov (...), ki se bi jih dalo pametno poenotiti (...).*

Nekateri menijo, da bi morali dvojnike odpraviti, delo racionalizirati in težiti h kakovosti.

15. Ts-Gosp-Sre: (...) *Materialni problem bo vedno bolj aktualen (...). Smo preveč odvisni samo od Rima ali Ljubljane kar se tiče fondov, ki jih lahko dobimo v vzdrževanje vse te naše dejavnosti (...). Bo treba tu naredit marsikatero izbiro; na žalost mi bi hoteli imet kulturne domove v vsaki vasi, in to poleg vseh naših organizacij. (...) Igrišča in dvorane so vse stvari, ki seveda stanejo, in naša skupnost ni zmožna vsega tega vzdrževat.*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Smo doživeli en višek, ki ga ne bomo več doživeli, ki ga bo težko vzdrževat. (...)*

33. Go-Pol-Sta: *Slaba organiziranost je razpršenost tega delovanja, ki je razvidno v raznoraznih društvenih delovanjih, ki so ponavljajoča. (...)*

26. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Ena glasbena šola, eno gledališče, en raziskovalni inštitut, ena knjižnica, ki potem lahko ima svoje sedeže in podružnice v Trstu, Gorici, Špetru (...) to ja, ampak je ena šola. To.*

50. Vi-Vzg-Sre: (...) *Nekatere stvari pa so danes verjetno že odveč. Potrebno bi bilo zbrati pogum in končati z nekaterimi stvarmi ter pričeti z novimi. (...)*

Zanimivo pa je tu opaziti, da so mnenja o tem, katere dvojnike bi dejansko odpravili, neusklajena. Za nekatere iz Trsta (8. Ts-Krov-Mla) sta namreč npr. v Gorici dva kulturna domova preveč, Goričani pa, ko govorijo o dvojnkih, ne omenjajo obeh kulturnih domov, ravno nasprotno; lahko bi rekli, da ocenjujejo oba domova kot zelo pomembna, hkrati pa ju postavljajo za zgled sodelovanja, ki se je razvilo v zadnjih letih.

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Na Goriškem imata posebno vlogo oba kulturna domova (...).*

45. Go-Kult/Šp-Sta: (...) *Imamo dva kulturna domova. (...) Med sabo sodelujeta, določene stvari skupaj pripravljata in za nove projekte iščeta skupne dogovore. (...)*

Nekateri v Trstu (8. Ts-Krov-Mla) menijo, da bo v kratkem težko priti do enega samega časopisa na Primorskem (združitev Primorskega dnevnika in Primorskih novic), vendar bi lahko razmišljali o skupnem mediju v Benečiji. O možnosti slednje združitve (Novi Matajur in Dom) so sami predstavniki Videmske povedali naslednje:

51. Vi-Kult/Šp-Mla: (...) *Razume se, da vse razlike med nami izhajajo iz naše zgodovine, a menim, da bi bil čas, da bi se počasi združili. Tu v Benečiji imamo dva časopisa - Dom in Matajur. Tudi na tem področju bi se lahko združili in izdajali samo enega. Cilj je, da ohranimo jezik in kulturo.*

48. Vi-Krov-Sta: (...) *Če potem je treba racionalizirati, da, ne vem, če je treba en sam časopis ali ne, ne vem, to je problem časa recimo, če bomo šli naprej, bomo videli, če je treba združiti moči ali ne. Bi ne hotel, da bi postalo kot na Koroškem, ko so združili dva časopisa, potem bralci so šli vsak po svoje in so imeli polovico naročenih, ne? (...)*

Ali so pri odpravljanju dvojnikov različni ideološki/nazorski pogledi problem?

19. Ts-Nov-Sre: (...) *Nazorske razlike niso same posebej nekaj negativnega, so nekaj logičnega, samo to ne sme biti nekaj, kar te vleče na dno. Zakaj imamo dve glasbeni šoli? (...) Sem prepričan, da če bi vložili več energije v to racionalizacijo te naše družbe (...), bi boljše izkoriščali potencial. (...)*

36. Go-Krov-Sre: (...) Ločeni zaradi enih staro zgodovinskih razlogov, mislim na glasbeno šolstvo, v Gorici imamo dve glasbeni šoli, se da zgodit, da en in isti profesor skače iz ene glasbene šole na drugo glasbeno šolo, da poučuje isti glasbeni inštrument, torej to so pravi absurdi (...).

53. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) Mi moramo še delovati, da ohranjamo to ustvarjalno politiko, povezovalno, združevalno, kar se mi zdi, da ni še v srcih vseh naših politikov in vseh naših ljudi. (...)

Nekateri drugi pa vidijo v ideoloških/nazorskih razlikah razloge, da bodo dvojniki ostali, saj so zamere pojvne zgodovine še žive.

11. Ts-Krov-Sta: (...) Ti dvojniki bodo ostali še naprej in ne vem, kako se bo to razrešilo. (...) So še posledice stanja, ki je bilo po drugi vojni. (...) Treba razumeti, da štirideset let jih je imela v rokah samo ena stran Slovencev. Tista, ki je bila naklonjena Jugoslaviji. In to zdaj ne moreš spremeniti, da boš z dekretom: zdaj pa so postale skupne. Ne, to se počasi, zelo počasi spreminja. (...)

40. Go-Nov-Sre: (...) Ideološke ovire bi ne smelo biti med nami (...). Dejstvo pa je, da smo ujeti v te tokove (...). Če sem zelo grob (...), trčiva tudi v porazdelitev sredstev v manjšini, v denar (...). Do pred 15-16 let, t. i. katoliški del ni dobil nič od tedanje Jugoslavije (...).

Pričakovali bi, da je ideološka razdeljenost prisotna samo pri starejši in srednji generaciji.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) [Dualizem je] še vedno aktualnem med vsemi prebivalci. Med mlajšimi in starejšimi, kajti če si rojen v enem taboru, potem težko, da zapustiš ta tabor. Tudi med mladimi. (...) Čeprav je v zadnjih letih sodelovanje morda boljše, kot je bilo pred leti. (...)

Drugačno stanje je (bilo) na Videmskem. Tu so morali zaradi močnega nacionalističnega pritiska Slovenci sodelovati. Opirali so se na SKGZ, v zadnjih letih pa se je uveljavil tudi SSO.

47. Vi-Krov-Sre: Če izhajam iz izkušnje Slovencev Videmske pokrajine, ki je izkušnja velike enotnosti, ki je bla pač potrebna (...). So bili pritiski (...). Slovenska manjšina [je] nekako organizirala svoje življenje in delo na tak način, da je bila tudi prisiljena strniti svoje vrste. In potem tudi naprej združevala vse moči, od duhovnikov do socialistov, komunistov. In je bila ta enotnost verjetno tudi razlog, da smo lahko vztrajali toliko časa in da smo potem, ko se je politično ozračje spremenilo in izboljšalo, da smo se začeli tudi počasi razvijati. (...) Potem prišlo prav z osamosvojitvijo Slovenije do tega, da tudi pri nas je prišlo do te delitve (...). Mi smo sodelovali z SKGZ, edina, ki je bila prisotna na tem našem teritoriju, sicer je bila nekako v ozadju, zato ker pač niso bile razmere take, ki bi dovoljevale (...). In sedaj se uveljavlja tudi Svet slovenskih organizacij,

vendar tista dobra, pozitivna izkušnja sodelovanja se je ohranila in tudi v tem času pri najpomembnejših pobudah smo skupaj in jih tudi skupaj uresničujemo. (...)

48. Vi-Krov-Sta: (...) Mi [na Videmskem] že delamo kot ena sama [krovna organizacija], ene take večje pobude jih organiziramo skupaj (...). Mi smo nekako podedovali s Trsta in Gorice to dvojno organizacijo (...). Iz samega začetka smo sodelovali z vsemi skupaj, že v 50 letih, ko smo začeli delovati, smo bli skupaj, duhovniki so bli skupaj s komunisti, delali, organizirali in tako naprej. (...)

47. Vi-Krov-Sre: (...) Razmere zato, da pridemo do ene same organizacije civilne družbe, ker tisti razlogi, ki so morda nas ločevali v preteklosti, vsekakor ne v Videmski pokrajini (...) jih ni več (...).

Združiti krovni organizaciji v eno?

Glede dvojnikov se seveda pojavlja problem, ali bi obe krovni organizaciji združili v eno. Večina intervjuvancev meni, da tistih značilnih ideoloških razlik, ki so povojno zamejsko družbo tako močno zaznamovale, ni več, zato bi se morali krovni organizaciji, SKGZ in SSO, združiti.

8. Ts-Krov-Mla: (...) Jaz mislim, da je celo nenaravno, da smo na civilni družbi ločeni. (...) SKGZ in ljudje, ki vodijo trenutno SKGZ, vsaj predlagajo in vztrajajo na tezi, da razlike, če so, se morajo odražati v političnem nastopanju, v strankarski opredelitvi, ne pa v tem, kar je civilna družba. V tem je nam kot neko nasprotno gledanje. Mi zagovarjamo pluralnost v politiki in enotnost v civilni družbi. Druga stran pa obratno (...). Predstavlja seveda neučinkovitost (...), trošenje energije. (...)

20. Ts-Vzg-Sre: (...) Neka razčlenjenost v okviru manjšine mora ostati zato, ker s tem, da bi mislili vsi enako, bi ne nič pridobili, kvečjemu kaj zgubili. Bi bilo pa vredno razmisliti o tem, če je zares nujno, da sta dve krovni organizaciji s pristojnostmi, ki jih imata zdaj. Če sta dve organizaciji samo za delit denar, za se zmeniti o ključnih narodno političnih vprašanjih, verjetno bi bila res dovolj ena sama organizacija. (...)

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Večja enotnost, kar se mi zdi, da se tudi zelo poudarja in se teži. Seveda ti procesi so vedno daljnoročni (...). SKGZ, se mi zdi, da že večkrat ob vsaki priložnosti predlaga, da bi se združili, ne? (...)

6. Ts-Žup-Sre: (...) Bi bilo zelo pozitivno (...). Lažje porivaš en vlak, tvoj vlak, če imaš dovolj moči in vse moči porivajo v isto smer.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) Po moje bi prva stvar bila, da bi se nekako združili v samo eno organizacijo, ker bi tako bili tudi bolj močni (...). Rešili več problemov, ki nastajajo. (...)

26. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Kar je veliko pomanjkanje po mojem je ena enotna krovna organizacija. (...) Kdo sestavi to krovno organizacijo, jo logično sestavijo vsi, ne, od belih do rdečih do zelenih do črnih in tako dalje (...).

33. Go-Pol-Sta: (...) V okviru SKGZ in SSO [bi] lahko prišli do neke enotnosti, zato ker tu je dejansko etnična pripadnost tisti element, ki je najvažnejši pri teh organizacijah. (...) Jasno, da težave so priti do take rešitve, prav zaradi političnih razhajanj. (...)

36. Go-Krov-Sre: (...) Ne skrivam dejstva, ker je vsem znano, da Slovensko kulturna gospodarska zveza zagovarja to enotnost, oziroma eno krovno organizacijo, predvsem in posledično ostalo, druga krovna organizacija pa se s tem ne strinja.

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Bi se krovne organizacije morale zediniti za nek center usmerjanja, ki bi ga potem upoštevale vse ustanove. Ne pa, da vsak dela zase (...). Ena krovna organizacija več kot preveč! Nima smisla vzdrževati ustanov, ki vendarle porabijo določena sredstva. (...) Če ne pride do tega, pomeni, da tista organizacija, ki noče, da bi do tega prišlo, ne dela v korist manjšine. To pomeni, da delajo samo sami sebi v korist. Se pravi v smislu nekega ideološkega, kulturnega kroga in ne v korist manjšine.

49. Vi-Vzg-Sre: (...) Ma ena institucija za vse Slovence v zamejstvu in basta. (...)

51. Vi- Kult/Šp-Mla: Da, bila bi [samo ena krovna organizacija] boljša, ker se zdaj dogaja to, da ena organizacija dela isto stvar, kot druga, a tega ne vesta.

V naslednjih petih letih ne bo še prišlo do združitve krovnih organizacij, menijo nekateri vodilni ene izmed njiju (9. Ts-Krov-Sre), čeprav združitve podpirajo. Podobno menijo drugi (3. Ts-Pol-Sre), in sicer da bo na združitve potrebno čakati še nekaj časa, ker dialog ni lahek. Pravzaprav je večina govorila o tem, da je treba težiti k združitvi, ne da bi natančno opredelili, kdaj naj bi se to zgodilo. Nekateri, ki so za združitve, vsekakor dvomijo, da bo slednja trenutni vodilni generaciji uspela.

1. Ts-Pol-Sre: (...) Kar zadeva krovnih organizacij se mi zdi, da je treba strmet k temu, da se združita. (...)

16. Ts-Gosp-Sre: (...) Lahko nam je reči, naj se združimo, a te stvari niso tako enostavne. (...)

19. Ts-Nov-Sre: (...) Se bojim, da tukaj generacija, ki je sedaj na vrhu teh krovnih organizacij, da ne vem, če je to sposobna izpeljati, vključujem tudi sebe, če hočeš. (...)

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Mora bit to zelo težko, (...) važno da se ne prenačimo. (...)

29. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Upam, da je stvar generacije, da bodo mlajše generacije te zgodovinske, recimo, delitve pozabili, oziroma jih niso doživljali v prvi osebi. (...) Ne bi rad koga užalil, ampak z garnituro, ki jo imamo danes, očitno to ni mogoče. Vprašanje je, koliko bodo mladi pozorni na to. (...)

Pojavljajo pa se tudi vprašanja, ali sta krovni organizaciji še dobro in strokovno vodeni.

3. Ts-Pol-Sre: (...) *Problem je, kako sta potem ti dve organizaciji organizirani in kako delujeta. Torej ali je to še dobro organizirano, strokovno vodeno, drži redne stike z vsemi dejavniki (...). Ali pa je to občasno sodelovanje, občasno zanimanje, ki nima ene vizije. (...) Karizmatikov nismo prav nikoli imeli, ker v preteklosti se je karizmatike vsiljevalo v manjšino. (...)*

Možnost konkretne oblike združitve (o njej smo večkrat brali na straneh Primorskega dnevnika in Novega glasa), prihaja s strani SKGZ, in sicer je to t. i. Zveza. Z novim deželnim zakonom bi lahko ustvarili neke vrste manjšinski parlament s 500 člani, ki bi zastopal interese manjšine. Na deželni ravni bi to skupščino vodil predsednik dežele. Ta skupščina bi imela nalogo, da daje glavne smernice za odnos manjšine do dežele. Znotraj tega telesa bi nato prišlo do dejanske združitve manjšine (SSO medtem predlaga drugo možnost). Bolj malo je drugih predlogov, kako naj bi konkretnije prišlo do tovrstne združitve ali pa boljšega sodelovanja. Konkreten korak, ki ga nekateri že delajo, je realizacija nekega skupnega koordinacijskega odbora za čim bolj organizirano skupno nastopanje. Njihov namen je, da bi se sestajali vsaj enkrat mesečno.

8. Ts-Krov-Mla: (...) *Ustanovili smo nek koordinacijski odbor, koordiniramo eno tajništvo obeh vodstev, ki se več ali manj redno sestaja. Naš namen je, da bi se vsaj enkrat mesečno sestajali, obe predsedstvi, in obravnavali skupne probleme in skupno nastopanje in skupne načrte. Pot, ki ji sledimo, na kateri smo, na kateri ostajamo, je pot ustanavljanja in utrjevanja neke skupne koordinacije, nekega skupnega tajništva, nekega čim bolj organiziranega nastopanja obeh vodstev. (...)*

Po mnenju drugih pa se načrt glede enomesečnih sestankov še ni uresničil.

3. Ts-Pol-Sre: (...) *Obe krovni imata že redne stike, zato da bi uskladili njuno delovanje. Ti stiki gredo na 5-6 mesecev, po moje je to premalo (...). Vsaka [naj] odredi eno skupino 2-3 oseb, saj ni treba, da jih je 20, ki so v stalni povezavi med njimi. Jaz mislim, da se morajo sestati najmanj 1-krat na mesec in usklajevati sproti delovanje, tudi bolj pogosto, če je treba (...).*

Nekateri zagovorniki združitve predlagajo, da bi manjšinska skupnost potrebovala neko skupno organizacijo, ki bi jo legitimirali z volitvami.

14. Ts-Gosp-Sre: (...) Poenotili tudi v skupni organizaciji, kjer bi jo tudi legitimirali z volitvami, ki bi bile tudi predvidene, jasno po zakonu. (...) Temu bi morala tudi po drugi strani večina privolit (...).

29. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) V manjšini ni bilo nikoli enih volitev, recimo. Vsi predstavniki naših organizacij so bili izvoljeni, recimo, znotraj organizaciji. Ni bilo enih demokratičnih volitev (...). [To je] edini način v demokratični družbi, da tvoja reprezentativnost je priznana. (...) [Če] po mandatu nisi uspel, je prav, da ti nasledi nekdo drug. Smo konzervativni, ne vem, koliko je možno, no, se ne bom izrekel, mislim pa, da je zelo težko. Tudi ker so določena ravnovesja, ki morajo ostati. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Zelo utopično seveda, ker je popolnoma neizvedljivo v tem trenutku, ampak vendarle na nek način bi bilo treba zagotoviti (...) neko pluralno zastopstvo manjšinske družbe znotraj (...). V kakršno koli obliki voljenega manjšinskega parlamenta (...).

53. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) Tudi v teh krovnih organizacij je treba prenoviti. (...) Tudi do določenih volitev, do nekkih list, in v teh listah, ki ne smejo biti strupene, ene proti drugemu (...).

31. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) To se pravi, da je ta organiziranost, si predstavljam, le morala biti nekje, najt eno obliko demokratičnega bivanja. Ker zdaj je bistvu v zakupu (...) nekkih manjših elit (...).

S potrebo po volitvah oziroma s tem, da je sedanje vodstvo nelegitimirano, pa se vsi ne strinjajo.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Vedno več polemike je okrog predstavnštva, v smislu, da nekateri trdijo, da ni legitimirano z volitvami, ne? In da je torej nekako neligitimno, nedemokratično. (...) Se mi zdi da predstavnštvo, ki ga imamo zdaj, se mi zdi da funkcionira, no. (...)

Nekateri medtem menijo, da spojitve obeh organizacij ne pride v poštev, vendar se lahko teži k čim večjemu sodelovanju.

10. Ts-Krov-Sta: (...) Spojitev v eno samo organizacijo danes ne pride v poštev, pa bo lahko prišla v poštev čez desetletje, ne vem kdaj, ampak ker je situacija taka, kot je pri nas, zgodovinska, socialna in tako dalje. (...) Se mi zdi, kar dela Enotna lista danes na Koroškem, je nekaj, kar je treba premisliti. Da išče združevanje. Tudi Nemcev. Ne da ti popustiš pri jeziku, pri tvojem političnem udejstvovanju, ampak da se išče neko združevanje, neki konsenz. (...)

42. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Jaz se s tem [z združitvijo] ne strinjam, (...) saj sodelujeta in vse, ampak (...) vsaka ima svojo strategijo, svoje stvari in je prav, da je tako.

52. Vi-Kult/Šp-Sre: (...) Ne vem, morda ni pravi trenutek, da bi iz dveh krovnih nastala ena v tem trenutku, na drugi strani sama manjšina potrebuje neko drugačno organizacijo na tem sklopu, predvsem zaradi tega, ker v zadnjih letih je prišlo do velikih sprememb. (...)

11. Ts-Krov-Sta: (...) *Smo bili predolgo razdeljeni, da bi se zdaj vse to združilo in stikalo skupaj. Čeprav so včasih govorili o smrti ideologije, a ideologije niso umrle. Živijo še naprej. Po čemu pa se ločujemo, če ne po tem. (...) Mislím, da [čas združítve] še ni dozorel in verjetno tudi nikoli ne bo. (...)*

So pa tudi nekateri, ki razmišljajo pragmatično, in sicer da bi v primeru, da se krovni organizaciji ne združita v eno, lahko imeli vsaj nekatere enotne komisije, organe ali urade.

12. Ts-Gosp-Mla: (...) *Tudi če se ne, primer dveh krovnih, združijo v eno, da vsaj za določene stvari imajo enotne komisije, ali organe, ali urade. (...)*

Zanimive so tudi naslednje misli, ki bi bile vredne bolj poglobljenega razmisleka:

18. Ts-Nov-Sre: *Današnja organiziranost slovenske manjšine je pač tako, da na eni strani delujeta dve organizaciji civilne družbe že 50 let in že 50 let teče diskusija, kako bi to demokratizirali, da ni to toga struktura in strukturiranost, po drugi strani ni najti odgovora, kako to narediti. Zakaj ni najti odgovora: verjetno je premalo volje, premalo fantazije, premalo moči, da bi se ta strukturiranost spremenila. (...) V dinamiziranosti in tudi v sprejemanju vodilnih struktur je pa križ. To so zaprte, konc koncu, zaprte strukture, ki med seboj in v sebi izbirajo tiste, ki naj bi vodili, tisti pa so vedno isti. Kako pa odpreti to vprašanje, je velik problem, ker si ga nihče ne upa, verjetno bi tudi tvegaj, da izgubi nek svoj privilegirán položaj, volitev ni. (...) Najbrž se bo to poravnalo in gre v to smer, ko bosta dve krovni organizaciji postali ena (...). Pri tem mora odpast tisti tek za oblastjo (...). Ampak se mora uveljaviti moč same manjšine. (...) Spremeniti se da s tem, da se sama struktura manjšine obnavlja in da ni toga, vendarle pri tem vemo, da so velike težave. Vemo, da je vstop v te kroge in vzvode oblasti pri nas zelo težek, zelo problematičen. Tisti, ki je nekje na položaju, težko pusti mesto nekomu drugemu. (...) Se ne ustvarja (...) nekih alternativ. (...)*

23. Ts-Vzg-Sre: (...) *Če samo poenotiš, dobiš eno stvar, ki je monolit, ki je še bolj tako strukturirana. (...) Problem je, da ta prav dialektika dveh, ki skuša dobiti skupne točke, gre toliko naprej, da se po meni tudi krega, in da vidi, kaj je skupnega in kaj ni skupnega in da s tega diskusije pride ven nekaj konkretnega, ampak tega še ni in niti ne bo, zato ker dostikrat je sodelovanje samo deklarativno.*

24. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *Raznolikost je tudi dobrodošla, ker se tako tudi dopolnjujemo, ponavljam, ni da sedaj moramo biti vsi eno, vsi enaki, enako misleči. (...) Prav da dobijo tudi en skupni jezik, da skrbijo za določanje skupnih ciljev, za skupne strategije, da lahko potem napredujemo, evo. (...)*

Politično in/ali strankarsko-politično nastopanje

Problemi glede organiziranosti in vloge krovnih organizacij so tesno povezani z drugimi, in sicer z aktivno strankarsko-politično participacijo Slovencev v zamejstvu. Vključevanje v italijanske vsedržavne stranke zagovarja dober del intervjuvancev, in sicer na tak način:

5. Ts-Pol-Sta: (...) *[Dejstvo je, da je] zgodovinsko slovenska manjšina tukaj predstavljena tudi v italijanskih strankah poleg etnične stranke Slovenske skupnosti (...). Pomeni, da smo mi en normalni dejavnik znotraj družbene stvarnosti, v kateri živimo. (...) Situacija glede na to je zelo razvejana. Bolj razvejana kot v preteklosti, ker dejansko se danes vključujejo Slovenci posamično, zaenkrat tudi v ta tabor, ki je bil prej popolni tabu. (...)*

19. Ts-Nov-Sre: (...) *Strankarska raznolikost je eno dano dejstvo, ki je rezultat enih desetletij poveljnega obdobja. (...) Ljudje opredeljujejo različno, kar po eni strani je tudi znak ene odprtosti, če hočeš, oziroma integriranosti v to družbo. (...) Se je težko upirati nekaterim trendom, ki jih prinaša življenje. Da potem politika prinaša s seboj celo vrsto negativnih plati, kot vidimo danes, kar tudi nam škoduje kot skupnost, absolutno. To je tudi dejstvo.*

32. Ts-Kult/Šp-Sta: *Moje osebno stališče je, seveda, da je čim več naših svetovalcev izvoljenih. Osebno sem zato, da se to dogaja v sklopu italijanskih strank. (...)*

33. Go-Pol-Sta: (...) *Mora ostati ta pluralnost, za katero mislim, da je edina možna rešitev. (...)*

38. Go-Gosp-Sre: (...) *Je še aktualna politična diferenciacija pri različnih strankah, ker tle političnih opcij je več: je lahko opcija slovenske nacionalne stranke, je opcija Demokratske stranke, je opcija slovenske levice, je opcija skrajne levice, je tudi opcija tudi desnice. (...)*

Nekateri zagovorniki omenjene možnosti poudarjajo pomen iskanja skupnega imenovalca.

6. Ts-Žup-Sre: (...) *Končni cilj, ki si ga zadamo, naj bo eden in skušamo vsi porivati v isto smer. Potrebno je delovati enotno. (...)*

18. Ts-Nov-Sre: (...) *Ko gre za vprašanje jezika, ko gre za vprašanje uveljavljanja pravic in enakopravnosti, ko gre za vprašanje subvencij ali finančnega kritja naših ustanov, jaz mislim, da tu ne more biti razdrobljenosti in da se lahko skrajni levičar v slovenski skupnosti s skrajnim desničarjem v slovenski narodni skupnosti lahko strneta (...).*

36. Go-Krov-Sre: (...) *Je prav, da med to pluralnostjo oziroma med našimi predstavniki, ki so tudi izrazili skrb do manjšine, pride do enega koordiniranega nastopa. (...) Da bi tudi desna sredina imela en državni, konstruktivni, institucionalni odnos do slovenske manjšine, da tudi tam,*

oziroma sem-tam, ne bi bilo več enih predsodkov, ki izhajajo iz konfliktov prejšnjega stoletja.

Nekateri polagajo velike upe v novo Demokratsko stranko.

6. Ts-Žup-Sre: *Naša identiteta v tej stranki mora obstajati. Je obstajala prej pri Levih demokratih in je prav, da bi bila. (...)*

33. Go-Pol-Sta: *(...) Kot se v večini spreminjajo situacije politične tekom časa, tako se tudi v okviru manjšine te situacije spreminjajo. Mislim to predvsem na novo ustanovitev Demokratske stranke. To je nedvomno velik dosežek za italijansko družbo (...). Predvsem tu vidim odprto vprašanje glede kolokacije stranke Slovenske skupnosti. (...) Tu je prvi problem, ki bo nedvomno imel nek do sedaj nejasen razvoj, ampak to je en problem, ki ga bo treba v okviru manjšine rešiti. Drugi problem je nekje na drugi strani, mislim tu, na levici. (...) Bo nujno, tako na vsedrjavni italijanski ravni kot tudi v okviru manjšine, poiskati možnosti združitve vseh teh manjših levičarskih strank. (...)*

38. Go-Gosp-Sre: *(...) Sedaj, ko imamo DS, ki združuje katoličane in bivše komuniste, mislim, da ena delitev med tistimi strukturami, med tistimi organizacijami, ki so v manjšini, ni več aktualna.*

Ravno nasprotno drugi trdijo, da bi morala manjšina strankarsko-politično nastopati enotno, ker razdelitev vpliva na to, da je manjšina politično razpršena in zato šibka. Niti Demokratska stranka ni zagotovilo za uspeh.

26. Ts-Kult/Šp-Sre: *(...) Kar se tiče političnega predstavnštva, je delikatno. Zakaj? Ker je težko (...) glede tudi na zgodovinske stvari (...). Na političnem področju bi moglo bit eno, jasno povedano. Ena stranka, ne bom imenoval, ne bom imenoval, če se to kliče partija, al radikalci, al skupnost ali ne vem kaj, ampak ena stranka, ki predstavlja slovensko manjšino.*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: *(...) Naši problemi so politični problemi, so težki, ne? Zakaj? Zato ker smo (...). Slovenci, živijo, delajo in volijo in je 5 levih strank, ne? (...) Politična neenotnost je zelo huda (...).*

45. Go-Kult/Šp-Sta: *(...) Ni pravilno, da se razkropimo v druge italijanske stranke in velika predstavnštva, ampak da ohranimo svojo identiteto (...).*

35. Go-Žup-Sta: *(...) Kot potrjujejo tudi primeri drugih manjšinskih organizacij v EU, je enotna manjšinska stranka, ki združuje čim več Slovencev pod enim klobukom in deluje usklajeno, neobhodno potrebna in dobra poteza. (...) Brez dvoma bo prišlo do določenega usklajevanja tudi na političnem področju, še posebno, če bomo vsi pod istim klobukom Demokratske stranke. (...) Vprašanje je, če bo ta Demokratska stranka (...) zaživila. (...)*

52. Vi-Kult/Šp-Sre: *(...) Nova DS nastaja, ampak bo treba videti, če bo ustrezen model za nas ali ne. Če bodo zastopali naše interese ali ne.*

Nekateri, ki zagovarjajo slednjo tezo, pa se zavedajo, da je zaradi zgodovine danes nemogoče prekiniti prakso vključevanja v italijanske stranke in se torej vrniti v t. i. obdobje Edinosti.

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Tistega političnega poenotenja ni moč pričakovat, ker pač ljudje so zrasli vsak v svoji stranki in ni moč pričakovat, da bi se združevali. (...)*

Zanimiva je tudi naslednja analiza stanja, v kateri so omenjene nekatere tematike, ki smo jih že srečali, a so tu predstavljene veliko bolj neposredno.

20. Ts-Vzg-Sre: (...) *Do pred 20 leti smo imeli razmeroma enostavno sliko (...). Tri stranke v bistvu, če gremo na politično organiziranost, ki so predstavljale Slovence: je bila Slovenska skupnost, komunisti in en manjši del še pri socialistih (...). V trenutku, ko so se začeli, posebno na levici, še dodatno delit in v trenutku, ko je postalo nekje normalno, da, vsaj za večino v naši manjšini, da se vključujejo povsod: da imamo Slovence pri zelenih in celo tudi v desničarskih strankah (...). Postane problem sedaj to, kako sestavit predstavništvo. Nekateri pravijo volitve, jaz bi se tudi strinjal, ampak je treba preštudirat način, kako izpeljat te volitve. (...)*

Skupno/enotno predstavništvo/zastopstvo

Ali je torej (delna) rešitev neko skupno/enotno predstavništvo/zastopstvo? Nekateri o njem govorijo oziroma uporabljajo razne sinonime ali ga opisujejo. Vsekakor (tudi) pomanjkanje nekega skupnega zastopstva vpliva na to, da postajajo pripadniki manjšine vedno bolj odtujeni.

21. Ts-Vzg-Sre: (...) *Po padcu berlinskega zidu (...) bi morala tudi manjšina poiskat v političnem smislu neke oblike demokratičnega, političnega zastopstva. (...) [Da bi dosegli] neko skupno politično zastopstvo Slovencev v Italiji (...). [To bo] sprožilo (...) rast manjšine, v smislu manjše odtujenosti posameznih članov manjšine od tistega, kar naj bi bila vodstvena, elitna struktura, politična struktura te manjšine. Danes se mi zdi, da je ta razkorak vse večji (...).*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: *Politično predstavništvo je naš hudi manco, tle smo kiksnilo vsi. Politično predstavništvo prej ali slej bo moralo priti do izraza (...). Prej ali slej bomo imeli normalne odnose z državo in deželo. (...) Eno širše telo, ki bo izraz celotnega teritorija, (...) povezano z vsemi izvoljenimi v teh naših občinskih upravah, občinskih, pokrajinskih do (...) rajonskih svetov (...). To mora biti izraz izvoljenih predstavnikov v manjšinskem krogu (...).*

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Kar nam manjka in ki sedaj tudi dobro sodelovanje med obema krovnicama ne more nadoknadit, je pomanjkanje*

skupnega zastopstva. (...) [To bi] sprejemalo določene odločitve. Problem je v tem, verjetno, če bi si ga potem vsi držali. Jaz mislim, da je to največji problem. (...)

41. Go-Kult/Šp-Sre: *Politično predstavništvo je tisto, ki je v tem trenutku najmanj zrelo. Menim, da je za to kriva tako politična situacija v Italiji kot v Sloveniji. (...)*

50. Vi-Vzg-Sre: (...) *Skupno predstavništvo bi bilo vsekakor koristno glede na naše skupne potrebe in zahteve. (...)*

Glede pomanjkanja konkretnega vodstva je sam predstavnik ene izmed krovnih organizacij brez dlake na jeziku izjavil, da manjšini primanjkuje vodstvo in pozna se, da kljub sodelovanju med krovnicima organizacijama manjšina nima zastopstva.

9. Ts-Krov-Sre: (...) *30 let [smo se] borili, da bi dobili zakon. V tisti dobi smo mi imeli kot predstavništvo manjšine skupno zastopstvo. To je bil en »miks« civilne družbe in strankarske družbe. Danes tega ni, danes nimamo nekega zastopstva. Imamo eno pospešeno sodelovanje dveh krovnic organizacij, ampak nimamo tega najvišjega telesa, ki se mora v določenem trenutku odločiti za izbiro. (...)*

Na vprašanje, zakaj tega ni, sogovornik odgovarja: »Obstaja logika majhnih vrtičkov.«

9. Ts-Krov-Sre: *Ker obstaja logika majhnih vrtičkov, ker vsak skrbi zase in ne čuti potrebe, da bi se nečemu odrekel, zato da raste celota. (...)*

Lahko rečemo, da nekateri posredno ali neposredno potrjujejo tako logiko in nekateri zagovorniki enotnega nastopanja menijo, da se v manjšini nič ne dela na tem, da bi se stanje izboljšalo – niti glede internih volitev, da bi imeli vsaj skupno predstavništvo. Pravzaprav ugotavljamo, da je najti v enem izmed odgovorov tudi kanček samokritike. Oglejmo si torej naslednji citat, ki se tudi dotika omenjene problematike – vprašanja samostojnega političnega nastopanja ali vključevanja v italijanske stranke.

11. Ts-Krov-Sta: *Tukaj bi radi vsi ukazovali. Krovne organizacije bi lahko obvladovale vse in vodile. V Sloveniji skrbi za nas Urad za Slovence po svetu, ampak to ni njegova naloga, da bi se on s tem ukvarjal. Zato je v bistvu res, da bi morali vsi Slovenci sami. In tukaj je naš največji problem, da vsi Slovenci skupaj ne pridemo nikoli, saj so eni v italijanski stranki, drugi so v Slovenski skupnosti, tretji so v eni ali pa drugi krovni organizaciji. In je bilo že toliko poskusov. Recimo včasih je bila neka enotna delegacija, v kateri so bili krovne organizacije, stranke, ki so komponente slovensko-italijanskih strank. Ampak to je bilo tako, ad hoc so*

se zbirali, zdaj niti tega ni več. Vsak se je hotel uveljaviti predvsem v svoji stranki, svoji organizaciji in je imel tisto za zveličavno, ki bo rešilo vse probleme. Zdaj [je] nekega sodelovanja zadnje čase med krovnama organizacijama, prej sploh ni bilo. Ne vem, če sta obe krovni sposobni – tu je malo avto kritike, ampak stanje je pač tako – združiti te ljudi, tako da bi skupaj razmišljali. Včasih sem bil prisoten pri nekaterih srečanjih in sem videl, da je kdo zagovarjal interese, ki niso bili naši. Predvsem predstavniki, ki so bili v italijanskih strankah, so nosili naprej teze, ki so odgovarjale neki italijanski stranki, ki ima drugačen pogled. Nima slovenskega programa italijanska stranka. Slovenska skupnost sama po sebi je prešibka, ne zmore, ker ne združuje vseh Slovencev. Slovenci smo povsod, ampak nimamo nekega strnjenege jedra, ki bi ga vsi priznali in bi rekli, to je naše predstavništvo. (...) To nam manjka, to jedro in ga bo zelo težko ustvariti. Ne zato, ker smo mi tako negativno sprti med sabo, ampak tudi zato, ker ima kdo interes, da nas čim bolj deli. Mislim na določene italijanske kroge. Ne rečem stranke in država ampak določeni krogi, posebni uradi, kakor hočete, včasih so bili. Ki so skrbeli za italijanstvo teh krajev in mislim, da to ni čez noč izginilo ampak, da še nekaj obstaja. Nekateri načrtujejo in mislijo, čim bolj so med sabo sprti, boljše jih bomo obvladali. To je čisto nekaj 'normalnega'.

Nekateri se zavzemajo, da bi bilo skupno predstavništvo tudi neko politično omizje, sestavljeno le iz nekaterih predstavnikov.

37. Go-Krov-Sta: (...) Boljše bi bilo, seveda, če bi bilo tudi politično (...) eno omizje (...), delegacija 2–3, največ 4 ljudi, to ni to sedaj 20 ljudi, ker potem je to, bi rekel, nefleksibilno, torej ni (...).

Nekateri menijo, da je glede političnega predstavništva potreben nek vsemanjšinski organ, ki bi prevzemal odločitve, ki bi bile sprejemljive za večino Slovencev in bi lahko tudi oblikoval dolgoročno strategijo. Člani bi lahko bili predstavniki civilne družbe, izvoljeni predstavniki od območnih do občinskih svetov pa od Dežele do Rima itn. Ideja je na nek način podobna tisti o t. i. Zvezi.

15. Ts-Gosp-Sre: (...) Naš dolgoletni problem je ta, da nimamo v bistvu enega vsemanjšinskega organa, ki bi lahko sprejel ene sklepe, veljavne kolikor toliko za vse, sprejemljive za večino Slovencev (...). Riskiramo, da nismo prodorni na politični ravni, naj bo do Rima kot do Ljubljane kot tudi do Dežele naše. (...) Ni dovolj, da se, recimo, krovne organizacije med seboj skušata koordinirati in pa da kakšen krat se tudi politični predstavniki usede okoli ene mize, tu bi rabli verjetno en organ ki bi nekje imel eno možnost odločanja, ki bi ga potem sprejemali nekje vsi; verjetno eno mešanico, kot je bilo že nakazano med predstavniki civilne družbe in izvoljeni predstavniki naših od rajonskih do občinskih svetov pa do Dežele in Rima in tako naprej. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Mislim predvsem recimo na ustanovitev enega reprezentativnega telesa, ki bi zastopal vse zamejske duše v političnem smislu, ki bi deloval seveda nadpolitično in v prvi vrsti nacionalno, to se pravi kot politični zastopnik recimo slovenske kulture, slovenske manjšine, slovenskega življenja, političnega, gospodarstvenega, športnega v Italiji, na najvišji ravni, do Italije, do Slovenije in tudi seveda do Evrope. V tem smislu se ni premaknilo še ničesar, ker smo ostali še vedno v tej polarni logiki, katoliški pol ali SSO-jevski pol in recimo SKGZ-jevski pol. (...)

Nekateri, ki zagovarjajo načelo o vključevanju v italijanske vsedržavne stranke, odločno zagovarjajo, da se predstavniki krovnih organizacij ne bi smeli strankarsko opredeliti. Drugi, ki zagovarjajo enotno nastopanje, pa poudarjajo ravno dejstvo, da se je na nedavnih deželnih volitvah angažiral vodilni predstavnik ene izmed krovnih organizacij (ki je sicer od svoje tamkajšnje funkcije odstopil).

40. Go-Nov-Sre: (...) Kandidatura (...) [na listi] Slovenske Skupnosti je pokazala, da velika cezura v manjšini še obstaja. Na eni strani imaš Slovensko skupnost, ki zagovarja eno tako samostojno, etnično, politično nastopanje, na drugi strani imaš levico in mislim, da je prav sedaj levica pokazala, ker si je vedno polnila usta s tem, kako so demokratični.

KATERE ORGANIZACIJE SO ZA MANJŠINO POMEMBNEJŠE?

Potreba po odpravi dvojnikov je že bila omenjena, brali smo tudi o pomenu (in kritikah) krovnih organizacij. Po mnenju nekaterih mora manjšina ohraniti in po možnosti izboljšati, kar ima.

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Ohranjanje vsega tega bogastva, ki ga manjšina premore (...). Če je mogoče tudi razvijanje (...). Prioriteta bo (...) politični pritisk zato, da se manjšini zagotovijo finančna sredstva. (...)

Za druge pa je nujno ugotoviti, katere so ustanove, ki se jim manjšina absolutno ne more odreči; očitno bi bilo, kar se tiče ostalih, potrebno oceniti, ali je vredno, da še obstajajo.

26. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Bi mogli ugotovit, katere so tiste stvari, ki katerim se kot slovenska manjšina ne moremo absolutno odpoved, zato da ne zdrknemo na eno raven folklornih skupin (...).

Nekateri pa menijo, da je nujno ločevanje profesionalne kulture od amaterske.

27. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Po mojem, mislim, ne more bit drugače, kot da se ločuje ljubiteljstvo od profesionalnosti [kulture] ne in da se ne postavlja vse v isti koš in da se to, kar je profesionalnega utrdi in razvija, ker drugače, mislim, mene osebno tu ne zanima bit. (...)

Kultura – gospodarstvo: idealna simbioza in dopolnjevanje?

Znano je, da se je v povojnih letih v določeni meri uveljavil sistem, da se je v okviru gospodarstva (import-export), bančništva (Tržaške kreditne banke - TKB, Kmečka banka v Gorici) in finančnih (nikoli ravno transparentnih) družb (SAFTI) itd. v določeni meri podpiralo kulturno življenje. Tak sistem je propadel. Nekateri menijo, da Italija takega sistema ni več tolerirala in je zato gospodarski sistem z banko TKB vred uničila. Izguba je za manjšino pomenila hud udarec.

14. Ts-Gosp-Sre: (...) Naša skupnost je (...) bila osnovana na gospodarstvu, močnem gospodarstvu, gospodarstvo je dajalo potem možnost, da so se ohranile, razvijale tudi druge dejavnosti (...). Italija tega ni tolerirala, (...) tako so nam uničili gospodarstvo. So nam pobrali TKB. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Prej smo imeli do kraha TKB-ja eno družbeno gospodarstvo, no, vsaj navidezno, ampak vendarle zdaj ga nimamo. (...)

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Jaz mislim, da se je s spopadom družbenega gospodarstva tukaj zgodilo nekaj, kar verjetno vsa javnost ni zabeležila. To je dejstvo, da se je slovenska manjšina odtrgala od slovenskega konteksta, v katerem je bila prej organsko vključena. (...)

Ali je torej teza o avtonomnem gospodarstvu, ki pomaga vsestranskemu razvoju manjšine, propadla? Očitno – vsaj na deklarativni ravni – ne popolnoma. Za nekatere pa je potreben tudi nek miselni preskok, saj bi morali podjetništvo oziroma gospodarstvo postaviti ob bok ostalim dejavnostim.

3. Ts-Pol-Sre: (...) Je, prav gospodarstvo je tisto, ki drži po koncu manjšino poleg kulture, ker ne moremo eno brez drugega. (...)

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Ekonomski faktor. Če zamejska ekonomija je močna, sej to je temelj vsega, brez tega zares postanemo folklorna skupina.

13. Ts-Gosp-Sre: (...) Pomembno razvoj podjetništva med mladimi, da ekonomsko postavimo nekaj ljudi, ki so podjetniki (...) [Podjetnik] ni v težo družbe, ampak je tisti, ki je propulziven, ki za družbo tudi nekaj ustvarja in jasno čim več podjetnikov bomo imeli tudi mi Slovenci v Italiji, se bomo bolje razvijali. Je pa tukaj potreben tudi en kulturni moment kot kulturni preskok in moramo podjetništvo postaviti oz. gospodarstvo že poprej (...) na prioriteto mesto ob bok politike in ne tako kot danes, kjer imamo

najprej politiko, potem imamo kulturo, slednje šport in potem šele na četrtem mestu, ali šele kasneje pride gospodarstvo.

23. Ts-Vzg-Sre: (...) Fenomen KB zelo močen in značilen, je organizirano, razširjeno, povezano s terenom, ustvarja delovna mesta, notri nima nekih posebnih političnih blokad (...). Se pač uporablja in se išče ljudi po kriteriju sposobnosti (...).

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Je pomembno, da gospodarstvo in politika gradita mostove. (...)

47. Vi-Krov-Sre: Za celotno manjšino je zelo pomembna gospodarska osnova, še zlasti za naš del meje, severni del, v Videmski pokrajini, kjer smo zelo šibki, zato med prioritetami imamo prav to. Eno delamo na teh novih evropskih projektih oziroma projektih za novo programsko obdobje Cilj 3 tudi na gospodarskem področju. Imamo 2 projekta, 3, na področju kmetijstva, gozdarstva, turizma (...). Tudi intelektualne energije skušamo usmeriti prav v to revitalizacijo teritorija, ki pomeni kulturno jezikovna revitalizacija, ampak tudi ekonomsko. Ker če ljudje bodo še naprej prisiljeni zapuščati vasi in doline, potem (...).

Vredno si je ogledati tudi spodnji citat, ki je v nasprotju s tistimi, ki zagovarjajo pomen gospodarstva.

27. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) [Zagovarjam] nasprotno tezo od (...) gospodarstvenikov in vodilnih kadrov, recimo, slovenskega gospodarskega združenja (...). Slišal pred dvema letoma (...), da je preveč mladih, ki se zanima za humanistične vede (...), naj se mladi usmerjajo v ekonomijo, v gospodarstvo, ne, in naj opustijo pravzaprav to humanistično izobrazbo (...). Brišem to tezo totalno, ne, o kateri se je zelo malo tudi govorilo. (...)

Po mnenju nekaterih bi morala gospodarstvu v zamejstvu pomagati Republika Slovenija (RS).

33. Go-Pol-Sta: (...) Tudi bi morali zahtevati od Slovenije, da bi nekaj več pomagala našemu gospodarstvu, kajti če hočemo, da bomo v tej tekmi globalizacije imeli uspehe, moramo imeti veliko novih načrtov, novih programov, ki v okviru gospodarskega delovanja ojačijo manjšinske strukture. (...)

Najvažnejše organizacije

Kdor se je poglobil v problematiko, katere organizacije so za manjšino pomembnejše, mu je bilo jasno, da so to tiste organizacije, ki so priznane kot primarne ustanove. V zamejstvu se jim ne bi smeli odpovedati.

1. Ts-Pol-Sre: Tistih pet, šest, ki so bile že v prvem deželnem zakonu leta 1991 priznane kot primarne ustanove (...). Vsekakor imamo še veliko

drugih pomembnih, predvsem kulturnih ustanov, ki odigravajo zelo pomembne vloge tudi [v odnosu do] italijanske večine, kot npr. Kinoateljé itd. (...)

Malo je mnenj o Slovenskem raziskovalnem inštitutu (SLORI), a vsa so pozitivna.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Seveda tudi raziskovalni inštitut (...), zaradi tega monitoriranja stanja slovenske manjšine. (...)*

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Gre tudi za raziskovanje novih stvari – to kar delate vi. Nekaj ostane tudi na SLORI-ju, ne gre vse na Primorsko univerzo. (...)*

Za nekatere pa naj bi bili akterji razvoja vse organizacije v zamejstvu.

6. Ts-Žup-Sre: *Vse tiste, ki se vključijo v tiste stebre, s katerimi lahko raste ena manjšina. Torej vse tiste, ki zadevajo kulturo, ekonomijo in vse tiste, ki zadevajo upravljanje teritorija. (...)*

Pomembni so seveda tudi mediji, med katerimi naj bi bil Primorski dnevnik najpomembnejši.

1. Ts-Pol-Sre: (...) *Glede medijev moram poudariti, da je [Primorski] dnevnik bistvenega pomena za manjšino, ker izkazuje to našo prisotnost.*

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Zelo pomembna je vloga Primorskega dnevnika ter drugega časopisja, medijev. Pomembno je naše ljudi naučiti, da imajo zjutraj na mizi Primorski dnevnik. Šola in časopisje sta prva dva člena verige, ki za sabo potegneta še druge. (...)*

Nekateri pa so kritični tudi do kakovosti slovenščine v medijih.

27. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Nedopustno je, da imamo televizijsko postajo, denimo, na kateri tri četrt ne zna govorit slovensko in to gremo v javnost s tem, in to je en velikanski problem.*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Berem Primorski vsako jutro in mi vrže kakšen naslov, čisti kalk iz italijanščine, ne? (...) In to isto velja na radiju, ne?*

Za nekatere je tudi Slovensko stalno gledališče (SSG) med najpomembnejšimi ustanovami.

5. Ts-Pol-Sta: (...) *Brez gledališča si težko predstavljam kulturno rast manjšine v tem prostoru. (...)*

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Napačno bi bilo, da bi se ukinilo gledališče, kljub vsem težavam. S tem manjšina operira in se lahko postavi navzven. (...)*

Glede SSG-ja nekateri (3. Ts-Pol-Sre) sicer ločujejo umetniško ustanovo od upravljanja stavbe – Kulturnega doma, češ da bi morala o slednji slovenska manjšina resno razmisliti, ali se ji splača takšno stavbo še vzdrževati; za SSG to namreč pomeni zelo velik finančni zalogaj.

Izobraževanje

Posebno poglavje, kar nas seveda ne sme presenečati, predstavlja izobraževanje. Problematik na področju šolstva je veliko, zato tu lahko omenimo le nekatere (nekateri tudi opozarjajo na dejstvo, da je treba upoštevati vpis otrok iz mešanih ali celo neslovenskih družin v slovenske šole, o tem pa je v publikaciji povedanega več v ostalih prispevkih). Nekateri bolj drugi manj, v bistvu pa vsi poudarjajo pomen šole, zlasti dvig njene kakovosti, saj si kvantitete manjšina ne more več privoščiti. Zvišanje ravni šolstva bi dosegli tudi s stalnim izobraževanjem šolnikov, za to pa bi morali imeti na razpolago dovolj finančnih sredstev.

1. Ts-Pol-Sre: (...) Vprašanje šolstva, (...) izredno pomembno, kateremu dajemo tudi znotraj manjšine premalo pozornosti. Na šolstvo opozorimo, ko nastane nek akuten problem. (...) Upam, da se bo v kratkem rešilo vprašanje tega urada za slovensko šolo. Ustanoviti bi morali komisijo in ta komisija bi si morala prevzeti breme za to, da stalno spremlja to našo šolo. Predvsem to, kar zadeva kvalitete. Mislim, da moramo našim mladim nuditi čim boljšo vzgojo in izobraževanje zato, da bodo konkurenčni tudi v perspektivi razvoja, tudi nekega širšega okolja, kot je npr. Evroregija. (...)

13. Ts-Gosp-Sre: (...) Treba je spremeniti pogled na naš izobraževalni sistem, in to od osnovnih šol navzgor. (...) Prišlo je obdobje kvalitete, ne več številčnosti. (...)

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Šola se mi zdi bistvena, jasno (...) še važnejša od ekonomskega, zato ker ekonomisti prihajajo iz šole (...). Sem do naše šole izredno kritična, ma prav izredno, izredno, izredno, zato ker se mi zdi da prevladuje zadnja leta, v zadnjih 15 letih en tak permisivizem, ki ne pripelje do ničesar, razen do tega, da se kvaliteta našega šolstva, ma prav drastično niža. In to do takih nivojev, da je prav nemogoče. (...)

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) So prišli 3–4 profesorji slovenščine [na predavanja slavistov in jezikoslovcev v nekem društvu] in vemo, da je (...) profesorjev s slovenskih šol (...) okoli 700, 800 ljudi (...).

Zanimivo je zlasti to, da nekateri poudarjajo, kako bi morali na področju šolstva preseči dosedanje načelo, češ da je slovenska šola v Italiji državna in zato zanjo skrbi država. Bili so sicer nekateri poskusi, vendar je bil odziv šolnikov skromen.

20. Ts-Vzg-Sre: (...) Preseč to logiko, da imamo državno šolo (...). Druge manjšine v Evropi, torej skoraj povsod, večina sredstev, ki so namenjeni manjšini, gre za šolstvo. (...) Od tega denarja, ki je namenjen manjšini, šolstvu ne gre nič ali gre zelo malo, češ da država že itak naj bi skrbela. (...) Šolstvo v Italiji je itak v krizi, ne samo, kar se tiče naše šole, na splošno, pomanjkanje sredstev (...). Dovolj, da nekdo obiše eno šolo v Sloveniji in da primerja (...). Tukaj sta dva svetova (...).

50. Vi-Vzg-Sre: (...) Šola eno tako področje, ki smo ga prav zaradi tega, ker je skrb države, kot manjšina pustili na strani oziroma prepustili šoli, šolnikom, ministrstvu. Premalo je konkretnih predlogov in podpore šolam.

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Bi morali imeti v Trstu en šolski bus, ne enega, tri, eno mrežo, kot so avtobusne linije v mestu (...), ki bi zjutraj pobirale Slovence po vseh krajih po mestu, v krajih, ki so odročni (...), jih vozit v slovenske šole in se koncentrirat na nekatere šole (...). Enorazrednic ne bi smelo bit, enostavno. Mi bi morali povsod združevati šole (...). In vozit, ustvarit, vržt nekaj tistega denarja, ki ga danes (...) uporabljamo za kulturo, ga vržt v to. (...) [Krovni sta se skušali] približati šolskemu ambientu, ampak je bil šolski ambient nekoliko alergičen (...). Naši ravnatelji so bili vsi državni funkcionarji. To se pravi, da so se bali, da bi zunanje, da bi politika, da bi krovne organizacije udirale v njihov prostor. (...) Danes imajo ravnatelji dosti večjo avtonomijo kot nekoč in si jo ne upajo jo izrabiti, ne? In nekateri že, zdaj nekaj nastaja pravzaprav, po pravici povedano, ker drugače bi morali tudi zapret kakšno šolo verjetno, in saj to bo prej ali slej, tudi bo prišlo do tega. Ampak okrepiti šolo, dati pomoč, ker drugače bodo Slovenci začeli vpisovat svoje otroke v šole preko meje (...).

23. Ts-Vzg-Sre: (...) Šoli moramo pomagati, zato ker šola nima niti odgovorov (...). Imeti strategijo, imeti en refren, imeti napisanih 100 odgovorov na prvih 100 vprašanj.

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Na šolo smo premalo dali, bodisi kar zadeva kadrovanja, to se pravi vzgoje novih kadrov, bodisi kar zadeva strukturo. Struktura slovenske šole je več ali manj kalk italijanske, ker smo v italijanskem državnem sistemu, italijanska šola je šibka, je že dolgo časa zelo šibka (...).

Za nekatere je velik minus tudi to, da manjšina ni pozorna do univerzitetnega izobraževanja v slovenskem jeziku.

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Univerza je, recimo, popolnoma izven zanimanja manjšinskih struktur (...). Vsaj na nekaterih področjih recimo bi bil razmislek o za nas temeljnih recimo usmeritvah študijskih (...) bistven. (...)

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Zelo važno, da bi ohranili katedro slovenščine na univerzi, medtem ko slišim, da je malo dijakov, da je v krizi in če jo bodo ukinli, gotovo je ne bodo v kratkem spet aktivirali. (...)

KATERE SO GLAVNE RAZVOJNE PRIORITETE SLOVENSKE MANJŠINE?

Med glavne razvojne prednostne naloge lahko na tem mestu uvrstimo le najbolj relevantne; slednje so po našem mnenju vsekakor tudi večkrat tesno povezane z ostalimi. Nekatere prednostne naloge, zlasti glede izobraževanja in gospodarstva, so bile že predmet obravnave na prejšnjih straneh.

Načrtovanje za prihodnost in kako uresničevati spremembe

Morda ne bo odveč pričeti z dejavnikom, ki sicer ni neposredno prisoten v večini odgovorov, posredno pa v precejšnjem številu, in bi mu lahko dali naslednji skupni imenovalec: kakšno pa je, če sploh obstaja, strateško načrtovanje za prihodnost, da bo slovenska manjšina čez 20 let še dobro prisotna in organizirana? Na tem mestu je treba poudariti, da konkretnega vprašanja, ki bi tak odgovor zahteval, nismo postavljali.

3. Ts-Pol-Sre: (...) *Da bi prišlo tudi do nekega strateškega načrtovanja za naprej, torej, kaj mi potrebujemo zato, da bomo čez 20 let še dobro prisotni in organizirani. (...)*

51. Vi-Kult/Šp-Mla: (...) *Manjšina mora gledati deset let naprej. Kako se misli razvijati čez deset let. O tem bi se bilo potrebno več pogovarjati in spodbujati.*

Pri načrtovanju prednostnih nalog je treba tradicionalno območje slovenske manjšine razširiti na druga območja Slovenije in širše, tako da ima manjšina veliko več priložnosti.

22. Ts-Vzg-Sre: (...) *Potrebno razmišljati ne samo na tradicionalno območje, na katerega je vezana, ampak si postavljati strategije, ki vključujejo druga območja Slovenije. (...) Imamo lahko tudi določene prednosti. (...) Potrebno je razvijati in razmišljati o skupnih poteh, projektih.*

29. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Se bomo morali opremiti, da se ne smemo zadovoljiti z našo povprečnostjo (...). Moramo bit kokurenčni s Slovenijo (...), tudi v Italiji (...).*

Spremembe naj se uresničijo predvsem s profesionalnim pristopom, modernizacijo, specializacijo, investicijami, upoštevati je treba meritokracijo in kakovost, kar bi tudi vplivalo na nov način financiranja ustanov.

6. Ts-Žup-Sre: (...) *So določena združenja, ki je treba spremeniti pristop in preiti na profesionalni pristop. (...) Istočasno pa imejmo korajžo investirat v kulturno rast in profesionalnost teh ustanov.*

18. Ts-Nov-Sre: (...) Treba absolutno dajati na kakovost, poslušati ljudi, ki o tem razmišljajo, pa naj gre za zgodovinarje, naj gre za umetnike, naj gre za sociologe, naj gre za umetnike, naj gre za psihologe, in malce bolj prisluhniti tudi tej intelektualni moči, ki ni majhna (...). Zato ker potem politika, perspektiva, idejnost vedno stagnira.

33. Go-Pol-Sta: (...) Potrebno je to, da bi se naša društva modernizirala. To se sicer že opaža. Da bi ne ostali pri tistem prosvetarjenju, kot je bilo nekoč (...). Treba vse skupaj poživiti (...).

36. Go-Krov-Sre: (...) Kakovostni razvoj na vseh področjih. (...) Meritokracija bi morala postati en element pozitivne diskriminacije, ki bi se posledično izkazalo tudi pri finansiranju naše dejavnosti.

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Društva bi lahko prešla na specializacijo, to pomeni, da bi se vsako posamezno društvo ukvarjalo samo z eno stvarjo in jo specializiralo. (...)

31. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Znotraj samih se moramo nekje z marketišskimi prijemi seveda preverjat, če smo še zanimivi, če smo še aktualni, v katerem segmentu smo neprogresivni. In potem seveda to svojo specifikko, ta svoj obraz napraviti vidnega. (...)

36. Go-Krov-Sre: (...) Danes ima vsaka najmanjša enota avtonomijo, da lahko odloča, kaj bo naredila, saj svoja finančna sredstva jih dobi tako iz dežele, tako iz Slovenije, ne da bi pri tem imeli eno nad strukturo, ki bi o tem se odločala. Tako so ti mikrokozmi, ki samostojno odločajo, kjer prevlada do danes, vidim, ena konservativnost in kjer žal še vedno, mislim, nimamo dovolj jasnih pojmov o naši bodočnosti, ne gledamo na inovacijo, ne poudarjamo dovolj kakovosti. (...) Jaz mislim, da če bi čisto enostavno na papir postavili informacije glede posameznih naših sredin, kateri je budget uslužbencev, katera je dejavnost in bi to predlagali, ne rečem računovodstvo, ampak bi vprašali, kateri je bil tvoj letni cilj, tvoj načrt in končni cilj, si ga dosegel? Koliko je to stalo? Torej ene imeti neke indikatorje, recimo.

52. Vi-Kult/Šp-Sre: (...) Moramo razlikovati tudi na teritoriju. So tista društva, ki morda obstajajo samo na papirju ali pa imajo eno prireditev na leto, in so tista pa, ki so določenega pomena na določenem teritoriju. Torej bi bila potrebna reorganizacija financiranja ustanov.

13. Ts-Gosp-Sre: (...) Uveljaviti moramo kvaliteto, meritokracijo, to pri nas tudi izven šole, v kulturo, v šport. Samo tako bomo ustvarili nosilce naše manjšine (...), se bomo lahko ohranili. (...)

39. Go-Gosp-Sre: (...) Zelo malo ciljev, ampak zelo takih konkretnih ciljev, ne preveč sanjariti (...). Je preveč projektov (...). In potem se jih ne da izpeljati (...). Vsak svoje hoče narediti maksimalno, samo kakšen krat je treba pomisliti, če je to res v tistem trenutku, v tistem momentu ta prava stvar. Kakšen krat se naredi samo, da se naredi (...).

Identiteta

Zelo široka je seveda problematika o identiteti (nekateri govorijo tudi o pomanjkanju občutka pripadnosti slovenskemu narodu, da je treba ponovno vzpodbuditi narodno zavest, da bi morali pojmovati, da je Slovenija država

matičnega naroda ipd). Nekateri menijo, da bi morala biti v zamejstvu skupna identiteta oziroma skrb zanjo večja, izkazovanje tega pa še ne pomeni nacionalizma.

2. Ts-Pol-Sre: (...) Tudi identiteta [je] zelo pomemben dejavnik in če je pomemben za manjšino nasploh, je pomemben tudi za organizacije znotraj manjšine. (...)

18. Ts-Nov-Sre: (...) Se mi zdi, da vse te naše strukture pozabljajo na to, da bi utrjevale ljudi, manjšince v svojem prepričanju, da so pač nekaj drugačnega. Drugačnega v dobrem smislu, da so Slovenci. Ko je kdo in ko kdo kaj izpostavlja od tega, ga takoj označijo in ožigosajo za nacionalista. Nacionalizem je nekaj drugega. (...) Treba prepričati tudi večino, da ne gre za nacionalizem. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Potenciranje tega zavestnega odnosa pripadnosti se mi zdi pomembno, seveda ne v nacionalističnem smislu, ampak čisto v nekem normalnem dojemanju človekove individualne in tudi kolektivne nacionalne biti, kdo sem, kaj sem, kje je moje mesto tudi z nacionalnega vidika. (...)

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Mi se moramo odpirati s tem, da se ne odpovedujemo tistemu našemu, tisti osnovni zadevi, ki je jezik.

14. Ts-Gosp-Sre: (...) Potrebno, da damo v vseh inštitucijah neko prednost jeziku in jasno, sedaj, tukaj so še vsi tisti organizmi, ki gredo od družine, do šole, do radija, Primorski (...) vseh medijev in organizacij, da bi gojili svoj jezik. (...)

Tesno povezana z identiteto je seveda skrb za jezik. Nekateri menijo, da se je na tem področju v zamejstvu stanje v zadnjih letih poslabšalo.

5. Ts-Pol-Sta: (...) Zaostaja[mo] za slovenščino, ki se govori v Sloveniji oziroma obubožani smo za celo vrsto tehničnih terminov, ki jih normalno uporabljamo v italijanščini. (...)

50. Vi-Vzg-Sre: (...) Prioriteta se mi zdi tudi vsekakor skrb za jezik. Vse prevečkrat je ta skrb samo deklarativna. (...)

47. Vi-Krov-Sre: Naša prioriteta je bila, je in bo skrb za slovenski jezik. To gotovo velja za Videmsko pokrajino, kjer, kot vemo, to, kar delajo slovenske organizacije v bistvu je, da posegajo v, kako bi rekla, področja de-asimilacije. Torej mi nekako skrbimo za to, da oživljamo slovenske krajevne govore, delamo za to, da se ohranjajo (...).

Po mnenju nekaterih bi se morala manjšina bolj povezati s Slovenijo in njeno kulturo.

12. Ts-Gosp-Mla: (...) Povezovanje slovenskih manjšin v posebnih državah okoli Slovenije in drugi korak je povezovanje s slovenskimi organizacijami v republikah bivše Jugoslavije in tretji korak je boljše povezovanje s Slovenci po svetu.

36. Go-Krov-Sre: (...) Slovenska organizirana družba [je] znala v teh letih sledit temu trendu širitve EU (...) in danes odlično sodelovanje v Sloveniji in na Hrvaškem, ker to dejansko ponazarja povezavo tega prostora. (...)

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) V Benečiji je bil pravkar koncert Tinkare Kovač in Vlada Kreslina. Žal naši otroci ne poznajo dosti dobro slovenskih izvajalcev (...), zato so ti koncerti zelo dobra priložnost, da se tamkajšnje občinstvo seznanijo z njihovo glasbo, slovensko glasbo. (...)

40. Go-Nov-Sre: (...) Ta [slovenska] pop kultura, ki našemu zamejcu, bogemu, ali pa (...) imenuj ga kot hočeš, manjka. V šoli mu je nihče ne more dati, ali pa zelo malo ljudi (...).

Za nekatere predstavlja velik problem slovenske manjšine tudi vprašanje, kako zaustaviti demografski padec. To problematiko izpostavljajo intervjuvanci različnih profilov.

20. Ts-Vzg-Sre: (...) Pomagat družinam, to gotovo, torej demografski problem je ena prioriteta. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Brez dvoma eden od odprtih problemov je gotovo (...) problem demografskega usihanja manjšine in asimilacije (...). Smo na pragu (...) nekega nacionalnega preživetja. (...)

11. Ts-Krov-Sta: (...) Moramo priznati, da se zapirajo osnovne šole na Tržaškem. (...) Zakaj – zato ker ni otrok. Če ni otrok, potem jutri ne bo odraslih Slovencev. (...) Se krči, ker ni rojstev, ker je še zmeraj asimilacija, kljub vsemu je to takšna tiha asimilacija, o kateri so govorili že pred 30 leti (...).

Upravljanje teritorija

Precejšen del intervjuvancev posredno ali neposredno omenja problem teritorija. Glede tega problema se kaže neka nedoslednost, in sicer pri tem, na kaj pravzaprav nekateri mislijo, ko govorijo o teritoriju. Oglejmo si vsaj nekaj primerov odgovorov:

14. Ts-Gosp-Sre: (...) Nismo ena zavarovana skupnost, če bi zavarovali, verjetno bi ne prodajali (...). Brez teritorija je človek bolj šibek (...), lažje asimilirat (...). Prava realizacija zaščite je to, da (...) tisti teritorij, ki je zgodovinski, ki je zgodovinsko prisotna naša skupnost, bi morala večina dovoliti, da si ta teritorij skupnost sama upravlja in organizira tako v funkciji življenjskih potreb tiste skupnosti. (...) Naravovarstveniki prevladujejo, ker naša skupnost ne more napraviti nič na tem koncu. To je kriminal, to je etnično čiščenje (...).

3. Ts-Pol-Sre: (...) Že v strateških stvareh smo si zelo različni. Že pri upravi teritorija, našega naselitvenega območja, imamo zelo različne vizije med slovenskimi politikami (...).

4. Ts-Pol-Sre: (...) Morali [bi se] (...) pogovarjati o bodočnosti slovenske manjšine na našem teritoriju, perspektive, ki so se odprle z integracijo (...).

Slovenija v Evropi, ekonomsko vzeto, kulturno vzeto, jezikovno vzeto (...), večkrat smo se dobili, smo rekli, da se bomo ponovno potem dobili, da bomo razpravljali, tudi o teritoriju je bilo to rečeno, ampak vmes so vedno volitve (...).

Za nekatere je pomembna tudi okrepitev manjšinske prisotnosti v mestih.

50. Vi-Vzg-Sre: *(...) Kot prioriteta je potrebno utrditi našo prisotnost v mestih. Zdi se mi, da je to eden izmed elementov, ki nas dela enake med enakimi. Imamo podeželsko, folklorno prebivalstvo. (...)*

KATERE MANJŠINSKE INSTITUCIJE SO NOSILKE PRIORITET

Problem je seveda v tem, kdo naj bi bil pravzaprav poklican, da v zamejstvu prične reorganizacijo. Za nekatere je to naloga krovnih organizacij. Seveda so med zagovorniki tega njihovi predstavniki; pri tem ena od organizacij meni, da je predpogoj za to njuna združitev (čemur pa druga stran, kot smo videli, pravzaprav nasprotuje).

9. Ts-Krov-Sre: *Jaz sem prepričan, da bi to morale biti krovne organizacije. Ker nekako sta nadstrankarski, nekako predstavljata veliko večino, da ne rečem skoraj celoto te naše manjšinske organiziranosti in ker imata to vlogo, v kolikor sta nekako etnični sindikat, sta sindikat manjšine (...). Ampak predpogoj je po moje, da tudi krovne bi morale biti sposobne nadaljnjega koraka. (...) Ni razlogov, da imamo dve krovni organizaciji. (...) Ampak (...) za poroko je treba biti v dveh. V tem trenutku mislim, da s strani »SSO« ni te pripravljenosti.*

Predstavniki gospodarstva gleda na to, da sta nosilki prednostnih nalog krovni organizaciji, optimistično, pri tem pa si želi, da bi bili veliko bolj organizirani in povezani z drugimi organizacijami.

16. Ts-Gosp-Sre: *Mislim, da imamo tu krovne organizacije, ki opravljajo njihovo delo. Menim, da bi morale biti krovne organizacije veliko bolj organizirane in povezane z drugimi organizacijami, ki delujejo na tem teritoriju. Trenutno se dela na tem in je mogoče gledati pozitivno na bodoči razvoj.*

Nekateri – tudi iz ideološko popolnoma nasprotujočih si taborov, ter ostali – poudarjajo, da je celotna manjšinska družba – ne glede na področje delovanja – poklicana, da sodeluje pri spremembah.

2. Ts-Pol-Sre: *(...) Vsi lahko prispevajo (...). Brezpogojno, da to razpravo začne civilna družba (...).*

43. Go-Kult/Šp-Sre: *Jaz mislim, da mora biti vse to razširjeno na čim več frontah – na družbenih, kulturnih in gospodarskih. (...)*

So pa tudi manj optimistična mnenja, in sicer je eden izmed intervjuvancev na vprašanje, katere institucije slovenske manjšine naj bi bile nosilke določenih prednostnih nalog, odgovoril:

18. Ts-Nov-Sre: *Ja, jaz jih ne vidim (...).*

DOBRE IN SLABE LASTNOSTI DANAŠNJE ORGANIZIRANOSTI

Dobre lastnosti

Približevanje med krovnicima organizacijama in večjo sproščenost v zamejstvu ocenjujejo nekateri pozitivno, čeprav nerešenih vprašanj ne manjka.

27. Ts-Kult/Šp-Sre: *Na srečo so se vsaj izboljšali odnosi med dvema krovnicima organizacijama (...).*

35. Go-Žup-Sta: *(...) Brez dvoma pa je, da se lahko pozdravi, s širokim vzklikom pozdravi vedno večje sodelovanje, vedno večjo usklajenost med krovnicima organizacijama (...).*

37. Go-Krov-Sta: *(...) Se nekdanja ločitev znotraj manjšine hitro zmanjšuje, če se ni že povsem zmanjšala in izginila (...). Ker ni odgovarjajočega ali pa ni nekega političnega predstavništva manjšine (...) civilna družba dobiva neko neuradno vlogo predstavništva. (...) Niti ne moreš določenih stvari več izpeljati, če ne delaš skupno. (...)*

42. Go-Kult/Šp-Sre: *(...) Ko kaj organiziramo, smo res vsi enotni, da če je kakšen skupni projekt ali pa kakšni večji projekti, so vedno vsi zraven. Tudi mladi pridejo. (...)*

Dobra lastnost organiziranosti slovenske manjšine je prostovoljno delo članov društev. Pri tem je zanimivo, da to nedvomno pozitivno lastnost poudarjajo zlasti predstavniki gospodarstva.

12. Ts-Gosp-Mla: *(...) Skoraj vsi člani naše manjšine so vključeni v prostovoljno delo, tako ali drugače v prostovoljno delo v raznih društvih, organizacijah.*

15. Ts-Gosp-Sre: *(...) Dokler bo vladal ta čut volonterstva, ki je še vedno prisoten, ne pozabimo, da 90 % dela ga izvajajo ljudje v svojem prostem času (...). Naš[a] organiziranost sloni predvsem na entuziazmu, navdušenju ljudi, ki si vzamejo čas (...). Ni vedno na eni visoki ravni, ampak važno, da je, ker v mnogokaterih sredinah, mnogokaterih, bi rekel, tudi geografsko gledano, sredinah je važno, da se nekaj slovenskega dogaja (...). Ne moremo bit v teh stvareh vedno elitarni (...).*

54. Vi- Kult/Šp-Sta: *(...) Pozitivno je to prostovoljno delo (...).*

Dobra lastnost se nekaterim zdi organiziranost na področju kulture, ker ta povezuje ljudi in spodbuja manjšino h kreativnemu delovanju.

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Dobra je (...) organiziranost predvsem v kulturi, ker tam preko posameznih zvez (...) s postavljenjem nekega stika konkretnega z ljudmi preko pobud, preko večerov (...) se ustvarja potem tista mreža participacije, ki je bistvena zato, da manjšina deluje kreativno. (...)

31. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Občutek za to, da človek ni posameznik, ampak da je potreben socializacije in nekega dokazovanja v svoji ožji okolici. Iz tega rastejo seveda naša kulturna, prosvetna društva, pevske dejavnosti ali pa športne dejavnosti, razni skavti, tabori, razna pustovanja. (...) So tudi znaki ene določene nove zavesti o potrebi človeka, da je nekje umeščen v svoj mikroprostor, socialni prostor in da je tudi čimbolj skladen in usklajen z nekim naravnim okoljem, ne? (...)

44. Go-Kult/Šp-Sta: Pri nas še vedno pride do izraza energija, ki je v nas in se izrazi po vseh uradnih dogodkih in dogajanjih. Angažiranost je velika (...).

Zlasti na Goriškem nekateri ocenjujejo, da je na področju kulture zelo pozitivno sodelovanje z Italijani in Furlani ter s Slovenijo.

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Izhajam iz našega goriškega področja, sodelujemo pa tudi z drugimi gledališči v Trstu ter drugimi društvi. Sodelujoči v našem kulturnem domu so si nabrali mnogo izkušenj v sodelovanju s Furlani, v Ljubljani v Cankarjevem domu (...). Tudi druge organizacije tako slovenske, furlanske kot italijanske gravitirajo na kulturnem področju. (...)

Obvladovanje dveh jezikov in dveh kultur je za pripadnike manjšine dobra lastnost ali, bolje rečeno, prednost, ki pa je v zamejstvu verjetno še niso popolnoma izrabili.

38. Go-Gosp-Sre: (...) Naša dodana vrednost [je] še vedno poznavanje dveh jezikov (...), poznavanje dveh kultur na različnih področjih (...), ta je še delno neizkoriščena (...).

Slabe lastnosti

Glede slabih lastnosti zamejske organiziranosti lahko svojo analizo pričnemo z odgovorom enega izmed novinarjev, ki je na podvprašanje, ali je v manjšini še vedno bolj prisotno tisto, kar ločuje, kot tisto, kar bi moralo združevati, odgovoril:

19. Ts-Nov-Sre: (...) *To [kar ločuje] jemlje manjšini preveč energij, ki bi jih morali vlagati drugam, v razvoj, v svoj lasten razvoj.*

Na podvprašanje, ali se to dogaja, ker v zamejstvu samem ni neke prave integracije, pa:

19. Ts-Nov-Sre: *Absolutno.*

Sogovornik je nato zgornje misli podobno povzel in poudaril statičnost/nemobilnost:

19. Ts-Nov-Sre: (...) *V civilni družbi, ma tudi v politiki, smo zelo počasni, zelo kadrovsko šibki, prenova je relativna, vse skupaj je zelo zelo glomazno. (...) Glavni problem je taka, prav ta imobilnost. (...) Se opravlja en kup hvalevrednega dela, kar je spoštovanja vredno itd., ma inovativnost manjka, tista dinamika, generacijska dinamika, ne to.*

Nič kaj navdušujoči niso niti naslednji stavki:

26. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Slovenska manjšina nima ene glave, nima enih skupnih ciljev, nima enega skupnega gledanja, nima ene jasne politične linije (...). Vsak vleče na svoj mlin. Dokaz temu (...), da (...) je kulturno delovanje zelo, zelo razpršeno. Vsakemu je dovoljeno delat vse in vsak cuka soude, kjer more in zna (...). S tem, da oškoduje praktično mogoče nekatere, ki bi imeli večje potrebe (...). Ne bi rekel, da je bistvo finančna situacija, mislim, bistveno je bolj po mojem politična situacija, s tem, da nimamo ene glave (...), nimamo enga načrta (...). Nimamo prioritet na žalost in ne utegnemo prit do enga pogovora zelo odkritega, ki bi fiksiral te prioritete. (...)*

29. Ts-Kult/Sp-Sre: *Problem manjšine je v njeni konzervativnosti. S težavo sprejemamo novosti, s težavo se premikamo kljub temu, da se svet vedno bolj naglo vrti in spreminja. Vsak skrbi za svoj vrtiček, premalo sodelujemo med sabo, premalo je kontaktov, mogoče tud zaradi časa, mogoče ker vsak se ukvarja s svojimi problemi, ampak jaz mislim, da ena koordinacija bi bila nujno potrebna na vseh nivojih in tukaj na vseh področjih (...). Krovni organizaciji se trudita sodelovati, nastopati enotno, ko gresta recimo v Ljubljano ali v Rim, problem pa je tudi, da se tam sodelovanje tudi konča. Ker če pogledamo konkretne zadeve, je vedno kakšen konflikt, recimo, na vseh področjih (...). Ni niti ene skupne vizije, kam naj gre manjšina, predvsem zdaj, ko je padla schengenska meja. (...)*

39. Go-Gosp-Sre: (...) *Razdrobljenost naše slovenske manjšine, ki ne utegne dobiti enega skupnega položaja. (...) Manjka to skupno prizadevanje, politično prizadevanje, da se gre vsi enakosmerno. (...) Še vedno ne dosehamo tistega, bi rekli, bančni sistem mreže, da bi delovali vsi v eno smer.*

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Mi imamo pogum, da govorimo o pravicah, a nimamo političnega poguma, da se spustimo v neke poteze, ki so inovativne. Mislim, da nas je preveč predsednikov in premalo direktorjev.

44. Go-Kult/Šp-Sta: (...) Današnja razdvojenost pa je še vedno ena takšna situacija, ki zavira odločitve.

22. Ts-Vzg-Sre: Problem znotraj manjšine je ta, da je premalo dinamična. Strukture, ki obstajajo, so preveč vezane na pretekel način dela, ki ne bo pomagal gledati širše. Način financiranja teh dejavnosti sloni na neki lokalnosti. S tem načinom odločanja glede prioritet, delitvi sredstev daje tudi nek pomen, možnosti in spremembe. Ti mehanizmi so v bistvu zablokirani. Vsak brani svoje in nimaš možnosti delati na nivoju skupnosti. Bili so nekateri poizkusi, na primer programska konferenca, a se potem to ni razvilo v neko smer.

Med drugim je bila torej omenjena neučinkovitost programske konference. Tudi nekateri drugi poudarjajo, da bi morala manjšina upoštevati njene zaključke.

12. Ts-Gosp-Mla: (...) Je vse zastoj, da delamo programske konference in potem jih ne izvajamo (...) oz. jih izvajajo samo nekateri. (...)

1. Ts-Pol-Sre: (...) Mislim, da bi morali na podlagi zaključkov programske konference (...) dejansko stremeti za to, da se tudi glede naših dejavnosti nekje viša kakovost. (...)

19. Ts-Nov-Sre: Programska konferenca. To je nemogoče, razumeš, da so ti zaključki tam v bistvu neizkoriščeni. (...)

27. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Pred nekaj leti se je organizirala neka programska konferenca, za katero je manjšina dobila evropska sredstva (...). Je bila povsem jalova (...), se ni hotelo (...) radikalne spremembe, predvsem pa se mi je zdelo grozljivo in deklasirano, da mi predstavnik, denimo, ene od krovnih organizacij, bom rekel iz strani SSOja, reče, da pač, da je to treba te formalno stvari tudi narditi, to programsko konferenco, ker je bil pač denar in ga je treba porabit (...). Vprašanje, zakaj ta človek je še zmeraj znotraj manjšine delaven in pogojuje razvoj tega dialoga, ne.

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Smo že imeli pred leti programsko konferenco, ki je precej stvari postavila zelo konkretno, če se potem ustanove, ljudje tega niso držali, potem je bila samo sebi namen (...).

40. Go-Nov-Sre: (...) Je nastala programska konferenca, ki se ne izvaja (...).

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Imeli smo konference, ki so bile bolj ali manj uspešne, vsekakor pa je bilo več stvari predlaganih kot realiziranih. (...)

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) [Krovni organizaciji] znata sicer interpretirati v izjemnih priložnostih, kot je bila na primer programska konferenca, o tem, kar se v družbi dogaja, ampak ne znata in ne najmeta operativnih sredstev, da bi to uresničile. (...)

Po mnenju nekaterih je slaba lastnost manjšine, da je znotraj nje same postopek odločanja še vedno vertikalni, piramidalen in ni demokratičen, kar je posledica načel preteklega časa.

21. Ts-Vzg-Sre: (...) *V procesu odločanja je po mojem še vedno hierarhičen, vertikalni, piramidalen recimo in premalo demokratičen, to brez dvoma. Tu ni potrebno biti izzivalni zato, da enostavno ugotovimo, da se te logike preteklega časa prenašajo tudi v sedanjosti. (...)*

Med slabe lastnosti nekateri uvrščajo pomanjkanje transparentnosti, predvsem na finančnem področju.

13. Ts-Gosp-Sre: (...) *Kar vidim, da ni v redu, je transparentnost, ki še vedno je ni v naši manjšini, predvsem ko govorimo o finančnem stanju manjšine. Navajeni smo poslušati vedno, kako ni denarja, kako nas vsi zapostavljajo. Po drugi strani pa nikoli ne slišimo, nikoli nič, kako se ta denar uporabi, v katere tvrdke, sodelovanja, za plače itd. Mislim, da bi bilo treba narediti velik korak naprej na tej transparentnosti, predvsem na finančnem področju, kajti to zanima ljudi in pa zanima tudi predvsem širšo javnost v Sloveniji.*

18. Ts-Nov-Sre: (...) *Nam je v bistvu neznan, kam gre ves denar, ki prihaja iz Slovenije, in tudi v Italiji (...). Nimamo točnih računov (...).*

Za slabo lastnost nekateri štejejo napor za ohranjanje nekaterih delovnih mest, medtem ko bi se morala manjšina potegovati za tiste dejavnosti, ki so res dolgoročne in zato pomembnejše.

15. Ts-Gosp-Sre: (...) *Ko stvar preide v neko profesionalno raven, moramo paziti, da ne postaja tako sama sebi namen (...), moramo braniti tiste stvari, ki jih smatramo, da so dolgoročno, najbolj važne za nas in ne absolutno vsako našo dejavnost a priori (...).*

Nekateri občutijo kot negativno predvsem stanje v kulturi.

17. Ts-Gosp-Sta: *Najbolj pomanjkljivo za manjšino je predvsem kultura, da se kulturno tudi izobražujemo, ne samo, kar nam naredi šola, tudi izven tistega, potem je vedno, da se stalno nekaj obnavlja, nekaj dela. Tudi to pripomore, da se utrdimo in ohranjamo.*

21. Ts-Vzg-Sre: (...) *So problemi recimo kulture, ki je popolnoma odvisna od državnih subvencij in sredstev Italije, Slovenije, recimo, ali pa zdaj tudi evropskih projektov. Ki je živa in živahna, ampak bi lahko bila veliko bolj, v smislu recimo posodabljanja nekaterih postopkov (...) in programov (...). Tu bi lahko marsikaj še postorili, bodisi v smislu, recimo, pridobivanja novih kulturnih prostorov, imamo še vedno nerešeno vprašanje Narodnega doma, ki bi lahko postal, recimo, reprezentančni slovenski center v*

središču Trsta in bi nas lahko tudi predstavljalo večinskemu prebivalstvu. Nekatera področja so popolnoma zanemarjena, recimo likovništvo, v smislu, da nimamo ene svoje galerije Slovencev v Italiji. (...)

Cerkev, nekoč pomembna za ohranjanje slovenstva (zlasti v času fašizma in po vojni na Videmskem), je v velikih težavah.

40. Go-Nov-Sre: (...) Skušam živeti kot kristjan, ampak sem prvi, ki pove, da je danes Cerkev popolnoma odpovedala kot inštitucija, tako da je tukaj res neka zmešnjava v nekaterih stvareh. (...)

48. Vi-Krov-Sta: (...) Vlogo Cerkev, ki je nima več. Pri nas je bla šola slovenstva in sedaj ni več, to je pomanjkanje duhovnikov, to je politike, ki je vplivala tudi na Cerkev, tako. To nam manjka, steber slovenstva je bila Cerkev. Mi smo imeli po vseh farah, se je rabilo slovenski jezik, zdaj je ostalo samo v 3, 4. To je velika, velika izguba.

53. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) Cerkev je kulturni prostor, je verni, je neka možnost pridobivanja naše duša in izpostavljanja petja, jezika, molitve, ki sedaj to umira. Nam pošiljajo duhovnike od zunaj, nobeden ne ostaja tu in mi bi morali ali sami postati svoj duhovniki (...), ali pa prepričati, da duhovnik, ki lahko se navadi domačega jezika, se navadi potem nekaj molitev tudi v domačem in nekaj petja, ker je treba tudi, da nekdo uči domače vaščane v molitvah, ki so nam jih odvzeli (...).

KAKO STANJE IZBOLJŠATI?

Kadrovska politika

Na vprašanje, kako stanje izboljšati, je pri dobršnem delu odgovorov, pa tudi posredno ali neposredno v odgovorih na druga vprašanja, prisotna zlasti kadrovska politika. Velik problem nekateri vidijo v pomanjkanju pomladitve kadrov oziroma pomanjkanju vključevanja mladih, saj so vodilni na svojih položajih od sredine 80-ih let. Pozitiven zgled vidijo nekateri v Sloveniji, ki je znala vključiti mlade na odgovorna delovna mesta.

2. Ts-Pol-Sre: (...) V bistvu imamo na položaju iste ljudi iz sredine 80-ih let (...). V Sloveniji opažam, da je vse več mlajših ljudi na vodilnih položajih. (...)

7. Ts-Žup-Sre: (...) Slovenija je to znala odlično izpeljati. Je marsikje zamenjala marsikatero figuro, nadomestila z mlajšo in moram reči, da v tem so imeli tudi uspeh (...). Medtem ko tukaj manjka mogoče pri naših organizacijah gojiti ta podmladek, ki bi potem prevzel (...) vodilna mesta. (...)

19. Ts-Nov-Sre: Mislim, da je to ena najšibkejših točk, kar jih imamo danes – kadrovanje. To, da inštitucije in to, kar imamo organiziranega življenja, ne posvečajo dovolj pozornosti (...).

34. Go-Žup-Sre: (...) *Da bi imele te naše mejne organizacije bolj odprte civilne družbe in odprt pogled kar se tiče obnove kadrov, ki podobno, kot se dogaja v italijanski družbi, bi rekel, da so na čelu vedno ene in iste osebe. (...) Dobro [bi bilo] obnoviti in dati priložnost mlajšim generacijam.*

53. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) *In iz tega mi moramo graditi, da mladi vstopijo, ki nimajo predsodkov, ne nosijo neke zgodovine in bodo ustvarili neka drugačna razmišljanja in povezali bodo vse Slovence.*

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *Morda bi morali prepustiti mladim (...) počasi, postopoma (...) kakšne vodilne vloge. (...) Če pogledamo politično raven (...), zdi se mi, da se mlade kar vrže noter in se jih pusti, da sami naredijo, ampak če ne znajo, če nimajo nekoga, ki jim pove, kaj je treba, je to čisto zgrešeno. Prav je, da so, da se jih vrže noter, ampak je tudi prav, da se jih nauči (...).*

3. Ts-Pol-Sre: (...) *Ne obstaja nobenega strateškega načrtovanja na področju kadrov v manjšini, strokovnih kadrov. Bi lahko imele perfektne dogovore, prav po padcu meja, po vstopu v Schengen itd., z Republiko Slovenijo, da bi, če nimamo v Italiji ustreznih sredstev in struktur, da bi lahko s pomočjo Republike Slovenije npr. vzgajali in izpopolnjevali strokovne kadre ne samo na kulturnem področju, ampak tudi na tehničnih področjih. Ni, recimo, enega načrtovanja za vpisovanje na univerzo. (...)*

17. Ts-Gosp-Sta: *Predvsem je tudi šola, ki je prvi dostop, da otrok, da jih pripravim, da jih utrdim in da tisto zaupanje in vrednoto, ki potem mora nadaljevati. (...) Kadri, ki so sedaj na šolah, niso tako lahko pripravljene, zato bi bilo treba boljše usposobiti za to.*

44. Go-Kult/Šp-Sta: (...) *Imamo kadrovske politike, ampak ne vem, če je vse to dovolj dobro. (...)*

Sledi logično vprašanje: ali res manjšina ne premore dovolj sposobnih kadrov? Nekateri si postavljajo ravno to vprašanje, ki bi si ga manjšina morala zastaviti že pred 10–15 leti. Drugi so nasprotnega mnenja: sposobnih mladih/mlajših ne manjka, manjka pa način, kako bi jih zadržali, kako bi bila zanje manjšina dovolj privlačna. Pri tem nekateri tudi občutijo pomanjkanje dolgoročne strategije, s katero bi slovenska manjšina perspektivne mlade poslala na študij v tujino, ki bi se nato obogatili z znanjem vrnili »domov«.

29. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Na vsak način je naša perspektiva v tem, da si omislimo osebe, ki prištevajo v slovenski skupnosti v našem prostoru, da so čim bolj gibčni, prilagodljivi, seveda opremljeni z nekim določenim znanjem in s samozavestjo (...). Mi smo potem nepozorni in niti nimamo ustreznih ljudi, ki bi znali ovrednotiti in potem tudi izrabit te potencialne. (...)*

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Če boš ti pošiljal ljudi v svet, se ti bo to vračalo kot kvaliteta profilov ljudi višje izobrazbe (...).*

3. Ts-Pol-Sre: (...) *Pri nas ni še tega velikega odhoda v tujino na študij, na druge univerze po Evropi ali v Ameriko (...). Za specializacijski trenutek (...), na raven doktorata (...), ne zato, da bi potem zbežali, ampak da bi tisto znanost, tisti know-how, zlili na teritorij, seveda ob podpori dobre*

organiziranosti na teritoriju (...). To je velik izziv. Naša dežela, recimo, se je v zadnjem petletju veliko (...). Je naredila velike napredke na področju organizacije industrije, obrtništva, trgovine itd., ampak je treba videti tudi, koliko smo mi od tega koristili.

29. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Imamo zelo pridne ljudi, marljive, delavne, tudi strokovno pripravljene, ki pa na žalost iščejo srečo tudi drugje (...).

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) V Gorici nismo nikoli imeli toliko mladih in izobraženih ljudi, kot jih je prisotnih danes. Res pa je, da je od nas odvisno, kako bomo znali vse te mlade vključiti v skupno sodelovanje. (...)

8. Ts-Krov-Mla: (...) Stopnja izobraževanja naših mladih [se je] bliskovito dvignila, nimamo samo diplomiranih mladih ampak tudi doktorjev znanosti na raznih področjih, kolikor jih naša skupnost ni imela nikoli v naši zgodovini, ki pa potem iščejo svoj prostor in možnost preživetja ter osebnih rasti v drugih okoljih. Ali v tujini ali v matični Sloveniji. (...) Problem je prostorov, ki zmanjkajo, v katerih bi ti ljudje lahko ustvarjali. Ni prostorov, ni priložnosti, ki bi jih lahko nudila ta skupnost. (...)

Primeri dobre prakse

Primer dobre prakse vidijo nekateri v družbi KB 1909 in Slovenskem izobraževalnem konzorciju (SLOV.I.K.). Pri takih pobudah pa so seveda potrebne finančne naložbe.

8. Ts-Krov-Mla: (...) Vabe so tudi finančne nagrade. (...) Na gospodarskem področju si zato prizadevamo s tem, da skušamo krepiti podjetja, ki so ne samo privatna, ampak imajo nek družbeni kapital v svoji osnovi, mislim to finančno družbo KB, ki se odlično razvija (...). V to smer gre SLOV.I.K. (...). Če hočeš ohraniti mlade, ki so sposobni, jih moreš plačati za to, kar veljajo (...).

10. Ts-Krov-Sta: (...) Zdaj se nam je spet zadnje čase nekaj mladih izgubilo, so šli eni v Milan, eni tja mimo. Zato moramo napeti vse sile tudi na gospodarskem področju. Tukaj imamo [SLOV.I.K.] (...), to pomeni garancija mladim, da ostanejo doma in da se čutijo del skupnosti ter v tem smislu delajo.

Na Videmskem gojijo medtem velika pričakovanja v zvezi z Inštitutom za slovensko kulturo.

47. Vi-Krov-Sre: (...) Pred kratkim smo dobili Inštitut za slovensko kulturo in mu dali nalogo, da promovira ta slovenski jezik in kulturo med našimi ljudmi in sosedji v Furlaniji in to je pobuda obeh krovnih organizacij. Projekt večnamenskega središča, ki je zelo zahteven, seveda, vsebinsko, finančno itd., je tudi projekt organizacij. Torej tesno sodelujemo. (...) Središče bo imelo tudi en poseben oddelek, ki bo posvečen promociji jezika, a tudi neko multimedialno središče, interaktivno, ki bo imelo to svoje jedro v Špetru, ampak ker nova tehnologija nam pride v pomoč, (...) tako da bi imeli povezavo tudi s Terskimi dolinami, z Rezijo in Kanalsko

dolino. (...) V bistvu združuje vsa kulturna društva (...), se ponuja kot nekako telo, ki usklajuje tudi to delovanje in jo bolje povezuje (...), po drugi strani pa razvija nove pobude, ki grejo prav v smer promocije slovenskega jezika in kulture (...). Ne bomo zgradili, če ne bomo dobili podpore in pomoči dežele FJK in mi računamo tudi na pomoč Republike Slovenije.

50. Vi-Vzg-Sre: (...) Pri nas imajo načrt, da bi Inštitut za slovensko kulturo preuredili v center o jezikih oziroma v nekakšen interaktivni muzej. Vključevati bi bilo treba nove prijeme v to, da bi bili naši poskusi bolj aktivni, saj so za zdaj bolj statični. Na takšen način bi se stvari bolj razvile.

51. Vi-Kult/Šp-Mla: Lani je naša manjšina naredila velik korak z ustanovitvijo Inštituta za slovensko kulturo, ki ima sedež v Špetru. (...)

54. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) Novonastali Inštitut (...) združuje Slovence iz Trbiža, Nadiških in Terskih dolin, Rezije in predstavlja inštrument, ki ga nismo še imeli. (...)

Po mnenju nekaterih Tržačanov je največji potencial v zamejstvu prisoten na Videmskem, ker je tu potencialno največ Slovencev (bo pa tu nadaljevati uspešnico – šolo v Špetru – težko, menijo nekateri). Glede tega območja je zanimiv pristop trbiškega župana (pripadnika desničarske stranke Nacionalno zavezništvo), ki je izrabil možnosti, ki jih nudijo zakoni.

49. Vi-Vzg-Sre: (...) Recimo, zdaj gor na Trbiškem desničarji imajo eno tako čudno tradicijo, da delajo za večjezičnost, to zglada skoraj nemogoče, ne? (...)

Spodbujati k rešitvi manjšinskih pravic

Nerešeno vprašanje pravne zaščite in (ne)izvajanje le-te je nič kolikokrat ponovljeni povojni leit-motiv. Ali je rešitev (tudi) v spodbujanju zamejskih Slovencev, naj se pravic poslužujejo? Nekateri zagovarjajo tudi to možnost.

10. Ts-Krov-Sta: (...) Kot posamezniki mi ne moremo priti daleč. Mi ne moremo zahtevati od človeka, da bo, ko dobi vlogo, rekel, da hoče vlogo v slovenščini, drugače ne bo plačal. Ni dosti ljudi, ki ima to energijo, to voljo, to sposobnost, da se temu upira. Ker smo kot posamezniki, bo treba naše organizacije, obe krovni, pa vse druge, bodo morale čim več bombardirati te naše ljudi, da se ja zavedajo, da so del neke skupnosti. Ker če se naši ljudje zavedajo, da so del skupnosti, vedo, da bodo lahko šli v korak naprej. (...)

33. Go-Pol-Sta: (...) Bo naloga slovenskih organizacij, društev, krovnih organizacij, da nekje pozovejo in prepričajo in sensibilizarjo vse manjšince, ampak ne samo, tudi tiste, ki se ne čutijo pripadniki manjšine, ampak so nekje Slovenci, da se teh pravic poslužujejo.

14. Ts-Gosp-Sre: (...) Iti valorizirati jezik je to, da ga tudi zahtevamo, da ga oblasti spoštujejo, ne (...) npr. v javnih uradih. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) *Da se vselimo v Narodni dom, da se vselimo v Trgovski dom v Gorici (...).*

Še nekaj predlogov

Delovanje preko evropskih projektov postaja vse bolj aktualno, a hkrati zaradi birokracije komplicirano. Ali je manjšina pripravljena na ta izziv?

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Se moramo predvsem glede na profesionalno organizacijo drugih še veliko naučiti, sploh kar se tiče evropskih projektov, ki znajo biti zanimivi. (...) Dobro bi bilo, da bi imeli pri vsakem projektu, področju odgovorno, dosledno osebo, sploh, ko se lotevamo stvari na profesionalni ravni. (...)*

45. Go-Kult/Šp-Sta: (...) *Še večjo pozornost pa bi morali posvetiti skupnim projektom, našemu prostoru ter čezmejnemu sodelovanju, ki je že danes zelo aktivno predvsem na Goriškem. Posebej bi se morali posvetiti tudi projektom, povezanim z Interregom, ki imajo širše zaledje. V te projekte bi lahko vključili tudi koroške Slovence in marsikaj lepega uresničili.*

14. Ts-Gosp-Sre: (...) *To novo obdobje je odprto tudi v Evropo (...). Daje veliko sredstev in možnosti na različnih programih, zato da se ovrednoti teritorij (...). Tako da lahko ovrednoti svoj teritorij, svojo prisotnost, svojo kulturo, svojo identiteto itd. (...) V izvajanju pa smo omejeni (...).*

Predstavniki mladih na Tržaškem menijo, da bi bilo dobro, če bi imele mladinske manjšinske organizacije skupen sedež, da ne bi bile razpršene po mestu.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *Dom v Svetem Ivanu. Tam je še vedno nerešeno vprašanje. (...) Mladi, ki živijo na Krasu oziroma v Bregu, imajo malo boljše prostore (...). V mestu pa primanjkuje takšnih prostorov. Mladi se porazgubijo, posebno meščani. (...) [Urediti bi bilo treba] praktično tudi parkirni prostor za avtomobile, povezave z avtobusi. Mora se zgraditi mladinska organizacija, mladinski center. (...). Stavba Prvega maja – tam je pomanjkanje raznih prostorov (...), morda tudi ni dovolj obiskana in zaradi tega primanjkuje mladih in takšno bolj društveno sodelovanje (...). Govorilo se je, da bi imeli skupne manjšinske organizacije en skupen sedež. Tudi to je bila ena lepa ideja. Ne bi bili razpršeni po mestu (...).*

Isti predstavniki mladih predlagajo, da bi v manjšini imeli skupno mladinsko organizacijo, ki bi združevala vsa mladinska društva na Tržaškem.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *Bi morali prav organizirati eno vodilno mladinsko organizacijo, ki bi združevala vsa mladinska društva. Na primer, da bi bili notri taborniki, skavti, mladinske skupine (...). Nekaj iz mesta, s Krasa (...).*

Organizirala bi izlete, zabave, tečaje, sodelovanje z drugimi manjšimi organizacijami.

Zanimiv je predlog, da bi se v manjšini vnaprej domenili za koledar večjih prireditvev, da se pobude ne bi odvijale istočasno.

3. Ts-Pol-Sre: (...) *Imamo na kulturnem področju isti dan, istočasno, dve lepi pobudi, ki bi zanimali morda tudi širši krog in se nujno osredotočijo na manjšo skupino, ker se potem ta skupina razdeli. Je mogoče, da bi imeli en koledar večjih pobud že 3-4-5-6 mesecev naprej predviden (...).*

45. Go-Kult/Šp-Sta: (...) *Včasih [se] žal dogaja tudi to, da se naše slovenske prireditve prekrivajo. Zato si zelo prizadevamo in smo previdni pri organizaciji raznih prireditvev, da le-te ne sovpadajo s kakšno drugo slovensko prireditvijo na območjih, kjer je slovenska prisotnost. (...)*

Manjšina bi morala širiti svoja obzorja.

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Ne s Sežano, ampak z Ljubljano. Ne z Vidmom, ampak tudi z Rimom, Milanom. To so vezi, ki jih mora manjšina obvladovati. Samo na tak način se lahko tudi kultura razvija in to v smislu, da mora manjšina ohranjati tisto institucionalno, kar je še ostalo. (...)*

ZAKLJUČEK

Izhajajoč iz intervjujev in analiz, ki smo jih opravili, ugotavljamo, da je organiziranost slovenske narodnostne skupnosti v Italiji zelo kompleksna. Po eni strani je treba opozoriti na dejstvo, da je zamejstvo med najbolj organiziranimi manjšinami¹ v Evropi, saj so tu šole (državne) v maternem jeziku (sicer samo na Tržaškem in Goriškem, medtem ko je na Videmskem slovenščina le v dvojezični Špetrski šoli), manjšina ima svoj dnevnik - Primorski dnevnik, tednika - Novi glas in Novi Matajur, in druge oblike tiskane besede (od revij in strankarskih glasil do založniške dejavnosti), slovenske informativne oddaje v okviru vsedrjavne radiotelevizijske ustanove RAI, knjižnico - Narodna in študijska knjižnica z dislocirano enoto za zgodovino in etnologijo, stalno gledališko zasedbo oz. ansambel - Slovensko stalno gledališče, razne stanovske organizacije (npr. v gospodarstvu, kmetijstvu), določeno finančno strukturo - npr. Zadružna kraška

¹ Osnovne podatke o organiziranosti slovenske manjšine v Italiji dobimo v nekaterih znanstvenih pa tudi poljudnoznanstvenih pregledih, slednji pa so lahko za nepoznavalce zelo uporabni. Navajamo le najpomembnejše, nekatera dela imajo seveda navedeno ostalo literaturo in vire za poglobitve: Bajc, 2004; Kacin Wohinz, Pirjevec, 2000; Stranj, 1992; Valenčič, 2003; Vidali, Vincoletto, 2007.

banka in Družba KB 1909, številne kulturne in športne organizacije s sicer ne vedno sodobnimi infrastrukturami itd. Slovenska manjšina ima tudi dve krovni organizaciji, SKGZ in SSO. A manjšina se med drugim srečuje z nerešenim pravnim položajem. Tudi njena razvejena organiziranost je podvržena bolj ali manj velikim težavam, ki jih odgovori intervjuvancev večinoma lucidno evidentirajo; na težave vplivajo zlasti še vedno prisotna določena (zgodovinsko pogojena) ideološka nasprotja in neustreznost dosedanjega sistema organiziranosti.

V svojih odgovorih v bistvu vsi posredno ali neposredno upoštevajo dejstvo o bipolarnosti v slovenski manjšini v Italiji, ki jo posebjata obe krovni organizaciji. Zgodovinske okoliščine (t. i. padec berlinskega zidu, osamosvojitve Slovenije) so tej bipolarnosti odvzele precejšnji naboj, tako da je v manjšini po eni strani prišlo do določene sprostitve napetosti, po drugi pa smo bili priča vsestranskemu približevanju ter določenemu sodelovanju, kar se je in se verjetno še vedno najbolj kaže v dejstvu, da sta krovni organizaciji v zadnjem dobrem desetletju prehodili veliko skupne poti. Očitno pa je, da so zgodovinsko pogojene zamere še vedno prisotne in po svoje zamejsko družbo pogojujejo in tega dobršen del intervjuvancev niti ne skriva.

Ali bi razjasnitev preteklosti pripomogla k temu, da bi prišlo tudi v okviru zamejstva do neke sprave, ostaja odprto vprašanje. Ugotavljamo, da poglobljenih raziskav politične povojne zgodovine, razen zelo dobrih pregledov izpod peres Milice Kacin Wohinz in Jožeta Pirjevca (2000) ter Nevenke Troha (2004), pravzaprav ni. Obstajajo sicer poglobljene raziskave o posameznih obdobjih, npr. o prvih povojnih letih (zlasti Troha, 1999) in začetkov samostojnega političnega nastopanja Slovencev (Maganja, 1994; Breclj, 1994; Pahor, 1993; Ciani, 1993) ter nekatere še neobjavljene diplome na tržaški univerzi o prvih povojnih letih (npr. Bajc, 1996-1997; Cok, 2005-2006). Čeprav tu niso navedena vsa tovrstna dela (saj to ni bil namen), lahko torej rečemo, da čaka zgodovinarje še marsikatera raziskava. Odprto ostaja tudi vprašanje, ali se zlasti mlajše generacije, o katerih govori marsikateri intervjuvanec (zlasti v zvezi s pomanjkanjem kadrovske politike), zanimajo za preteklost, ki je privedla do današnjega stanja. Pred več kot desetimi leti, na začetku leta 1997, je skupina mladih v zamejstvu javno spraševala po jasnih odgovorih glede manjšinskega stanja (ki je tedaj doživljalo eno izmed svojih hujših kriz). Odzval se je pisatelj Boris Pahor, ki je na zanimiv način in brez dlake na jeziku povzel zgodovinski proces, ki je privedel oziroma vplival na razdeljenost v manjšini (PD, 5. 2. 1997, 14). Zanimivo bi bilo

vedeti, koliko bralcev je tedaj s Pahorjem soglašalo ali ga odklanjalo.

Iz odgovorov je jasno, da si združitev krovnih organizacij želijo SKGZ oz. krogi, ki gravitirajo okoli nje, medtem ko SSO oziroma krogi, ki gravitirajo okoli njega, temu večinoma nasprotujejo. Tu je brez pravega odgovora naslednje vprašanje: ali so odločilnejše ideološke razlike ali pa strah, da katera izmed obeh krovnih organizacij ne izgubi svojega položaja, ali pa se ravno zaradi navedenega strahu toliko bolj poudarja preteklost, da do združitve ne pride? Kje torej iskati res prave vzroke, ni dokončnega odgovora, gotovo pa je, da razčiščenje s preteklostjo zamejski družbi ne bi škodilo.

To ne bi škodilo niti pri zelo sorodni temi – strankarsko-političnem nastopanju. Še pred drugo svetovno vojno so bili Slovenci na Primorskem ideološko ločeni, ob priložnosti volilnih preizkušenj pa je vsaj liberalno-narodnjaški in krščansko-socialni strani uspelo dobiti skupni imenovalec in s svojimi glasovi izvoliti svoje predstavnike v rimski parlament (npr. za vsedrjavne volitve leta 1921 in 1924). Po vojni pa so se, po »diktatu« iz Ljubljane-Jugoslavije, pričeli vključevati v italijanske vsedrjavne t. i. napredne stranke. Temu je sledila večina zamejskih Slovencev, razen tistih, ki so se prepoznavali v t. i. samostojnem političnem nastopanju (v okviru slednjega je nastala SSk). Taka razdeljenost (za nekatere razcepljenost) je ostala do danes.

Na vprašanje, ali se bo v prihodnje politična moč zamejskih Slovencev povečala ali zmanjšala, nimamo še pravega odgovora. Eden izmed zagovornikov nastopanja v okviru italijanskih strank meni:

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Mislím pa, da se zadeve rešujejo na višjih nivojih in zato močne slovenske komponente v vladnih strankah so po mojem važnejše kot prisotnost v nacionalni stranki.*

V okviru nekdanje Komunistične partije Italije (KPI) in naslednic je do sedaj Slovincem uspelo izvoliti svojega predstavnika v Rim; ali se bo to vedno obneslo? Če so do nekako včeraj zamejci glasovali za levo oziroma levo-sredinske možnosti, pa postaja vedno bolj aktualno mnenje, da oddati svoj glas desnici ali desni sredini ni več tabu; na to vsaj bolj posredno, a tudi neposredno, namigujejo odgovori v naših intervjujih. Lahko bi tu postavili vprašaje: kolikim strankam bo šel »jutri« glas slovenskih/zamejskih volilcev?

Brez pravega odgovora ostaja tudi vprašanje, ali so slovenske komponente v italijanskih strankah popolnoma samostojne. Koliko vsak (a tudi v SSk), kot se temu reče, vleče vodo na svoj mlin? Odgovori so tu različni, lahko

pa povzamemo, da nekateri zelo ostro povedo (3. Ts-Pol-Sre), kako se v prejšnjem deželnem svetu FJK izvoljenih pet Slovencev večkrat ni moglo zediniti in skupno nastopati v korist manjšine. Zanimivo pa je, da negativne izkušnje v prejšnjem mandatu v deželnem svetu potrjujejo nekateri, ki sicer zagovarjajo načelo o vključevanju v italijanske vsedržavne stranke. Pravijo namreč (4. Ts-Pol-Sre), da so nekateri slovenski svetniki postavljali na prvo mesto strankarske interese. Iz odgovorov nekaterih, ki podpirajo vključevanje v italijanske stranke, pa vidimo, da si slednji želijo, da bi vendar morali politiki imeti nek skupni imenovalec in bi morali delovati enotno. Kako torej istočasno uskladiti interese strank, ki delujejo na vsedržavni ravni, z interesi (političnimi interesi, ki pa pogojujejo odločitve v družbi) manjšine, je tudi eno izmed tistih vprašanj brez pravega odgovora. Sami intervjuvanci (4. Ts-Pol-Sre; 37. Go-Krov-Sta²) namreč spomnijo na dejstvo, da so prej ali slej volitve in zato razlike/razhajanja pridejo še toliko bolj na dan.

Obstajata torej dve diametralno različni viziji strankarsko-politične participacije Slovencev v Italiji. Na eni strani so zagovorniki vključevanja v italijanske vsedržavne stranke, na drugi pa zagovorniki samostojnega političnega nastopanja. Dediščina zgodovine ima očitno tudi tu svojo težo in posledično se v zamejstvu še dalje razvijajo kulturo-politične ločitve, sicer manjše kot nekoč, a očitno še vedno prisotne.

Kar smo zapisali, velja predvsem glede situacije na Tržaškem in Goriškem, medtem ko je na Videmskem drugače. Naslednji citat, ki smo ga že deloma srečali, pove veliko:

47. Vi-Krov-Sre: (...) Če izhajam iz izkušnje Slovencev Videmske pokrajine, ki je izkušnja velike enotnosti, ki je bla pač potrebna (...), so bili pritiski na našem območju izredno močni in da so delovale tudi določene tajne in paravojaške strukture, je slovenska manjšina (...) bila tudi prisiljena strniti svoje vrste (...).

Zlasti na Videmskem so se namreč takoj po vojni organizirale tajne in paravojaške skupine,³ ki so (prva leta tudi na Goriškem in Tržaškem, čeprav manj intenzivno in odkrito, a do sedaj tudi bolj malo raziskano) s podporo državnih oblasti nadzorovale, ustrahovale in pretepale zagovornike narodnostnih pravic Slovencev. Skratka, vodile so preventivni boj proti Slovencem in jih (tudi

² (...) Sedaj pred volitvami se to [razlike] najbolj vidi[jo], ker je ta politična različnost jasno na delu (...).

³ Njih genezo vsekakor dobimo že v medvojnem obdobju (zlasti Kersevan, 1997; Bajc, 2006).

duhovnike) pavšalno označevale za »slavocomuniste«. Del pripadnikov te skupine je leta 1956 vstopil v Stay Behind organizacijo Gladio, ki je delovala do konca osemdesetih let (npr. Belci, 1977; Komac, 1998; NAZ, 1998; Nazzi, 1996).

Vtis imamo, da bo kljub vsemu prej ali slej glede krovnih organizacij moralo priti do neke reforme (take ali drugačne). Kdaj pa, še ni odgovora. Niti zagovorniki združitve ne vedo, kdaj.

V smeri izboljšanja delovanja krovnih organizacij in splošnega vodenja manjšine nekateri predlagajo interne volitve. Že nekaj let se o le-teh v krogih manjšine (sicer bolj neuradno) govori, izražena mnenja v naših intervjujih pa pokažejo, da so glede tega praviloma mnenja načelne narave in nihče točno ne ve, kako bi do tega lahko prišlo.

Možna rešitev bi lahko bilo skupno/enotno predstavništvo/zastopstvo. Vsekakor imamo vtis, da ni nihče čisto jasno razložil, kaj bi to pravzaprav pomenilo, kdo bi ga sestavljal, katere pristojnosti bi imelo ipd.

Glede tega, katere organizacije so pomembnejše, ugotavljamo, da obstajata dva pogleda: eni zagovarjajo ohranitev vsega, kar manjšina ima, drugi pa so za racionalizacijo in pogosto izjavijo, da bi bilo treba dvojnike načelno ukiniti. Skoraj vsi se torej izogibajo (morda si ne upajo) neposrednemu predlogu, katere dvojnike bi dejansko ukinili; govori pa se, katere organizacije so najpomembnejše: mediji, večje kulturne ustanove (npr. SSG, NŠK), še posebej šole (v zvezi s šolo so izražene nekatere ideje, ki so po našem mnenju zanimive, dosednji poskusi sodelovanja manjšinske družbe s šolo pa so premalo spodbudni). Ni pa veliko govora o dejanskem združevanju (razen glede krovnih organizacij), čeprav je slovenska manjšina v svoji bližnji preteklosti vendarle poznala nekaj zelo svetlih in po svoje tudi uspešnih primerov združevanja lastnih moči, zlasti na področju športa (v ženski odbojki Združena ekipa Meblo, v moški košarki Združena ekipa Jadran, v nogometu npr. Zarja-Gaja idr.) in pa na področju zadružništva oziroma bančništva (npr. združitev Hranilnice in posojilnice v Nabrežini s Hranilnico in posojilnico na Opčinah, ki sedaj nosi ime Zadružna kraška banka).

Med prednostnimi nalogami smo izpostavili pomen načrtovanja prihodnosti, pri čemer nekateri poudarjajo potrebo po večji profesionalizaciji, meritokraciji ipd. Na prednostni listi so tudi identiteta in jezik, demografski problem, uprava teritorija. Spremembe bo mogoče udejanjiti, če bo manjšina upoštevala svoje dobre lastnosti, zlasti pa bo morala paziti na slabe, saj so jih intervjuvanci našli kar nekaj. Med temi štrli razočaranje glede neizvajanja ciljev programske konference – pravzaprav je to veliko razočaranje. Omenjeno je bilo

tudi, da bi bilo treba spodbujati k rešitvi manjšinskih pravic. Manjšina ima tudi nekaj primerov dobre prakse (zlasti KB 1909 in SLOV.I.K.), ki bi lahko bili kot zgled. Kaže, da še največ perspektiv obstaja na Videmskem, zlasti v okviru Inštituta za slovensko kulturo.

Spremembe bodo bolj učinkovite, če se bo končno pričela prava politika kadrovanja, zlasti vključevanje mlajših (vedno bolj izobraženih) sil, saj manjšina tvega, da bodo najbolj perspektivni svoje mesto pod soncem dobili v tujini. Tega se v manjšini zavedajo, pri tem pa ugotavljamo, da je manjšina v zaostalem položaju. Nenazadnje smo v uvodu v raziskavo omenili, da je med intervjuvanci 16 predstavnikov starejše generacije, 33 srednje, mlajšo generacijo pa zastopa le 5 oseb. Zadnji podatek dokazuje, da je med osebami, ki zasedajo vodilne položaje osrednjih ustanov slovenske manjšine v Italiji, v danih razmerah število mladih zelo omejeno.

Neizpodbitno je nazadnje dejstvo, da slovenska manjšina v Italiji potrebuje močne spremembe, in to je na nek način tudi edina zadeva, s katero intervjuvanci 100-odstotno soglašajo. Skratka, slovensko organiziranost bi bilo treba modernizirati in dovršen del vidi v krovnih organizacijah tistega akterja, ki mora skrbeti za vse zadeve. Meja oziroma vprašanje tu je, ali krovni organizaciji zmoreta vse to. Idej je torej veliko, ni pa čisto jasno, kako bi se spremembe dejansko uresničile ali pa vsaj pričele uresničevati.

Predstavnike zamejstva smo prosili, naj v svojih odgovorih izražajo osebna mnenja; čeprav je iz vsebine odgovorov razvidno, da le-ta večkrat sovpadajo s pogledi organizacij, ki jih intervjuvanci predstavljajo, lahko rečemo, da do dosedanje organiziranosti v svojih odgovorih pravzaprav niso preveč prizanesljivi. Po drugi strani pa prave samokritike, razen nekaterih izjem, ne beležimo. Marsikdo govori v pogojniku: »bi morali«, »bi bilo treba narediti«; nekateri se ne izpostavljajo: »moramo stremeti«, »dobro bi bilo« ipd. Ne sme nas torej čuditi, da odgovori dajejo nekaj konkretnih predlogov, kako bi lahko stanje izboljšali, hkrati pa puščajo za sabo še več odprtih vprašanj.

Naj svoje razmišljanje vendarle zaključimo z naslednjo optimistično noto. Predstavniki tržaškega gospodarstva predlaga, da bi lahko notranjo organizacijo manjšine še izboljšali, če bi, med drugim, njene predstavnike vključili v politično življenje v Sloveniji. Kljub vsemu, da t. i. padec meje ne bo še odpravil določenih razlik, bi to pripomoglo, sklepa predstavnik gospodarstva, da bi Slovenija bolje spoznala stvarnost onkraj meje.

16. Ts-Gosp-Sre: (...) Menim, da bi bilo potrebno vključiti naše predstavnike v politično življenje v Sloveniji. To bi veliko pripomoglo tako nam kakor tudi matici, da bi nas bolje poznala. Trenutna situacija pa je žal precej daleč tem željam kljub temu, da govorimo slovensko in smo Slovenci. Bojim se, da bo tako še kar nekaj časa, čeprav bomo decembra odstranili to »železno zaveso« [Schengen] tudi mi. Toda decembra bo žal odstranjeno samo železo, naši pogledi pa bodo še nekaj časa ostali enaki.

Na nek način je delni pesimizem tudi upravičen, saj so procesi, kot je vključevanje Slovenije v Schengen, navadno dolgi in rezultatov ne moremo pričakovati v kratkem roku. Vsekakor lahko svojo analizo zaključimo z optimističnim podatkom, ki se veže na zgornji citat: eden izmed najbolj vidnih predstavnikov slovenske manjšine v Italiji kandidira na prihodnjih volitvah v Državni zbor Republike Slovenije, 21. septembra 2008; pričakovati je, da se bo tudi zaradi tega (sicer že obstaja zamisel, da bi zamejci aktivno soustvarjali politiko v Sloveniji)⁴ pričela politika in na splošno družba v državi matičnega naroda bolj(e) zanimati za (vse) to, kar se, kljub težavam in potrebi po modernizaciji ipd., dogaja na drugi strani meje.

VIRI IN LITERATURA

- Bajc, G. (1996-1997):** La politica delle autorità di Lubiana nei confronti dell'opposizione slovena a Trieste: 1945-1948. Tesi di laurea. Trieste, Università degli studi di Trieste.
- Bajc, G. (ur.) (2004):** Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales.
- Bajc, G. (2006):** Operacija Julijska krajina, Severovzhodna meja Italije in zavezniške obveščevalne službe (1943-1945). Koper, Založba Annales.
- Belci, F. (1977):** Aspetti del dopoguerra in Friuli. Il »Terzo Corpo Volontari della Libertà«. V: Nazionalismo e neofascismo nella lotta politica al confine orientale 1945-75. Trieste, Istituto Regionale per la Storia del Movimento di Liberazione nel Friuli-Venezia Giulia, 509-550.
- Brecelj, A. (1994):** I gruppi politici autonomi sloveni a Trieste 1949-1952. Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- Ciani, B. (1993):** Trieste 1954-1956: il Memorandum d'Intesa e i gruppi politici autonomi sloveni. Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- Cok, S. (2005-2006):** Gli sloveni nel PCTLT (zona A) dal 1948 al 1954. Tesi di laurea. Trieste, Università degli studi di Trieste.

⁴ Po zadnjih podatkih se poslanci Nove Slovenije in del poslancev Slovenske ljudske stranke zavzemajo, da bi prišlo do spremembe Ustave Republike Slovenije, in sicer da bi svoja poslanca v Državnem zboru dobili tudi Slovenci po svetu in v zamejstvu.

- Intervjuji:** Intervjuji z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji (glej Pre-misliti manjšino, 43-48).
- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana, Nova revija.
- Kersevan, A. (1997):** Porzús, Dialoghi sopra un processo da rifare. Udine, Kappa Vu.
- Komac, M. (1998):** Povojno nasilje v Beneški Sloveniji. Acta Histriae, 6, Koper, 285-298.
- Maganja, N. (1994):** Trieste 1945-1949: nascita del movimento politico autonomo sloveno. Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- NAZ (Zuanella, B.) (1998):** Mračna leta Benečije: dejavnost tajnih organizacij v vzhodni Furlaniji. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Nazzi, F. (1996):** Alle origini della »Gladio«: la questione della lingua slovena nella vita religiosa della Slavia Friulana nel secondo dopoguerra. Udine, La Patrie dal Friùl.
- Pahor, A. (1993):** Il crepuscolo del TLT e i partiti autonomi sloveni (1952-1954). Trst, Krožek za družbena vprašanja Virgil Šček.
- PD:** Primorski dnevnik, Trst
- Stranj, P. (1992):** La comunità sommersa: gli Sloveni in Italia dalla A alla Ž. Trieste, EST-ZTT.
- Troha, N. (1999):** Komu Trst, Slovenci in Italijani med dvema državama. Ljubljana, Modrijan.
- Troha, N. (2004):** Položaj slovenske narodne skupnosti v Italiji in italijanske v Sloveniji med letoma 1954 in 1990. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales, 141-166.
- Valenčič, V. (2003):** Botta e risposta sugli sloveni in Italia. Trst/Trieste, SLORI.
- Vidali, Z., Vincoletto, R. (2007):** Vabilo k spoznavanju manjšin / Invito a conoscere le minoranze. Koper/Capodistria-Trst/Trieste, SLORI-Unione italiana.

INTEGRACIJSKI PROCESI MED ITALIJANSKO VEČINO IN SLOVENSKO MANJŠINO

Marianna KOSIC *, Martina FLEGO **

IZVLEČEK

Prispevek v prvem delu () obravnava mnenja predstavnikov slovenske manjšine o integracijskih procesih med italijansko večino in slovensko manjšino. Predstavlja njihovo dojetanje teh procesov ter preko kvalitativne analize diskurza intervjuvancev oriše pozitivne in negativne vidike dosedanjega stanja, tako da povzema pričakovanja in predloge vprašanih sogovornikov za uspešnejšo vzajemno integracijo med večino in manjšino/manjšinami. V drugem delu (**) prispevka je povzeta ideja o širjenju slovenskega jezika in poznavanju slovenske kulture med večinskim prebivalstvom. Analiziran je tudi pojav naraščajočega vpisa italijanskih dijakov v slovenske šole oziroma italijansko govorečih članov v slovenska društva.*

Ključne besede: *integracija, asimilacija, jezikovna manjšina, večjezičnost, multikulturalnost, pravice manjšin, slovenščina, šole s slovenskim učnim jezikom, slovenska društva, Slovenci v Italiji, italijanski učenci.*

INTEGRACIJSKI PROCESI MED SLOVENSKO MANJŠINO IN ITALIJANI *

»Vse kulture izvirajo iz medsebojnih prepletanj, srečevanj in soočanj.

Če pa se osamijo, izumrejo.« (Octavio Paz)

Države članice Evropske unije (EU) še zdaleč niso narodnostno monolitne. Znotraj njihovih meja dobimo poleg večinskih skupnosti bogato kulturno, versko in jezikovno raznolikost manjšin, ki živijo na skupnem prostoru. Dinamike odnosov med manjšinskimi in večinskimi skupinami so lahko različne in so pod vplivom sprememb v družbeno-ekonomski strukturi države oziroma pravne ureditve, ki manjšinam jamči za pravice.

V sklopu medetničnih odnosov posveča večina strokovnih del največjo pozornost asimilaciji (Boileau et al., 1992) oziroma procesu, preko katerega je manjšina s podrejenim statusom vsrkana v kulturo dominantne skupine oz. vedno bolj podobna le-tej, kar ogroža obstoj različnosti.

V prispevku bo asimilacija opredeljena v primerjavi s pojmom integracije, ki predstavlja proces, v katerem etnične skupine ohranijo svoje posebnosti, a so hkrati vključene v širši družbeni sistem, ki ceni kulturni pluralizem.

Z ozirom na slovensko manjšinsko stvarnost v Italiji nas je zanimalo analizirati, kakšen odnos vzpostavlja slovenska manjšina z italijanskim večinskim narodom. Susič (2003) na podlagi posrednih rezultatov drugih raziskav in ugotovitve, da vladajo v Furlaniji - Julijski krajini (FJK) med raznimi skupnostmi nesorazmerja v moči na političnem, gospodarskem in družbenem področju, predpostavlja, da je tu v določeni meri vedno prisoten asimilacijski proces. V tem prispevku ne bomo iskali objektivnih pokazateljev asimilacije, temveč se bomo osredotočili na integracijske postopke in skušali orisati subjektivne predstave predstavnikov slovenske manjšine, ki smo jih povprašali o tem, kaj jim pomeni integracija, ali jim ta pojem predstavlja nevarnost ali priložnost ter katere so razvojne možnosti in ovire pri integracijskem procesu, kot ga vidijo v dosedanji realnosti.

Integracija kot priložnost

Za velik del intervjuvancev je integracija dolgoročen proces, do katerega pride ob stiku dveh ali več skupin, ki živijo na istem prostoru, torej ob srečevanju in prepletanju različnih kultur.

Vidijo jo kot priložnost, še posebej takrat, ko lahko vsakdo od tega procesa nekaj pridobi. V tem primeru integracija ni segregacija, kjer »mi smo mi in oni so oni« in vsak živi po svoje na svojem teritoriju, in ni asimilacija, kjer bi pripadniki manjšine skozi generacije in mešanje izgubili svojo lastno identiteto, jezik in kulturo, temveč je neke vrste medsebojna obogatitev oziroma »kontaminacija«, ki hkrati implicira, da se vsak subjekt v dialogu odreče do drugačnosti nenaklonjenim nacionalističnim pristopom. »Gre za enakopravnost sobivanja« (27.Ts-Kult/Šp-Sre), ne pa za nadvlado enega – navadno večinskega naroda – nad drugim.

45. Go-Kult/Šp-Sta: *Sam pomen besede integracija pomeni živeti v nekem prostoru, kjer nisi sam, ampak te obkrožajo tudi druge kulture. (...)*

1. Ts-Pol-Sre: *(...) Kontaminacija, ne? Jaz dam nekaj tebi, ti daš nekaj meni. (...)*

21. Ts-Vzg-Sre: *(...) Se vsak od različnih subjektov, ki so soudeležni pri tej integraciji, vsako od teh jeder odpove določenemu delu lastne suverenosti ali pa lastne identitete zato, da potem nastane nek nov subjekt v dialogu. (...) Če mislim na integracijo med Slovenci in Italijani, (...) vsak mora nekje odstopat od nekih ortodoksno nacionalističnih stališč. (...) Da do te*

enakopravnosti pride, je veliko odvisno od močnejšega, v tem primeru od italijanskih someščanov, državljanov, ker je ta diskurz, bom rekel, o integraciji nekaj, kar večina ponavadi ne sprejema, ker pomeni odstop od nekih že utečenih socialnih hegemonij na najrazličnejših področjih in težko se je potem odpovedat delu tiste hegemonije zato, da bi pač dopustili tudi drugemu besedo, izraz, ustvarjalno bivanje.

Skoraj soglasno so tudi prepričani, da integracija v združeni Evropi ne sme biti nevarnost za manjšine. Temeljila naj bi na obojestranskem spoštovanju med posameznimi manjšinami, ki so prisotne na teritoriju (npr. med Slovenci in Furlani) in med manjšino in večino, tako da bi bili vsi čim bolj vzajemno vključeni v večinski kulturni prostor na skupni poti od premoščanja stereotipnih predstav in predsodkov do bolj celostnih in harmoničnih odnosov, ki priznavajo tudi manjšinske pravice.

48. Vi-Krov-Sta: (...) *Ne, ne, to ni nevarnost, meje med narodi ne morejo obstajati več. V novi Evropi to ne more biti, če ne smo »falirali«, popolnoma, ne? (...) Da nas morajo spoštovati, to je minimalno. In da nas morajo vključiti nekako tudi v ta večinski kulturni prostor.*

34. Go-Žup-Sre: (...) *Integracija v smislu soočanja, spoznavanja, skupnega bivanja (...) [je priložnost] zблиževanja, spoznavanja in zlasti vzpostavljanja dobrih odnosov in padec predsodkov, ki so jih nekateri imeli, preden so videli našo stvarnost. To bo lahko samo pozitivno pripomoglo k izboljšanju odnosov med manjšinskim in večinskim narodom in k priznanju naših pravic.*

Daleč od občutka vsemogočnosti enega subjekta nad drugim - pomeni integracija živeti skupaj, polnopravno in usklajeno, v določenem prostoru, kot bi bili vsi »del enega samega telesa« in »normalno« sprejeti kot taki. Da ne bi kakega dela odtujili od tega telesa, se opaža težnjo po koordinaciji in novih strategijah, po večjih naložbah v povezovanje, gojenje stikov in celostno delovanje oziroma razvijanje skupnih aktivnosti. Intervjuvanci menijo, da je za manjšino važna tudi podpora matične države Slovenije.

24. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *Sami ne bomo uspeli vsega, sami vedno in vse. Moramo imeti en širši kontekst, eno širše telo (...) v sodelovanju z našim telesom, (...) ki nam daje kisik in to je naša država Slovenija, ki ne sme biti mačeha, mora biti naša, naše telo (...). Integracija pomeni živeti v tem prostoru, usklajeni za to, kar smo, ne biti tujci v lastnem prostoru. To je ena integracija, torej tudi ti kot Slovenec moraš biti del tega prostora, polnopravno (...). Biti povezani, delati skupaj (...).*

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Integracija pomeni, da jaz skupaj s someščanom Italijanom in Furlanom, skrbim za Gorico (...). Priložnost, ker to bo pripomoglo k rasti našega mesta.*

Velika večina intervjuvancev je izrazila mnenje, da je integracija na večkulturnem prostoru nujna, saj prav raznolikost dejansko prispeva k njegovi posebnosti. Manjšina se mora razvijati skladno z okoljem, v katerem deluje, in znotraj tega hkrati ohranjati svoje narodnostne značilnosti, po drugi strani pa ostati odprta večinski skupnosti – v stalnem ravnovesju med svojim državljanstvom in etnično pripadnostjo.

21. Ts-Vzg-Sre: (...) *Na čem drugem temelji specifičnost FJK kot dežele, če ne na prisotnosti različnih kultur in manjšin in različnih nacionalnih subjektov na njenem ozemlju? Tako da te prednosti, ki jih ta drugačnost daje, bi morali veliko bolj izkoristiti in jasno to svojo prisotnost zasidrat tudi v italijansko sosednjo zavest. (...) Integracija pa ne more bit enosmerna, ne moremo pričakovat in zagovarjat teze, da bi manjšina čisto preprosto razvodenela v italijanskem večinskem prostoru. (...)*

22. Ts-Vzg-Sre: (...) *Ne moreš se razvijati ločeno, ker po eni strani nimaš niti možnosti. Če se zapreš, ne deluješ lahko. Moraš upoštevati okvir, v katerem si in se glede na tvoje specifičnosti uveljavljati tudi narodno.*

19. Ts-Nov-Sre: (...) *Integracija pomeni, da si v tem prostoru suveren, da ohraniš svojo kulturo, da temu prostoru nekaj nudiš in da ta prostor potem to tudi sprejme in da s tem praktično prispevaš k obogatitvi tega prostora (...). Od tega lahko imamo dvig naše samozavesti in tudi konkreten prispevek temu prostoru, da si na enakopravni ravni. (...)*

50. Vi-Vzg-Sre: (...) *Seveda je težko ohraniti ravnovesje med državljanstvom in tem, da se uspemo ohraniti to, kar smo. To je verjetno povezano tudi s tem dolgoročnim procesom, da za to družbo postanemo nekaj povsem normalnega. Še vedno pa se mi zdi, da je prisotna ta potreba po samoobrambi, ki jo držimo v sebi in verjetno ni izmišljena.*

Slovenska manjšina naj bi v odnosu do italijanskega prebivalstva težila k ohranjanju identitete in razvoju suverene samozavesti, ampak hkrati bi si morala prizadevati za povezovanje in združevanje z večino. Prizadevati bi si morala za lastne pravice in se potegovati za to, da si pribori na obmejnem pasu, kjer živi, status enakopravnosti in enakovrednosti. Bistveno pri tem je, da večina tudi sprejme to enakopravnost in se ne čuti ogrožena zaradi razvoja slovenske narodne identitete. Del intervjuvancev se je večkrat spomnil na starejše generacije zamejskih Slovencev, ki so jih silili v poitalijančevanje oziroma asimilacijo s preganjanjem, poniževanjem in pritiskom v podrejen položaj.

45. Go-Kult/Šp-Sta: (...) *Lastnih nazorov in korenin pa ne moremo in ne smemo spreminjati, ampak ohraniti našo slovensko pripadnost ter narodno*

zavest, ki jo imamo pravico ohraniti in varovati v tem prostoru. (...) Moramo biti multikulturni, sprejemati novo družbo, a pri tem ne smemo zapostavljati svojih stališč. Moramo imeti ravno takšne pravice, kot jih imajo Italijani v tem prostoru, saj smo se tukaj rodili in odraščali. Za naš prostor je značilno, da v večini prevladujejo Slovenci in to moramo ohraniti in ne pustiti, da bi nas drugi nadzorovali in preganjali.

18. Ts-Nov-Sre: *(...) Integracija je možna samo takrat, in sodelovanje, ko sta dva osebka enakopravna, vsak s svojim jezikom, vsak s svojo kulturo, vsak s svojo vizijo, vsak s svojim prispevkom nekemu prostoru. Integracija je v dvojezičnem prostoru zelo težavna, ko je dejansko prostor enojezičen (...). Problem [je] konec koncev večine do manjšine, ker ne prihaja do večjega prepletanja nekih kulturnih in drugačnih dobrin. (...) Dvojezični prostor je le v primeru, ko lahko sporazumevanje oseb poteka v obeh jezikih. (...)*

Poznavanje slovenskega jezika s strani večinskega prebivalstva ali vsaj pasivna dvojezičnost bi, po mnenju večine intervjuvancev, pripomogla k izboljšanju medsebojnih odnosov in pravi vzajemni integraciji. Velja prepričanje, da bi lahko obvezna vključitev slovenščine v študijske programe italijanskih šol pripomogla k premoščanju medsebojnega nepoznavanja in nezaupanja.

43. Go-Kult/Šp-Sre: *(...) Meni se zdi izrednega pomena ne samo to, da bi prišlo do vključevanja Italijanov v slovenske šole, ampak da bi prišlo do vključevanja slovenskega jezika v italijanske šole. Do normalne integracije bo prišlo, ko bodo vsi Italijani na tem področju bili vsaj pasivno dvojezični. To pomeni, da vsaj znaš kaj prebrati, da razumeš, kaj piše v časopisu ali pa da v dnevniku znaš kaj razumeti. To avtomatično niža stopnjo nezaupanja, ki je sedaj še kako prisotna. (...)*

42. Go-Kult/Šp-Sre: *(...) Integracija pomeni vključevanje drugače govorečih v naš ambient. (...) Jezik je tisti, ki je pokazatelj nečesa (...).*

32. Ts-Kult/Šp-Sta: *(...) Da nas bojo tudi člani večinskega naroda razumeli, ker eden izmed problemov je, da nas [Italijani] ne poznajo. (...) Mi se moramo odpirati, ampak ne integrirati popolnoma. Mislim, da moramo obdržati naše osnovne specifične (...). Posebno jezik in našo kulturo.*

Temelj Evropske unije je sprejemanje in spoštovanje različnosti v vsakdanu. Prisotnost manjšin in večkulturnosti oziroma večjezičnosti na teritoriju bi morala predstavljati obogatitev tudi za večinski narod. Italijani bi se morali z zanimanjem približati slovenski manjšini, sprejemati in ceniti njeno prisotnost na teritoriju.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: *(...) Prav pa je tudi, da slovenska manjšina oziroma tudi mi sami ostanemo tisto, kar smo. (...) Če imamo možnost obstoja, jo moramo izkoristiti. Če imamo možnost imeti svoje časopise, svojo televizijo, svoje šole, svoja društva, je prav, da to tudi pokažemo*

večinskemu narodu, da mi obstajamo tukaj z različno kulturo, običaji in navadami. Večinski narod bi moral sprejemati našo manjšino kot eno obogatitev. (...)

31. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Samo jaz mislim, da mora vse izhajati iz nekega veselja do drugačnosti (...) spoštovanja in tudi samozavedanja lastne drugačnosti. (...) Pri tem je potrebno biti pozorni, da veliki ne prekrijejo majhne, da se ne čutijo superiorni, drugače ne gre za integracijo. (...)

44. Go-Kult/Šp-Sta: (...) Sprejemanje različnosti. Jaz vem, kaj sem in sem odprt do tega, kar je okoli mene. (...)

34. Go-Žup-Sre: (...) Večkulturnost pomeni večje bogastvo, več kulture pomeni večje kulturno premoženje. Raje imeti več kot manj. Več kulture, več odprtosti, več pogledov na svet, več mostov do drugih narodov, drugačen je pristop do življenja in družbenih odnosov. (...) Večkulturnost in večjezičnost podirata predsodke, ki so včasih neutemeljeni do drugih narodov, oziroma do tistih, ki so drugače govoreči. Ker jih ne poznamo. Neutemeljeni predsodki se zrušijo takoj, ko spoznamo to, kar je različno. Ni tako, kot smo si predstavljali.

37. Go-Krov-Sta: (...) Za vse je dovolj prostora (...). Nobene različnosti se ne izključuje, nenazadnje v tem sodobnem času s prelivom priseljencev se to potrjuje (...). Ta različnost ni več tak problem in najbrž je tako: ko je različnost samo enega in še enega, se zdi zelo velika; sedaj, kar naenkrat ni več samo eden in jih je 5-6, potem je ta različnost, ni več obremenjujoča. (...) Sedaj nismo samo mi različni. (...) Odnos do večinskega naroda je za nas bistven, enako bistven kot odnos do Slovenije (...). Nova Evropa je en primer, torej ena pobuda tudi za svet, da različnosti lahko sobivajo in bogatijo (...). Objektivni pogoji so taki, da je mogoče ustvariti eno plodno sobivanje najrazličnejših različnosti in to je spodbudno. (...)

Integracija kot nevarnost

Integracijo del intervjuvancev pojmuje tudi kot morebitno grožnjo za manjšine, če se namesto pravične in »prave integracije« pojavlja asimilacija in z njo nenaklonjenost večinskega naroda, neenakopravnost skupin, pomanjkanje zaščite manjšinske skupnosti in izgubljanje slovenstva. V takih pogojih, ko ni vse rožnato, kot bi si želeli, je težko, a vendar za manjšino potrebno ohranjati in vzdrževati odprt kooperativen odnos, gojiti medsebojne stike in ostati to, kar vsaka skupina pooseblja. Integracija, ki bi morala biti priložnost, se dejansko spremeni v nevarnost, ko na primer tržaški Slovenci pod pritiskom večine in trenutnih razmer postanejo »Italijani slovenske narodnosti«, ki govorijo »slovenski jezik, ki šepa« in razmišljajo »že povsem italijansko«, ali pa ko skupnost izgubi enotnost in trdnost in je preveč razpršena (primer Slovencev v videmski pokrajini). Moč in celovitost skupnosti sta tedaj ogroženi in manjšina

lahko doživlja, da je njena pravica do obstanka in razvoja omejena in zatirana, še zlasti, ker do vzajemnega poznavanja še ni prišlo.

14. Ts-Gosp-Sre: (...) *Instinktivno povedano je nevarnost. Za manjšine ne obstaja integracija brez asimilacije. Za eno pravično integracijo bi morala biti usposobljena tako večina kot manjšina. Danes tega ni, »integracija« poteka v razumevanju podpore dela večinskega naroda in pritiskom enega dela tudi večinskega naroda, ki ni naklonjen naši skupnosti, ki integracijo vidi kot asimilacijo (...). Jasno je, da ta integracija bi bila ta prava, če bi šla vzporedno z razumevanjem, oziroma z izvajanjem popolne zaščite naše skupnosti. (...)*

16. Ts-Gosp-Sre: (...) *Jaz bi takoj spustil ven tisti del Trsta, ki je na splošno nenaklonjen in negativen do Slovencev. Slovenci s tem delom težko delujejo in sodelujejo. (...) Menim, da moramo stike vsekakor obdržati. (...) Mi naj bi bili Slovenci, mislim pa, da smo dejansko Italijani slovenske narodnosti, govorim za Trst. Sila razmer nas je privedla do tega, da je naše razmišljanje že povsem italijansko. Veliko let nismo imeli zaščite in smo bili dejansko pod udarom. Ampak nikoli ni kriva samo ena stran in tudi v tem primeru se tudi z naše strani ni naredilo, kar bi se moralo. Tako zelo smo že integrirani, da smo že postali Italijani slovenskega izvora, slovenskega jezika, ki šepa. (...) Lahko je eno in drugo [integracija kot »nevarnost« in »priložnost«]. V tem primeru zagotovo ni priložnost. Ponosno, prepričljivo, z odprto vizijo stvari pa se lahko zagotovo spremeni v priložnost. Kot bi bilo prav, da bi bilo. (...)*

49. Vi-Vzg-Sre: (...) *Seveda to je nevarnost, ker če se preveč integriramo. Ma ni nevarnost samo za nas Slovence proti Furlanom ali Italijanom. To je nevarno za Furlane proti Italijanom, za Italijane proti angleščini. (...) Preveč integracije je lahko nevarno posebno v primerih, kjer jedro skupnosti ni kompaktno. Na Videmskem je ta nevarnost, ker smo preveč raztreseni. (...) Za tiste, ki to razumejo kot svojo identiteto, kot precej določeno, pa mislim, da ni nevarna.*

Razloga oziroma »krivde« za neuspešno integracijo naj ne bi iskali samo v odnosu večine, ampak tudi znotraj manjšine same. Integracija je povezana z neko jasno določeno identiteto oziroma samozavestno, asertivno in ponosno narodno zavestjo, ki pozna in uveljavlja svoje pravice. Če ta ostane trdna in cenjena kot vrednota tudi v težkih trenutkih, potem naj bi bila integracija proces samospoštovanja in spoštovanja drugih.

17. Ts-Gosp-Sta: (...) *Integracija, veste kako je, (...) nekako kot ena globalizacija, (...) nevarnost za manjšino. (...) Idealno je, da se manjšina osamosvoji in (...) da se bolj uveljavi, da kjerkoli je, ima svojega sogovornika in da je upoštevana kot manjšina. S tem, da ji damo vse pravice in potem ostanejo te na papirju in prav tudi sami mi manjšinci, ki znamo, da imamo te pravice, se jih ne poslužujemo. Tudi na nas je krivda in potem pride do tega. (...) Če želiš, da te drugi spoštujejo, se moramo*

sami spoštovati. (...) Manjšina se bo uveljavila takrat, ko bom govoril moj jezik in sogovornik bo razumel, kar mu želim povedati. (...) Spoštovati vedno drugega, a tudi samega sebe.

45. Go-Kult/Šp-Sta: (...) Nevarnost, če bomo šibki in bomo popuščali. Mi ne smemo popuščati, ampak ohraniti svoje korenine in biti narodno zavedni. Brez tega ne gre, saj smo Slovenci in to moramo na tem področju tudi ostati. Če se bo narodna zavest prenašala iz roda v rod z vsem spoštovanjem do vseh ostalih, ki tukaj živijo, bomo Slovenci tudi ostali. V obratnem primeru, če nam naša narodna pripadnost ni in ne bo nobena vrednota, se bomo izgubili. (...)

Stanje integracije

Številni intervjuvanci, ne glede na njihov kraj bivanja in delovanja, omenjajo, da se jim zdi integracijski proces na Goriškem uspešnejši kot na Tržaškem ali Videmskem.

1. Ts-Pol-Sre: (...) Na Goriškem se mi zdi, da gredo malo bolje stvari naprej.

3. Ts-Pol-Sre: (...) V Gorici je to bolj živo, se pravi, da tam po mojem integracija med Slovenci in Italijani je boljša, ma zgodovinsko boljša, ker je bila boljša že pod Avstrijo, ker tudi Furlani imajo drugačen pogled na vse te probleme, kot naši tukaj krajevni iredentisti. Vik in krik na to, da se je z deželnim zakonom vneslo furlanščino v šolo, je nastal v Trstu, ne v Furlaniji (...).

34. Go-Žup-Sre: (...) Na področju integracije v naši občini se dela veliko in zelo dobro, če ugotavljamo, da veliko število otrok, ki so italijansko govoreči, prihajajo v naše šole, spoznavajo našo identiteto, našo kulturo in našo zgodovino. (...)

Poročilo (Rigo, 2006) terenske raziskave, ki je bila izvedena med novembrom 2005 in februarjem 2006 v FJK, da bi ugotovili vpliv evropskih integracij na mobilizacijo slovenske narodne manjšine in italijanske večinske populacije v obmejni italijansko-slovenski regiji, ugotavlja, da so Slovenci v Videmski pokrajini še vedno izpostavljeni izraziti diskriminaciji v zvezi z manjšinskimi pravicami. Ne glede na to izhaja iz dobrega dela intervjujev s predstavniki Videmske pokrajine dokaj pozitivna ocena odnosov z italijansko večino in integracijskih procesov, vsaj s slovenske strani.

47. Vi-Krov-Sre: (...) Jaz vidim to absolutno kot eno priložnost. (...) V Videmski pokrajini morda tudi, ker smo prišli pod Italijo pred vsemi, ne? Že v polovici 19. stoletja, mi smo vedno delovali, se sklicevali na italijansko ustavo in na pravico uveljavljati svoj jezik, svojo kulturo in torej mi smo tu doma in torej želimo nekako uveljavljati sebe. (...) Nismo nikoli bli zaprti do Italijanov, do sosedov, ker drugače bi bli prešibki, bi se nekako sami zaprli

v tak ozek kot, kjer ne bi imeli možnosti rasti. Mi v Videmski pokrajini smo se vedno zavedali, da lahko rastemo samo v soočanju z drugimi, torej z našimi sosedi Furlani, v sodelovanju s Slovenci na Goriškem, na Tržaškem. Zato jaz sem absolutno za integracijo, jaz mislim, da so za ločevanja tisti, ki niso gotovi (...), ki niso dovolj samozavestni. (...) Po drugi strani, kako bi rekla, morda pri nas bolj občutimo dejstvo, da naša identiteta je večplastna, ne? Mi živimo, pravzaprav smo živeli bolj v italijanski kulturi in počasi se odpiramo, osvajamo ali presvajamo nekako tudi slovensko kulturo, slovenski kulturni jezik s slovensko književnostjo in tako dalje. In v tej deželi smo pluralni, meni se zdi, da to je velika prednost, če ta pluralnost seveda je upoštevana in spoštovana, če so določeni tudi zakoni, ki nekako ščitijo določene pravice. (...)

51. Vi-Kult/Šp-Mla: (...) Po eni strani mladi pozabljajo na te stvari, saj živeti z ljudmi, ki govorijo italijansko, pomeni počasi izgubljati slovenski značaj. Ampak tukaj imamo veliko dejavnosti, kulturnih društev in dvojezično šolo, kar situacijo malo omili. Šola ima tukaj zelo pomembno vlogo. Po mojem mnenju se je absolutno normalno integrirati z večinskim prebivalstvom.

52. Vi-Kult/Šp-Sre: (...) Jaz bi rekel tako: navadni ljudje, navadno prebivalstvo je morda v določeni meri kar dobro integrirano. Kje več, kje manj, ampak recimo lahko dam primer Kanalske doline: avtohtoni prebivalci Kanalske doline poznajo tri, morda tudi štiri jezike. Zaradi tega ni problem integracije, ni problem v stikih. (...) Ta problem, po mojem, nastaja na eni višji ravni, ko gremo na politično raven, ko gremo na raven občinskih uprav ali pa še višje. Glede na to, da predvsem mi morda v Videmski pokrajini imamo zelo nizko število izvoljenih predstavnikov, zaradi tega tu imamo velike probleme (...).

Veliko poudarka je na implementaciji obstoječih zakonov, ki ščitijo določene manjšinske pravice, tudi večjezičnost in večkulturnost zamejskih Slovencev. Iz razlag nekaterih lahko razberemo prepričanje, da je pri vrednotenju različnosti med pripadniki slovenske manjšine, ki so dobro integrirani, in pripadniki italijanske večine, prav večjezičnost tista občudovanja in hvale vredna lastnost, ki se izoblikuje kot ena bistvenih razločevalnih potez med »nami« in »njimi«.

53. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) Slovenci so večjezični. To se pravi, da mi lahko toliko omrežimo Italijane, da nas bodo začeli občudovati in bodo videli v nas kulturnega človeka, ustvarjajočega človeka. Torej mi ne smemo imeti strahu, da vlečemo soseda v našo skupnost in da se ta navadi slovenskega jezika, slovenske kulture in jo spozna. Ker mi poznamo vso italijansko kulturo. Mi smo se učili od univerze do srednje šole, vse kar je literature italijanske. Mi poznamo Danteja, ampak oni ne vedo nič o Prešernu. Mi poznamo Petrarco, mi poznamo Foscolija, oni ne vedo nič o Simonu Gregorčiču, ne vedo, da je napisal Soči. Torej mi se ne smemo zapreti sami vase, moramo biti odprti, samo jedro mora biti zelo močno,

kulturno na višku. Ljudje, ki nas bodo vodili, morajo imeti visoko izobrazbo, večjezični, italijanščino, slovenščino že poznamo, ampak brez strahu naj poznamo še angleščino in nemščino. In pri tem Italijani se bodo začeli zgledovati po nas, ker oni so v tem zelo na nizkem. (...) Slovenija je že tako majhna, da zdaj predseduje Evropi, pomeni da imajo zaupanje v te ljudi in to zaupanje mi moramo prinesiti na dan.

48. Vi-Krov-Sta: (...) Po eni strani vidim še neko zaprtost [med manjšino in večino], da mi smo mi in oni so oni, vsak živi po svoje, vsak zase. (...) Jaz poznam slovenski, oziroma furlanski jezik, oni pa (...). Bi blo dobro, ma ni tako, da tudi oni bi se odprli na našo. Mi smo večkulturni ali večjezični, oni pa ne.

Z obvladovanjem več jezikov pridobiva slovenska manjšina nekakšen občutek superiornosti, s katerim se poudarja »naše« dobre lastnosti in odprtost in osvetli »njihove« hibe, slabe lastnosti oziroma zaprtost in neznanje. Integracija mora potekati v obe smeri, prevladuje pa občutek, da se v večji meri odvija enosmerno. To pomeni izziv slovenski manjšini, da poskrbi za premostitev predsodkov s strani večinskega naroda. Večjezičnost slovenske manjšine naj bi postala Italijanom kulturni zgled, primer predsedovanja Slovenije EU pa dokaz, da so Slovenci narod, ki si zasluži zaupanje. Hkrati se intervjuvanci zavzemajo za čim bolj kapilarno širjenje slovenskega jezika in kulture.

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Slovenska manjšina je tista, ki je najbolj integrirana v večini. (...) Tle je prišlo do enega nesporazuma, ki loči dva tabora. (...) So tisti, ki jim je slovenstvo prva briga (...). In so tisti, ki jim je sožitje z Italijani prva briga. Vsi so Slovenci, eni in drugi. Samo da eni se za italijanski svet zanimajo manj kot drugi. (...) V tem smislu potem pride do enih trenj, do enih spornih točk med enim in drugim taborom. (...) Ker eni bi naredili vse zato, da bi ustregli italijanski večini, ki je naklonjena nam... Samo drugi tabor pravi "ja ma hudič, tisti tam se ne bojo nikoli navadli slovenščine, ne?". In ta tabor jim odpusti, ta pa jim ne more odpustit. Evo, tle je tista psihološka razlika med enimi in drugim. (...)

Integracija naj bi bila trenutno zlasti »problem« večine, ki ohranja zaprtost, nezanimanje, nepoznavanje, nacionalistične pristope.

42. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Pri integraciji jaz mislim, da problem je na italijanski strani. Zakaj bi se moral jaz integrirati, ki sem od vedno tukaj? Jaz sem že integriran. Mi smo sami Slovenci prevedli Italijanom 150–200 knjig. Mislite, da jih berejo? Ma lepo prosim! Tukaj je problem! (...) Tukaj bomo imeli še te meje (...) še ne vem koliko stoletij, ker je Rim (...) načrtno poskrbel, da se je na vzhodni italijanski meji, se pravi na naši meji, gojil nacionalizem, da se ni poučevalo na tem prostoru slovenskega jezika (...). Na nobeni italijanski šoli nima otrok nobene možnosti izvedeti ničesar ne o

Slovincih ne o bližnji Sloveniji. (...) Se pravi integracija naj bi bil proces, ki se tiče predvsem večine (...)

21. Ts-Vzg-Sre: *(...) Mislim, da smo v očeh večine še premalo znani, prisotni. (...)*

46. Go-Kult/Šp-Sta: *(...) So ljudje, ki tak način življenja odklanjajo, ker se zapirajo vase (...). To poznavanje (...) zaenkrat je enosmerno, mi poznamo (...). Ampak tega v obratni smeri ni in zato naši someščani [=večinski narod] zelo malo vedo [o nas] (...). Bi morali (...) ne prisiliti, ampak kakorkoli prepričati someščana, da se bo zanimal za ta naš jezik, ker če smo vedno samo v tem enosmernem [zanimanju in poznavanju], se kmalu konča vse to (...).*

3. Ts-Pol-Sre: *(...) Mi poznamo italijanščino in Italijani ne poznajo slovenščine. To so recimo vsaj v obalnem delu Slovenije deloma rešili z obveznim poučevanjem italijanskega jezika v osnovnih šolah, vsaj. Jaz bi se ne bal, da bi izgubili kliente na naših šolah, če bi poučevali eno ali dve uri slovenščine v osnovnih šolah, v italijanskih osnovnih šolah, tle v obmejnem pasu vsaj, tudi zato, ker, za reči po pravici (...) ker integracija ne more nastati, če se ne poznamo, jaz pa človeka poznam v trenutku, ko ga razumem in ga razumem takrat, ko vsaj minimalno poznam tudi njegov jezik in njegovo kulturo in zgodovino. O krajevni zgodovini v italijanskih in državnih šolah na splošno tukaj v naših krajih ni nič. Srečanja in pobratenja med šolami, slovenskimi in italijanskimi, štejemo na roko. (...) Če večinski narod ne pozna niti minimalno jezika, zelo malo kulture in skoraj nič zgodovine, do integracije težko pride. (...)*

5. Ts-Pol-Sta: *(...) Multikulturalnost tukaj pri nas je še precej vprašljiva zadeva. Dobimo gluha ušesa tako na italijanski strani kot na slovenski strani. (...) Še vedno je ena neodprtost, ki pogojuje in daje strah, kaj če se jutri menja (...). Kot da še ne bi bilo Evrope tukaj.*

42. Go-Kult/Šp-Sre: *(...) Če in ko se Slovenija obnaša mačehovsko do našega prostora (...). Tako da imaš na eni strani Italijo [ki se ne zanima za manjšinske problematike] (...), na drugi strani pa ni nobenega odnosa z Ljubljano ali skoraj. (...) Obljube so vedno, a potem dejanj ni. (...) Tako da verjetno nimamo pomoči ne iz ene strani, ne iz druge.*

Akterji integracijskega procesa

Intervjuvance smo tudi vprašali, kdo naj bi bili po njihovem mnenju glavni izvajalci integracijskega procesa. Ti naj bi bili različni in vsi enako soudeleženi pri uresničitvi skupnega sodelovanja in medsebojnega bogatenja, tako Slovenci (na obeh straneh meje) kot Italijani. Intervjuvanci so večkrat navajali pravno zakonodajo, ki jamči za pravice manjšine (npr. nediskriminacijo in enakopravnost) ter omenjali medije, ki bistveno vplivajo na javno mnenje. Ne gre prezreti vloge politikov in civilne družbe oziroma krovnih organizacij, raznih

institucij ter društev, ki delujejo na raznih področjih, od gospodarstva do kulture, skupaj s podporo organov oblasti oziroma lokalne in deželne uprave. Institucije morajo dati zgled za seznanjanje, osveščanje, samozavestno nastopanje, vzpostavitev razumevanja, medsebojnega spoštovanja in sodelovanja znotraj manjšine same ter med manjšino in večino. Intervjuvanci so povedali, da je za mnoge jezik pomembno izrazno sredstvo, ki lahko skupine zbližuje, čeprav so doslednost pri uporabi slovenščine, status materinščine, narodni ponos in cenjenje večjezičnosti stvar posameznikov. Tako kot je stvar posameznika tudi motivacija za zbliževanje. Ključno vlogo ima še posebej šola, saj lahko prispeva k vzgoji v duhu odprtosti in vključevanja proti vsakemu etnocentričnemu zapiranju ali občutku večvrednosti ene skupine.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: *Zelo važno vlogo igra pravno zajamčena nediskriminacija Slovencev, to je predpogoj (...). Ker pač garantira formalno in pravno enakovrednost (...) in po mojem (...) največjo vlogo igrajo mediji (...). Po mojem mora tukaj potekati zelo dosti prav na kulturnem področju, šolskem, šport, take stvari, ki ljudi združujejo in jih postavijo v tako situacijo, da sodelujejo (...).*

14. Ts-Gosp-Sre: (...) *Glavni nositelj mora biti italijanska republika. Zaščita ene skupnosti ni samo stvar manjšine (...).*

47. Vi-Krov-Sre: (...) *Predsednik dežele je prepričan, Illy, da manjšine so dejansko razlog za poseben statut naše dežele, da to je bogastvo in da večjezični ljudje so bolj kreativni in torej bolj ustvarjalni in v teh procesih inovacije, ki so potrebni v vseh ravneh, tudi v gospodarstvu, so bolj uspešni taki ljudje (...).*

1. Ts-Pol-Sre: (...) *Nedvomno predstavniki civilne družbe, svoje organizacije, ampak tudi politika (...).*

39. Go-Gosp-Sre: (...) *Vsak posameznik dela svoje glede integracije z večino. (...)*

34. Go-Žup-Sre: (...) *Preprosti ljudje, ki se srečujejo in spoznavajo.*

Poudarek je tudi na mladih in prav na mladi intelektualni sili, ki naj bi vodila slovensko kulturo in skrbela za vzpostavljanje vezi z italijansko skupnostjo. Zaradi tega bi bilo treba poskrbeti za primerno kakovostno usposabljanje kadrov.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *Lahko bi rekli, da avtoriteta, ti višji sloji naj dajejo zgled mladim, potem pa bi morali sami mladi imeti neko iniciativo in se povezati med sabo. Ne samo zahajati v Slovenijo, ampak kdaj malo pogledati, tudi v Trstu obstajajo mladi, mladinske italijanske organizacije, ki bi bile pripravljene in imajo željo spoznati slovensko manjšino v Italiji, morda to ni izkoriščeno dovolj.*

53. Vi-Kult/Šp-Sta: *Torej mora priti iz strani prebivalstva in posebej je treba evidentirati mlade intelektualce, ki jih je veliko povsod. Eventuelno, če nekateri imajo določene težave, posebej mi na Videmskem, v Benečiji, da*

jim damo možnost, da se dobro izučijo čiste, prijetne, dobre slovenščine, ker smo pod vplivom velike italijanizacije. (...) Zaradi tega danes čim več Italijanov spozna, da je dobro (...), da se da določeno finančno vsoto, da v vsaki strukturi imajo svoj prostor mladi (...) in naj postanejo oni voditelji in osvoboditelji na novo in kulture in sodelovanja in ustvarjanja nove vezi z Italijani.

V integracijskem procesu bi se skratka morala uresničiti neka razvojna priložnost za obe strani. Za slovensko manjšino bi ta obsegala več razsežnosti, od samozavestnega nastopanja (tudi v uporabi slovenskega jezika in cenjenju pripadnosti) do izboljšanja kakovosti ponudbe širši skupnosti, začeni s tem, da bi z raznimi promocijskimi akcijami spodbujala možnost učenja slovenskega jezika in spoznavanja manjšinske kulture.

6. Ts-Žup-Sre: (...) *Moraš skušati dobiti tiste prave pristope, ki ti omogočajo z ene strani obstanek in iz druge strani rast. (...)*

38. Go-Gosp-Sre: (...) *Integracijo razumem samo preko poznavanja, s spoznavanjem, z odpiranjem in v bistvu z izobraževanjem, ker v trenutku, ko ti nekoga poznaš, ga ne sovražiš več oz. odpraviš predsodke. (...) Da nekdo nekoga spozna, mora imeti inštrumente, da ga lahko spozna. (...) Da v bistvu postanemo zanimivi in postanemo »normalni«. (...) Postanemo sprejeti in ne samo sprejeti, a razumljeni in poznani.*

13. Ts-Gosp-Sre: (...) *Stanje slovenske manjšine v Italiji je zelo dobro. Naše jokanje je izven vsakih logičnih razmislekov tudi glede na situacijo, ki je drugod po svetu. Mi na vse zadnje imamo od svojega časopisa, do radia, do gledališča, itd. Za vse to nekdo tudi krepko plačuje in misli, da zaradi tega stanje ni tako tragično, kot ga mi hočemo pokazati. Prav bi bilo tudi, da bi začeli v naši manjšini odpravljati to jokavost, ki potem počasi vpliva na psiho naše mladine, naših ljudi, ki potem rastejo s tem, da jih nekje kdo stalno tolče po glavi, da so vedno v enem podrejenem stanju, kar se tudi odraža v njihovem življenju v odnosu do večinskega naroda. Se pravi, dajmo enkrat povedati, da je stanje v manjšini dobro, da se da izboljšati, ampak da je dobro in da moramo prodirat naprej na kvaliteti, zato da se uveljavimo, da se potem naši uveljavijo v večinskih narodih, ni rečeno samo v italijanskih, ampak tudi v slovenskih čez mejo (...).*

Za premoščanje obstoječih težav v integracijskih procesih je po mnenju mnogih potrebno posvetiti več pozornosti jeziku. V naslednjem podpoglavju bomo podrobneje obdelali dve s tem povezani tematiki: širjenje slovenskega jezika in kulture med večinskim prebivalstvom in prisotnost Italijanov v slovenskih šolah in društvih.

ŠIRJENJE ZNANJA SLOVENSKEGA JEZIKA IN POZNAVANJA SLOVENSKE KULTURE**

Več jezikov znaš, večji človek si. (Slovaški pregovor)

Večjezičnost je vgrajena v sam temelj Evropske unije (EU). Leta 2002 so voditelji držav EU poudarili, da bo dolgoročni cilj Evropske komisije povečati stopnjo večjezičnosti posameznika, dokler ne bo vsak državljan poleg svojega maternega jezika osvojil znanja vsaj dveh tujih jezikov (European Council, 2002). Iz številnih dokumentov, ki so rezultat dela jezikovnih in kulturnih strokovnjakov, izhaja, da bi moral biti eden od dveh tujih jezikov jezik soseda. Nekateri intervjuvanci so postavili v ospredje svojih odgovorov prav to načelo:

21. Ts-Vzg-Sre: (...) *To ni mislim ničesar novega, danes vsi jezikoslovci vedo povedati, da je obvladanje materinega jezika, obvladanje sosednjega jezika, vsaj enega ali več, in obvladanje enega svetovnega sporazumevalnega jezika tisto osnovno jezikovno znanje, s katerim se bodo te generacije, ki so se sedaj rojevale v času globalizacije, lahko prebile skozi življenje. Na tak način tudi bodo konkurenčne (...).*

Skupina evropskih intelektualcev, ki se zavzema za medkulturni dialog, v svojem poročilu poudarja, da je učenje jezika partnerja, ki je bil nekoč sovražnik, pomembno dejanje tako v simbolnem smislu kot zaradi praktičnih učinkov. Evropski poslovni forum v svojem poročilu navaja prepričljive dokaze o koristnosti večjezičnosti na delovnem področju tako za posameznika kot za podjetja. Tudi psihološke raziskave kažejo, da zgodnja dvojezičnost pozitivno spodbuja kognitivni in socialni razvoj osebe, širi kulturno razgledanost in omogoča boljše vključevanje v družbo (Luccio, 1990).

Kot smo že orisali, nekateri intervjuvanci interpretirajo pojem integracije med manjšino in večino kot stanje, v katerem lahko sporazumevanje oseb poteka v obeh jezikih. Tudi sam zaščitni zakon predvideva, da se lahko pripadnik slovenske skupnosti v odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi pogovarja v maternem jeziku: to bi bilo seveda lažje izvedljivo, če bi večje število Italijanov slovenski jezik poznalo vsaj pasivno.

Brezigar (2004) v svojem delu poudarja, da je sama manjšina obsojena na izumrtje ali propad, če bo njena strategija temeljila le na ohranjanju »etnične čistosti«¹ njenih pripadnikov. Kot pripadnike manjšine bi bilo potrebno vključiti tako krog ljudi, ki je opustil rabo slovenskega jezika in ki ga je manjšina sistematično odrivala in ga upoštevala kot »izgubljenega«, kot tudi tiste, ki se ne opredeljujejo za Slovence, a vpisujejo svoje otroke v slovenske šole ali društva. Koncentrični

model manjšine (Kuhl, 1997), po katerem se zgleduje Brezigar, napeljuje k prepričanju, da se manjšina lahko širi in »asimilira« pripadnike večine. Med načini, kako lahko manjšina pridobi nove govorce in torej nove člane, spada načrtna promocija slovenskega jezika in kulture.

Na podlagi teh podatkov lahko sklenemo, da lahko znanje slovenskega jezika in kulture med Italijani na našem obmejnem območju koristi prav vsem.

Intervjuvance smo vprašali za mnenje o širjenju slovenskega jezika in kulture med večinskim prebivalstvom.

Med analizo intervjujev smo ugotovili, da so se odgovori v glavnem nanašali na naslednji dve podtemi:

- a) obstoječe strategije širjenja slovenskega jezika in zanimanja za slovensko kulturo,
- b) novi predlogi za širjenje slovenskega jezika in kulture.

V nadaljevanju bosta predstavljena oba vidika.

Obstoječe strategije

Prevladuje občutek, da je v zadnjih letih zanimanje za slovenski jezik s strani večinskega naroda naraslo in da se to predvsem uresničuje z obiskovanjem tečajev slovenskega jezika. Ne glede na pokrajino bivanja, poklic in starostno generacijo, je večina intervjuvancev ocenila ta trend kot pozitiven.

37. Go-Krov-Sta: (...) *V teh novih spremembnih razmerah smo opazili, da so pripadniki, (...) večinskega naroda se začeli približevati slovenščini. Zanimivo. (...) To je pač eden od lepih rezultatov tega dogajanja, tega nastajanja novega večjega prostora v Evropi. (...) Mislim, da je ves naš interes, da pač naredimo z enimi raznimi seminarji, tečaji, vse, da se odzovemo tej potrebi, tudi tej želji, ki je čudovita sama po sebi.*

15. Ts-Gosp-Sre: (...) *Ma ja, seveda, absolutno je bilo narejeno eno veliko delo, vedno več so bili tudi obiskani ti tečaji in seveda je to zelo pozitivno. (...)*

Poleg pozitivnih ocen tečajev slovenskega jezika, namenjenih odraslim, so prišli na dan tudi nekateri kritični pogledi, in sicer da ponudba tečajev ni zmeraj na dovolj visoki ravni:

19. Ts-Nov-Sre: (...) *Tečajev je dosti, zlasti v zadnjih letih rastejo in to bi bilo treba verjetno še bolj premišljeno razvijati, ker po mojem je povpraševanje večje kot je ponudba, sigurno. (...) In ta naša ponudba je tudi malo taka, bi rekel improvizirana včasih. (...) Se mi zdi, da kapital je,*

ampak je malo razpršen. Jaz vem za celo serijo ljudi, ki učijo Italijane slovensko, ma vsak se malo prepušča svojemu [načinu poučevanja].

4. Ts-Pol-Sre: (...) *Tudi kvaliteta [tečajev za neslovensko govoreče ljudi] verjetno ni vedno najboljša. (...)*

Med ostalimi obstoječimi pobudami, ki so do sedaj tudi prispevale k širjenju slovenske kulture in jezika, je veliko intervjuvancev omenilo italijanske nadnapise, ki jih Slovensko Stalno Gledališče (SSG) sistematično uporablja od sezone 2000/01, da bi bile predstave razumljive tudi za italijanske gledalce. SSG je s tako ponudbo uresničilo več ciljev, saj po eni strani promovira spoznavanje in učenje slovenskega jezika, po drugi pa daje večinskemu narodu priložnost za stik s slovensko kulturo. Gledališče postaja tako v italijanskem prostoru vse bolj prepoznavno in s tem uresničuje pogoje, da se enosmerna integracija spremeni v dvosmerno.

8. Ts-Krov-Mla: (...) *Najbolj vidna slovenska visoka ustanova je gledališče, ki s tem, da ponuja dvojezične predstave s podnapisi ali nadnapisi v slovenskem jeziku, širi promocijo na italijanske medije, konkretno na italijanski Piccolo (...).*

24. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *Ojačit naše slovenske ustanove v našem prostoru in se ponuditi, da tudi Italijani lahko pridejo pogledat. Recimo, mi pride na misel gledališče, ne? Ti podnapisi in to že nekaj let: perfektno ne? En Italijan lahko vstopi v naše gledališče, pogleda, sledi predstavi, ma vidi ustanovo, ki deluje, da manjšina je živa.*

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Toliko so kritizirali tiste ideje o podnapisih. (...) Nekateri so rekli, 'kako, naše gledališče zdaj ni več tempelj slovenske kulture!'. (...) Medtem ko zdaj, kaj smo dosegli? Da zdaj naš Piccolo poroča vsakič, ko je predstava v Slovenskem gledališču. (...)*

Konkretni predlogi

Med konkretnimi predlogi, kako bi lahko širili slovenski jezik in kulturo med večinskim prebivalstvom, je veliko intervjuvancev izrazilo misel, da bi bilo potrebno uvesti poučevanje slovenskega jezika v italijanskih šolah.

Za tak predlog so se v zavzeli predstavniki iz vseh treh pokrajin.

2. Ts-Pol-Sre: (...) *Tudi s pomočjo inštitucij in mislim, da bi tukaj dežele lahko promovirale, recimo, če že ne učenje slovenščine kot fakultativno v osnovnih in drugih primarnih šolah, vsaj neke sklope posredovanja kulture, ker se to zdaj že dogaja, ampak v zelo majhnem obsegu. Če bi to nekako institucionalizirali, da bi bila slovenščina in slovenska kultura del vsakdana predmetnika naših italijanskih vrstnikov, bi mogoče v par desetletjih brez*

utvar uničili te razlike in povišali interes do Slovenije, do slovenščine in do slovenske kulture kot take. (...)

31. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Uvajati nekaj fakultativnih predmetov v italijanskih šolah, ki predstavljajo recimo eno integriranost tržaške identitete navzven, če enkrat sprejmejo, da je to večjezična in poli-identiteta, potem naj se to odrazi tudi v šolskem sistemu. (...)*

45. Vi-Vzg-Sre: (...) *Gotovo šola lahko naredi ogromno s tem, da poteka normalno izvajanje pouka slovenščine, spoznavanje tega prostora, ki je naseljen s Slovenci. Nekateri redke šole to tudi delajo. Vse skupaj pa je na ravni posameznikovih prepričanj, ki zaživijo šele takrat, ko dobijo kakšno podporo, drugače pa usahnejo. Ni ene systemske ureditve. (...)*

Med tistimi, ki so zagovarjali to idejo, nekateri menijo, da je pomembna tudi uvedba slovenskega jezika kot učnega predmeta na italijanskih šolah v zelo osnovni, skrčeni obliki, saj se lahko pozneje med posamezniki vzbudi želja po poglobljenem študiju. Drugi pa, ravno obratno, menijo, da je učenje slovenskega jezika na taki ravni popolnoma nekoristno.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Bi bilo treba zares uvest, s časom pouk slovenščine tudi v italijanskih šolah, vsaj eno uro, kot nekaj simboličnega, ne? Kot nekaj, ki lahko ustvari v tebi željo, da lahko poglobiš, če pač imaš to zanimanje. (...)*

23. Ts-Vzg-Sre: (...) *Da se uči slovenščino v italijanskih šolah, je stvar dostojanstva. (...) Zato ker eden mi mora še razložiti, iz tehničnega vidika, zakaj ne bi bilo smiselno za enega Tržačana, da se nauči malo slovenščine, še posebno sedaj (...). Toda če ima samo eno uro slovenščine, kaj bo? Ništa. (...)*

Zakon 482/99 za manjšinske jezike ponuja možnost financiranja pouka slovenščine v italijanskih šolah. Zakon predvideva, da se te možnosti lahko šole poslužujejo le fakultativno v okviru določenih projektov, ki imajo omejeno trajanje. Iz odgovorov izhajata potreba po sistematski uvedbi slovenskega jezika v italijanskih šolah in možnost izbire teh učnih vsebin s strani italijanskih otrok. Kljub tej želji s strani manjšine pa se morda slovenska šola čuti nekoliko ogrožena, saj bi lahko obstajala možnost, da bi nekatere družine raje vpisovale svoje otroke na italijanske šole s takim učnim programom.

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Ne vidim pa tukaj velike mobilizacije, da bi do tega [=vključevanja slovenskega jezika v italijanske šole] prišlo med slovenskimi ustanovami. Vsak misli, da bodo s tem kaj izgubile slovenske šole, da bo manj Italijanov vpisalo svoje otroke v slovenske šole. (...)*

Nekateri so celo predlagali, da bi lahko ustanovitev novih dvojezičnih šol predstavljala način zbliževanja večinskega naroda in slovenske kulture in jezika.

47. Vi-Krov-Sre: *Morda bi blo treba poskusit ob slovenskih šolah tudi začeti s poskusom dvojezičnih šol (...) po modelu špeterske. Ja ker to med drugim (...) bi spodbujalo tudi slovenske šole k večji dinamičnosti, ne? Ker če imaš neko konkurenco, potem si prisiljen izboljšati tudi tvojo ponudbo. (...)*

36. Go-Krov-Sre: *Šole so še vedno najbolj učinkovit laboratorij, kjer se prenaša znanje in tudi poznavanje (...). Jasno, slovenščina v italijanskih šolah absolutno ja, celo provokativno bi lahko iznesel tudi to možnost, da bi lahko imeli kakšno zasebno dvojezično šolo. (...)*

Naslednji predlog v zvezi s širjenjem slovenske kulture in jezika se nanaša na promocijo »kulturne dvojezičnosti« v celotni družbi. Različni dejavniki pogojujejo motivacijo za učenje nekega jezika (Clyne & Kipp, 1997), na primer družbene situacije (vrednote, sociokulturna stališča in etnolingvistična vitalnost) in strukturna sredstva okolja, ki možnost izražanja v jeziku omogočajo ali ovirajo. V primernih okoliščinah ima tudi etnično mešana družina več možnosti, da ohrani dvojezičnost in se ne izgubi v asimilacijskih težnjah, saj so številna strokovna dela že v 80-ih letih pokazala, da je dvojezičnost tesno vezana na pozitiven odnos kulturnega okolja, ki ima dvojezičnost za vrednoto (npr. Susič in Sedmak 1983, Hoffman 1985). Ti podatki nam razjasnijo pomen dejanj, ki stremijo k povečanju ugleda dvojezičnosti, slovenskega jezika in kulture med italijanskim prebivalstvom.

53. Vi-Kult/Šp-Sta: *(...) Najprej je treba doseči prepričanje pred določenimi zaprekami, ki jih postavljajo namenoma in ne priznavajo, da slovenščina je jezik, ki (...) ima svoj okvir in svojo kulturo in svoje bogastvo. (...) Vsak jezik in vsaka kultura je en človek več v istem človeku. In zaradi tega mi se razbremenimo nekih vzdevkov in jim pokažemo, kako oni se morajo izboljšati, ne pa obratno. Ker ponavadi samo mi smo se več trudili in učili, oni pa nič, so nam samo dajali ocene, zdaj pa ocena pride drugače.*

27. Ts-Kult/Šp-Sre: *(...) Rekel bi, da bi morali pomagati ljudem pri spoznavanju naše kulture, tako da jo Italijani prepoznavajo kot eno avtohtono in pomembno podobo našega mesta.*

39. Go-Gosp-Sre: *(...) Ni samo promocija slovenskega tečaja. Mislim, da je treba nekje dati v vednost, da znanje enega jezika, ni samo neka priložnost, ker znaš slovenščino, ampak je priložnost tudi za ostalo (...). Jezik, ena kultura, ki ti je blizu in to je vsekakor eno bogastvo, katero tudi lahko koristiš, ki lahko imaš, ti kot večina, kot Italijan. (...) Mislim, da poznavanje drugih kultur je to bogastvo, ki tudi spremeni mišljenje, pomaga mišljenju, integraciji in toleraciji.*

54. Vi-Kult/Šp-Sta: *(...) Naše delo je vzbuditi ponos naših ljudi za pripadnost manjšini.*

Iz naslednjih citatov izhaja, da slovenska manjšina ni pripravljena, da bi se odzvala na tovrstne nove izzive, in sicer da bi postala njen jezik in kultura z ustrežno promocijo zanimiva za večinsko prebivalstvo.

4. Ts-Pol-Sre: (...) *Verjetno se ne znamo reklamizirati. (...)*

1. Ts-Pol-Sre: (...) *Mislim, da nismo dovolj pripravljeni, da še vedno gledamo na stvari, kot smo gledali v preteklosti. (...)*

19. Ts-Nov-Sre: (...) *Ne vem, če (...) znamo širiti [slovenski jezik in kulturo], mislim, da ne.*

V ospredje je prišel tudi problem znanja slovenskega jezika med slovenskimi pripadniki. Če je na primer na Tržaškem prisoten problem v nižji ravni znanja slovenščine, je glede tega stanje na Videmskem bolj zaskrbljujoče.

12. Ts-Gosp-Mla: (...) *Še prej bi jaz temu dodal znanje slovenskega jezika in kulture med slovenskim prebivalstvom, med manjšinskim prebivalstvom. To je prvi problem, za katerega mora skrbeti slovenska manjšina. Se pravi, da obvladamo svoj lastni jezik in ga ne obvladamo oz. ga ne vsi obvladamo in predvsem ga ne obvladajo, ker ta je osnovni problem, da tisti ki naše otroke učijo, ne vedno in ne dovolj kvalitetno obvladajo slovenski jezik. (...) Morali bi prvič poskrbeti, da imamo dovolj kvalitetnih kadrov, v kolikor teh kadrov nimamo, bi jih morali uvažati iz Slovenije.*

27. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) *Nedopustno je, da imamo televizijsko postajo, na kateri večina novinarjev ne govori pravilne slovenščine. Mislim, da imajo ti ljudje take plače, da bi si lahko privoščili plačati nekoga, da jih nauči slovenski jezik.*

V Videmski pokrajini je problem širjenja slovenskega jezika tesno povezan z ekonomskim stanjem. Težava v širjenju slovenskega jezika med prebivalci slovenskega izvora je tesno povezana z njihovim izseljevanjem zaradi slabših možnosti zaposlovanja v neposredni okolici. Tukaj bi bila potrebna pomoč, tudi v obliki finančne podpore.

49. Vi-Vzg-Sre: *To je treba pomagat tistim, ki živijo na meji in v takih okoliščinah (...) tako, da jim država omeji davke, to je boljše kot dajat subvencije, predvsem tistim, ki imajo kmetijo. (...)*

Poleg tega je v tem okolju visoko število posameznikov, ki se niso šolali v slovenskih šolah in imajo zato odklonilen odnos do rabe maternega jezika.

49. Vi-Vzg-Sre: (...) *Treba bi bilo malo boljše razlikovati med tistimi, ki niso šolani ali pa tistimi, ki se bojijo opravljati napake in jih je strah. Je en switch off in switch on: delaš preveč napak in to kakor da rifiutiraš, kako se reče, da se izogniš tega, ne? (...)*

Prisotnost pripadnikov večine v slovenskih šolah in društvih

Slovenska šola spada med temeljne dejavnike za ohranjevanje jezika in obstoj manjšinske skupnosti v mešanem prostoru. Njena populacija se v času spreminja, saj se viša odstotek otrok iz mešanih zakonov in tudi povsem italijanskih družin. Dokaz, da je sprememba v etnični strukturi obiskovalcev slovenske šole žgoča tema za manjšino, je razviden iz razprave, ki se je odvijala med Programsko konferenco leta 2003. Zaključni dokument Programske konference (Programska konferenca) na eni strani kot primarni cilj postavlja privlačnost slovenske šole tudi za otroke iz drugih jezikovnih okolij, po drugi pa poudarja pomen ohranjanja določene kakovosti jezikovne ravni. Po tem razvojnem načrtu so bila predvidena študijska bivanja v Sloveniji in ustrezen jezikovni, vzgojni in kulturni program v skladu s sodobnimi zahtevami šolske populacije. Iz analize vsebin intervjujev kaže, da se navedeni cilji niso izpolnili.

2. Ts-Pol-Sre: (...) *Razpravo smo že načeli, smo dali skozi tudi nekaj programskih konferenc, ampak mislim, da tako kot velja za zaščitni zakon, potem pri izvajanju sklepov smo mi zelo zelo počasni in nedosledni, mislim, vsi manjšinci, ne samo en del. (...)*

Iz analize intervjujev izhajata dva glavna zaključka:

1. Prisotnost italijansko govorečih otrok v slovenskih šolah je pozitivna, čeprav je pri tem treba obdržati skrb za kakovost slovenskega jezika.
2. Učno osebje ni primerno usposobljeno, zato je potrebno strokovno izpopolnjevanje.

Večina intervjuvancev je pozitivno ocenila prisotnost neslovenskih otrok v slovenskih šolah.

S tem bi lahko slovenska šola postala bolj prepoznavna, privlačnejša, hkrati pa bi odigrala ključno vlogo v integracijskih procesih.

37. Go-Krov-Sta: (...) *Torej se vsi zavedamo, kako dragoceno je to, kar se dogaja, o čemer bi lahko pred 20 leti samo sanjali, niti sanjali ne bi, da bo s strani večinskega naroda tako zanimanje za slovensko šolo. To je neverjetno. In da to zanimanje obstaja in da se celo večja. (...) To je največja vrednota (...).*

39. Go-Gosp-Sre: (...) *Mislim, da moramo imeti en sodoben pristop. Jih sprejeti kot nekaj zelo pozitivnega in na tem tudi delati. Ne smemo tudi mi delati absolutno: »Ti so Italijani, niso Slovenci«. Res je, da vsak ima svojo narodnost, ampak pri tem moramo bit zelo pazljivi, da sprejmemo druge, kot bi hoteli, da bi oni sprejeli nas.*

27. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Mislim, da slovenska šola lahko postane dejansko, v kolikor bi se vanjo vložilo, (...) ena izmed najbolj atraktivnih šol v tem mestu. (...)

Kljub odprtosti, ki so jo intervjuvanci izrazili v zvezi z vključevanjem neslovensko govorečih otrok v slovenske šole, si niso zakrivali oči pred določeno problematiko in skoraj vsi izrazili potrebo po prizadevanjih šolskega kadra za ohranitev visoke ravni pri rabi slovenskega jezika.

33. Go-Pol-Sta: (...) Zame je to zelo pozitiven korak in ga cenim in mislim, da je to problem, s katerim vem, da so težave, ker ko pride italijanski otrok v vrtec ali direktno v prvi razred osnovne šole, so težave. Slišal sem ogromne kritike, češ, da se v šolah pogovarjajo italijansko, da učiteljice odgovorijo italijansko. Zame to ni kriminal, ampak gotovo je to, da mi preko tega procesa pridobimo ljudi, družine (...).

1. Ts-Pol-Sre: (...) Jaz mislim, da moramo vsekakor slovenski jezik negovat na najvišji ravni (...).

31. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Mešani zakoni in starši [italijanske narodnosti], ki dajo v slovensko šolo učence, seveda predstavljajo eno velikansko breme za nepripravljenega pedagoga, učitelja. (...)

Morda se v takih odgovorih skriva občutek strahu pred tem, da bi slovenska šola postala italijanska.

12. Ts-Gosp-Mla: (...) Problem italijanskih otrok, ki se vpisujejo v slovensko šolo, kar je hvalevredno in zelo lepo, itd., pod določenimi pogoji, da ta šola potem ne postane italijanska. (...) Tako da jih integriramo in to pomeni, da kdor se vpiše na slovensko šolo, je treba od njega od celega začetka zahtevati, da bo sprejel učni jezik te šole, ki je slovenščina, ne da morajo učitelji in vzgojitelji z njim govoriti italijansko, zato ker njegova dva starša ne razumeta slovenščine (...).

Popolnoma negativno mnenje v zvezi z vključevanjem italijansko govorečih otrok v slovenske šole sta izrazila samo dva intervjuvanca:

16. Ts-Gosp-Sre: (...) Problem se pojavi, ko ima učiteljica v vrtcu ali osnovni šoli dva učenca, ki ne govorita slovensko. (...) Moraš govoriti v italijanščini. Potem pa se seveda pojavi vprašanje, ali je to slovenska šola. To ni slovenska šola. Tega si ne moremo dovoliti, saj je to tisti negativni proces, ki nas lahko drago stane (...). Žalostno je, saj se na ta način »pokvari« učenje drugih desetih otrok, ki slovenščino obvladajo.

45. Go-Kult/Šp-Sta: (...) Naše slovenske ustanove prejemajo razne prispevke, ki so namenjeni prav Slovincem, ki živijo v manjšinah. Torej je ta denar namenjen delovanju slovenskih ustanov ter vzgoji slovenskih otrok in ne italijanskih. Jaz sem mnenja, da bi morali vsi drugi, ki bi se želeli izobraževati na slovenski šoli, plačevati šolnine v celoti.

Iz velike večine odgovorov izhaja tudi problem, da so obstoječi didaktični programi in metodologije, ki so uporabljene v slovenskih šolah, kjer je vedno večja nehomogenost učencev z jezikovnega in narodnostnega vidika, neprimerni za vključevanje in integracijo neslovenskih otrok. Čuti se potreba po tovrstnem strokovnem usposabljanju medkulturnih pedagogov v teh šolah.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) V šolah gotovo obstajajo določene tehnike, ki olajšajo integracijo takih dijakov v šolsko tkivo, ne da bi penalizirali preveč druge, ampak te tehnike bi bilo treba osvojiti prav s strokovnega vidika. To pomeni, da bi nam morali že na univerzi nuditi pripravo za to, ali pa recimo na tistih tečajih specializacije, ki jih moraš obiskovati, da lahko dobiš habilitacijo. Bi bilo treba ravnati strokovno in ne improvizirati. (...)

15. Ts-Gosp-Sre: (...) Imam vtis, da v šolskem sistemu nimamo ene dolgoročne strategije (...) za te težave. (...) Posebno v prvih razredih šole lahko to vpliva na kakovost pouka in na dojetje jezika. (...) Bilo bi treba imeti eno strategijo, mnogo močnejšo, kot jo imamo dosedaj. (...)

22. Ts-Vzg-Sre: (...) V šolah bi verjetno potrebovali posebno usposabljanje šolskega kadra, da bi bili kos temu (...). Ne vem, če so vsi pripravljeni. (...)

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Mislim, da nimamo pripravljenih interkulturnih pedagogov za to, da ta problem ni bil dovolj preučevan in da te metodologije niso bile dovolj razvite. (...)

50. Vi-Vzg-Sre: Mislim, da je priložnost in obogatitev, čeprav zahteva to od učiteljev dodaten napor, za katerega večina naših učiteljev ni pripravljena. (...) Verjetno si je vsak zase poiskal določene didaktične strategije in prijeme, da to zmore. Tu pa nam manjka ena koordinacija in povezava. (...) Tukaj ne gre samo za večinske otroke, ampak tudi za otroke, ki prihajajo iz drugih kultur. (...)

Mogoče bi bilo treba poseči po obstoječih in preizkušenih vzgojno-integracijskih metodah, ki so že v rabi v drugih manjšinskih stvarnostih. Nekatere od teh metod so v rabi tudi v razredih italijanskih šol, kjer je prisotnost priseljencev zelo visoka in se zato s to problematiko ukvarjajo že vrsto let.

2. Ts-Pol-Sre: (...) Jaz že nekaj časa trdim, da verjetno glede šolstva, bi se bilo treba ozirati [in zgledovati] na italijanski svet, ker dejansko imajo veliko večje probleme integracije in usklajevanja različnosti. (...)

Prisotnost pedagogov z interkulturnim pristopom na slovenskih šolah bi lahko privabila k vpisu tudi otroke, ki so pripadniki narodov bivše Jugoslavije, ki se zaenkrat raje odločajo za italijanske šole.

2. Ts-Pol-Sre: (...) Danes v italijanskih šolah imajo razrede, v katerih so otroci različnih narodnosti. Glede na to, da imamo tako številčno prisotnost

drugih slovanskih narodov, predvsem v zadnjem desetletju v našem mestu, ki potem si izberejo Trst in zamejstvo kot kraj svojega obstoja in dela, bi morali narediti veliko več zato, da bi lahko pritegnili tudi ta del mesta, ki če ne drugače se asimilira in hodi samo v italijansko okolje. Mislim, da je to ena izgubljena priložnost.

Drugi predlogi navajajo pomoč pri vključitvi neslovenskih dijakov in njihovih staršev v obliki dodatnih tečajev in odprtega sprejema v razne izvenšolske dejavnosti slovenske manjšine.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) *V šoli skušamo dati otroku možnost, da postane en del manjšine, da je tudi on v tej naši skupini, čeprav sta oba starša Italijana (...). Vsaj on spozna, da je naša kultura en plus zanj in tudi za starše. (...) Po moje bi bilo prav, da bi vsaka šola imela na razpolago, da bi imeli starši možnost, da bi se vključili v našo skupnost, morda s tečaji slovenskega jezika prav na šolah, (...) z raznimi konkretnimi stvarmi, kot so obiski ustanov naših organizacij, kjer lahko starši vidijo, da lahko tudi lastnega otroka vpišejo v takšno organizacijo, da niso samo italijanska športna društva, italijanska kulturna društva, ampak da obstaja tudi alternativa, kot so slovenska kulturna društva. Tega do sedaj še ni.*

32. Go-Žup-Sta: (...) *Če njihovi otroci obiskujejo naše strukture, od šolskih navzgor, šolske, glasbene, športne, itd., smatram, da je to pozitivno, ker nekje spoznavaajo, da tale 'slovanski' svet ni svet barbarov, ampak postaja del tega evropskega prostora. (...)*

Podobne težave kot v slovenskih šolah se pojavljajo tudi v društvih – zlasti v športnih –, kjer se število italijanskih članov viša. Iz analize te problematike izhajata dve kategoriji: v prvo spadajo tisti sogovorniki, ki so bolj popustljivi do uporabe drugega jezika, v drugo pa tisti, ki se bolj ostro zavzemajo za izključno rabo slovenščine.

12. Ts-Gosp-Mla: (...) *Kar se tiče članov naših društev velja popolnoma isti problem. Kdor se včlani v eno slovensko društvo, mora vedeti, da je slovensko društvo. Naša društva so na narodnostni osnovi, zato je pomembno in potrebno, da tisti, ki se včlanijo, obvladajo slovenščino ali vsaj osnovno slovenščino. Ker če bomo šli naprej tako, da v naša športna društva včlanjujemo igralce nogometa, ki so kvalitetni, ampak ne znajo slovenščine in potem zaradi tega vzamemo še italijanske trenerje in govorimo vsi po italijansko, zato je bolje, da ukinimo to društvo, ker to ni več slovensko društvo in je zato boljše, da jih imamo malo, a dobrih kot dosti in slabih.*

16. Ts-Gosp-Sre: (...) *Je pa drugače, saj je šola še vedno prva stvar. Tam začetni s problemi je zelo negativna stvar. Slovencev je vedno manj in tudi ekipe so v krizah. Tako je nujno potrebno, da pridejo v ekipo tudi italijanski športniki. Ne odobravam pa dejstva, da se pojavlja v ekipah 12 igralcev na*

igrišču, od tega je 10 Italijanov in 2 Slovenca. Mislim, da bi se nad takšno situacijo morali zamisliti.

33. Go-Pol-Sta: Tudi na to gledam pozitivno, kajti iz izkušnje vem, da nekateri člani, ki so delali v okviru slovenskih društev, ki so bili Italijani in ki so bili izredno pripravljeni pomagati in ki so bili nam blizu, ki so razumeli probleme slovenske manjšine, so razumeli probleme jezika, ampak, ki so včasih iz strani naših ljudi slišali ali dobili neprimerne opazke, odšli in so vse zapustili. To je izredno negativno. Boljše je, da včasih spregovoriš italijansko, ko je to potrebno, in da vključuješ te ljudi, ki imajo voljo sodelovati v naših društvih, kajti če pridejo med skupino ljudi, ki govorijo vsi slovensko, pomeni, da imajo voljo priti do nekega sodelovanja s tem društvom. Tudi tu pravim, da ni kriminal, če lahko včasih govorimo italijansko (...).

Le redki intervjuvanci so mnenja, da lahko prisotnost neslovensko govorečih otrok in članov v slovenskih šolah in društvih nudi možnost slovenski manjšini, da se številčno okrepi.

44. Go-Kult/Šp-Sta: Ta mladina, ki bo rastle in prišla v stik s slovenskim svetom je samo en pozitiven član družbe v prihodnosti. Jaz na to gledam pozitivno. Sicer je res, da slovenščina malo trpi, ampak trpi tudi drugače. Poskrbeti je treba pač za to, da slovenščina zaradi tega ne trpi tako. Jaz na ta proces gledam pozitivno. Logično je, da kjer je mejno območje ne moreš iskat čistih Slovencev in čist jezik. Na vaseh je vključevanje italijansko govorečih članov v slovenska društva bolj pogosto in opazno. Če se na primer tja kdo preseli je čisto normalno, da se vključi v društvo, ki mu je na voljo. Ne moreš odstraniti ljudi, ki so tam in so drugače pozitivni in se ti približajo.

23. Ts-Vzg-Sre: (...) Če pa bomo mi to delali, bodo ljudje tudi pri nas, če bomo delali dobro, bodo bili v naših društvih, in če bodo v naših društvih 15 let, bodo člani naše skupnosti. Sedaj, kako bomo na to pazili in kako bomo to vodili in koliko bo to in koliko bo, recimo, kakšna kovanja jezika, to je eno drugo poglavje, to se pravi, kako bomo skušali mi to nastaviti, pa to je samo od nas odvisno, ampak potencialno imamo večje tržišče kot nekoč. (...)

ZAKLJUČEK

V prispevku smo orisali, kako reprezentativni predstavniki slovenske manjšine dojemajo pojem integracije. Večina intervjuvancev v integraciji vidi dolgoročen proces stika različnih kultur, ki enakopravno in samozavestno sobivajo na istem prostoru. Pojmujejo jo kot priložnost, ko manjšini ne grozi asimilacija, s katero bi izgubili svojo narodno pripadnost, jezik in kulturo. Iz intervjujev izhaja, da so izbrani pripadniki slovenske manjšine prepričani, da je

jezikovni pluralizem vrednota, ki obmejni prostor bogati. Vsem, ki tu živijo, bi morala dajati dodatne možnosti za sodelovanje, medsebojno razumevanje in uspešno vzajemno integracijo, ki bi slonela na premoščanju predsodkov in ustvarjanju harmoničnih kooperativnih odnosov med različnimi manjšinami ter med manjšino in večino. Ne glede na nove trende zблиževanja s strani italijanske večine, pa vidijo predstavniki slovenske manjšine integracijske procese še vedno kot pretežno enosmerne. Navajajo nenaklonjenost in nacionalizem večinskega naroda, neenakopravnost skupin, pomanjkanje dejanske izvedbe zaščite manjšinske skupnosti, zaprtost, nezanimanje in nepoznavanje s strani Italijanov. Ponekod – zlasti na Tržaškem in Videmskem – zglada, da je občutek pritiska v smer asimilacije še vedno močan. Nekateri se sicer zavedajo morebitnih ovir znotraj same manjšinske skupnosti, a inovativnih predlogov in odločnih korakov za spremembo sedanjega stanja ni opaziti. Večina intervjuvancev je s ponosom poudarjala večjezičnost slovenske manjšine kot razlikovalno potezo, ki odlikuje zamejske Slovence v primerjavi z večinskim narodom. V luči teorije socialne identitete (Tajfel & Turner, 1979; Brewer, 1997) lahko razlagamo tako primerjanje skupin oziroma iskanje superiornosti kot način, da se ohrani pozitivno ovrednotena podoba lastne skupine in torej zadovoljivo dobra socialna identiteta. Po istem teoretičnem modelu bi lahko sklepali, da je idealizirana podoba lastne manjšinske skupnosti, kot so jo izrazili nekateri intervjuvanci, posledica daljše grožnje samopodobi zaradi manjšinskega statusa v okolju, kjer ima dominantna večina več moči in ugleda (Paez et al., 1998).

Mnenje večine intervjuvancev je, da bi poznavanje slovenskega jezika s strani večinskega prebivalstva ali vsaj pasivna dvojezičnost pripomogla k izboljšanju medsebojnih odnosov in k pravi dvosmerni integraciji. Obvezna vključitev slovenščine v študijske programe italijanskih šol bi lahko pripomogla k premoščanju nezaupanja in nepoznavanja. Šola ima po mnenju vprašanih ključno vlogo, saj lahko prispeva k vzgoji v duhu odprtosti in vključevanja proti vsakemu etnocentričnemu zapiranju ali občutku večvrednosti. Te ugotovitve se skladajo s teorijo o stiku (glej Pettigrew, 1998), ki zagovarja tezo, da je najboljši način za odpravo konfliktov, predsodkov in stereotipnih predstav to, da imajo različne skupnosti možnost stika in sistematičnega medsebojnega kontakta v času. Na tak način lahko namreč pripadniki različnih skupnosti pridobijo več informacij drug o drugem, se spoznavajo in širijo svoje horizonte. Da so srečanja in stiki pri reševanju napetosti med skupinami uspešni, pa je tudi pomembno, da so skupine deležne enakega statusa in institucionalne podpore ter, po možnosti, skupnega cilja. Prav šola je lahko primer večkulturnega in večjezičnega stika, ki

poteka dlje časa in lahko koristi vzajemnim odnosom med pripadniki slovenske manjšine in italijanske večine.

Med intervjuvanci prevladuje občutek, da je v zadnjih letih zanimanje za slovenski jezik s strani večinskega naroda naraslo in da je to predvsem razvidno iz frekvence obiskovanja tečajev slovenskega jezika. Večina intervjuvancev je ocenila ta trend kot pozitiven. V zvezi z drugimi obstoječimi pobudami, ki so dale do sedaj svoj važen doprinos k širjenju slovenske kulture in jezika, je precej intervjuvancev omenilo italijanske podnapise, ki jih Slovensko stalno gledališče sistematično uporablja. Glede tega, kako bi se lahko širilo slovenski jezik in kulturo med večinskim prebivalstvom, je veliko intervjuvancev izrazilo misel, da bi bilo potrebno uvesti poučevanje slovenskega jezika v italijanskih šolah. Iz odgovorov izhajata potreba po uvedbi slovenskega jezika v italijanskih šolah in po možnosti izbire teh učnih vsebin s strani italijanskih otrok. Kljub tej želji s strani manjšine pa se morda slovenska šola v tem primeru čuti nekoliko ogrožena.

Naslednji predlog se nanaša na promocijo nekakšne »kulturne dvojezičnosti« v celotni družbi, ki naj bi stremela k povečanju ugleda dvojezičnega okolja, slovenskega jezika in kulture med italijanskim prebivalstvom. Prisotnost italijansko govorečih otrok v slovenskih šolah je pozitivna, čeprav je treba obdržati skrb za kakovost slovenskega jezika. Učno osebje ni primerno usposobljeno, zato je potrebno tudi strokovno izpopolnjevanje in usposabljanje slovenskih pedagogov za interkulturen pristop pri delu.

Podobne težave kot na slovenskih šolah se pojavljajo tudi v društvih (zlasti v športnih), kjer se število italijanskih članov viša. Iz analize te problematike izhajata dve stališči: eno zagovarja bolj popustljiv odnos do rabe drugega jezika, drugo pa izključno rabo slovenščine.

Le redki intervjuvanci so izrazili misel, da bi lahko naraščanje zanimanja za slovenski jezik in kulturo s strani večinskega naroda nudilo možnost slovenski manjšini, da pridobi nove člane. Verjetno je bil dosedanji cilj slovenske skupnosti v Italiji ohranjanje t. i. trdnega jedra manjšine, ki ga sestavljajo ljudje, ki se imajo za Slovence, ki uporabljajo slovenščino v domačem okolju in ki delijo slovenske vrednote (Brezigar, 2004). Do tega trenutka ni bilo dovolj zanimanja za tiste ljudi, ki so zaradi asimilacijskih tokov opustili rabo slovenščine in se oddaljili od manjšine, in za tiste člane večinskega naroda, ki se radovedno približujejo slovenski kulturi. Misel, da bi lahko v dolgoročnem procesu vključili v slovensko skupnost tudi te ljudi, trenutno še ni aktualna. Potrebno bi bilo razmisliti o sestavi jasnega in dolgoročnega projekta, v katerem bi bil cilj nadaljevanje preživetja in

širjenja slovenske manjšine. Ta bi slonel na pridobljenih znanstvenih podatkih, že obdelanih teoretičnih modelih s področja manjšinske tematike in številnih izkušnjah iz podobnih evropskih realnosti.

VIRI IN LITERATURA

- Amin, M. (2008):** Zdrav izziv. Kako bi lahko veliko število jezikov utrdilo Evropo. Predlogi Skupine intelektualcev za medkulturni dialog, ustanovljene na pobudo Evropske komisije, Bruselj, ec.europa.eu/education/languages/archive/doc/maalouf/report_sl.pdf (2008-06).
- Boileau, A. M. et al. (1992):** Temi di sociologia delle relazioni etniche. Quaderno 3. Gorizia, Istituto di Sociologia Internazionale di Gorizia.
- Brezigar, S. (2004):** Politike promocije manjšinskih jezikov: primer pridobivanja znanja slovenskega jezika na Tržaškem in Goriškem. *Razprave in gradivo*, 44, 106-133.
- Bogatec, N., Bufon., M. (1996):** Slovenske šole v Tržaški in Goriški pokrajini: vrtci in osnovne šole. Trst, SLORI.
- Bogatec, N., Bufon., M. (1999):** Slovenske šole v Tržaški in Goriški pokrajini: nižje srednje in višje srednje šole. Trst, SLORI.
- Brewer, M. B. (1997):** The social psychology of inter-group relations: Can research inform practice? *Journal of Social Issues*, 53, 197-211.
- Clyne, M., Kipp, S. (1997):** Trends in changes in home language use and shift in Australia, *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 18, 6, 443-473.
- European Council (2002):** Barcelona European Council 15-16 March 2002. Presidency conclusions, www.consilium.europa.eu/ueDocs/cms_Data/docs/pressData/en/ec/71 (2008-06).
- Hoffman, C. (1985):** Language acquisition in two trilingual child. *Journal of Multilingual and Multicultural Development*, 6, 479-495.
- Intervjuji:** Intervjuji z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji (glej Pre-misliti manjšino, 43-48).
- Luccio, R. (1990):** Dvojezičnost na razpotju med mentalno obogatitvijo in asimilacijo. V: Sirk, S., Sosič, S. (ur.): Vzgoja in izobraževanje v večjezičnem okolju. Zbornik seminarja o dvojezičnosti, šolsko leto 1986/87. Trst, Deželni raziskovalni zavod za eksperimentiranje in pedagoško izpopolnjevanje, 25-35.
- Mezgec, M. (2004):** Jezik v večjezičnih družinah. V: Pertot, S. (ur.): Otroci in starši na poti do slovenščine. Trst, SLORI, 85-122.
- Paez, D. et al., (1998):** Constructing Social Identity: The Role of Status, Collective Values, Collective Self-Esteem, Perception and Social Behavior. V: Worchel, S. J. et al. (ur.): *Social Identity*. London, Sage Publication, 209-229.
- Pettigrew, T. F. (1998):** Intergroup Contact Theory. *Annual Review of Psychology*, 49, 65-85.

- Programska konferenca:** www.skgz.org/slo/konferenca (2008-07).
- Rigo, E., Rahola, E. (2006):** Regije, etnične manjšine in evropska integracija: Priporočila za regionalne razvojne strategije ob italijansko-slovenski meji / Regions, minorities and European integration: A case study on the Italo-Slovene border, http://www.eliamep.gr/eliamep/files/Policy_report_Italy_Slovenian.pdf (2008-06).
- Susič, E., Sedmak, D. (1983):** Tiha asimilacija. Psihološki vidiki nacionalnega odtujevanja. Trst, Založništvo tržaškega tiska.
- Susič, E. (2003):** Socializacija, asimilacija in pravni položaj, *Acta Histriae*, 11, 2, 237-254.
- Tajfel, H., Turner, J. C. (1979):** An integrative theory of intergroup conflict. V: Austin, W. G., Worchel, S. (ur.): *The social psychology of intergroup relations*. Monterey, CA: Brooks/Cole, 33-47.
- Zakonska določila v zvezi z zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin 482/1999:** *Gazzetta Ufficiale della Repubblica Italiana*, št. 297/99 z dne 20.12.1999.

NAČRTI IN STRATEGIJE ZA IZBOLJŠANJE POLOŽAJA SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI V ODNOSIH Z REPUBLIKO SLOVENIJO IN V ŠIRŠEM EVROPSKEM KONTEKSTU

Devan JAGODIC

IZVLEČEK

Na osnovi polstrukturiranih intervjujev, izvedenih z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji, avtor preučuje različne ravni njene »zunanje politike«. Najprej se poglobi v analizo trenutnih odnosov med slovensko manjšino in slovensko matično državo, posebno pozornost pa nameni oceni nedavno sprejetega Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM). Odnos Slovenije z njenimi manjšinami je med intervjuvanci naletel na številne kritike, saj pogrešajo takšno vizijo matične države, ki bi omogočala oblikovanje strateškega programa za slovenske manjšine v sosednjih državah. V nadaljevanju avtor navaja številne predloge in možne strategije za uveljavitev slovenske manjšine v širšem evropskem kontekstu. Pri tem ugotavlja vse večji pomen, ki ga ima Slovenska manjšinska koordinacija (SLOMAK) tako v odnosih s Slovenijo kot tudi pri povezovanju z drugimi manjšinami v Evropi.

Ključne besede: slovenska manjšina v Italiji, Republika Slovenija, Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja, mednarodni odnosi, SLOMAK, evropska integracija, italijanska manjšina v Sloveniji in na Hrvaškem, narodne manjšine.

UVOD

Razvojni tokovi v današnjem svetu prinašajo narodnim in jezikovnim manjšinam nove in zanimive izzive. Proces evropske integracije in uveljavljanje regionalnih gibanj sta postopoma privedla do etničnega oziroma regionalnega prebujanja manjšin. Tudi v okviru Sveta Evrope in Evropske unije (EU) si manjšine počasi utirajo pot in so v določenem pogledu že zastopane v nekaterih telesih. Nekdaj obrobne skupnosti pridobivajo v današnji družbi novo vlogo in vpliv, ne samo na lokalni, ampak tudi na širši meddržavni in mednarodni ravni.

Tako kot za ostale manjšinske skupnosti v Evropi se tudi za slovensko manjšino v Italiji odpira zanimiv proces evropeizacije, ki se je z nedavnim vstopom Slovenije v schengensko območje še dodatno okrepil. Padeč italijansko-slovenske meje po eni strani predstavlja nove možnosti zблиževanja z matičnim narodom v okviru skupnega slovenskega kulturnega prostora (SSKP), po drugi pa odpira tudi nove možnosti na področju povezovanja z drugimi manjšinami, na primer z italijansko narodno skupnostjo v Sloveniji in na Hrvaškem.

Na podlagi analize podatkov kvalitativne raziskave, ki jo je raziskovalna skupina izvedla med 54-imi izbranimi predstavniki slovenske manjšine iz Tržaške, Goriške in Videmske pokrajine, bomo v prispevku najprej analizirali trenutno raven odnosov med slovensko manjšino in Republiko Slovenijo (RS). Prikazali bomo, kako intervjuvanci ocenjujejo pristop matične države do manjšin v sosednjih državah, hkrati pa bomo preverili njihovo splošno stopnjo zadovoljstva z Zakonom o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM). Preučili bomo vlogo in pomen Slovenske manjšinske koordinacije (SLOMAK) tako v odnosih s Slovenijo kot v povezavah med manjšinami. Izpostavili bomo tudi nekatere zanimive predloge za izboljšanje položaja manjšine v širšem evropskem kontekstu.

ODNOS REPUBLIKE SLOVENIJE DO SLOVENSКИH MANJŠIN V SOSEDNJIH DRŽAVAH

Primarna dolžnost varovanja narodnih manjšin prav gotovo pripada državam »večinskega naroda«, v katerih te skupnosti živijo. To pa ne pomeni, da se prekinejo vse relacije z »matičnim« narodom in njegovo državo, kajti za ohranjanje vitalnosti narodnih manjšin je tvoren stik z »matičnim« narodom determinantnega pomena (Komac, 2002, 92).

Razvoj odnosa Slovenije do Slovencev v Italiji je od povojnih let naprej prešel skozi nekaj različnih faz.¹ Po demokratizaciji in osamosvojitvi RS je

¹ Vse do povojne mirovne ureditve sredi petdesetih let preteklega stoletja je prevladujoč državno-politični pristop temeljil na reševanju položaja Slovencev v Italiji z določitvijo novih, za Slovence »pravičnejših« državnih meja (»boj za meje«). Naposled so se prizadevanja usmerila v uresničevanje manjšinskih pravic in doseganje čim večje stopnje avtonomije manjšinskih oziroma dvojezičnih upravnih enot. Po začetku vzpostavljanja boljših sosedskih odnosov in po »odprtju« jugoslovanskih meja sredi šestdesetih let je kot koncept razvoja Slovencev v Italiji prodirala programska usmeritev v oblikovanje »skupnega slovenskega kulturnega prostora«, ki je bila gospodarsko tesno povezana s finančnimi prilivi in ustanovitvijo mešanih gospodarskih podjetij v sedemdesetih letih. Od tedaj se je krepilo prizadevanje za mednarodnopravno

zgodovinski interes slovenskega naroda in njegove države za ohranjanje Slovencev v zamejstvu opredeljen v 5. členu Ustave RS (z dne 21. decembra 1991): »Republika Slovenija skrbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino«.² Državni zbor Slovenije je pet let kasneje sprejel Resolucijo o položaju avtohtonih slovenskih manjšin (z dne 27. junija 1996), ki izhaja iz načela o SSKP, s tem da obravnava Slovence v zamejstvu kot »dragocen most sodelovanja in dobrega sosredstva« ter kot »avtonomen politični subjekt«.³ Zgoraj omenjena resolucija je vodila k sprejemu ZORSSZNM (z dne 4. aprila 2006), s katerim je slovenska država želela jasno zagotoviti pravno podlago za sodelovanje s Slovenci v zamejstvu in po svetu⁴ in za financiranje njihov struktur ter dejavnosti. Hkrati je slovenska vlada s sprejemom tega zakona potrdila, da so Slovenci v zamejstvu in po svetu »enakovreden del enotnega slovenskega naroda«.⁵

Ustavno obveznost do posebne skrbi za Slovence v tujini izvaja Urad Republike Slovenije v zamejstvu in po svetu, ki ga vodi državni sekretar. Urad skrbi za koordinacijo finančne in drugih vrst pomoči, ki jih RS namenja Slovincem v sosednjih državah, hkrati pa vzdržuje stalne stike s predstavniki manjšin.

Pravno urejeni okvir in številne pobude Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu kažejo vsaj navzven podobo, da se odnos slovenske države do Slovencev zunaj njenih meja v zadnjih letih pozitivno razvija. Kako pa predstavniki slovenske narodne skupnosti v Italiji ocenjujejo ta odnos? Pričujoča raziskava je razkrila številna kritična stališča intervjuvancev do tega.

Osrednja pomanjkljivost pristopa matične države do njenih manjšin izhaja iz vsesplošnega mnenja naših intervjuvancev, da Slovenija⁶ dejansko premalo skrbi za uresničitev koncepta SSKP. Glavni vzrok za tovrstno obnašanje gre pripisati dejstvu, da ljudje v Sloveniji na splošno malo vedo o slovenski manjšini v Italiji in da so na dogajanje onkraj svoje zahodne meje premalo

kodificiranje oziroma bilateralno pogodbeno izboljševanje manjšinske zaščite, ki je trajalo vse do osamosvojitve RS leta 1991 (Stergar, 2003, 101).

² Ur.l. RS, št. 33/1991-I

³ Ur.l. RS, št. 35-2280/1996

⁴ Sodelovanje RS s Slovenci v zamejstvu in po svetu doslej ni bilo popolnoma neregulirano, saj so to področje posredno urejale določbe kar 28 področnih zakonov, vendar je bila prav zaradi te razdrobljenosti potreba po enotnem krovnem zakonu še toliko večja.

⁵ Ur.l. RS, št. 43/2006

⁶ Bolj kot na predstavnike oblasti mislimo tu na Slovenijo kot skupnost ljudi in idej.

pozorni. To je mogoče očitati slovenskemu šolskemu sistemu, še zlasti pa slovenskim nacionalnim medijem, ki zamejski stvarnosti posvečajo vse manj pozornosti.

16. Ts-Gosp-Sre: *Mislim, da nas Slovenija premalo pozna, a upam, da si želijo situacijo popraviti. Res si želim, da je tako, saj drugače ne bo šlo. Če se ne spremeni ta odnos Slovenije do manjšin, ne moremo govoriti o skupnem prostoru. Sedaj govorimo o padcu meje, a meje bodo v glavah žal še vedno obstajale. Mislim, da nas tudi slovenski mediji premalo izpostavljajo, premalo pišejo in govorijo. (...)*

35. Go-Žup-Sta: *(...) Predvsem bi bilo zaželeno, da bi šolski sistem v Sloveniji malo več poudarka dal, da bi mladi rodovi vedli malo več in bili malo več informirani, da živi precejšnje število Slovencev izven državnih meja Republike Slovenije. Druga zadeva je, da bi malce bolj osveščali, da bi predvsem ustvarjali mišljenje in spoznavanje teh obmejnih krajev (...).*

52. Vi-Kult/Šp-Sre: *Mislim, da je tega premalo. Prvič bi rekel to, da v Sloveniji zelo malo poznajo o manjšini. Morda vejo ali se spomnijo na manjšino, ko nekaj slišijo po televiziji. V šolah v Sloveniji je zelo malo govora o manjšinah. Ko prihajajo izleti v našo deželo, marsikdaj se ne ve, da na tem teritoriju živi manjšina. Slovenija, seveda, kot samostojna, suverena država, ima pač svoje potrebe pri temu, tudi diplomatske, ampak mislim, da se ne obnaša pravično do jezikovnih skupnosti v drugih državah. (...)*

Med intervjuvanci vlada občutek, da je slovenska država nekoliko »gluha« za svoje manjšine onkraj meje in da jih ne obravnava kot del narodnega telesa. Slovenske centralne oblasti pojmujejo zahodni rob kot daljno obrobno območje, na katerega gledajo z določenim zadržkom. Slovence v sosednjih državah se še vedno obravnava kot »coklo, ki jo je treba vleči pač za sabo« (Pirjevec, 2002, 85) oziroma kot zametek neke obrobne slovenske folklorne kulture, ki je državi v napoto. Manjšinske skupnosti pa bi po mnenju večjega dela intervjuvancev morale biti deležne čisto drugačnega ravnanja s strani matične države, saj so zaradi okoliščin, v katerih živijo, podvržene nenehnemu asimilacijskemu pritisku s strani večinskega naroda. Slovenija bi morala zato poskrbeti za dosledno in učinkovito politiko promocije slovenskega jezika in kulture.

19. Ts-Nov-Sre: *(...) Mislim, da bi bilo prav, če bi se v okviru Slovenije definiralo, kaj pomeni to nacionalni interes, ker ta beseda je prevečkrat zelo megljena. V nacionalnem interesu te države bi moralo biti to, da je zelo pozorna do vsega tega teritorija, o vsem tem, kar to pomeni, ker ko govorimo o enotnem kulturnem prostoru, so odpadle meje, vse kar češ, ampak prostor, kjer se tvoj narod tika z onim, ni en prostor, ki ga lahko zanemarjaš in se koncentriraš v sredino. Je tisti, na katerega bi moral biti*

najbolj pozoren zaradi ohranjanja samega sebe. (...) Recimo, koliko krat smo rekli, da bi Slovenija morala imeti en kulturni center v Trstu za promocijo svoje slovenske kulture (...). Dobro, mi smo lahko (...) pomagamo pri tem, nudimo naše, kar zmoremo itd., ampak Slovenija kot taka [bi si za to morala bolj prizadevati]. (...) Se mi zdi, da Ljubljana tukaj je precej egocentrična (...) ta periferija, tudi ta borderline, če hočeš, kulturni, jo zanemarja in to je za slovenski narod pogubno.

26. Ts-Kult/Šp-Sre: S tem, da je Slovenija v Evropi in brez schengenske meje (...) bi moralo bit to dosti lažje. Upam, da se Slovenija zaveda, ker če se ne zaveda, seveda te možnosti ne bomo več izkoristili (...). Se pravi, da bi nas mogla upoštevati kot del naroda. Pač smo davkoplačevalci nekje drugje, ampak drugače smo popolnoma enakopravni (...). Slovenija bi nas morala obravnavati, tako kot obravnava svoje državljane. To se pravi, da eno kulturno društvo tukaj ali eno kulturno društvo preko meje po mojem sta popolnoma enako, enako pomembni, mogoče celo naša bolj pomembna, ker so bolj izpostavljena seriji asimilacij in vsem tem problemom (...).

47. Vi-Krov-Sre: Glede tega skupnega prostora pa je eno načelo dobro, pozitivno, ma mislim, da z osrednje Slovenije se gleda z določeno distanco in ne veliko prepričanostjo, no, to bi rekla. Ker pogoji na teritoriju, da bi se to razvilo, absolutno so. (...) Tudi jezikovna politika države se včasih konča na meji. (...) Torej skupni jezikovni, kulturni prostor, ma televizija slovenska ne sega čez mejo, tudi drugi mediji ne, nas nihče ne pozna. (...) Konkretno se ne vidi dosti, da bi blo zanimanje, posluš za slovensko manjšino v Italiji. (...)

Predstavniki Slovenske kulturno-gospodarske zveze (SKGZ) pogrešajo vizijo slovenske države, ki bi omogočala oblikovanje dolgoročnega strateškega programa za slovenske manjšine v sosednjih državah, saj obstajajo številne nejasnosti glede dejanskega uresničevanja koncepta SSKP. Omenjena strategija ne sme biti le sad priložnostnih političnih izbir, ampak mora upoštevati strokovne smernice slovenskih znanstvenih in raziskovalnih središč, ki se ukvarjajo izrecno z narodnostnimi vprašanji.

9. Ts-Krov-Sre: Manjka ena strategija. Slovenija nima niti okvirne strategije. Slovenija sproti rešuje probleme. Občutek je, da (...) tisti, ki imajo te odgovornosti, oni mislijo, da v trenutku, ko ti dajo nekaj denarja, mislijo, da so svoje opravili. Jaz mislim, da je to hvale vredno in cenimo to pomoč, ker vemo, da bi brez nje imeli težje življenje, ampak ni to vse. In ta strategija, je ni. Te strategije nekako poskušajo oblikovati politiki in politiki niso usposobljeni, nimajo znanja. Jaz sem predlagal, zakaj ne bi Inštitutu za narodnostna vprašanja rekli: pet let, da ustvarijo strategijo obmejnega prostora. Z obvezo, da te zaključke politika mora upoštevati. (...) Drugače bomo nadaljevali živeti iz dneva v dan. (...)

Prizadevanja slovenskih političnih krogov se večkrat ustavijo pri načelnih deklaracijah, saj se po mnenju nekaterih intervjuvancev odnos do slovenskih manjšin v sosednjih državah dejansko omejuje na finančno podporo manjšinskim ustanovam in organizacijam. Strateški program naj si torej prizadeva za čim bolj konkretne prijeme in naj ustvari pogoje za čim bolj organsko povezavo slovenskih manjšin s svojim matičnim okoljem. Seveda je pomembno, da so manjšine tudi neposredno soudeležene pri načrtovanju in uresničevanju teh politik ter da so njihovi interesi institucionalno zastopani.

38. Go-Gosp-Sre: (...) *Bi moral biti en program, en odnos Slovenije precej bolj celovit glede na to, kar je danes. Občutek, ki ga imam, je, da v bistvu (...) ampak ni občutek, je dejstvo, da se Slovenija s tem, da dodeli nekaj sredstev, se z manjšinami ne ukvarja oz. se ustavi tam, češ, saj smo vam dali (...) vse ostalo je na nivoju deklaracije, medtem ko bi morala gledati na ta manjšinski del, recimo, Slovencev na drugi strani meje kot organski del slovenske skupnosti kot take.*

31. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) *Bi morali bit tudi naši interesi nekje zastopani. (...) V matični Sloveniji nimamo nekih dosti zanesljivih ljudi tam, kjer se stvari razporejajo, vladajo v oblasteh, in ta odnos ni institucionaliziran na neki vsaj približno demokratični ravni, da bi tudi, recimo, manjšina imela neko določeno težo pri besedovanju o tem, kaj je, kako se ona vključuje v ta vseslovenski prostor (...).*

Izoblikovanje dolgoročne strategije Slovenije za odnose s Slovenci v sosednjih državah mora temeljiti na principu državniškega pristopa. Križanje nacionalnih oziroma državniških ciljev s strankarsko-političnimi interesi je med intervjuvanci namreč naletelo na številne kritike. Kot primer ustreznega pristopa matic do lastnih manjšin se navaja odnos Republike Italije do Italijanov v Sloveniji in na Hrvaškem.

15. Ts-Gosp-Sre: *Predvsem politika Slovenije mora biti taka (...) da ne bo skušala vsiljevati kakšnih modelov ali privilegirati ene Slovence na pram drugim, pač glede na politično opcijo, ki bo takrat v Sloveniji na oblasti. To pomeni, z eno besedo, en državniški pristop do vseh manjšin, ki živijo izven meja Slovenije. (...) Slovenija mora absolutno imeti državniški pristop za dolgoročno strategijo in more dobiti ene sisteme sodelovanja, kot obstajajo sedaj, recimo kot imamo tudi SLOMAK, kjer se stalno sooča z vprašanji, ki jih postavljajo organizacije Slovencev v posameznih državah, in more biti zelo aktivna, evo, v spremljanju teh vsakdanjih politik (...).*

40. Go-Nov-Sre: (...) *Dejstvo pa je, da lahko tudi sam rečem, da bi si sam želel od Republike Slovenije od katerekoli vlade, ali leve ali desne, t.i. desne, ne vem, kaj je, predvsem državniški odnos do nas, kot ga ima Italija do svoje manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem.*

43. Go-Kult/Šp-Sre: *Mislím, da Slovenija ne bi smela imeti takšnega odnosa do manjšine na način, da privilegira določene skupine, elite ljudi znotraj nje. Takšnega odnosa ne bi smelo biti. Slovenija bi morala imeti bolj državniški odnos do manjšin, da je prisotna vzajemna korist. (...)*

Ob koncu gre izpostaviti mnenja nekaterih predstavnikov tržaškega kulturnega okolja, da bi morala Slovenija v prihodnje posvetiti več skrbi varstvu svojih manjšin v okviru širšega evropskega prostora. Obdobje predsedovanja RS Evropski uniji se v tem pogledu ponuja kot edinstvena priložnost za utrjevanje mednarodnega ugleda slovenske države in posredno tudi njenih manjšin.⁷ V tem obdobju si intervjuvanci od matične države obetajo posebno pozornost in redno obravnavo manjšinske problematike v okviru pristojnih evropskih teles. Slovenija naj bi hkrati spodbujala neposredne stike manjšinskih ustanov z evropskimi institucijami ter medmanjšinskimi organizacijami.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: *Ne vem, s kakšnimi pravnimi sredstvi razpolaga Slovenija. Si predstavljám, recimo, v določenih primerih (...) večkrat slišim, da bi bilo dobro internacionalizirat določen problem. Si predstavljám, da to pomeni v našem evropskem kontekstu, ga predložiti v razsojo evropskim organom. In to v določenih primerih po mojem bi bilo potrebno. (...)*

29. Ts-Kult/Šp-Sre: *(...) Sedaj prilika bo predsedovanje Slovenije EU. (...) Vprašanje je, kaj bo Slovenija v teh 6 mesecih naredila zase, za svojo vidljivost, za svoj imidž in kaj bo po teh 6 mesecih ostalo za Slovenijo in seveda tudi za nas, ki smo pripadniki slovenskega naroda. (...). Slovenija ima enkratno možnost, ki se ne bo več ponovila. (...)*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: *Slovenija, ki ima manjšine v Italiji, Avstriji, na Madžarskem in na Hrvaškem, naj postane pobudnik in veliki varuh manjšinskih pravic v Evropi. (...) Na ta način bo najboljše branila tudi svoje manjšine. S tem, da bo postala, tako, zdaj pretiravam, besedovaruh (...) sponzor, recimo.*

ODNOS SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI DO REPUBLIKE SLOVENIJE

Seveda bi bilo popolnoma napačno, če bi Slovenci v Italiji pri presojanju lastnega položaja le kritično gledali na delovanje »drugih«, ne da bi ob tem tudi trezno pogledali sami vase. Tovrstno misel, ki jo je na različne načine izrazila večina naših intervjuvancev, gre prav gotovo navezati tudi na odnose s

⁷ Kot je bilo omenjeno v metodološkem uvodu pričujoče raziskave, smo poglobljene intervjuje izvajali od septembra 2007 do maja 2008. Pričeli smo torej štiri mesece pred sprejemom RS mandata za predsedovanje Svetu EU, empirični del pa smo zaključili v petem mesecu slovenskega predsedovanja.

slovensko matično državo, kjer bi morala manjšina končno prevzeti aktivnejšo vlogo.

Poziv slovenski manjšini k prevzemu aktivnejših funkcij v okviru vzdrževanja odnosov z matično državo je predmet zanimivega razmišljanja predstavnika goriške kulturne sfere. Sledeč tovrstnemu razmišljanju, se morajo Slovenci v Italiji nujno otresti tradicionalnih stališč, na podlagi katerih naj bi bila manjšina deležna posebnih pravic. Vzpostaviti morajo odprt in svoboden pristop do matice ter uvesti nov način delovanja, ki temelji na izvajanju skupnih projektov.

43. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Jaz mislim, da moramo vsekakor v nekem državnem okolju biti sposobni prepoznati lastne potrebe. Dobro bi bilo, da ne bi naši veljaki hodili v Ljubljano samo jokat in da bi se s tem pridobivala nova sredstva, ampak da bi se preko konkretnih projektov pridobivala sredstva, ki bi imela isti učinek. Nekaj takega se zdaj dogaja pri medmanjšinskem Interregu. To je zdrav način. Ne samo, da mislimo, da imamo pravice do nekih sredstev. Mi nimamo pravice do ničesar. (...)*

Tudi predstavniki manjšinskega gospodarstva si prizadevajo za spremembo tradicionalnega manjšinskega pristopa do Slovenije, ki mora biti bolj »podjetniški« kot pa »politični«. Manjšina mora jasno izoblikovati določene skupne cilje, ki naj zastopajo interese celotne skupnosti. Pri uresničevanju zastavljenih načrtov morajo vodilni kadri čim bolj usklajeno delovati v prid slovenski manjšini, ne pa nastopati v smislu neke strankarske logike. Tudi na tem mestu se torej kaže določena potreba po skupnem predstavništvu, ki naj bo sinteza pluralne manjšinske stvarnosti.

15. Ts-Gosp-Sre: *[V odnosu do Slovenije] nekaj več koordinacije je zagotovo potrebne. Pomisliti na bistvo in v določenih trenutkih pozabiti na pripadnost. Prva in najpomembnejša stvar je ciljati na določen rezultat. Na srečanju s slovenskim finančnim ministrom sem mu postavil vprašanje, kako je Slovenija lahko v tako kratkem času naredila tako ogromne korake in kako to, da imajo interen bruto domač proizvod tako visok? Odgovoril mi je: »Mi vsi skupaj smo si postavili določene cilje«. Ena in druga stran, levi in desni in ne glede na tu, kdo je bil tisti trenutek na čelu vlade, so delali v isto smer za dosego takratnih skupnih ciljev. Zato so prišli do takšnih rezultatov. (...)*

39. Go-Gosp-Sre: *Sigurno bomo to [=odnos do Slovenije] izkoristili boljše, če se bomo tudi predstavili na en skupni način. In to gledam podjetniško, gledam konkretno (...). Ne moramo imeti 10 idej. (...) Mora biti ena ideja za slovensko manjšino, kateri slediti.*

V odnosih s Slovenijo mora manjšina poskrbeti za kakovost svojih predlogov in se pokazati kot aktivna, dinamična in zanimiva entiteta. Prizadevati si mora za kakovostno ponudbo dejavnosti in storitev ustanov, ki tvorijo manjšinsko organiziranost. Poseben trud naj posveti kadrovanju svojega mladega intelektualnega potenciala, kajti Slovenija potrebuje mlade ljudi z visoko izobrazbo, ki jim lahko nudi številne možnosti izpopolnjevanja in delovne izkušnje. Na tak način lahko matična država bistveno prispeva k bogatenju manjšinske strukture ter razvoju obmejnega prostora nasploh.

52. Vi-Kult/Šp-Sta: *Zdaj opazujem, da je Bojan Brezigar vedno ob zunanjem ministru Slovenije. To je dobra poteza, ker v bistvu je zunanji minister Rupel si vzel zamejca kot svojega svetnika ali svetovalca ali človeka, ki mu nekaj, ker ima določene izkušnje, ki mu lahko koristi. In mi smo lahko manjšinci velika moč za Slovenijo samo. Ker če se bo Slovenija opredelila, da uporabi vse najboljše intelektualce, vse najboljše strukture, intelektualno moč Slovencev v Italiji (...) pomeni, da to nam avtomatično prinese moč na svoj prostor, na svoje vasi in dežele (...). Na take mlade intelektualce se je treba odpreti in okoli teh mladih razcveti tista slovenska moč in bodočnost. (...) Manjšina mora znati biti aktivna, dinamična, aktualizirana in zanimiva.*

Vsi konstitutivni člani slovenske skupnosti v Italiji naj težijo k ustvarjanju celovitega in narodnega prostora, ki bo sestavljen iz matičnega in zamejskega ozemlja. Da bi ta prostor postal bolj enoten, je potrebno načrtno in dosledno osveščati državljane RS o obstoju slovenske manjšine v zamejstvu ter jim ponuditi konkretne možnosti za informiranje in vzajemno sodelovanje. Samo tako bo manjšini uspelo ustvariti temelje, na katerih bomo vsi Slovenci enakovredno razpravljali in delovali. Tovrstne dejavnosti predstavljajo odličen pristop k podpiranju tistih meja, ki sicer niso več fizično prisotne, pač pa obstajajo »v glavah« in predstavljajo pregrado, ki je včasih težko premostljiva.

19. Ts-Vzg-Sre: *(...) Ne bi bilo slabo, da bi Slovenija naši manjšini pomagala tudi posredno in sicer tako, da bi, zlasti preko šol, malo boljše informirala svoje državljane o manjšinah. (...) Torej, vprašanje je, koliko smo za Slovenijo pomembni in če v njihovih očeh imamo še strateški pomen ali če ga nimamo več.*

50. Vi-Vzg-Sre: *Jaz mislim, da bi se jo [=politiko slovenske manjšine v Italiji do matične države] vsekakor dalo izboljšati, predvsem z ozaveščanjem ljudi, saj v Sloveniji razen tistih, ki se poklicno ukvarjajo z manjšinami, o nas ve zelo malo ljudi. To se dogaja tudi na nivoju ljudi, od katerih bi človek pričakoval, da jim je slovenski prostor splošno znano dejstvo. Želeli bi si predvsem to, da nas bi obravnavali kot del slovenskega prostora in ne kot nekaj posebnega. (...)*

OCENA ZAKONA O ODNOSIH REPUBLIKE SLOVENIJE S SLOVENC ZUNAJ NJENIH MEJA

Leta 2006 sprejeti Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM) daje pravno podlago za urejanje odnosa RS s Slovenci, ki živijo v zamejstvu in po svetu. Ta zakon je prvi slovenski pravni akt, ki jasno določa terminologijo, povezano s Slovenci zunaj RS, in je hkrati prvi dokument, ki visoka načela slovenske narodne politike izraža v obliki konkretnega predpisa. Zakon posebej obravnava številne resorje, ki so za Slovence v zamejstvu življenjskega pomena – od kulture do šolstva preko športa do gospodarskega in regionalnega sodelovanja – hkrati pa določa, da bo za te resorje poslej (vendar šele po prihodnjih volitvah, tj. jeseni 2008) skrbel minister brez listnice. Z omenjenim zakonom so Slovenci v Italiji dobili tudi pravno podlago za ureditev financiranja svojih dejavnosti in organizacij. Njegova osrednja novost pa je ustanovitev Sveta za Slovence v zamejstvu, tj. posebnega stalnega posvetovalnega telesa, ki bo nudil pomoč Vladi RS pri oblikovanju in izvajanju politike Slovencev v zamejstvu.

Dve leti po sprejetju tega pravnega akta smo z raziskavo želeli ugotoviti, kako tisti, ki jim je zakon namenjen, ocenjujejo njegova določila, hkrati pa preveriti, ali je ureditev pravnega razmerja tudi dejansko pripomogla k izboljšanju odnosov med slovensko manjšino v Italiji in matično državo.

Iz analize globinskih intervjujev je sicer razvidno zadovoljstvo manjšinskih predstavnikov s sprejetjem zakona. Večina izmed njih ga namreč opredeljuje kot pomemben zgodovinski dogodek, ki izpričuje določeno prizadevanje RS za pravno ureditev svojega razmerja s Slovenci v Italiji. Pri vseh intervjujih pa hkrati ugotavljamo, da načelnim pozitivnim ocenam vedno sledijo tudi negativne kritike, ki so včasih precej ostre. Tovrstna kritična stališča opozarjajo tako na vsebinske pomanjkljivosti zakona kot tudi na njegov skromen vpliv na vsakdanje življenje slovenske manjšine v Italiji.

Z zakonskimi vsebinami najbolj polemizirajo levosredinsko usmerjeni manjšinski politični predstavniki, ki nasprotujejo spornemu 20. členu o sestavi in načinu imenovanja članov Sveta za Slovence v zamejstvu. Omenjeni člen namreč predvideva, da Svet sestavljajo »predstavniki državnih organov, institucij, političnih organizacij in organizacij civilne družbe«, hkrati pa da »člane Sveta za Slovence v zamejstvu, predstavnike Slovencev v zamejstvu, predlagajo predsedniku Vlade Republike Slovenije v imenovanje reprezentativne organizacije avtohtone slovenske narodne skupnosti v sosednjih državah«. Iz

razprave o zakonu v Državnem Zboru 4. aprila 2006⁸ je izšlo, da poleg predstavnikov civilne družbe med reprezentativne organizacije slovenskih narodnih skupnosti v sosednjih državah sodita tudi stranki Slovenska skupnost (SSk) in Enotna lista. Ta odločitev je naposled tudi dejansko privedla do imenovanja predstavnikov obeh etničnih strank v okvir vladnega posvetovalnega telesa. Levosredinsko usmerjeni manjšinski politični predstavniki ostro nasprotujejo takemu razpletu in kritizirajo slovenske oblasti, češ da na slovensko manjšino v Italiji gledajo »s poenostavljeno vizijo« in ne upoštevajo njene notranje politične razvejanosti. SSk naj bi namreč predstavljala le manjši del slovenskih volivcev v Italiji, kar pomeni, da ne more biti reprezentativna za celotno manjšino.

1. Ts-Pol-Sre: *Mislim, da je bil zakon potreben, da urejuje odnose med manjšino in matično državo. Mislim pa, da kar zadeva sestavo tega Sveta za zamejce, da bi v tistem svetu bilo dovolj, da bi bili prisotni predstavniki obeh krovnih, mogoče tudi organov, ki zadevajo šolstvo. (...) Nasprotujem pa dejstvu, da je v tistem svetu tudi predstavnik edine etnične stranke, ki med drugim v manjšini ni večinska in zato mislim, da je bilo to zgrešeno, ker ne upošteva pluralnosti znotraj manjšine in tudi ne njegove subjektivnosti, recimo, da bi se tako manjšina sama glede tega urejala.*

5. Ts-Pol-Sta: *Stvar [=sprejem Zakona] je vsekakor pozitivna. Dejstvo pa, da se gleda na manjšino z eno poenostavljeno vizijo, nekako postavlja v zadrego vse nas, tako da smo morali večkrat poudarjati, da Slovenci niso samo v eni stranki, ampak da se večina Slovencev prepoznava drugače. In glede na to je potrebno to tudi primerno upoštevati. (...)*

33. Go-Pol-Sta: *Za Slovence, ki živijo izven meja matične domovine, je izredno pozitivno. To bo gotovo pripomoglo za izboljšanje odnosov in tudi za izkoriščanje tistih finančnih sredstev (...). Moje mnenje je, da je predstavnštvo, delegati, ki so bili imenovani v svet, ki je pri državnem uradu za manjšino, mislim, da to ni najbolj reprezentativno, da tam je ta način imenovanja bil sad političnega trenutka v Sloveniji. Trenutno je desno-sredinska vlada, ki je izbrala tako pot, da ni dala možnosti, da bi v tem svetu slovenska manjšina bila pluralno prisotna. Poleg krovnih organizacij in družbenega predstavnštva je prisotna samo Stranka slovenske skupnosti, ni pa prisoten nobeden član, ki bi predstavljal ostali del pluralne družbe Slovencev, ki je po mojem mišljenju večji del, kot pa ga predstavlja Slovenska skupnost (...).*

V nasprotnem političnem taboru seveda drugače ocenjujejo izid državnozborske razprave glede omenjenega 20. člena. Sicer kritične ocene s

⁸ Podrobno analizo o postopku sprejema Zakona o odnosnih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja objavljamo v drugem delu pričujoče publikacije (Pre-misliti manjšino, 246-269).

strani levosredinskih strank razumejo, vendar hkrati poudarjajo, da je ta zakon namenjen spodbujanju in ohranjanju slovenstva, ne pa italijanskih političnih strank.

3. Ts-Pol-Sre: *Zakon kot tak ni slab (...). Je tudi malo zdramil marsikoga, tudi veliko nezadovoljstva je bilo (...). V glavnem pri politikih v zamejstvu, ki že itak leta in leta niso hodili na noben sprejem v Ljubljano, torej tako, da se razumemo, se pravi, ki so morda že odtujeni od tega slovenskega skupnega prostora (...). Kritiko razumem, da je šla v to smer, ampak razlaga, ki je bila takrat podana tudi v parlamentu, je bila zelo jasna. Če gre za zakon za Slovence, smo lahko pozorni samo na slovenske politične organizacije, naj bodo katerekoli barvane ideologije, ampak če so slovenske. Ne mora en zakon za Slovence skrbeti za italijanske politike, čeprav so slovenskega rodu. (...)*

Bolj kot vsebine zakona predstavniki krovnih organizacij negativno ocenjujejo pristop slovenskih oblasti do obravnave manjšinske problematike. Pri Svetu slovenskih organizacij (SSO) zakon sicer pozitivno sprejemajo, pa vendarle obsojajo pokroviteljski odnos Slovenije do Slovencev zunaj njenih meja, ki so na splošno še vedno dojeti kot »Slovenci druge kategorije«.

11. Ts-Krov-Sta: *Gotovo je bil en korak naprej, da so vsaj zakon pripravili, ki obravnava Slovence po svetu (...). Ta zakon je pravilen, je dober. Se je vsaj začelo razmišljati o tej tematiki. A ta praksa, ki se zdaj izvaja, me malo moti. Se mi zdi, da je nekako paternalistično gledano na te, ki so zunaj. V nekem smislu ostaneš še vedno državljan, ali Slovenec ali narodnjak druge kategorije. (...)*

Predstavniki SKGZ po svoje menijo, da se zakon odmika od uresničevanja tradicionalnega koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora, saj obravnava manjšinsko problematiko ločeno od države. V tem oziru je zanimiv predlog, naj se Slovincem v sosednjih državah zagotovi posebno pozornost v okviru bodoče slovenske pokrajinske zakonodaje.

8. Ts-Krov-Sre: *(...) Paradoksalno je, da Slovenija z zakonom za zaščito naše skupnosti nas je ločila, ker nam je rekla, mi smo tu in bomo napravili en poseben zakon za vas, ki ste tam. Jaz mislim, da bi morala Slovenija v vseh zakonih, ki zadevajo ta prostor, nas vključiti, ne da nam dajejo posebne zakone zato, da nas držijo zunaj konteksta. Ni še prodrla ta miselnost enega skupnega prostora. O njem se večkrat govori, ker se lepo sliši, ampak nič se ne dogaja. Dam primer, ki se mi zdi aktualen, tudi je tako. V Sloveniji teče razprava o pokrajinah. (...). Ampak jaz sem (...) že eno leto nazaj pisal vsem tistim, ki se s tem ukvarjajo, da bi morale tiste pokrajine, ki mejijo z manjšino, dobiti poseben status, bi rekel posebno*

odgovornost, zato da imajo v njihovem kontekstu možnost sodelovati z manjšino. To je način skupnega prostora. Drugače ostaja ta meja v glavah tudi v matični državi.

Preostali del intervjuvancev dokaj dosledno opozarja, da novo sprejeti zakon sicer prinaša urejeno zakonsko osnovo, slovenska vlada pa mora čim prej poskrbeti za izvajanje njegovih določil. Splošna ocena prizadevanj RS za izvajanje zakona je precej negativna, kar pomeni, da se njegovi naslovljenci trenutno ne soočajo z zakonom povezanimi pozitivnimi spremembami.

35. Go-Žup-Sta: *(...) To je lep zakon, kot vsaka taka zadeva, zakonska osnova potem potrebuje ljudi, potrebuje idej, potrebuje nosilcev in izvajalcev teh idej in teh želja. Mislim, da tukaj, kar se tega tiče, gre zelo počasi (...).*

40. Go-Nov-Sre: *Ja, je lepo napisan, kot vsi zakoni (...). Danes pa lahko povem, da je boljši kot nič, ampak da je odvisno od tega, kako se ga izvaja, in tudi ta zakon v Sloveniji, dejstvo je, kako se ga bo izvajalo, kakšne implementacije, kaj bo to pomenilo in gotovo bi se ga dalo izboljšati (...).*

Nekateri podpirajo misel, da je zakon le rezultat političnega kompromisa, ki pa nima neposrednega učinka na vsakdanje življenje povprečnega pripadnika manjšinske stvarnosti. Gre torej za pretežno deklarativni zakon, kajti številni vidiki njegovega izvajanja so še popolnoma odprti. Osrednji problem je podrejenost zakonskih določil drugim vladnim resorjem, ki ne predvidevajo obravnavanja manjšinskih vprašanj.

13. Ts-Gosp-Sre: *Zakon, ki ga je sprejela Republika Slovenija, je zelo dober na papirju, ampak nič ne zaživlja v vseh svojih elementih in je nekje v domeni samo politikov in tistih, ki se direktno s temi stvarmi bavijo. Zakaj je to tako, ne vem, vendar mislim, da navaden Zamejec, Slovenec o tem zakonu direktnega nima nič, nima nobene koristi (...).*

21. Ts-Vzg-Sre: *(...) Ta zakon je brez dvoma pozitiven premik v to smer za Slovence v zamejstvu in po svetu, je pa bolj deklarativni, recimo papirnati zakon, ki jasno, da izpostavlja tudi nekaj pomembnih teles, kot je SLOMAK in podobno, ali pa predstavništvo manjšin v državnih organih Republike Slovenije, vendar ta predstavništva seveda niso dovolj. Poseči bi bilo treba na posamezna področja, konkretna področja življenja, recimo. Kar se tega zakona tiče, lahko rečem, da sem na lastni koži občutil, da je v Republiki Sloveniji podrejen resornim zakonom, se pravi, da resorni zakoni so tisti, ki odločajo o politiki države znotraj posameznih resorjev in ti zakoni ne predvidevajo manjšinskega principa oziroma stika z zamejstvi in ne predvidevajo v svojih konstrukcijah, bi rekel, prav pravnih konstrukcijah enotnega slovenskega kulturnega prostora (...). Tako da ta zakon je zaradi tega načelen (...).*

Ob koncu gre poudariti ugotovitev, da pomemben del naših sogovornikov slabo pozna zakonske vsebine in zato ni sposoben oblikovati poglobljene kritične analize. Skromno poznavanje zakona med pripadniki slovenske skupnosti v Italiji gre po mnenju nekaterih pripisati pasivnosti matične države, ki bi morala v sodelovanju z obema manjšinskima krovnicima organizacijama bolje skrbeti za promocijo zakona v zamejstvu – z informiranjem, predavanji in okroglimi mizami.

3. Ts-Pol-Sre: *Po mojem spet RS bi morala več propagande delati pri manjšincih okrog tega zakona, organizirati sistematična srečanja s pomočjo krovnih po teritoriju (...). Da povedo, kakšne možnosti so za državljanstvo, za kulturne in druge dejavnosti, za predstavništvo. Recimo, jaz sem prepričan, da 95% manjšine ne ve, da obstaja en forum določenih oseb, ki se redno sestaja z vlado v Sloveniji in s predstavništvom parlamenta, zato da govori tudi o strokovnih problemih. (...) [Zakon] je elitno postavljen, mislim, je elitno uporabljen (...) premalo [je] bilo napravljeno, da se ljudi osvešča in obvešča o tem zakonu. (...)*

VLOGA IN POMEN SLOVENSKE MANJŠINSKE KOORDINACIJE (SLOMAK)

Med konkretnimi izvajalci politike slovenske manjšine v Italiji ima poleg političnih strank in krovnic organizacij vedno večjo vlogo tudi Slovenska manjšinska koordinacija (SLOMAK). SLOMAK je bil pred štirimi leti ustanovljen⁹ z namenom, da poveže štiri slovenske manjšine – Slovence v Italiji, Avstriji, na Madžarskem in na Hrvaškem – ter z izmenjavo izkušenj prispeva k njihovem razvoju znotraj državnih tvorb, v katerih živijo. Nastal je v času, ko sta Slovenija in Madžarska vstopali v EU, prav glede na perspektivo, da bo glavšina Slovencev živela v podobnih družbeno političnih sistemih.

Predstavniki slovenske skupnosti v Italiji pozitivno ocenjujejo delovanje SLOMAKA, ki se je po vsesplošnih ocenah izkazal kot koristna in učinkovita pobuda.¹⁰ Slovenske manjšine se namreč med seboj precej razlikujejo po številčnosti, pravnem položaju in družbeni organiziranosti, odkar obstaja skupna koordinacija, pa se je medmanjšinsko soočanje in povezovanje občutno okrepilo.

⁹ Slovenska manjšinska koordinacija je bila formalno ustanovljena na pobudo Slovenske kulturno gospodarske zveze in Sveča slovenskih organizacij, dne 17. januarja 2004, v Ovčji vasi pri Trbižu v okviru srečanja predstavnikov slovenskih skupnosti iz Furlanije-Juljske krajine, iz avstrijske Koroške in Štajerske ter iz Madžarske. Koordinacijo sestavljajo krovne organizacije civilne družbe vseh štirih manjšin (PD, 21. 1. 2004).

¹⁰ Med pomembnimi dosežki štiriletnega delovanja Slovenske manjšinske koordinacije gre omeniti sprejem predsednika Vlade RS Janeza Janše z dne 9. februarja 2006 (PD, 10. 2. 2006), predstavitev problematike slovenskih manjšin v evroparlamentu v Bruslju 28. in 29. marca 2006 (PD, 30. 3. 2006), ne nazadnje pa srečanje s predsednikom RS Danilom Türkom 21. januarja 2008 (PD, 22. 2. 2008).

Osrednja prednost koordinacije sloni na usklajenem nastopanju manjšinskih krovnih organizacij v odnosu do vlade in drugih institucij RS. Glas manjšin je na ta način močnejši.

19. Ts-Nov-Sre: *SLOMAK zame je ena zanimiva varianta povezovanja teh manjšin izven meja slovenskih, ki (...) tudi če so razlike od države do države, jih veže en skupni interes zelo konkreten, bi rekel. (...) Predvsem vidim ta SLOMAK predvsem v odnosu do Slovenije. Recimo, to je njegova prioriteta, ker to je le ena organizacija, ki povezuje ene dele Slovencev izven meja. Interesi so v glavnem koordinirati ta nastop, tako jaz razumem, vis-a-vis do Slovenije. (...)*

47. Vi-Krov-Sre: *Mislím, da izkušnja SLOMAKa pravzaprav tudi dokazuje, da to je koristen inštrument, zato ker prisili nekako same pripadnike manjšine, da se med sabo soočajo, nekateri problemi so zelo podobni in torej tudi to medsebojno soočenje lahko koristi v oblikovanju svoje politike na teritoriju, kjer živijo in delajo (...). Do Slovenije, jasno, da je močnejši sogovornik, ker če so manjšine povezane in mislim, da tudi inštitucije Republike Slovenije imajo lažje delo, če imajo samo enega sogovornika.*

Med analizo intervjujev s številnimi osebami iz tržaškega okolja smo zasledili ponavljajoče se predloge, naj si SLOMAK prizadeva za večplastno delovanje. Koordinacija naj postane sogovornik ne samo z državnimi institucijami v Sloveniji oziroma v posameznih državah, kjer manjšine živijo, ampak naj zastopa interese slovenskih manjšin tudi v okviru teles EU in naj spodbuja vsestransko povezovanje z drugimi manjšinami v Evropi.

18. Ts-Nov-Sre: *(...) SLOMAK bi moral delovati na dveh nivojih, na dveh vzporednih poteh. Resnično, na eni strani opozarjati Slovenijo in države, v katerih živijo posamezne manjšine, na stanje teh manjšin in na neizvajanje ukrepov njim v prid; po drugi strani, pa jaz sedaj [bom dal] svojo sugestijo (...), da bi SLOMAK začel nekje [iskati] lahko tudi pot povezovanja, iskanja stikov z ostalimi manjšinami v Evropi (...) in s skupnimi močni potem SLOMAK, manjšine, recimo, madžarska na Slovaškem, Frizijci, Gaelci na Škotskem, itd. [bi lahko] napravili eno večje tako gibanje, ki ne vem, kaj bi prineslo in kam bi šlo, ampak da bi v Evropo začelo bolj opozarjati s skupnimi nastopi, s skupnim političnim delom, na problematiko teh manjšin (...).*

21. Ts-Vzg-Sre: *(...) SLOMAK je lahko reprezentativno politično telo, ne? To brez dvoma in po mojem bi moral bit SLOMAK politično telo do vseh teh regij in tudi do Evrope same (...). Ker ta hip pač premoremo to organiziranost (...) in torej znotraj te organiziranosti je SLOMAK koordinacija vseh manjšin in torej najvišja oblika, bi rekel, manjšinskega predstavništva, in kot taka se lahko pač dovolj avtoritativno sooči s političnimi stranmi v tem dialogu, bodisi z Evropo, torej to je Evropska*

skupnost, bodisi z Italijo, to je italijanski lahko tudi parlament, in bodisi tudi s Slovenijo in z regijami, ki nastajajo. (...)

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) SLOMAK je (...) koristna zadeva, brez dvoma, ker nam daje možnost, da se spoznamo med sabo, ampak nam daje tudi možnost, da spregovorimo inštitucijam v Sloveniji in tudi v mednarodnem merilu. SLOMAK ima razloge za obstoj in za delovanje, bodisi v odnosu s slovenskimi inštitucijami, ampak tudi bi rekel z evropskimi navsezadnje. In na ta način bi povečal tudi težo manjšine v odnosu z italijanskimi oblastmi. Ker [bi] si pridobil ugled (...).

Slovenske manjšine imajo v skupnem predstavništvu edinstveno priložnost, da postanejo aktivni oblikovalci evropskih razvojnih procesov. Vse bolj se širijo predlogi, naj bo SLOMAK celo pobudnik programske konference narodnih manjšin na območju srednje in jugovzhodne Evrope. SLOMAK naj torej prispeva k oblikovanju manjšinske povezanosti tudi na mednarodni ravni.

9. Ts-Krov-Sre: (...) SLOMAK, bi jaz rekel, da je to, da je en zametek enega širšega razmišljanja, enega povezovanja med nami, med manjšinci, med predstavniki manjšin, ki smo si različni in ki imamo različno težo v številčnosti, načinu organiziranosti (...). Jaz sem prav te dni bil v Beogradu, da ga skušamo širiti na vse republike bivše Jugoslavije in na nekatere države Evrope, zato da ustvarimo eno mrežo, bi rekel povezanosti (...). Danes vsi živimo v isti državi, ki se imenuje Evropa. (...)

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) V sklopu SLOMAKa smo večkrat govorili (...), smo lani imeli nekako eno programsko konferenco vseh slovenskih manjšin, ki živijo izven Slovenije in sedaj smo naredili tudi en evropski načrt, če bi dobili sredstva, da bi organizirali eno programsko konferenco vseh vsaj srednje evropskih manjšin. Vprašanje je delikatno, tudi tukaj je treba imet potrpljenje, je treba pač hodit v Bruselj, v Strasbourg (...).

Med predstavniki slovenske skupnosti v Italiji sicer naletimo tudi na skeptična stališča do vloge in pomena SLOMAKa. Nekateri intervjuvanci namreč menijo, da se delovanje SLOMAKa omejuje na priložnostna srečanja predstavnikov krovnih organizacij, ne privede pa do oprijemljivejših rezultatov. Povezovanje med manjšinami ne sme biti zgolj deklarativno, temveč se mora razvijati preko vsakdanjih konkretnih pobud.

3. Ts-Pol-Sre: Se bojim, da dostikrat, ma ne ker SLOMAK je nekaj narobe z njim, ampak na splošno mentaliteta naša je ta, da SLOMAK postane kot tisti usklajevalni odborec SKGZ in SSO, ki se dobi dvakrat na leto in potem med tistimi ljudmi ni več nobenega dialoga. SLOMAK ne more samo vstopiti na avtobus, enkrat vsako en toliko iti v Bruselj, ali pa v Strasbourg, tam se srečati s tem ali z drugim (...), eno belo knjigo nerešenih vprašanj in se s tem zaključilo, smo naredili naše. To mora biti vsakodnevni stik. (...)

20. Ts-Vzg-Sre: *Kar se tiče SLOMAKa, jaz ne izključujem, da morda v bodoče bo tudi ena taka oblika organiziranosti imela en pomen. Do sedaj se mi je zdelo tako, vsaj tak vtis sem imel, da je vsa stvar izpadla bolj papirnato kot življenjsko (...). Verjetno manjka pa tista sprotna življenjska povezava (...). Srečan, več, ne vem, založbe so morda bolj sodelovale, kakšne skupne izdaje, kakšni koncerti skupni, kakšne takšne stvari, ki zblížajo ljudi tudi, ne? Torej, imam vtis tukaj, da so samo vrhovi, ki se dobijo vsakotoliko in člani manjšin, ne vem, koliko so pri tem soudeleženi. (...)*

POVEZOVANJE SLOVENSKE MANJŠINE V ITALIJI Z ITALIJANSKO MANJŠINO V SLOVENIJI IN NA HRVAŠKEM

»Z dokončno odpravo meje se za slovensko manjšino v Italiji ter italijansko manjšino v Sloveniji in na Hrvaškem odpirajo nove perspektive in še boljše možnosti za sodelovanje, kar je treba po najboljših močeh izkoristiti.« Tako se glasi sklepna ugotovitev posveta »Manjšini po Schengenu«, ki je decembra 2007 sklenil enoletni čezmejni projekt SA.PE.VA.¹¹ V preteklosti je imela slovensko-italijanska meja namreč predvsem funkcijo pregrade, saj je ostro ločevala dva različna politično-ideološka sistema. Slovenska in italijanska manjšina sta tako bili večkrat instrument v rokah drugih bolj kot aktivni dejavniki čezmejnega povezovanja. Pospešeni proces evropske integracije in nedavni vstop Slovenije v schengenski prostor v tem pogledu nedvomno odpirata nove možnosti, ki jih morata manjšini v prihodnje nujno izkoristiti.

Sodelovanje med slovensko in italijansko skupnostjo se je sicer v zadnjih letih precej okrepilo, saj je bilo v okviru mednarodnih programov izvedeno visoko število skupnih projektov na področju kulture, športa, gospodarstva, turizma in kmetijstva.¹² Skupno izvajanje evropskih projektov je veliko prispevalo k utrditvi

¹¹ SA.PE.VA – *Študija, analiza, promocija kulturnega, zgodovinskega in jezikovnega bogastva slovenske in italijanske narodne skupnosti na obmejnem območju* je projekt evropske pobude Interreg IIIA Italija–Slovenija 2000–2006, ki se je razvil v tesnem sodelovanju med obema manjšinama za splošno rast čezmejnega prostora. V ta namen je bilo v okviru projekta sestavljenih šest mešanih skupin, ki so se redno sestajale, analizirale stanje in oblikovale smernice za nadaljno sodelovanje med manjšinama (Kalc et al., 2008, 12).

¹² Različne ustanove in organizacije slovenske skupnosti v Italiji in italijanske skupnosti v Sloveniji in na Hrvaškem so v obdobju med letoma 2003 in 2006 izpeljale vrsto skupnih projektov v okviru programov evropske pobude Interreg IIIA Italija–Slovenija 2000–2006 in Phare CBC Italija–Slovenija. Na področju kulture in športa je bilo izvedeno 24 projektov, med katerimi navajamo projekte »Glasba brez meja«, »Umetniki dveh manjšin«, »LIBRIS«, »Večine spoznavajo manjšine«, »SPORT, Šport podira meje« ter

medsebojnih vezi ne samo med ustanovami in organizacijami obeh manjšin, ampak tudi med samimi ljudmi. Pomen tovrstnih pobud je izpostavila tudi večina naših intervjuvancev, ki si hkrati obeta njihov nadaljnji razvoj.

14. Ts-Gosp-Sre: (...) *Evo, tu vemo, da danes mi delamo te stvari s temi projekti, ki so bili Interreg (...). To veljajo na splošno za obmejna področja (...). Vidimo, da tisto, kar je bilo narejeno doslej, je veliko pomagalo: Sapeva, Slovensko primorska zveza itd. Mi, Kmečka zveza, imamo prav taki projekt, Agromin, kmetijstvo manjšin, tako da je to bila ena prva stopnja (...). Taki programi, take smernice bi gotovo pomagale nadoknaditi vse to, kar v vseh teh letih je bilo zaustavljeno, otežkočeno, se ni razvijalo, tako kot bi se naravno lahko razvijalo. (...)*

19. Ts-Nov-Sre: *Ja, tukaj lahko izhajamo iz tega primera zadnjih let, ko je bilo spočetih ena serija evropskih projektov, ki so bili zelo koristni (...). Ti projekti, ki so prinašali ne samo finančna sredstva, ma tudi so stimulirali k temu, da se povezuješ, so ustvarili nekaj zanimivih priložnosti, se mi zdi. Na umetniški ravni, kolikor imam v spominu, na komunikacijski ravni, potem celo v kmetijstvu (...). Prišlo [je] v stik z en kup ljudmi, ki drugače sploh ne bi vedeli za te probleme (...).*

33. Go-Pol-Sta: *Mislim, da moramo naprej po tej poti in da se glavne organizacije civilne družbe angažirajo in da sodelujejo z italijansko manjšino v Sloveniji, predvsem pri izkoriščanju finančnih in ekonomskih možnosti, ki jih daje Evropa za ojačevanje kulturnega, jezikovnega, vsesplošnega razvoja manjšin.*

Skupno izvajanje evropskih projektov temelji na porabi finančnih sredstev, ki jih Evropska komisija namenja razvoju čezmejnega območja ter njegovih prebivalcev. Nekateri intervjuvanci z vnemo zagovarjajo stališče, da tovrstna sredstva ne smejo biti sama sebi namen. Spodbujati je treba aktiviranje neke trajne medmanjšinske mreže, ki bo sposobna samostojno delovati in se razvijati tudi v trenutku, ko bo odvisna od lastnih finančnih sredstev.

12. Ts-Gosp-Mla: *Glede na to, da sta obe manjšini začeli sodelovati na področju evropskih projektov, mislim, da je to odlično področje, na katerem se lahko sodeluje tudi naprej (...). Drugič so stalna povezovanja in operativna povezovanja, ne samo da ustanovimo eno mrežo in jo potem nikoli ne aktiviramo.*

že omenjeni projekt SA.PE.VA. Obe narodni skupnosti sta skupno uresničili še vrsto projektov na področju gospodarstva (»Best Practices za pripravo in razvoj obrtnih con na čezmejnem območju«), turizma (»MIN-TOUR, Manjšine in turizem – turistična animacija in promocija čezmejnega območja«) in kmetijstva (»AGROMIN, Kmetijstvo manjšin – Analiza in vrednotenje tipičnih pridelkov in izdelkov na čezmejnem območju«). Pri pripravi in izvajanju vseh teh projektov so se manjšinske ustanove in organizacije posluževale storitev podjetja Euroservis v Trstu ter Pisanne »Europa« Italijanske Unije v Kopru. Obe skrbita za evroprojektiranje (Vidali, Vincoletto, 2007).

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Je važno, da nadaljujemo s takimi iniciativami [=sodelovanja z italijansko manjšino v Sloveniji in na Hrvaškem], da to sodelovanje doseže eno kontinuiteto in da ne prenehajo, ko se končajo evropska financiranja.

Skupna prizadevanja slovenske in italijanske manjšine imajo velik pomen, saj sta bili v preteklosti obe žrtvi nacionalističnih trenj in ideoloških razprtij. Trenutno raven sodelovanja gre zato okrepiti in institucionalizirati. Intervjuvanci iz vseh treh pokrajin so predlagali, da bi manjšini lahko začeli razmišljati o skupnem političnem predstavištvu. Usklajen nastop pred organi RS in Republike Italije oziroma Avtonomne dežele Furlanije-Juljske krajine (FJK) bi namreč privedel do vzajemnih koristi, kajti manjšini bi lahko pospešeno usmerili pozornost lastnih matičnih držav na nekatere skupne probleme.¹³

21. Ts-Vzg-Sre: (...) Morda bi bilo tudi primerno (...) pomisliti na neke oblike skupnega političnega nastopanja, ki bi lahko bilo bolj učinkovito do Italije in tudi do Slovenije same, pa tudi verjetno do Evrope, recimo. In to prav izhajajoč iz dejstva, da živimo bodisi Slovenci v Italiji in Italijani v Sloveniji ob odpravi tudi te schengenske meje podobne probleme (...).

36. Go-Krov-Sre: To je največja novost, kot sem prej rekel, to poteka pozitivno, jaz mislim, da bo to zelo koristilo obema, in obe manjšini opremilo bolje v odnosu, v katero živi. S tem se tudi preseka tisti ideološki ovzovel, ki je bil značilen v preteklem stoletju (...). S to povezavo dejansko se opremita obe manjšini bolje, zato da se ena drugi pomagata. Ker pozitivna beseda slovenske manjšine lahko bi italijanski v Sloveniji pustila slovenske besede v Ljubljani in italijanska manjšina v Rimu za slovensko manjšino, to križanje je gotovo pozitivno za obe. (...)

48. Vi-Krov-Sta: Mislím, da bi blo dobro, (...). ker to nesodelovanje je bilo včasih nerazumljivo (...). Zgodovina ima seveda svoje, izhajanje iz zgodovine, iz ideoloških razprtij in tako naprej mislim, ne? Tako da če imamo to sodelovanje in če Italija skrbi na svojo manjšino, potem bo razumela tudi naše probleme (...). Italijani v Istri so kot Benečani, so na istem nivoju, imajo to asimilacijo zelo močno, imajo pritiske, zgodovino (...). Sodelovanje med manjšinama je nujno potrebno in bi bilo važno, da bi nastopili tudi v Ljubljani in Rimu skupaj in dobili nekatere možnosti (...).

Tudi pri analizi pričujočega sklopa smo seveda naleteli na nekatera mnenja, ki se bistveno razlikujejo od ostalih. Dva intervjuvanca iz tržaškega

¹³ V tem smislu so bili v zadnjih letih že opravljeni nekateri pomembni koraki. Sodelovanje med obema skupnostimaje namreč podprla Mešana komisija Furlanije-Juljske krajine in Republike Slovenije, v okviru katere deluje Delovno omizje manjšin. To omizje dokazuje, da si manjšini delita skupne izzive in prizadevanja v institucionalnem sodelovanju z referenčno deželó oziroma državo (Pavšič, 2007, 64).

okolja na primer zagovarjata stališče, da sta slovenska manjšina v Italiji in italijanska manjšina v Sloveniji ter na Hrvaškem odraz dveh popolnoma različnih pravno-političnih, gospodarskih in družbenih sistemov.¹⁴ Obstoječe razlike naj bi bile tako velike, da manjšini dejansko ne moreta najti skupnih interesov niti si ne pretirano prizadevata, da bi oblikovali neke enotne razvojne strategije. Sodelovanje med skupnostma izpade torej nekoliko vsiljeno, saj naj bi bilo prej sad prizadevanj političnih predstavnikov kot pa dejanske potrebe manjšin.

3. Ts-Pol-Sre: *Sedaj nekaj stikov je, ampak samo na ravni krovnih. Politično je, kar je (...). Ker imajo čisto drugačno ureditev kot mi (...), zjamčeno zastopstvo v parlamentu, pravico do županov oz. podžupanov v vseh občinah (...). [Italijanska manjšina v Sloveniji] prejema velika sredstva iz Italije, ki imajo dosti večji pomen, ker je denarja v Italiji več kot v Sloveniji (...). Recimo, vse to jo postavlja v en položaj, da ne vem sploh, koliko bi jo zanimalo imeti eno skupno strategijo z našo manjšino (...).*

30. Ts-Kult/Šp-Sta: *(...) Z Italijani v Istri je to sodelovanje, ki je prišlo do izraza v zadnjih letih, je nekoliko forsirano, imam ta vtis. Ker italijanska manjšina v Istri je bila drugačna kot je bila naša v Italiji. Mi smo bili dosti bolj naravni, oni bolj umetni. Zakaj govorim tako? Ker so bili ostanek nekega eksodusa, ki se je zgodil v zelo kratkem času. Medtem ko mi smo ostanek nekega priseljevanja v dolgem času. (...) Kako vzdrževati stike z njimi: ni zelo enostavno, ne? Zato ker za Italijane v Istri ima smisel, da vzdržuje stike z matico na kulturni ravni, to se pravi na jezikovni, publicistični, gledališki, predvsem pa ekonomski danes še zraven (...). Mi tudi, kadar imamo opravka z matico, ne iščemo stikov z italijansko manjšino (...). To sodelovanje z italijansko manjšino v Istri je bolj institucionalno, je bolj stvar volje kot dejanske potrebe (...).*

POLOŽAJ SLOVENSKE MANJŠINE V ŠIRŠEM EVROPSKEM KONTEKSTU

Poglobljen vpogled v pojav evropske »unionizacije« razkrije, da ima EU razvejeno institucionalno mrežo, ki tudi manjšinam dopušča določen »manevrski

¹⁴ Iz pravno-političnega vidika je italijanski manjšini v Sloveniji na primer zagotovljena izvolitev vsaj enega njenega predstavnika v slovenskem parlamentu in v občinskih svetih na etnično-mešanih območjih ter nasploh v vseh telesih, ki odločajo o zadevah, ki se kakor koli nanašajo na manjšinsko življenje. Vse odločitve v tej zvezi morajo biti sprejete v soglasju z manjšinskimi predstavniki. V okviru etnično mešanega ozemlja je italijanski jezik povsem enakovreden slovenskemu in se kot tak uporablja v toponomastiki in javnih napisih ter v odnosu z oblastmi in vsemi družbenimi telesi (Bufon, 2004, 123). Po drugi strani pa, v primerjavi s slovensko manjšino v Italiji, italijanska skupnost v Sloveniji nima lastne gospodarske osnove, z izjemo drobne obrti, saj je bila velika posest (tovarne, velika kmetijska in gozdna posestva, večje stanovanjske hiše ipd.) v obdobju bivše Jugoslavije pretežno nacionalizirana (Gregorič, 2002, 54).

prostor¹⁵« (Jurić Pahor, 2002, 136). Od začetka 90-ih let prejšnjega stoletja je opazen postopen premik od splošnih izjav k bolj načelnim in obvezujočim zaščitnim normam, kakor jih predvideva Svet Evrope (npr. Evropska listina za zaščito regionalnih in manjšinskih jezikov 1992, Okvirna konvencija za zaščito narodnih manjšin 1995), ter k vzpostavitvi mednarodnih nadzornih mehanizmov. S spremembami v evropski politiki se danes uveljavlja nova koncepcija varstva manjšin, ki temelji na različnosti kot temeljni pravici¹⁶ (Brezigar, 2002, 44).

Dejstvo, da je Republika Italija že ratificirala zgoraj omenjeno Okvirno konvencijo Sveta Evrope in se pripravlja na ratifikacijo Evropske listine, zagotavlja slovenski manjšini v Italiji novo zaščito na mednarodni ravni. Prav slednja pa ji odpira tudi več možnosti novih povezav z drugimi manjšinami v EU ter koristno izmenjavo mnenj in izkušenj z drugimi sredinami.

V pogovorih z našimi intervjuvanci smo ugotovili, da večina pozitivno vrednoti možnost povezovanja slovenske manjšine z ostalimi manjšinami v Evropi. Že sam pojem »manjšina« namreč implicitno narekuje neko podrejeno stanje, ki ga je lahko premostiti le ob uresničevanju preverjenega načela »v slogi je moč«. Manjšine, ki med seboj niso povezane, pred evropskimi organi dejansko nimajo nikakršne teže. Širiti se mora torej zamisel o medmanjšinskem predstavnštvu, ki naj zastopa interese manjšin v odnosu do evropskih institucij ter spodbuja medsebojno spoznavanje in sodelovanje. Slovenska narodna skupnost v Italiji naj si prizadeva za institucionalizacijo tovrstnih oblik evropskega medmanjšinskega predstavnštva.

9. Ts-Krov-Sre: (...) *Manjšincev je danes 50 milijonov v Evropi. Ampak niso med sabo povezani in nimajo nobene teže, zato Evropa z manjšinami ravna kot ravna. Ne upošteva v bistvu. Ampak če 50 milijonov organizira predstavnštvu, pride trkat v Bruselj in reče: »Dragi moji, kako to, da nismo tu, nismo v tej ustavi« (...). Ja, 50 milijonov je 50 milijonov. To je naša stvar, vse se da (...).*

¹⁵ Vse do začetka 90-ih let prejšnjega stoletja je evropska politika obravnavala narodne manjšine kot motilni element, ki ga je treba odpraviti, da ne bo prišlo do novih sporov med državami ali celo do novih vojn v Evropi.

¹⁶ V resnici je odnos Evropske unije do vprašanja manjšin dokaj dvoumen in namenoma nedorečen. Vsi poizkusi Evropskega parlamenta, da bi unija prevzela kakršne koli obveznosti do manjšin na svojem območju, so namreč postopoma propadli. Glavni vzrok je v tem, da najmanj dve članici Evropske Unije – Francija in Grčija – sploh ne priznavata obstoja etničnih manjšin na svojem ozemlju, kaj šele, da bi bili pripravljene sprejeti kakršne koli obveznosti za njihove pravice (Devetak, 1999, 178). V to smer gre tudi nedavna zavrnitev francoske vlade postopka za ratifikacijo Evropske listine za regionalne ali manjšinske jezike.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Tukaj vidim, recimo, eno možnost v povezovanju z drugimi manjšinami, recimo, ker se mi zdi, da ena sama manjšina je zelo šibka, kot nakazuje že izraz manjšina. In torej tukaj se bi mi zdelo morda (...) povezovanja z drugimi manjšinami in skupno nastopanje pri Evropski skupnosti, proti, recimo, kršitvi manjšinskih pravic, eko, to se mi zdi ena dobra ideja (...).

41. Go-Kult/Šp-Sre: Mislim da če bi se več povezovali med sabo, vse tri manjšine in tudi ostali Slovenci, kot na primer tisti, ki živijo v Bosni, in tudi italijanska manjšina v Sloveniji, bi bili bolj zanimivi in dobili dodatno vrednost na nivoju evropskih projektov in v posameznih državah. Skupaj bi bili sposobni pripraviti in se udeleževati večjih in bolj prepoznavnih projektov. Menim tudi, da bi lahko mi Slovenci iz Italije bili vodilni subjekt teh skupnih pobud, saj smo boljše organizirani kot drugi (...).

Intervjuvanci vsestransko zagovarjajo »izredno pomembnost« povezovanja z drugimi manjšinami v Evropi, ki omogoča koristno izmenjavo stališč, izkušenj in dobrih praks. Odgovori torej kažejo na načelno naklonjenost predstavnikov slovenske skupnosti do tovrstne politike gojenja stikov na evropski ravni. Hkrati pa je potrebno opozoriti na to, da smo od intervjuvancev prejeli izredno malo konkretnih predlogov, kako naj bi slovenska manjšina ta sodelovanja dejansko uresničevala, predvsem pa, katera izmed manjšinskih ustanov naj bi prevzela to skrb. Kaže se torej določen razkol med dobrimi nameni in njihovo uresničitvijo.

29. Ts-Kult/Šp-Sre: Po mojem je prav, da se tudi slovenska manjšina poveže s ostalimi manjšinami in da se, recimo, to »manjšinskost« kot pojem, recimo, razširi svoje obzorje, poglede (...). Z eno kulturno izmenjavo z drugimi manjšinami, ki se verjetno ukvarjajo z istimi problemi, kot jih imamo mi in mogoče so nekatere probleme že rešili. (...)

47. Vi-Krov-Sre: (...) Torej ti stiki, te povezave nam lahko pomagajo, da ne odkrivamo vedno tople vode, nekatere stvari so se nekatere druge manjšine že izmislile in se lahko marsikaj učimo od drugih in seveda to velja tudi za evropsko raven. To je seveda tudi bolj zahtevno, ker je eno področje, ki je treba poznati, je treba imeti stike in gojiti, je treba imeti tudi določena sredstva (...). Ti evropski projekti nam dajo velike možnosti (...). Zdaj se mi zdi, da zadnja leta jih tudi smo začeli izkoriščati, ne? Ampak v to bomo morali še vlagati malo energij in znanja.

Zgornjo tezo potrjuje mnenje tržaškega intervjuvanca, po katerem se v odnosu do Evrope slovenska manjšina predstavlja »bosa in nepripravljena«. Med vzroki za neučinkovitost pri komunikaciji z Brusljem in pri povezovanju z drugimi manjšinami sogovornik navaja slabo znanje angleščine in drugih evropskih jezikov med manjšinskimi vodilnimi kadri. Slovenska skupnost bi morala posvetiti večjo skrb optimalnemu koriščenju finančnih sredstev, ki jih dodeljujejo evropski

skladi. Znotraj manjšinskega tkiva je treba zato dodatno krepite delovanje služb in podjetij, ki se ukvarjajo z evroprojektiranjem. Ne nazadnje je zanimiv predlog, naj si RS prizadeva za ustanovitev urada, ki bi izrecno skrbel za stike z institucijami EU in medmanjšinskimi nevladnimi organizacijami.

21. Ts-Vzg-Sre: *Mislim, da smo v odnosu do Evrope kot manjšina žal precej bosji in nepripravljeni v tem trenutku, da je med nami, recimo, vsaj med srednjimi ali pa starejšimi generacijami, ki tvorijo sedanjo manjšinsko elito, malo takih, ki obvladajo angleščino in ki torej lahko suvereno komunicirajo z Brusljem in z drugimi organi in inštitucijami (...). K sreči se za novimi generacijami to stanje spreminja in bo tega dialoga seveda vedno več, vendar ne smemo zastajati (...). Evropa bi morala bit veliko bolj prisotna v naših mislih, v naši strategiji, v naši manjšinski politiki kot doslej. (...) Mislim, da so taki euroservisi, recimo, ki delujejo znotraj našega manjšinskega tkiva, lahko dragoceni in bi se morali pomnožit na najrazličnejših področjih (...). Tako da bi lahko tudi bolj izkoriščali tudi ta sredstva iz evropskih skladov (...). Tukaj je veliko možnosti, za katere mi sploh ne vemo in ki jih ne izkoriščamo. Pametno bi bilo tudi, če bi Slovenija ustanovila en tak urad ali pa tako službo državno, do katere bi se lahko manjšina obračala, recimo, za pomoč, za informacije, za stik, recimo, z Brusljem (...).*

Pa vendarle ne gre samo za prilagajanje manjšinske organiziranosti sodobnim evropskim tokovom. Vprašati se je namreč potrebno, ali slovenska manjšina sploh zmore vzdrževati stike na evropski in medmanjšinski ravni oziroma ali se je za tovrstno odločitev pripravljena tudi nečemu odreči. Odgovor na zgornje vprašanje beremo v zaključnem citatu:

13. Ts-Gosp-Sre: *Za te odnose se dela že ogromna leta, v celem povojnem obdobju, a se mi zdi, da pravih sadov ta politika ni prinesla. (...) Morda je tudi to povezano s pomanjkanjem finančnih sredstev. Ampak mislim, da je že napor, vsakodnevni napor tistih, ki delajo v naših organizacijah in tudi vsakodnevno delo, ki ga imamo, je že obremenjeno z odnosi manjšina-večina na tem prostoru oziroma manjšina-slovenska matica, da na koncu prav zmanjka določene moči, zato da bi se potem še poglobljali v nove (...). Da ne govorimo o povezavi z manjšinami, ki živijo v Španiji ali pa v Belgiji, itd.*

SKLEP

Zgornje razmišljanje je po avtorjevem mnenju emblematičen prikaz trenutnega pristopa slovenske narodne skupnosti v Italiji do vprašanja njene »zunanje politike«. V prvih treh poglavjih pričujoče raziskave smo namreč jasno

poudarili, da se slovenska manjšina v veliki meri ukvarja z vsakdanjim reševanjem svojih »notranjih« razvojnih dilem. Prizadevanja za izvajanje določil zaščitnega zakona, usklajevanje dveh nasprotujočih si družbeno-kulturnih organizacijskih sistemov ter skrb za ohranjanje jezika in kulture v etnično mešanem okolju predstavljajo le tri vidike obsežne manjšinske problematike, s katero se Slovenci v Italiji ukvarjajo vsakodnevno.

V pričujočem prispevku smo ugotovili tudi, da si mora zaradi pomanjkanja posluha slovenske države za stvarne probleme njenih »obrobni folklorne kulture« slovenska manjšina sama bolj prizadevati za uresničevanje koncepta SSKP, ki je še daleč od realizacije. V novih razmerah se mora manjšina otresti tradicionalnih pojmovanj, da je deležna posebnih pravic, ter prevzeti aktivno vlogo v odnosu in dialogu z matično državo. Do Slovenije mora vzpostaviti odprt in »partnerski« odnos, ki naj temelji na skupnem izvajanju projektov v okviru čezmejnega sodelovanja. Za to pa je seveda potreben pogumnejši pristop same manjšinske skupnosti, ki mora imeti glede lastnega razvoja tudi ustrezno vizijo.

V takem položaju, ki ga zaznamuje vsestranski trud v iskanju izhoda iz sedanje stiske, slovenski manjšini v Italiji dejansko primanjkuje časa in zagona, da bi se aktivneje zavzemala za vzdrževanje stikov na širši evropski in medmanjšinski ravni. Med obravnavo intervjujev smo namreč zasledili, da ti stiki zahtevajo določene investicije, ki jim manjšinska organiziranost trenutno ni kos. Raziskava je torej dokazala, da se manjšina trenutno nahaja v fazi »dobrih namenov«, na dejanske korake v tej smeri pa bo najbrž treba še malo počakati.

VIRI IN LITERATURA

- Bufon, M. (2004):** Med teritorialnostjo in globalnostjo. Sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Brezigar, B. (2002):** Narodne manjšine v okviru evropske integracije. V: Pirjevec, J. (ur.): Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 44-46.
- Devetak, S. (1999):** Pravica do različnosti. Pravno varstvo manjšin v Evropi. Maribor, Evropski center za etnične, regionalne in sociološke študije pri Univerzi v Mariboru.

- Gregorič, M. (2002):** Sence nad oazo sožitja. Italijanska manjšina od ljubezni do konfrontacije. Koper, Založba Lipa.
- Intervjuji:** Intervjuji z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji (glej Pre-misliti manjšino, 43-48).
- Jurić Pahor, M. (2002):** Slovenski kulturni prostor. V: Pirjevec, J. (ur.): Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 132-136.
- Kalc, D. et al. (ur.) (2008):** SAPEVA. Študija, analiza in promocija kulturnega, zgodovinskega, in jezikovnega bogastva slovenske in italijanske narodne skupnosti v obmejnem območju / Studio, analisi, promozione e valorizzazione delle comunità nazionali slovena e italiana nell'area transfrontaliera. Trst, Slovenska kulturno-gospodarska zveza.
- Komac, M. (2002):** Politika in narodne manjšine. V: Pirjevec, J. (ur.): Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 88-94.
- Meden, A. et al. (2007):** Vezi in razpoke skupnega slovenskega kulturnega prostora. O rabi kulturnega prostora in družbenega časa. Ljubljana, Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Pavšič, R. (2007):** Vloga manjšin pri čezmejnem sodelovanju / The role of the minorities in cross-border integration. V: Amodeo, F. et al. (ur.): Euregio. Dejstva in ideje za sodelovanje med Jadranom in Donavo / Facts and ideas of cooperation between Adriatic and Danube, Trst, INFORMEST-Area studi e ricerche ISDEE.
- Pirjevec, J. (2002):** Slovenski kulturni prostor danes. V: Pirjevec, J. (ur.): Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 84-87.
- PD:** Primorski dnevnik, Trst.
- Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin:** Ur.l. RS, št. 35/96 z dne 5.7.1996.
- Stergar, J. (2003):** Republika Slovenija in zamejstvo 1945-2002. Acta Histriae, 11, 2, Koper, 99-128.
- Ustava Republike Slovenije:** Ur.l. RS, št. 33/91 z dne 28.12.1991.
- Vidali, Z., Vincoletto, R. (ur.) (2007):** Vabilo k spoznavanju manjšin. Slovenska narodna skupnost v Italiji ter italijanska narodna skupnost v Sloveniji in na Hrvaškem se predstavljata / Invito a conoscere le minoranze. La comunità nazionale italiana in Slovenia e Croazia e la comunità nazionale slovena in Italia si presentano. Koper/Capodistria-Trst/Trieste, SLORI-Unione Italiana.
- Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja:** Ur.l. RS št. 43/06 z dne 21.4.2006.

»DELUJEMO, KOT DA MEJE NI VEČ, KOT DA TA PROSTOR NIMA OVIR.¹«

Evropski integracijski procesi in aktualnost ideje o skupnem slovenskem kulturnem prostoru

Maja MEZGEC

IZVLEČEK

V članku avtorica preučuje, kako pripadniki slovenske narodne skupnosti v Italiji doživljajo evropske integracijske procese v obmejnem prostoru ob slovensko-italijanski meji. Z analizo globinskih intervjujev z izbranimi reprezentativnimi predstavniki slovenske narodne skupnosti v Italiji preučuje, katere razlike je mogoče občutiti po vstopu Slovenije v Evropsko unijo (EU) in katere spremembe je pričakovati po vstopu Slovenije v schengenski prostor. Sledi premislek o aktualnosti ideje o skupnem slovenskem prostoru ter njenih nosilcih in možnih strategijah na tem teritoriju. Iz analiz izhaja, da je ideja o skupnem slovenskem kulturnem prostoru (SSKP) aktualna in se vedno znova bogati. Za njeno dejansko uresničitev pa je potrebna prenova strategij in sprememba delovanja njenih nosilcev.

Ključne besede: *skupni slovenski kulturni prostor, evropski integracijski procesi, slovenska narodna skupnost v Italiji.*

UVOD

Vstop Slovenije v EU leta 2004 in vstop v schengenski prostor decembra 2007 predstavljajo za slovenski narod pomemben zgodovinski mejnik in velik dosežek. Novi mednarodni položaj Slovenije pa pridobiva zelo različne pomene v matici in zamejstvu. Za pripadnike slovenske manjšine v Italiji so evropski integracijski procesi v obmejnih področjih prežeti z velikimi pričakovanji. Padec meje predstavlja namreč novo možnost za dejansko uresničevanje skupnega, brezmejnega slovenskega prostora. Da Slovenci nismo bili še nikdar tako povezani kot danes, je prepričan slovenski zunanji minister dr. Dimitrij Rupel, ki meni, da je v novih razmerah znova potrebno definirati probleme članov manjšinskih skupnosti, premisliti in poiskati formule za skupno politično

¹ Citat iz pogovora s 9. Ts-Krov-Sre.

delovanje. »Ločuje nas zelo malo, vedno manj, smo vedno bolj skupaj« (PD, 12. 7. 2008, 3).

Namen pričujočega sklopa raziskave je preučiti, kako pripadniki slovenske manjšine v Italiji doživljajo zgoraj omenjene integracijske procese, katere razlike občutijo po vstopu Slovenije v EU in katere spremembe pričakujejo po vstopu Slovenije v schengenski prostor. Sledi premislek o aktualnosti ideje o SSKP ter njenih akterjih in možnih strategijah.

Analiza temelji na globinskih intervjujih z izbranimi predstavniki slovenske narodne skupnosti v Italiji.²

SPREMEMBE PO VSTOPU SLOVENIJE V EVROPSKO UNIJO IN PRIČAKOVANJA PO PADCU SCHENGENSKE MEJE

Proces evropske integracije je v našem prostoru doživel močan zagon z vstopom Slovenije v EU, nato pa se je naglo nadaljeval in dosegel svoj vrhunec z vstopom Republike Slovenije (RS) v schengenski prostor. Vstop Slovenije v EU predstavlja velik zgodovinski mejnik. Je začetek nekega daljšega procesa, ki je pripeljal tudi do padca meje in vstopa Slovenije v Schengen.

35. Go-Žup-Sta: *Vstop Slovenije v EU in schengensko območje je zelo doživet zgodovinski dogodek, ki smo ga zamejci praznovali kot nek naravni zaključek procesa odstranjevanja meje, ki smo jo začeli prehajati že prej. Treba je biti budni, da bodo poleg državne meje izginile tudi pregrade v naših glavah.*

39. Go-Gosp-Sre: *Se mi zdi nekje ena zaključitev enega procesa (...). To je zelo pozitivno, ga gledam kot zelo pozitivna stvar in mislim, da bo to še izboljšalo razmere našega obmejnega pasu, kjer živi naša manjšina. Treba pa izkoristiti prilike, ki se pojavijo.*

Katere spremembe je slovenska narodna skupnost v Italiji občutila po vstopu Slovenije v EU? Kako se bo padec meje odražal v zamejski stvarnosti? Kakšna so pričakovanja? Iz odgovorov intervjuvancev je razvidno, da ne gre samo za premoščanje politične meje, temveč za širši integracijski proces. Izpostavljen pa je tudi problem, da so pričakovanja visoka, procesi pa dolgotrajni.

33. Go-Pol-Sta: *(...) Ker bo prost prehod meje važen element za prehod kulture, za prehod jezikov, za prehod izmenjav, za prehod integracije, in*

² Glej Pre-misliti manjšino (43-48).

kot sem dejal prej, še predvsem v tistih mestih in krajih, kjer ljudje živijo eden ob drugim (...).

Na podlagi odgovorov lahko ugotovimo, da je imel padec meje na slovensko manjšino pozitivne učinke. Ti učinki, ki jih omenjajo vprašani, so številni in različni. Mogoče jih je razvrstiti v tri makro kategorije. Prva odraža stališča, da so slovenska manjšina, jezik in kultura pridobili na statusu, kar sproža pozitivne dinamike v odnosu do večinskega naroda. Druga kategorija odgovorov izpostavlja porast čezmejnega sodelovanja in integracijo obmejnega prostora, tretja pa povečanje čezmejne mobilnosti in pretoka ljudi.

Nekateri torej zastopajo stališče, da so z uveljavitvijo Slovenije v širšem evropskem smislu tudi Slovenci v zamejstvu pridobili na ugledu in samozavesti.

39. Go-Gosp-Sre: (...) *V Evropi je [Slovenija] smatrana ena najboljših držav iz vzhodne Evrope, ki se je pridružila, nam daje vsekakor eno določeno, en pozitiven ugled in v določeni meri tudi za nas, tudi če ne direktno, od tega tudi mi nekaj imamo. Slovenija bo spominjala na nekaj pozitivnega, (...) smatram eno boljšo razpoložljivost, en boljši pogled na našo manjšino.*

16. Ts-Gosp-Sre: *Potrebno je podčrtati pozitivne stvari in tudi stvari, nad katerimi se je potrebno zamisliti. Odkar je Slovenija stopila v EU, je naš narodni ponos za našo moralo zagotovo nekaj zelo pozitivnega in občutenega. (...)*

Proces evropske integracije pozitivno vpliva na odnos drugih do slovenskega sveta nasploh, vključno s tistimi pripadniki večinskega naroda, ki so do slovenskega sveta razvili negativen odnos. Vzporedno z mejo se rušijo predsodki in stereotipi.

23. Ts-Vzg-Sre: *Prvič glede tega zelo lepo, ker naenkrat za določeno kategorijo ljudi nismo več mangia bambini in še vedno, mislim na splošno znanja o Sloveniji, torej o Slovencih, mislim, tudi mi ne živimo več kot riba (...).*

31. Ts-Kult/Šp-Sta: *Vstop Slovenije v EU sproža neke pozitivne tokove, ki pripomorejo k premoščanju nezaupanja med večinskim in manjšinskim prebivalstvom, ki sta žrtvi napihovanja strahov in zgodovinsko političnih revanšizmov. (...)*

32. Ts-Kult/Šp-Sta: *Nekaj sem že prej omenil, da se je že odprlo v glavah naših italijanskih someščanov. (...)*

29. Ts-Kult/Šp-Sre: *Odkar je stopila Slovenija v EU, recimo to, da je slovenščina priznana kot evropski jezik in enakovreden ostalim, je seveda ena točka več za slovenščino in za nas tudi. (...)*

14. Ts-Gosp-Sre: (...) *Bo naša prisotnost bolj enakopravna, naš jezik ne bo več tabu. (...)*

12. Ts-Gosp-Mla: (...) *Da bodo ljudje začeli to mejo, ki jo imajo predvsem v glavah, malo bolj hitro odstranjevati.*

Druga makro kategorija zajema posameznike, ki so izpostavili porast čezmejnega sodelovanja tudi med krajevnimi upravami, proces integracije obmejnega prostora in možnost koriščenja namenskih finančnih sredstev.

Glede na območje, iz katerega izhajajo intervjuvanci, lahko opazimo, da so bile te ideje bolj izpostavljene v odgovorih goriških predstavnikov, ki so poudarili, da je bilo sodelovanje med Gorico in Novo Gorico že okrepljeno, sedaj pa pričakujejo, da se še dodatno okrepi in utrdi. Poleg sodelovanja v kulturni sferi sedaj pričakujejo večje sodelovanje tudi na ekonomskem področju. Tudi institucije v matici naj bi izkazovale večjo naklonjenost čezmejnemu sodelovanju.

45. Go-Kult/Šp-Sta: *Na Goriškem nimamo posebnih problemov, saj smo Goričani živeli in delali, ne da bi nas pri tem meja obremenjevala. (...) Povezave, sodelovanja so, kot sem že prej omenil, zelo močna in v polnem zagonu. (...)*

41. Go-Kult/Šp-Sre: (...) *Razna sodelovanja so že prej obstajala (...).*

12. Ts-Gosp-Mla: *Od vstopa Slovenije v EU se je sodelovanje, jaz govorim za čezmejno sodelovanje (...), bistveno izboljšalo. Razlike, ki jih občutimo, so, da so slovenske institucije od ministrstev do javnih zavodov do drugih večjih ustanov dosti bolj prisotne oz. naklonjene sodelovanju predvsem s sosednjimi državami.*

42. Go-Kult/Šp-Sre: *Več sodelovanja verjetno. (...) Ampak mislim, da sedaj bo tudi v gospodarstvu verjetno kakšna stvar se bolj odprla (...).*

15. Ts-Gosp-Sre: *Recimo gospodarski odnosi so nekje prehiteli ostale in je normalno, da je tako. So se sigurno dosti bolj razvili v zadnjih letih, to lahko govorim pri sebi, ker poznam te zadeve, posebno v obmejnem prostoru je vedno več pretoka gospodarskih izmenjav na obeh strani meje. (...)*

Število projektov čezmejnega sodelovanja v zadnjih letih spodbudno narašča tudi na Videmskem, na delu meje, ki ga je prebivalstvo občutilo kot bolj neprepustnega.

50. Vi-Vzg-sre: (...) *Tukaj, kjer je bila meja sorazmerno bolj trdna in nepropustna, je to vendar sprožilo večje zanimanje in gospodarske stike ter stike med občinskimi upravami in čezmejne projekte, ki so bili tudi prej vendar v bolj togi obliki. Zdaj pa se ljudje bolj premikajo iz enega konca na drugi. (...)*

V tretji makro kategoriji odgovorov je poudarek na povečanju čezmejne mobilnosti in pretoku ljudi. Čezmejna mobilnost na trgu dela ima lahko pozitivne

učinke, saj odpira možnost večje konkurence med kadri, tudi na šolskem področju.

20. Ts-Vzg-Sre: (...) Druga pozitivna sprememba, ki se je že zgodila glede na Schengen, je prost pretok delovne sile. Tudi na šolskem področju, recimo (...).

12. Ts-Gosp-Mla: (...) Spremembe, ki se bodo zgodile, bodo prvič, da se bodo ljudje bolj enostavno premikali, ljudje in strukture, ki jih predstavljajo, drugič, da bo zaradi tega sodelovanje boljše (...).

50. Vi-Vzg-Sre: (...) Gre tudi za mobilnost delovne sile zlasti iz Slovenije. (...)

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) To pomeni tudi neko mešanje s študijskega vidika, glede zaposlitve, ne bo več te razlike. (...)

Prost pretok ljudi in čezmejno naseljevanje pa sprožata prepustnost teritorija, ki lahko dolgoročno privede do etničnih sprememb v strukturi prebivalstva na obmejnem območju. To hkrati poraja tudi skrb zaradi morebitne masovne naselitve italijanskih državljanov na slovenskem Krasu.

15. Ts-Gosp-Sre: (...) Ma že zdaj se dogaja zelo konkretno, da ljudje se selijo na celotnem obmejnem področju, [ta proces] ne bo vedno pozitiven (...), ker otroci bodo začeli hodit v šolo v Sežano ali v Komen že in je en kup takšnih primerov, namesto da bi prišli na Opčine ali Nabrežino (...). Lahko bomo tudi zgubili, ker bomo zgubili marsikaterega člana, ki magari se je preselil čez mejo in se bo malo udejstvoval na naši strani, ne, to se bo poznalo v šolah v društvih (...), zna bit tudi obratno, tako da problem je, koliko bo utegnila naša skupnost aktualizirat to dinamiko, jo sledit in ji dat tudi pozitivne odgovore.

16. Ts-Gosp-Sre: (...) V prihodnosti lahko pride do težav, saj lahko vsakdo mirno kupuje stanovanja, stavbe in zemljišča na slovenski strani. To bi v bodoče lahko ogrozilo slovenstvo v teh krajih. Apetiti določenih italijanskih krogov so še vedno prisotni, hkrati pa so ti krogi večji, kot so videti. To bi znala biti velika nevarnost, zato bi Slovenija morala biti dosti bolj pozorna do nas in do naše prisotnosti tukaj. (...)

3. Ts-Pol-Sre: Smo vidli, kaj se dogaja z nakupovanjem, recimo, zemljišč in hiš po Sloveniji, ker so bolj poceni, so Italijani, ki vrejo. So se že predstavili italijanski starši na šolo v Sežano in so vprašali, da bi imeli tudi italijanski vrtec, so šli k župniku vprašati italijansko mašo.

35. Go-Žup-Sta: (...) Mene osebno malo skrbi zadeva kmetijskih zemljišč tukaj v Brdih in s tega vidika to pomeni, da če začnemo razprodajati zemljišča, potem smo na slabi poti, ampak zaradi tega ne smemo biti zaprti. Moramo biti samo pazljivi in budni.

Poleg sprememb, ki imajo pozitiven učinek, so intervjuvanci izpostavili tudi vrsto kritičnih točk, ki so posledice evropskih integracijskih procesov.

Evroskeptična stališča so najverjetneje posledica upada pričakovanj sodelujočih v raziskavi. Zaradi dejanskih ovir prihaja do sprememb na teritoriju počasneje, kot je pričakovano, in poraja se zavest, da se stvari ne bodo spremenile iz dneva v dan, temveč da gre za dolgotrajne procese. Vprašani izpostavljajo tudi dejanske težave pri poskusu integracije teritorija.

44. Go-Kult/Šp-Sta: (...) Vedno se ukvarjamo z istimi problemi o denarju, prostoru, v bistvu pa se nič ne spremeni. Želimo si, da bi se čim prej kaj konkretiziralo. (...) Ne vidim pa, da bi prišlo do kakšnih bistvenih sprememb. (...) Kritično bi lahko rekel, da se veliko piše, na terenu pa se ne izvaja veliko.

46. Go-Kult/Šp-Sta: Pričakovanj [je] veliko, (...) odnosi se ne bodo spreminjali iz dneva v dan, [potrebno je] še veliko dela in sodelovanja. (...)

13. Ts-Gosp-Sre: Sprememb samo zaradi tega, ker pade meja, ne bo. Spremembe bodo, če mi jih bomo znali narediti in če jih bomo mi znali upravljati. To se pravi, če bomo mi postali motor in če bomo mi, in tukaj je naša tudi naloga, naše manjšine, povezali ta prostor. (...)

16. Ts-Gosp-Sre: (...) Do ogromnih sprememb ne bo prišlo v trenutku, ampak bomo vseeno vsi zadovoljni, ker meje ne bo več. (...)

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) Po moje bo treba še počakati nekaj let, ker avtomatično ne pride nič. (...)

34. Go-Žup-Sre: (...) Kar se tiče na politični in upravni ravni – to bo še pod vprašajem, kajti današnja zakonodaja ne daje možnosti obmejnim krajevnim ustanovam, ki bi lahko na občini skupaj načrtovale javno upravljanje, storitev funkcij. Kdaj bo prišlo do tega, se zaenkrat ne ve.

43. Go-Kult/Šp-Sre: Mislim, da bo to proces, ki bo šel naprej po normalni poti. Vprašanje bo samo to, kako naš teritorij ponovno sešiti s cestami, potmi, da ne bo ta meja več vidna. (...) Padec meje je samo še nadaljnji korak, ki ima učinek v prostoru in v še bolj svobodnem življenju, gibanju prebivalstva. Vendar ker je meja predvsem v glavah, se ne bo od danes do jutri ne vem kaj spremenilo. Počasi se bo vse to začelo spreminjati. Zato pa je potrebno zgraditi eno novo mejno infrastrukturo.

Zadnji tematski sklop odgovorov se navezuje na odnos intervjuvancev do matične države. Ta se je z vstopom Slovenije v EU in padcem schengenske meje spremenil. Po mnenju nekaterih pozitivno, saj opažajo porast institucionalnega sodelovanja med upravami. Drugi pa opažajo negativni trend, češ da vzporedno z evropsko integracijo upada zanimanje RS za zamejstvo.

37. Go-Krov-Sta: Lahko pride in bo prišlo do večjega sodelovanja med Italijo nasploh in Slovenijo oziroma med deželo Furlanijo Julijsko pokrajino in Slovenijo. (...)

33. Go-Pol- Sta: To bo gotovo pripomoglo za izboljšanje odnosov in tudi za izkoriščanje tistih finančnih sredstev (...), in da se s tem pomaga slovenskim manjšinam tako v Avstriji, Sloveniji in na Hrvaškem.

20. Ts-Vzg-Sre: (...) So določeni paradoksi. Nedvomno se je po osamosvojitvi Slovenije in po vstopu v EU zanimanje za zamejstvo v določenih krogih, vsaj v Sloveniji, zmanjšalo, čeprav ne v vseh krogih, ne povsod, je treba mal pazit, da se ne posplošuje.(...)

31. Ts-Kult/Šp-Sta: Ne, mislim, da se absolutno Slovenija ukvarja sama s seboj in da teh sprememb v orientaciji do nas ni bilo. (...) Jaz mislim, da tudi Slovenija ne bo šla daleč, če se ne bo zavedala tudi predvsem tega, kar mi je lepo rekel Ciril Kosmač, (...) da če živi recimo en majhen mezinček, recimo, tega telesa, če te nekdo udari po tistem mezinčku, boli celo telo in bi se morali tega zavedati tudi ta politika, predstavništvo.

Če primerjamo odgovore intervjuvancev iz vseh treh pokrajin, lahko ugotovimo, da se posledice vstopa Slovenije v EU in padca meje na teritoriju odražajo različno. Pri vprašanih z Goriškega in Videmskega lahko zasledimo določena skupna stališča, medtem ko so odgovori intervjuvancev s Tržaškega manj homogeni – tudi zato, ker je bila ta skupina med vsemi sodelujočimi najštevilčnejša.

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Drugače ne bo enako za vse, bo drugače glede na ozemlje, Gorica bo gotovo imela več sprememb (...).

37. Go-Krov-Sta: (...) To je gotovo zgodovinski dogodek, torej vstop Slovenije v schengensko območje spreminja našo situacijo, povsod, od Milj do Trbiža. Na poseben način se spreminja območje Gorica-Nova Gorica, ki je bilo že neko posebno območje.

44. Go-Kult/Šp-Sta: (...) Gorica in Nova Gorica sta bila od nekdaj združena. (...)

Iz odgovorov sodelujočih z Goriškega lahko sklepamo, da je v procesu integracije Gorica prehitela ostali dve pokrajini, kajti intervjuvanci so pogosteje navajali konkretne izkušnje, oprijemljive načrte in dejanske ovire pri uresničevanju idej. Vzporedno pa lahko razberemo tudi visoka pričakovanja o naglem združevanju tega teritorija, ki ga je načrtovana politična meja močno zaznamovala. Čezmejno sodelovanje med Gorico in Novo Gorico je že bilo okrepljeno, sedaj je moč pričakovati, da se še okrepi in utrdi – tudi na institucionalni ravni – ter dodatno obogati s sodelovanjem na ekonomskem področju.

Na podlagi odgovorov videmskih intervjuvancev lahko ugotovimo, da se na Videmskem z evropskimi integracijskimi procesi proti vzhodu odpirajo nova obzorja. Poudarek je na razvijanju čezmejnega sodelovanja in odnosov, ki so bili prej – zaradi danih razmer – očitno šibkejši v primerjavi s Tržaško in Goriško pokrajino. Po vstopu Slovenije v EU in padcu schengenske meje vprašani pričakujejo predvsem bolj intenzivne in ustaljene odnose z RS in to na več

ravneh, vključno s krajevnimi upravami. Število projektov čezmejnega sodelovanja v zadnjih letih spodbudno narašča tudi na tem delu meje, ki je bil bolj neprepusten. Na jezikovnem področju se povečuje zanimanje za slovenski jezik, ki je z vstopom RS v EU pridobil na ugledu in postal polnopravni uradni jezik EU.

Pri vprašanih s Tržaškega je edini skupni imenovalec namig na boljši odnos med manjšinskim in večinskim prebivalstvom po padcu meje. Opaziti je mogoče večje zanimanje za slovenski svet, kulturo in jezik.

AKTUALNOST IDEJE O SKUPNEM SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU

Koncept skupnega slovenskega kulturnega prostora (SSKP) je bil v sedemdesetih in osemdesetih letih pogosto predmet živahne razprave, ki jo je deloma pogojevala nuja RS, da se s poudarjanjem svojih obveznosti do manjšine v Italiji in v Avstriji ogradi od beograjskega centralizma in utrdi svoje stike z Zahodom (Pirjevec, 2002, 13). Koncept se je v določenih krogih preoblikoval v ideal »združene Slovenije«, s poudarkom na samobitnosti in celovitosti slovenskega naroda, ne glede na politične meje in je, posebno v zamejstvu, pripomogel k utrjevanju nacionalne zavesti. Po osamosvojitvi Slovenije pa zavest SSKP ni prodrla v narodu, politična elita je ni gojila, ker je smatrala, da to ni argument, vreden posebne pozornosti (Pirjevec, 2001, 190).

Na SSKP se sklicuje tudi Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM).³ 6. člen zakona navaja: »Območja sosednjih držav, kjer prebiva avtohtona slovenska narodna skupnost, in Republika Slovenija tvorijo skupni slovenski kulturni prostor. Prizadevanje za ohranitev in okrepitev slovenstva v skupnem slovenskem kulturnem prostoru sodi med pglavitne naloge Republike Slovenije.«

V luči sodobnih evropskih integracijskih tokov se legitimno poraja vprašanje, kako se bo SSKP udejanjal v EU. Ali se bo koncept spremenil ob upoštevanju dejstva, da s padcem meje tu ni več zamejcev, temveč »samo« manjšinci? Ali je postal pojem enotnega slovenskega kulturnega prostora nek »arhaični relikv« 20. stoletja in kot tak ni več aktualen? (Komac, 2002).

Slovenija je sedaj v položaju, ko mora skupni kulturni in tudi gospodarski prostor domisliti na drugačen način, posodobiti in spremeniti koncept tega

³ Glej tudi Pre-misliti manjšino (144-168; 246-269).

prostora ter s tem pripomoči k uveljavljanju svoje samobitnosti v Evropi in utrjevanju odnosov s sosedi (Pirjevec, 2002).

Aktualnost ideje o SSKP je podprla velika večina intervjuvancev (30).

Med temi zasledimo nekaj zanimivih odstopanj glede na način doživljanja SSKP: za nekatere je ta že danost, za druge pa predstavlja cilj oz. projekcijo v prihodnosti. Posebnost predstavlja dejstvo, da so posamezniki, ki menijo, da je SSKP danes že dejstvo, izključno z Goriškega.

35. Go-Žup-Sta: *Slovenski skupni prostor je danes dejstvo, ko ni več meja (...).*

44. Go-Kult/Šp-Sta: *Jaz to idejo zelo podpiram. (...) Goriški prostor je bil od nekdaj združen. (...) Torej pri nas je ideja o skupnem prostoru že uresničena in konkretizirana.*

Druga podskupina vprašanih meni, da je SSKP šele pred nami. Izstopa mnenje, da je ta ideja vedno bolj aktualna, da predstavlja pojem SSKP nek temelj za nadaljnje razmišljanje oz. cilj, h kateremu moramo stremeti. V tej kategoriji odgovorov ni opaznih razlik glede na geografsko ozadje intervjuvanih.

15. Ts-Gosp-Sre: *Sigurno bo postala bolj aktualna, ker ponavljam kot sem že rekel prej, bo to stvar vsakdana (...).*

6. TS-Žup-Sre: *(...) pojmovati skupni slovenski prostor je dober pristop ker dejansko je dobro, da imaš eno osnovo.*

48. Vi-Krov-Sre: *Še vedno aktualna, ma moremo priti do tega, ker to je zgodovinsko, je kulturno, to je naš cilj, recimo, ne? (...)*

41. Go-Kult/Šp-Sre: *Pogovori s Slovenijo v zvezi s skupnim slovenskim prostorom so še daleč od realizacije. (...) Skupen slovenski prostor bo vedno aktualna ideja. To je tista ideja, ki tesno povezuje zamejstvo z matico. (...)*

Delež vprašanih je do SSKP izrazil kritična stališča. Ta se navezujejo na neizkoriščene priložnosti za konkretna dejanja, posebej s strani RS. Omenjeni delež intervjuvancev pogoša večjo angažiranost s strani matice in dejansko delovanje za uresničevanje skupnega prostora. Ta ideja je torej zanimiva, vendar propada, ker ni podprta s konkretnimi dejanji. Tovrstna stališča so izpostavili predvsem kulturniki in predstavniki krovnih organizacij.

27. Ts-Kult/Šp-Sre: *Ja! Aktualna naj bi bila od zmeraj, ko govorijo o skupnem slovenskem prostoru, ampak se ni nikdar udejanjila. Skoraj me ta zadeva ne zanima več.*

43. Go-Kult/Šp-Sre: *Vsi si prizadevamo za ta skupen prostor, ampak jaz mislim, da smo zgodovinsko mi že prešli to fazo. (...) Torej je ta stvar o skupnem slovenskem prostoru nekako votla, ideološko votla parola (...).*

Seveda lahko še vedno uporabimo to besedo, mislim pa, da jo moramo dopolniti z novimi smernicami, vsebinami in izzivi.

21. Ts-Vzg-Sre: *Ja, torej, enotni slovenski kulturni prostor je dolgo bil floskula. Je bil nek ideološki ali politični konstrukt, ki ni nikoli zaživel v realnosti. Zdaj imamo prvič Slovenci v zgodovini možnost, da se ta enotni slovenski kulturni prostor realizira, vendar je v tem smislu seveda glavna na potezi matica, ki, resnici na ljubo, ni storila veliko zato, da bi se ta kulturni prostor uresničil. (...)*

11. Ts-Krov-Sta: *(...) Meni se zdi samo po sebi to nekaj sprejemljivega, pozitivnega. Ne sme biti kot nekaj, za čimer se potem nič ne dogaja. Temu napisanemu skupnemu prostoru morajo slediti neka dejanja, združevanje ljudi, kulturne prireditve – vse to se mora res pretakat skozi cel ta prostor. (...)*

9. Ts-Krov-Sre: *(...) Ni še prodrla ta miselnost enega skupnega prostora. O njem večkrat govori, ker se lepo sliši, ampak nič se ne dogaja [=s strani RS]. (...)*

47. Vi-Krov-Sre: *(...) Ma mislim, da z osrednje Slovenije se gleda z določeno distanco in ne veliko prepričanostjo, no, to bi rekla. Ker pogoji na teritoriju, da bi se to razvilo, absolutno so. Tudi jezikovna politika države se včasih konča na meji, vendar na žalost je tako. (...) Konkretno se ne vidi dosti, da bi bilo zanimanje, posluh za slovensko manjšino v Italiji (...).*

8. Ts-Krov-Mla: *Je aktualna, s tem da jo omejujejo objektivni faktorji (...). Pozornost s strani Republike Slovenije (je) prej deklarativna kot pa operativna. (...)*

Spet druga, sicer manjša kategorija vprašanih pripisuje slovenski manjšini veliko odgovornost ter pomembno in predvsem strateško vlogo pri oblikovanju SSKP.

16. Ts-Gosp-Sre: *Da, jaz mislim, da se bo ta ideja uresničila. (...) Ponavljam pa, da je zares veliko odvisno od nas samih, ker politiki delajo svoje delo, mi pa imamo stvari v rokah. Politiki odločajo, ampak če ne znamo izkoristiti priložnosti (...).*

13. Ts-Gosp-Sre: *(...) To se pravi, če bomo mi postali motor in če bomo mi, in tukaj je naša tudi naloga, naše manjšine, povezali ta prostor. (...)*

Med tistimi, ki so prepričani v pozitivnost ideje o SSKP, in drugimi, ki so do ideje kritični, lahko izpostavimo tudi manjši delež vprašanih, ki ni zavrnil pozitivnih strani ideje, vendar je izpostavil vrsto problemov, ki zavirajo njeno uresničitev. Omenjena je bila predvsem potreba po jasnih temeljih, dodelani strategiji in definiciji tistih, ki nosijo odgovornost za udejanjanje SSKP.

41. Go-Kult/Šp-Sre: *(...) Pravilno pa se mi zdi, da bi bil skupni slovenski prostor postavljen na pravih, trdnih temeljih. (...)*

36. Go-Krov- Sre: (...) Jaz mislim, da če želimo, če mislimo, da je ta skupni prostor enotni kulturni prostor, slovenski prostor, strateški cilj, moramo posledično preiskat načrte, da bi ta strateški cilj uresničili.

35. Go-Žup-Sta: Vprašanje je dobro, kdo naj bi o tem skrbel, kdo naj bi delal in kdo naj bi upravljal ta prostor. Mislim, da na našem prostoru ga moramo mi sami, z rama ob rami z matično domovino.

Druga interpretacija koncepta o SSKP pa ga definira kot pojem, ki je bil v preteklosti nujen za preživetje, v današnjih razmerah pa ni več tako aktualen oz. ga je potrebno na novo domisliti.

30. Ts-Kult/Šp-Sta: Ja, ta enotni skupni slovenski kulturni prostoru je en mit, ki je bil potreben pravzaprav v 60. letih. Je bilo potrebno zato, da mi preživimo in da dobimo eno upanje in da Slovenci na drugi strani meje imajo eno odprto okno v svet, ker so živeli pač v enem totalitarizmu, ki ni bil preveč prizanesljiv do teh stvari. (...) Ne vem, kako bi rekel, mislim da ima svoj prostor (...), morda pojem kot tak je zdaj malček iztrošen, ne? Ne moremo se na to naslanjat, ker je postal že fraza, v bistvu. Smo začeli uporabljati to besedo kot tisto pač, ki rešuje vse, pa ne rešuje nič, če ni zraven ena kvaliteta. (...)

Med pogovorom o SSKP je moč zaslediti različne načine dojemanja tega pojma. Posebej zanimivi so različni vidiki, ki zadevajo razsežnost skupnega slovenskega prostora.

Prvi vidik izpostavlja dejstvo, da je kulturna dimenzija važnejša od politične.

26. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) seveda, da je aktualno, z enostavnega razloga, ker mislim, da kulturna meja je bistvena meja (...) ampak kulturna meja, po mojem, je dosti bolj važna. (...) Politična meja, ja, je na Fernetičih, itd, ne. Kulturna meja more bit dosti bolj odprta. Zakaj? Ker so tudi del naroda, ki živi izven tiste meje, evo, ampak spadajo, kulturno spadajo k narodu. Se pravi, da kulturna meja je širši pojem in zaobjema širši teritorij, kot lahko zajema, recimo politična meja.

Drugi pogled izpostavlja jezikovno dimenzijo in dejstvo, da je slovenski jezik vezni člen SSKP.

11. Ts- Krov- Sta: Meni se zdi samo po sebi to nekaj sprejemljivega, pozitivnega. Ne sme biti kot nekaj za čimer se potem nič ne dogaja. Temu napisanemu skupnemu prostoru morajo slediti neka dejanja, združevanje ljudi, kulturne prireditve – vse to se mora res pretakat skozi cel ta prostro. (...) Torej, slovenski enotni oziroma skupni prostor je gotovo slovenščina.

Iz pogovorov lahko razberemo tudi nov vidik skupnega prostora, ki presega kulturno dimenzijo. Z vstopom Slovenije v EU je ta ideja namreč pridobila tudi komponento gospodarske razsežnosti. Zato lahko danes – ob kulturnem – razvijamo tudi idejo o skupnem slovenskem gospodarskem prostoru. Samo na političnem področju se bo ta ideja težje uresničila. Gospodarske dimenzije skupnega slovenskega prostora pa niso omenjali gospodarstveniki, temveč predstavniki drugih dejavnosti.

10. Ts-Krov-Sta: *Ja, ja. In ne bo več, ker takrat je bil samo slovenski kulturni prostor, drugih ni bilo. Zdaj pa bo to nekako bolj celovito, predvsem pa gospodarsko. Jaz bom lahko kupoval, če bom imel denar, delnice onkraj meje, bom vlagal tu, bom vlagal lahko v banke v Sežani, Sežančan bo lahko vlagal tukaj. Torej iz kulturnega enotnega prostora bo šlo v gospodarstvo, to je že, tudi socialni moment bo prej ali slej. To pa tudi pomeni, da bo ta enotni prostor se čutil na vseh področjih, razen na političnih, razen če ne bomo kdaj za evropske poslance morda tudi lahko volili. (...)*

5. Ts-Pol-Sta: *(...) Mislim, da se ta skupni kulturni prostor lahko razvija in poveča svoj učinek, tudi če nam bo uspelo izdelat en skupni prostor, ki ima tudi institucionalno razsežnost oziroma tudi ekonomsko razsežnost. (...)*

Na Goriškem pa je moč zaslediti tudi idejo o bolj medkulturnem prostoru, ki naj ne bo samo slovenski, ampak naj odraža celotno jezikovno in etnično raznolikost teritorija. Omenjen je večkulturni prostor, v katerem je poleg slovenščine umeščen tudi furlanski jezik.

33. Go-Pol-Sta: *(...) Kajti tu mora postati en enotni kulturni prostor, ki ne more biti samo slovenski, ampak more biti slovenski, italijanski, furlanski, mislim predvsem na Gorico (...). Ta kulturni prostor mora postati večkulturni, večjezični prostor, pri katerem bodo Slovenci igrali najvažnejšo vlogo, ampak bodo morali znati povezati tako Slovence kot Italijane kot Furlane.*

Med razmišljanjem o SSKP so nekateri izpostavili tudi vlogo RS in njen odnos do ideje o SSKP. Slovenija naj bi v snovanju tega prostora odigrala osrednjo vlogo. Zato je zanimanje, ki ga RS izkazuje do Slovencev v zamejstvu, primarnega pomena. V trenutnem odnosu RS do te ideje in zamejstva nasploh pa večje mere zanimanja ni zaslediti.

11. Ts-Krov-Sta: *(...) Torej pri nekaterih strukturah v Sloveniji včasih vsi skupaj pogrešamo malo širše vizije prav tega skupnega slovenskega prostora, v tem smislu. (...)*

53. Vi-Kult/Šp-Sta: *Ja, je še vedno aktualna, ker samo tako bomo v pomoč enemu in drugemu, vzajemno v pomoč. Ker če Slovenci iz matične domovine nas bodo začeli kar naenkrat ne smatrati več za svoje, ker bodo imenovali Italijane naše Slovence, jasno se bodo takoj povezali z drugimi, močnejšimi podjetji, kakorkoli že. To se pravi, da nas dajejo v nek kotiček. Nekje, nismo več zanimivi. Če pa bodo imeli vedno v vidiku, ne samo da nam bodo dali neke take miloščinve ampak da skupaj rastemo, to se pravi, da mi ustvarimo en bogat prostor, ki je zanimiv za Slovenijo, zanimiv za Furlanijo, zanimiv za deželo in za Evropo.*

19. Ts-Nov-Sre: *(...) Tako, da rečeš, manjšina je preveč proračunska postavka, že s tem stavkom označiš na neko, tako, bi rekel nezadosten odnos, ki je lahko tudi obojestranski. Tu bi bilo treba več spodbujanja, več iniciative tudi s strani matice (...).*

18. Ts-Nov-Sre: *Mislim, da se tle ne bo spremenilo absolutno nič, stanje se celo slabša v smislu tistega enotnega slovenskega kulturnega prostora, tudi zaradi vedno bolj centraliziranega odnosa in vse je postavljeno nekje v Ljubljano, ne samo Trst in Celovec, celo Maribor in Koper sta periferija Slovenije, sta skoraj zamejska v Sloveniji. Skratka, dokler Slovenija ne zajame neke dejavne, idejne, bom rekel prej kot vse drugo, podporne politike do enotnosti celotnega kulturnega prostora, tu se ne bo spremenilo nič in bodo te meje, čeprav so padle, vedno večje in vedno bolj visoke. Tu ni tistega normalnega pretoka, v slovenskem tisku.*

8. Ts-Krov-Mla: *Skratka, država bi morala čutiti želje in potrebo, da se njen kulturni prostor ne zaključi na meji ali pa malo takoj po meji, ampak da se širi do tam, kjer zgodovinsko živi zadnji Slovenec. Ne mislim na neko ekspanzionistično politiko ali držo Republike Slovenije, ampak vemo, da je to Italija delala dosledno, je financirala svoje, nosila pobude krepko čez njene meje. (...)*

Še posebej kategorija politikov je močno izpostavila problem skromnega poznavanja zamejske stvarnosti v matici. Kljub padcu meje se s strani RS ni povečalo zanimanje za slovensko prebivalstvo onstran meje.

2. Ts-Pol-Sre: *To stvar [=skupni slovenski kulturni prostor] podpiramo predvsem umetno, ker vsi pravijo, da je ta stvar dobra, ampak potem v zavesti ljudi, prav zaradi tega [mediji v RS niso dovolj dovzetni do našega prostora] je tako malo vedenja in tudi zelo malo interesa za to, kar se dogaja na drugi strani in kljub temu, da meje ni, se mi zdi naravno, da ta stvar ne teče pospešeno, da ostane ena zamisel, ki jo je vredno uresničiti, ampak potem se dejansko uresničuje zelo marginalno.*

3. Ts-Pol-Sre: *Ideja mora biti aktualna, torej ne smemo te ideje dati h kraju, absolutno, ker drugače je po nas. (...) Slovenska država je večkrat, prevečkrat avtoreferenčna glede na njena dve glavna centra, Ljubljana in Maribor, in se ne zaveda, da najbolj živ del države je Primorska, prav zaradi opajanja z drugačno kulturo in prav zato, ker je imela najbolj razburkano zgodovino in prav zaradi tega, ker je dala ogromno ljudi, vidnih*

slovenskih ljudi. Pogrešam pri delovanju slovenske države skrb za ta prostor. (...)

NOSILCI IN IZVAJALCI IDEJE O SKUPNEM SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU

V nadaljevanju smo intervjuvance povprašali, kdo so po njihovem mnenju glavni nosilci oz. izvajalci prizadevanj za SSKP in katere so dejanske možne strategije za uresničevanje teh prizadevanj.

Vprašani so nosilce navajali prosto in pri tem pogosto navedli več različnih možnosti. Odgovori so precej razpršeni, kar pomeni, da si vprašani o tem niso oblikovali enotnih stališč.

Na podlagi analiz odgovorov je mogoče nakazane akterje prizadevanj za SSKP razvrstiti v šest makro kategorij. Navedbe so navadno omejene na možne akterje iz zamejstva. Nosilce ideje o skupnem slovenskem prostoru v RS se v tem sklopu navaja le poredko.

Prva kategorija, ki se jo najpogosteje omenja, zajema šolstvo. Šola in šolski sistem so intervjuvanci prištevali tako med glavne nosilce prizadevanj za SSKP kot tudi med možne konkretne prijeme za uresničevanje tega prostora.

48. Vi-Krov-Sta: (...) *Potem je šola, kot sem rekel prej, ker morajo imeti, ljudje morejo obvladati slovenski jezik, da sodelujejo, da gredo v Ljubljano, da delajo tudi v podjetjih slovenskih, in tako naprej. To je, da postane naravna stvar, ta izmenjava, in mladi, mislim, da nimajo, da nimajo teh predsodkov, ki jih imamo mi (...).*

22. Ts-Vgz-Sre: *Mediji so gotovo pomembni, da naredijo neko pozitivno klimo, pa tudi šolstvo na obeh straneh meje, seveda. (...)*

6. Ts-Žup-Sre: *Nedvomno bodo kultura in šola pri tem imele zelo pomembno vlogo. (...) Drugi dejavniki poleg šole, jaz ne bi izpustil samo športno udejstvovanje. (...)*

Drugi so po številu navedb mediji. Tudi medije, podobno kot šolstvo, vprašani omenjajo bodisi kot akterje prizadevanj za SSKP bodisi kot možne prijeme za uresničitev le-tega.

48. Vi-Krov-Sta: *Mediji, mediji so prvi. Je že veliko let, ki se borimo, da bi imeli slovensko televizijo v Benečiji, in tudi programe RAI v slovenskem jeziku. (...) Mi poznamo, kaj se dogaja na drugem kraju sveta, recimo, in ne vemo, kaj se dogaja malo kilometrov od nas. Naši ljudje ne berejo potem časopise slovenske in tako imajo samo (...).*

4. Ts-Pol-Sre: *Mislim, da bi se lahko izboljšalo, ker mi sami kakšen krat ne znamo, nismo dosti informirani, ampak mislim tako, povprečje recimo, kaj*

se dogaja v Sloveniji in oni ne znajo, kaj se dogaja pri nas. Verjetno, ma to spada potem v problem informiranja, koliko ljudje berejo, koliko hočejo se informirati, koliko slišijo medije, koliko jih zanima, ampak bi lahko več perfecionirali in videli, kako bi lahko mi (...).

1. Ts-Pol-Sre: (...) Mislim, da imajo tudi v tem smislu precejšnjo vlogo mediji, ki bi morali posredovati oz. se posvečat tem vprašanjem.

V tretjo kategorijo sodijo gospodarstveniki oz. gospodarstvo.

15. Ts-Gosp-Sre: *Gospodarstvo bo absolutno odigralo svojo vlogo (...).*

53. Vi-Kult/Šp-Sta: *To morajo biti bodisi gospodarstveniki bodisi politiki bodisi kulturniki. (...)*

52. Vi-Kult/Šp-Sre: (...) *Kot prej rečeno, na gospodarskem področju, seveda, in jasno, na kulturnem (...).*

Četrta kategorija zajema t. i. manjšinske organizacije. Posamezniki so navedli: manjšinsko vodstvo, manjšinske organizacije, zamejske organizacije, krovne organizacije, vsa manjšinska društva, organizacije civilne družbe.

9. Ts-Krov-Sre: *Jaz mislim, da tukaj gre za eno politiko domina. Nekje se mora začeti in mislim, da mora biti to tisto vodstvo, ki ga trenutno ni, tako organiziranega, kot si ga sam predstavljam, in to vodstvo mora biti stimulator. In potem vsak na svojem področju nadaljevati. (...)*

10. Ts-Korv-Sta: *Krovne organizacije, da sugerirajo, pritiskajo na svoje članice, da čim več svoje dejavnosti vložijo v ta moment. (...)*

52. Vi-Kult/Šp-Sre: (...) *Seveda tudi tukaj, po mojem mnenju, bodo tukaj še naprej ostajali določeni nivoji, kjer krovna organizacija bo imela pač eno svojo vlogo, in je tudi pravilno, da kot taka jo ima, ampak eno aktivno vlogo bodo morale imeti tudi tiste ustanove, ki delujejo na teritoriju (...).*

42. Go-Kult/Šp-Sre: *Najbolj so važne krovne organizacije (...). Krovne organizacije in politiki.*

12. Ts-Gosp-Mla: (...) *Kdo so akterji tega slovenskega skupnega prostora? Mislim, da to ni samo šolstvo in niso samo mediji, to so vse organizacije civilne družbe slovenskih manjšin, vse gospodarske organizacije slovenskih manjšin in akterji slovenskega kulturnega prostora, kar je pa največja potreba in največja žalost, da se to ne dogaja, bi morali biti predvsem v Sloveniji. (...)*

38. Go-Gosp-Sre: (...) *Na drugi strani v sami skupnosti kot taki, v manjšinski skupnosti, recimo tukaj v Italiji, so vse strukture civilne družbe, kar pomeni SKGZ, SSO in vse organizacije, od Glasbene matice do gledališča itd. To so nekje akterji, ki bi morali to zadevo uveljaviti in jo potem tudi dosledno realizirati. (...)*

Peto kategorijo predstavljajo krajevne uprave. V to kategorijo smo združili sledeče navedbe: župani, krajevne uprave, javne uprave, občine in državne ustanove.

54. Vi-Kult/Šp-Sta: (...) Javni upravitelji in podjetniki, ker preprosti ljudje se že integriramo, tudi kulturni delavci se. (...) So krajevne javne ustanove, kjer živi naša slovenska manjšina, slovenske organizacije in politične stranke, v katerih so vključeni manjšinci, ki si prizadevajo za dobro naše skupnosti. Vključno s šolstvom.

Šesta makro kategorija zajema kulturno področje, kulturne organizacije, društva, kulturne delavce.

45. Go-Kult/Šp-Sta: Na tem področju so akterji skupnega slovenskega prostora prav kulturna društva, ki imajo svoje sodelavce onstran meje. Tako so sodelovanja med kulturnimi društvi v zamejstvu in slovenskem prostoru že zelo aktualna. Prav na kulturnem področju so ta sodelovanja že povsem uresničena in potekajo tako na osebni kot tudi na družbeni ravni. Tudi občine in državne ustanove (...).

Le en odgovor se po svoji naravi bistveno razlikuje od ostalih:

36. Go-Krov- Sre: Jih ne vidim akterjev skupnega slovenskega prostora; so, obstajajo ena taka občasna bolj ali manj definirana sodelovanja (...). Ne vidim večjih protagonistov oziroma sploh menda jih ni. (...) [Na primer] Kulturni dom v Gorici skuša te skupne koncerte organizirati na meji, tudi to je nekaj, kar že nekaj let, ampak tudi tukaj za ene občasne dejavnosti, nekaj sistemskega in sistematičnega ne vidim.

Iz primerjalne analize po kategorijah intervjuvancev ni zaslediti posebnih skupnih stališč. Tudi analiza glede na pokrajinski izvor intervjuvancev ni pripeljala do posebnih razlik v zvezi z možnimi akterji prizadevanj za skupni slovenski kulturni prostor.

STRATEGIJE ZA URESNIČEVANJE PRIZADEVANJ O SKUPNEM SLOVENSKEM KULTURNEM PROSTORU

Med možnimi strategijami za uresničevanje SSKP imajo glavno vlogo šolstvo in mediji. Omenja jih največ vprašanih.

Vloga izobraževalnega sistema je mnogostranska, saj je bilo v zvezi s šolstvom izpostavljenih več možnih strategij.

Prva poudarja čezmejno sodelovanje med šolami na različnih ravneh izobraževanja, ki sicer že poteka. Med odgovori izstopa želja po dodatnem poudarku in naložbi v čezmejno sodelovanje na področju šolstva in čezmejne izmenjave, namenjene dijakom, študentom in učnemu kadru.

42. Go-Kult/Šp-Sre: (...) Mi že sodelujemo s šolami preko meje, tako da imamo že to tesno sodelovanje, imamo že določene projekte, ki so utečeni, tako da tu sploh ne vidim težav, je samo nadaljevanje tega.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Kar se tiče šolstva, se mi zdi, da je že prišlo do velikanskih napredkov, recimo, vem, da dijaki iz Slovenije hodijo v naše šole, vem, da potekajo na vseh mogočih ravneh sodelovanja med italijanskimi in slovenskimi šolami. (...) Torej se mi zdi, da dejansko ta stvar se je že začela, in mislim, da bo vedno bolj intenzivno potekala in vedno torej bolj plodno.

2. Ts-Pol-Sre: Šolstvo je zelo važen dejavnik in, recimo, danes bi imeli veliko več možnosti za gojitev enih takih medsebojnih stikov (...). Mislim, da je vedno na osnovi pobud posameznikov ali posameznih šol ampak dejansko se mi ne zdi, da se je ta pretok tudi stikov in kontaktov tudi povečal, da ta stvar ni narasla do take mere, kot bi narekovale okoliščine.

15. Ts-Gosp-Sre: (...) Je pa dejstvo, da na naši strani postaja šolstvo nekaj različnega od tistega, kar je v Sloveniji (...). Verjetno bo dobrodošlo eno sodelovanje tudi za rast, evo, naše šole tukaj v zamejstvu. (...)

24. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) Glede šolstva gotovo, veliko je storjenega, (...) obogatit seveda vzgojno izobraževalno ponudbo z vsemi temi drugimi vidiki, s temi projekti, s temi srečanji, načrti, ki gradijo in gradijo enotni prostor.

Drugi sklop predlogov poudarja vključevanje tematike o manjšinah v učne programe v RS, kar bi pripomoglo k boljšemu poznavanju slovenskih manjšin v matici in k čezmejnemu povezovanju.

30. Ts-Kult/Šp- Sta: (...) je bistveno vplesti noter tudi slovenske šole na drugi strani meje, ne? Na drugi strani šole v Sloveniji, mislim. Oni bi morali, ne bom rekel v uradnih predmetih obravnavat manjšino, ampak če ne drugega imet neke stike, vabit slovenske predavatelje, (...) potem pospeševat izmenjavo dijakov, obiske. To kar je normalno pač, če hočemo ustvarit znova eno enotnost teritorija in prebivalstva na tem teritoriju, ne? Ker to nam je zmanjkalo ob različnih političnih sistemih, ta vmesna meja, ki je bila sicer strašno odprta, ampak dejansko je ločevala dva svetova. In to je potem šlo do take skrajnosti (...) Ne, dejansko to bo revolucija, to bo, samo da je trajalo preveč časa, da bi to lahko bilo vidno takoj. To ne bo vidno, to bo en proces, ki bo trajal nekaj časa. In to se bo mlelo in tle je odvisno od naše sposobnosti, nekoliko vendarle tudi od posegov slovenske oblasti, ampak na vseh ravneh.

meje.

18. Ts-Nov-Sre: (...) Po drugi strani pa bi lahko šola v Sloveniji vnašala v svoje učbenike problematiko slovenskih narodnih skupnosti zunaj meja Slovenije.

V tretjem tematskem sklopu je izpostavljena vizija bolj dodelane sistemske rešitve v smeri oblikovanja skupnega izobraževalnega prostora in čezmejne mreže šol.

9. Ts-Krov-Sre: *Jaz sem prepričan, da mi tudi spričo teh slik, fotografije tega šolstva, ki ga imamo danes pri nas, mi moramo pač, bi rekel, ustvariti mrežo, šolsko mrežo, ponudbo, ki se ne ustavi na meji. (...)*

21. Ts-Vgz-Sre: *(...) Potem veliko vlogo, formativno, odigra v tem primeru tudi šolstvo. Tu si predstavljam izmenjave, v tem smislu, da študentje, dijaki se lahko med matico, recimo, ali med tukajšnjimi manjšinskimi šolami, vključno z univerzo, se lahko dogajajo na teh nivojih izmenjave, skupni programi tudi tu. Danes lahko rečem, da se v malem skušajo te stvari realizirati, lahko bi prišli tudi do specialistične diplome, recimo, ki bi povezovala ta prostor slovenski in tudi srednje evropski. (...)*

Zadnja kategorija odgovorov v zvezi s šolstvom pa izpostavlja posebnosti šol s slovenskim učnim jezikom v Italiji. Problematično je dejstvo, da so te podvržene italijanski državni zakonodaji. Zakonski okvir pa bistveno ovira avtonomijo delovanja tovrstnih šol. Hkrati je tu prisoten tudi občutek, da tem šolam primanjkuje novega zagona in strategij.

35. Go-Žup-Sta: *(...) Na žalost naše slovensko šolstvo v Italiji je podvrženo zakonom vsedravnega značaja in tukaj ni izvzeta šola. (...)*

18. Ts-Nov-Sre: *Šolstvo je pri nas zelo specifičen pojav, ker se mora soočati z izjemnimi izzivi in vemo, da naše šole, predvsem osnovne šole, so postale celo nekatere jezikovni tečaj za Neslovence. Demografski padeč na eni strani, seveda so seminarji za slovenske šolnike, vprašanje avtonomije slovenske šole, da svojo specifiko zna reševati tudi naša šola v zamejstvu sama po svojih močeh, s prispevkom iz Slovenije, ne vem, kako. Odpirati po eni strani in ne se vezati samo na ministrske programe, ki so pač narejeni v Rimu, vzpostavljati resnično vez z matičnim narodom (...).*

19. Ts-Nov-Sre: *Glede šolstva, mislim, da naša šola, zanjo velja ravno tako, kot sem rekel prej za organizacije. Šola se ni posodobila, (...).*

Med možnimi strategijami v zvezi z mediji in uresničevanjem prizadevanj za SSKP so vprašani izpostavili tri osrednje postavke. Prva poudarja problem nedostopnosti tako slovenske televizije (RTV) kot slovenskih programov deželne mreže RAI v Videmski pokrajini.

28. Ts-Kult/Šp-Sre: *(...) Recimo, tukaj bi rada izkoristila priložnost, da izrazim svoje zelo kritično stališče glede tega, recimo, da Slovenija še vedno ni zajamčila vidljivosti svoje televizije tukaj. Meni to se zdi prav*

višek, višek brezbržnosti. Recimo, jaz bi zelo rada sledila slovenski televiziji, zelo rada in morem čakati vsak dan do 11.30 zvečer, da lahko vidim telednevnik, ki ga pač predvajajo tukaj v čezmejni televiziji. Ma jaz čakam vsak dan do 11.30 samo zaradi tega in bi zelo rada šla spat eno urco prej. Potem pa, da drugi problem je ta, da Italija še ni poskrbela za vidljivost naše slovenske televizije v Videmski pokrajini, itd, ne? Torej tukaj se mi zdi, da bi se lahko naredilo več. Gotovo po mojem, bi bilo dobro, da bi zares sprostili vidljivost slovenske televizije v Italiji. (...)

21. Ts-Vgz-Sre: (...) Naj navedem en konkreten primer, včasih se je govorilo o tem, da bi Slovenija, ker je bilo drugače pač nemogoče postaviti mrežo, ne vem, pretvornikov televizijskega signala v Videmski pokrajini, opremila vse tiste prebivalce Videmske pokrajine, ki bi želeli slediti programom Slovenije 1, to se pravi nacionalne televizije, s posebnimi dekoderji oziroma s posebno kartico, da bi lahko satelitsko pač spremljali te programe. Recimo, to je eden izmed takih konkretnih korakov, ki jih lahko storimo, recimo, v to smer. Potem brez dvoma dostop do medijev, omogočiti dostop do medijev, ki lahko izvajajo to politiko skupnega kulturnega prostora v zamejstvu, v predmeju, kjerkoli pač že, na Tržaškem, Goriškem, v Videmski pokrajini (...).

20. Ts-Vzj-Sre: (...) Druga stvar: vidljivost RTV Slovenija na vsem teritoriju. Mi smo dobili eno uro na dan naše televizije in smo zgubili 24 ur RTV Slovenija, govorim za tiste, ki stanujemo v mestu, kjer Ljubljane ne vidiš. (...)

Intervjuvanci so izpostavili tudi dejstvo, da so slovenski mediji premalo dovzetni za slovensko manjšino in o njej premalo in neustrezno poročajo, kar odraža tudi nizko stopnjo zanimanja RS za ta prostor.

32. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) Velika ovira je omejeno poročanje medijev, kajti stvari bi morali razvijati v smeri, da bi v slovenskem prostoru čutili za svoje tudi naše ustvarjalce, športnike in kulturnike. (...)

18. Ts-Nov-Sre: (...) Nismo medijsko zanimivi, stvar je popolnoma obrobnega pomena. [Smo] samo takrat, ko naj bi iz nekega tragičnega pogleda na ta svet in situacijo se zgodilo nekaj grdega z Zamejci: pomažejo šole, ni bil sprejet nek zakon, niso table, ni tako, ni pa, kar bi moralo biti še bolj normalno, ni ovrednotenja vsega tistega, kar se tle, v teh prostorih, dogaja, in s tem, da se prispeva enotnemu kulturnemu prostoru. (...)

2. Ts-Pol-Sre: (...) Mislim, da glede tega je predvsem vprašanje ustreznosti in medijev, ki kljub temu, da ta razprava traja že več let, zadeva nas tukaj in Slovenijo ampak, mislim, da je ta medijski prostor zelo malo dovzeten, predvsem danes, ko govorimo in želimo globalizem. Manjšinci se počutijo še bolj zapostavljene in to potem ne prispeva k temu, da uresničujemo ta skupen slovenski prostor.

30. Ts-Kult/Šp-Sta: (...) kulturni prostor ima svojo prihodnost, toda jaz mislim, da tle, kot rečeno bi se moral čutiti vpliv nekega pozitivno

obrnjenega javnega mnenja v Sloveniji. Javnega mnenja –ne mislim na preproste ljudi, mislim na časopise, ne? Časopisi ustvarjajo javno mnenje. In slovenski časopisi na žalost absolutno ne poznajo manjšinskega prostora, ne izkoriščajo manjšine, zato da bi se seznanili.

19. Ts-Nov-Sre: To je nekaj, kar je vedno bolj porazno, kar delajo slovenski mediji glede nas. (...) Včasih oni so imeli tukaj dopisnika, stalnega, kar se je poznalo. Ljubljana je bila informirana. (...) Tako, da to zanimanje slovenskih medijev, oni gledajo na te stvari zelo izključno tržno, morda tržno mi nismo tako zanimivi (...). Zmanjka tista valenca, ki pomeni nacionalni interes zraven. O televiziji da ne govorimo, tam je škandalozno, (...).

Nekateri so izpostavili idejo o skupnem medijskem prostoru, ki predpostavlja tudi nek proces združevanja medijev v obmejnem prostoru.

30. Ts-Kult/Šp-Sta: Enotni slovenski kulturni prostor bo dejstvo, ko bodo slovenski časopisi, ko bo slovenski Primorski dnevnik postal vsakodnevno branje primorskega ljudstva, ko ga bomo našli v frizerskih salonih in v barih in gostilnah. Ko bo radio imel svoje stalne dopisnike v Kopru, v Postojni, Ajdovščini, Tolminu in ne vem kje, ko bodo slovenske založbe iz Trsta in iz Gorice imele tudi materialni interes predstavljat svoje knjige na drugi strani meje.

13. Ts-Gosp-Sre: Tukaj so potrebni novi miselni preskoki, ki bi jih bilo treba potem tudi razširiti na dnevnike, na časopise, verjetno tudi naš Primorski dnevnik, Primorske novice in morda še nekateri tedniki, ki so katoliško usmerjeni, verjetno bi se morali povezati v en sklop in pokrivati celotno področje, ki je danes ob meji. Morda tudi s kakim krajšim prevodom v italijanskem jeziku, predvsem o tistih političnih stvari, ki so pomembne, da so Italijani o tem informirani. (...) To niso enostavni procesi, enostavne stvari, ki so po mojem novi miselni preskoki, ki ne vem, če so v naši manjšini že zreli, ampak bi morali počasi tudi na to pot. (...)

10. Ts-Krov-Sta: (...) Zdaj ni greh misliti na to, da bi Primorski dnevnik skupaj s Primorskimi novicami ustvaril eno krasno glasilo, dnevnik seveda, ki bi kril vse značilnosti tega prostora.

9. Ts-Krov-Sre: To [=združevanje Primorskega dnevnika in Primorskih novic] v moji glavi stoji v naslednjem obdobju. Ne vidim, zakaj ne, jaz mislim, da to mora biti bodočnost tega medijskega primorskega prostora. (...)

Omenjen je bil tudi poskus združevanja Primorskega dnevnika s slovensko Republiko, ki se ni obnesel.

19. Ts-Nov-Sre: (...) Glede medijev je tako, da mi, če ostanem pri Primorskem dnevniku, imamo to izkušnjo staro od Republike, ki je bil en tak poskus prodora čez mejo, čeprav ni uspel (...), ker niso bili za to takrat pogoji zreli (...). Je bilo eno tveganje, ki se je pač ponesrečilo v dobri veri (...). Po drugi strani, kot časopis (...) v pričakovanju, da bo padla meja

takrat, 2004, (...) smo šli v to brisanje, smo ustvarili ta goriški prostor v Gorici (...), smo se pripravili in dejansko smo malo bolj čezmejni, kot smo bili (...).

Med drugimi prijemi za uresničevanje ideje o SSKP, ki so jih omenjali posamezniki, lahko izpostavimo naložbe v aktivnejše sodelovanje in povezovanje na vseh področjih.

40. Go-Nov-Sre: *Večje sodelovanje, večja povezanost, prenovitev organizacij (...).*

13. Ts-Gosp-Sre: *(...) Začeti povezovanje z mladimi na šolskem področju, na športnem področju. (...)*

50. Vi-Vzg-Sre: *(...) Sodelovati moramo tako posamezniki in društva kot politiki. (...)*

9. Ts-Krov-Sre: *(...) Delujemo, kot da te meje ni več, kot da ta prostor nima ovir, ne vsak na svojem (...).*

V zvezi s čezmejnimi povezovanjem je poudarjen tudi pozitiven prispevek evropskih čezmejnih projektov.

5. Ts-Pol-Sta: *(...) Projekti, tudi znotraj evropskih skladov in projektov, pomagajo, da se nekako širijo razmerja poznanstva, relacije (...). Tu bo potrebno opraviti še veliko dela. Ostaja tudi še veliko odprtih vprašanj glede tega skupnega obmejnega prostora.*

Nakazani so bili tudi nekateri konkretni predlogi, kot na primer skupna abonmajska sezona, ustanavljanje skupnih podjetij, študijske izmenjave in delo ter čezmejni pretok kadrov.

9. Ts-Krov-Sre: *(...) Zakaj recimo, in jaz sem vesel, da nekaj gre v to smer, zakaj ne? Imamo skupno abonmajsko sezono. To so Koper, Gorica, Nova Gorica. Zakaj se ne poslužujemo, ko imamo včasih prireditve, zakaj ne začnemo ustvarjati, bi rekel, mešane organizacije v tem prostoru, zato da bi se jutri počutili vsi? Zakaj ne ustvarimo nekaj več mešanih podjetij na gospodarskem področju, zakaj vsak po svoje? Če smo skupaj, potem dajmo skupaj. (...)*

43. Go-Kult/Šp-Sre: *Jaz mislim, da bi morali pri nas uveljaviti eno normalno stvar – da bi vsi, ki hodijo na univerzo, lahko preživeli vsaj eno leto post akademskega študija v Ljubljani. Mislim, da je dobro, da gremo študirat v Padovo, Milano, Rim in potem vzpostaviti neke mehanizme, ki morajo delovati tukaj in v Sloveniji. To pomeni, da lahko zamejci preživijo eno leto podiplomskega programa v Sloveniji oz. da jim je omogočeno, da se vključijo v ta slovenski skupni prostor. To bi lahko veljalo tako za študente kot za poklicne operaterje. Za vse nivoje poklicev, da na ta način pride do vključevanja preko gospodarstva, znanja in ne preko neke*

nacionalne ideologije. Preko nečesa, za kar ima lahko od tega vsak zase določene koristi. Ne da bi se morali za to posebej žrtvovati.

31. Ts-Kult/Šp-Sta: *Ne, jaz mislim, da te svoje institucije ne samo moramo varovati in jih utrditi, ampak precej verjetno domisliti na revitalizacijo tudi nekih kadrov, ki se izmenjujejo, ne? Ne, se pravi, kako bi zdaj na enotnem prostoru ekonomskem, kako bi se tisto pretočnost igralskih kadrov, ampak tudi kadrov dogajala, ne? Torej, kot da bi en ravnatelj, umetniški vodja bi dobil mandat za 5 let, in potem gre lahko iz Kopra v Trst in iz Trsta v Koper ali pa (...).*

Kot primer dobre prakse je navedeno tudi sodelovanje obmejnih občin.

16. Ts-Gosp-Sre: *Jaz mislim, da so zelo pomembne iniciative teh kraških občin, italijanske in slovenske. Mislim, da je to en odličen začetek (...). Potem se mora nekako ta miselnost preliti na prebivalstvo.*

Izpostavljeno pa je bilo tudi pomanjkanje vzajemnega načrtovanja SSKP s strani matice.

21. Ts-Vgz-Sre: *(...) Se pravi, da ta mentaliteta skupnega slovenskega prostora še ni prodrla v slovenske monocentrične glave, ki ostajajo še vedno monocentrične (...). Skratka, ta enotni kulturni prostor je mogoč in je mogoče ga ustvariti samo, če ne delujemo deklarativno na nekem nivoju nekih zakonov, ki ostanejo potem bolj ali manj uresničeni, ampak če se ustvari skozi neko skupno razmišljanje in načrtovanje na posameznih področjih družbenega in nacionalnega življenja Slovencev.*

USTANOVE NA TERITORIJU IN ČEZMEJNA INTEGRACIJA

Na koncu pogovora o SSKP smo intervjuvance prosili, naj izrazijo svoje mnenje glede statusa kulturnih ustanov v SSKP. Ali je zanje bolj pomembno, da imajo svoje gledališče in druge kulturne institucije, ki životarijo, ali da se udeležujejo dobrih gledaliških predstav in drugih prireditev v Sloveniji, npr. v Ljubljani, Novi Gorici ali Kopru?

Mnenja so seveda deljena. Nekateri menijo, da je v luči evropskih integracijskih procesov in SSKP pomembno spodbujati in razvijati čezmejno dimenzijo kulturnih ustanov. Drugi sklop odgovorov izraža prepričanje, da je prisotnost kulturnih ustanov v zamejstvu nedvomno potrebna. Utemeljitev so zelo raznolike.

Zadnji sklop odgovorov pa zajema nekatere kritike do osrednjih kulturnih ustanov slovenske manjšine.

Med posamezniki, ki menijo, da je v SSKP potrebno spodbujati in razvijati čezmejno dimenzijo kulturnih ustanov, zasledimo npr. idejo o enem samem gledališču na obmejnem pasu oz. vizijo neke skupne ponudbe.

13. Ts-Gosp-Sre: *Mislím, da v prvi vrsti mi bi morali razumeti, kateri so stroški. Mi ne moremo samo jokati nad tem, da nimamo denarja in da nam država oz. politična institucija ne odobravajo oz. ne dajo denarja. Bi morali preveriti prvo, kje imamo stroške in kaj kvalitetnega lahko ponudimo naši publiki. Sedaj ne rečem, da bomo sedaj šli vsi v teater v Ljubljano, ampak verjetno eno edino gledališče, ki povezuje gledališčnike iz Kopra, Nove Gorice, Trsta in Gorice, ki bi bilo izredno kvalitetno, bi morda bilo za naše ljudi prvič pomembno in potem bi se lahko razširilo tudi na širšo italijansko publiko. Tukaj so potrebni novi miselni preskoki, (...).*

27. Ts-Kult/Šp-Sre: *(...) Smo že drugo leto, ko ponujamo abonmaje (...) za predstavo v Kopru in Novi Gorici. (...) Na obe strani je treba it, mislim, da smo vsi zreli, da na nek način vemo, kako majhen je ta prostor, da ne konkuriramo med Koprom in Novo Gorico, denimo, ne, ampak to ne pomeni, da vlagamo več v to skupno delo in v konsolidacijo tega prostora.*

20. Ts-Vzg-Sre: *(...) Ne vem, morda je ena herezija to, kar rečem, meni se ne bi zdela ena tako grozna tragedija, da bi v bodoče na vsem tem obmejnem področju bilo eno stalno gledališče, ki bi imelo predstave v Kopru, v Trstu, v Novi Gorici. Ne propade slovenska manjšina zaradi tega (...). Saj bomo lahko tudi mi soudeleženi pri vodstvu (...).*

41. Go-Kult/Šp-Sre: *Naš cilj je ta, da bi se ljudje udeleževali bodisi naših prireditev kot tistih v Sloveniji ali pa drugod po Italiji. Ker če se bodo ljudje »kulturno sprehajali«, bodo lahko prinesli tudi k nam nekaj svežine in znali boljše ocenjevati kvaliteto. Naša publika mora postati razgledana, ampak to ne pomeni ukinitve naših struktur. Mi moramo težiti k temu, da bi kulturna društva in strukture ponujala čim bolj kvalitetne prireditev, istočasno pa cenit in vabiti publiko, da se udeležuje tudi prireditev izven našega prostora. Eno ne izključuje drugega, obe stvari sta povezani. (...).*

Izpostavljena je tudi potreba po nekem novem konceptualnem pristopu, novi hibridni obliki, ki združuje najboljše italijanske in slovenske elemente in tradicijo.

31. Ts-Kult/Šp-Sta: *Konkretno te institucije jaz mislim, da bi bilo treba dobit eno hibridno obliko, ki bi nekje dobila boljše stvari od italijanskega sistema organiziranosti in delovanja teatra s tistim, kar je iz Avstoogrške podedovanem vzorcu ravnanja, s takimi institucijami in reprezentativnimi institucijami v slovenskem osrednjem prostoru, tudi v našem obmejnem prostoru. Mislím, da bi morali se odpret na neko lastno tradicijo in, kakor sem že rekel, imet tudi na tem področju profesionalne kadre. (...) Jaz mislim, da te svoje institucije ne samo moramo varovat in jih utrdit, ampak precej verjetno domislit na revitalizacijo tudi nekih kadrov, ki se izmenjujejo, ne? (...)*

Drugo stališče zagovarja nekakšen dvosmeren pretok publike, ki se pomika iz zamejstva v Slovenijo in obratno. Naša kulturna ponudba mora postati zanimiva tako za italijansko večinsko prebivalstvo kot tudi za pripadnike matice. Čezmejni pretok pa ne izključuje in ne ovira razvoja ustanov na teritoriju, temveč zanje predstavlja le spodbudo.

12. Ts-Gosp-Mla: *Pomembno bi bilo imeti oboje. (...) Pomembno je imeti čim boljše strukture, ki pritegnejo obiskovalce iz Slovenije, je pa tudi pametno in primerno, da se mi udeležujemo kulturnega utripa v Sloveniji, tako da oboje bi moralo biti in eno ne izključuje drugega potem oz. eno se z drugim dopolnjuje.*

4. Ts-Pol-Sre: *Mislim, da bi lahko, je prav, da naprej imamo naša gledališča, ampak je tudi prav, da se tudi čimveč integriramo. Jaz vem, da nekateri že hodijo v Ljubljano, Koper, Novo Gorico, itd. Lepo bi bilo, da tudi Slovenci bi čimveč hodili v naše (...). Ja, da bi prišlo do integracije, ampak ne ukinitev naše (...).*

50. Vi-Vzg-Sre: *(...) Predstavljam si, da bo naše gledališče razširilo svoj krog gledalcev tudi na Slovenijo in da bomo lahko istočasno hodili v Novo Gorico ali v Koper, Sežano. Negativno bi bilo, če bi se ločili.*

22. Ts-Vgz-Sre: *Jaz mislim, da moramo imeti svoje gledališče, takšnega, ki bi pritegnil ljudi iz Kopra, Trsta in Ljubljane. (...) Tudi to je važno, da zahajaš tudi na primer v Ljubljano v Dramo na ogled vrhunskih predstav. Tudi v Trstu imamo gledališče, ki je pojem kulturne ustanove. V tem trenutku bi si morale vse ustanove postaviti cilj, da so zanimive za širši prostor in ne samo znotraj kot sedaj.*

Tisti, ki zagovarjajo potrebo po ohranjanju kulturnih ustanov v prostoru, kjer je naseljena slovenska manjšina, se sklicujejo na različne argumente. Nekateri zagovarjajo načelno stališče, češ da je prav, da ima tu svoje institucije, drugi svoja stališča utemeljujejo in argumentirajo s tem, da je glede na bogato in razvejano dejavnost slovenske manjšine v Italiji prav, da manjšina razpolaga tudi s svojim gledališčem, tretji pa s tem, da kulturne institucije predstavljajo temelj razvoja neke skupnosti.

2. Ts-Pol-Sre: *Jaz mislim, da glede na to, da je naša manjšina še močna, utrjena in da ima razvejano dejavnost, je predvsem prav [da ohranjamo tu svoje ustanove]. Po moje je gledališče in to, da razpolagamo s svojimi mediji, en predpogoj za to, da razmišljamo še o razvojnem obstanku manjšine. (...) Ker če razmišljamo o skupnem slovenskem prostoru, potem je jasno, da mora biti Trst s svojimi institucijami del tega skupnega prostora (...).*

24. Ts-Kult/Šp-Mla: *(...) Torej, mi moramo živeti tukaj, moramo tukaj imeti naše ustanove, naša kulturna društva, naše gledališče, naša glasila, naš dnevnik, našo televizijo, mislim naše televizijske programe, torej moramo*

te stvari imeti in ohranjati. (...) Ni samo Kras, samo breg naše območje, smo del Trsta, smo vedno živeli v Trstu in moramo nadaljevat živeti v Trstu. Isto velja za Gorico, sicer tam je mogoče tudi malo boljše, ampak kakorkoli že, moramo živeti polnopravno v naših mestih. (...) Ohranit te ustanove, to je gotovo zelo pomembno, tudi s pomočjo seveda Republike Slovenije, v sodelovanju torej (...), da razumejo pomembnost, da se ojačijo določene postojanke, ki jih kličemo tako, ma v bistvu niso postojanke, so ustanove v tistih mestih, kjer živimo tudi mi, Slovenci.

47. Vi-Krov-Sre: (...) Torej vsi ljudje se tudi dosti lažje premikajo danes kot nekoč in torej bi bilo treba tudi delati na tem, da se pripadniki manjšine, ma jaz se ne bi omejila na te, se privadijo, da lahko gredo na gledališko, ali glasbeno ali drugo prireditev v Ljubljano (...). Po drugi strani mislim, da je izredno pomembno za manjšino, da ima svoje kulturne ustanove, jaz mislim, da je dobro, da imamo Slovenci Slovensko stalno gledališče, torej, da gojimo gledališko umetnost in odrski jezik na določeni ravni. (...) Samo jasno, da bi bilo treba dobiti poti in načine, da te ustanove ne životarijo (...).

15. Ts-Gosp-Sre: Idealno bi bilo oboje, ne? Seveda imet našo kulturno institucijo na nivoju, istočasno tudi se poslužuješ ponudbe, ki je, ki bo v Sloveniji. Mislim, da te ponudbe se naši ljudje že sedaj kar precej poslužujejo. Mislim, da je sigurno važno obdržat na našem prostoru naše kulturne institucije na visokem nivoju, ker kljub vsemu so gledališče in druge takšne dejavnosti sicer baza, na katerih sloni razvoj naše skupnosti pri nas (...). Te institucije morejo imet to prioriteto pri nas v zamejstvu. Absolutno pa integracija in povezovanje v obmejnem prostoru lahko pomeni tudi to vse večje sodelovanje in tudi racionalizacija dela s ta novimi institucijami čez mejo.

Z drugega vidika pa so kulturne ustanove v zamejstvu odraz določenih posebnosti teritorija, kar predstavlja tudi njihovo dodano vrednost. Hkrati pa odražajo tudi pestrost in živahnost produkcije tega prostora, ki ni samo neka jezikovna kolonija, temveč polnopravni in suvereni del SSKP.

26. Ts-Kult/Šp-Sre: (...) Ma, hočem reč, po moje je prav, da imamo mi naše ustanove, ker so to mejniki (...). Po mojem mi rabimo prav naše naše ustanove, ker so tiste, ki na katerih sloni potem celotna manjšina. So prav ku stebri, brez katerih pademo. Absolutno potrebno, da so. In pomagat, evo, da ne samo životarijo, to pa ja, evo, ker če samo životarijo, životarjenje ne pelje nikamor v smislu, ena stagnacija za manjšino pomeni nazadovanje.

11. Ts-Krov-Sta: Oboje bi bilo nekako potrebno (...). Ne moremo biti samo kolonija, ampak moramo ustvarjati tudi svoje. (...) Mi moramo živeti s tem teritorijem, na katerem smo. Samo gotovo je, da brez tega postanemo res revni.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: (...) Prav je, da si ogledamo predstave, ki jih ponuja Slovenija, ampak je prav, da v naši stvarnosti obstajajo gledališča,

časopisi, šole in razne ustanove, ki so ena posebnost prav za ta naš prostor. (...)

Rdeča nit, ki teče skozi vse odgovore in različna stališča, pa je pomen, ki ga intervjuvanci pripisujejo kakovosti oz. naložbam v kakovost ponudbe. Skrb za to predstavlja torej skupni imenovalac oz. konstanto v veliki večini odgovorov. Potrebno se je torej dojemati in razvijati kot zanimivo in kakovostno blago.

25. Ts-Kult/Šp-Mla: *Po mojem je prav, da imamo svoje stvari, tudi če kakovost ni zelo visoka. Poglejmo gledališče, pogledajmo Primorski dnevnik, televizijo. Lahko govorimo o ne veliki, visoki kakovosti, ampak vseeno potem, če bi se združili z drugimi, bi izgubili tisto, kar še imamo. Sami pa bi morali pomisliti na to, kako izboljšati to kakovost (...). Tako da bolje bi bilo, da razmišljamo, kako izboljšat to našo skromno kakovost, ki jo imamo, in se šele potem povezovati z raznimi slovenskimi mediji, ustanovami. Sami moramo gojiti oziroma spodbujati mlade, da se učijo specializirajo na tistih področjih, kjer primanjkuje dobre kakovosti.*

54. Vi-Kult/Šp-Sta: *Osebno menim, da so oba važna, cioè, ohraniti svoje, pomeni ohraniti živahnost teritorija, kar nedvomno ne škoduje manjšini. Obratno, nam nudi priložnost za srečavanje, skupno delo, in to vedno bolj povezuje ljudi in jim daje občutek identitete. Recimo torej, da se stvari ne izključujeta, obe je potrebno razvijati in mislim, da bo povpraševanje vedno bolj kakovostno (...).*

36. Go-Krov-Sre: *To, da životarijo, ni nikoli dobro, se pravi, ne moremo si več privoščiti životarjenja, ker životarjenje pomeni to, da zapravljamo finančna sredstva za nekaj neučinkovitega, ko bi morali, etično morali, ista sredstva uporabiti za nekaj učinkovitega. Torej bi morali imeti pogum in premoč, da določene stvari prenehamo in začnemo z novimi, čeprav gremo v nekaj neznanega in pri tem bi dodal, da iz čisto psihološkega vidika ali sociološkega vidika, moremo se zavedati dejstva, da je manjšina tradicionalno konservativno telo. (...)*

Izpostavljena so tudi nekatera kritična stališča do osrednjih kulturnih ustanov slovenske manjšine. Šibko točko predstavlja že lociranost osrednjih kulturnih ustanov, ki tudi s svojo ponudbo ne pokrivajo celotnega teritorija, kjer je naseljena slovenske manjšina. Iz odgovorov je razvidna želja po spremembi delovanja osrednjih kulturnih ustanov na tej ravni.

52. Vi-Kult/Šp-Sre: *(...) Bom takoj jasen in ti bom takoj dal en odgovor. (...) Med ustanovami, žal, ki bi žrtvoval, jasno je gledališče. Nimam nobenega problema dajati takih izjav, ker gledališče pobere veliko denarja, letno, celotni manjšini, ko imamo oz. ko imate v Trstu, gledališče v Kopru, v Sežani, v Novi Gorici in morda tudi kako zelo dobro amatersko gledališko skupino na celotnem teritoriju, zaradi tega. Gledališki sedež se nahaja v Kulturnem domu v Trstu in Videmčani ga zato ne obiskujejo.*

36. Go-Krov-Sre: (...) Ne, jaz bi bil za tretjo varianto, da imamo te visoko kakovostne gledališke predstave, kulturne predstave in tako dalje iz srednje Slovenije pri nas, v Trstu, Gorici in Čedadu. To po mojem bi bil tisti ključ in bi tudi realizirali tisti skupni kulturni prostor, ker dejansko predstava, ki je v Ljubljani, Mariboru itd. bi prišla tudi v Trst, Gorico itd., tu gledam na večje ustanove, gledališče, na primer, gledališče je dejansko ena ponudba za manjši del Slovencev. To je za tržaški, občasno uspe prit do Gorice, nikoli pa ne seže preko te meje, in dejansko polovica slovenske narodnostne skupnosti v Italiji ne koristi tega. In če govorimo o deželnih strukturah, deželne strukture bi morale imet deželno razsežnost. To je, ne glede kje imajo sedeže, fizične sedeže. (...)

Po primerjalni analizi posameznih kategorij intervjuvancev ni moč zaslediti pomembnejših razlik v odgovorih.

SKLEPNE UGOTOVITVE

Mejna črta, ki se v procesu evropske integracije postopoma briše in izgublja svoj pomen, je v preteklosti zapečatila razdrobljenost slovenskega naroda, ki živi v različnih državnih tvorbah v obmejnih teritorijih RS. Zato je vstop Slovenije v EU in v schengensko območje zamejski stvarnosti vlil novega elana. Padec meje je rezultat nekega daljšega procesa, ki se je začel z vstopom Slovenije v EU in vsestransko pozitivno vpliva na odnos do slovenskega sveta. Meja, ki je danes ni več, ni bila samo politična in fizična, ampak tudi umska (Furlan, 2002). Oviral je sodelovanje in stike med matico in zamejstvom, poznavanje slovenskega sveta večinskega italijanskega naroda, hkrati pa tudi poznavanje zamejstva Slovencev iz matice. Z mednarodno uveljavitvijo Slovenije so Slovenci v Italiji pridobili na ugledu in samozavesti. Tudi na jezikovnem področju raste zanimanje za slovenski jezik, ki je z vstopom RS v EU pridobil na ugledu in postal suveren uradni jezik EU.

Za manjšino predstavljajo nakazane politične spremembe in posledični integracijski procesi veliko priložnost, da utrdi in obogati čezmejno sodelovanje. Ovrednotiti in utrditi je mogoče tudi njeno potencialno funkcijo posrednika. Med pričakovani od vstopa Slovenije v EU, ki so jih izrazili vprašani predstavniki, je namreč mogoče izpostaviti predvsem dvoje: večje sodelovanje na gospodarski ravni in uveljavljanje slovenske kulture in jezika.

Po mnenju velike večine intervjuvancev je ideja o SSKP še vedno aktualna oz. naj bi predstavljala celo cilj, h kateremu naj bi stremeli. Potrebuje pa nov zagon. Padec schengenske meje in evropski integracijski procesi predstavljajo priložnost, da se ta koncept obogati in obnovi z novimi prijemi.

Čezmejno sodelovanje in povezovanje nedvomno pospešujeta razvoj skupnega prostora in dojemanje le-tega kot združenega, še posebej na obmejnem pasu. Občutiti je nekakšno prepustnost na teritoriju. Ostaja pa aktualno vprašanje o vključevanju zamejcev v razvojne tokove v Sloveniji in obratno (Komac, 2002).

V zvezi z uresničevanjem ideje o SSKP je potrebno izpostaviti osrednjo vlogo RS. Vsekakor pa po mnenju nekaterih ni zaslediti velikega zanimanja RS za aktualno idejo in zamejstvo nasploh. Tudi slovenska jezikovna in kulturna politika ne prodreta čez mejo, kajti s strani matice ni zaznati velikih prizadevanj za širjenje in uveljavljanje slovenskega jezika in kulture onstran meje. Trenutno odnos z matico temelji le na ravni izjav, ni pa konkretnih pobud in angažiranosti za uresničevanje ideje o skupnem prostoru. Po osamosvojitvi Slovenije je v zamejstvu prevladal občutek, da je Slovenija začrtala politiko, ki je bila osredotočena na njene notranje probleme in da so obmejna območja pridobila status vira trenja s sosednjimi državami, ne pa avtonomnega prostora, ki je v tesni komunikaciji z matico (Pirjevec, 2002). Med pripadniki slovenske manjšine v Italiji se torej utemeljeno poraja občutek, da je ideja o SSKP nekaj, kar si želi manjšina, matični državi pa se ideja zdi nezanimiva.

Glede akterjev in strategij za uresničevanje prizadevanj za SSKP so mnenja zelo različna. Veliko je nedorečenega glede glavnih nosilcev in zaznati je pomanjkanje enotne strategije, ki bi definirala delovanje na različnih področjih. Nejasno je predvsem to, ali gre za proces, ki se sproža z vrha dol (top down) ali od spodaj navzgor (bottom up). V danih okoliščinah je težko enotno opredeliti nosilce oz. izvajalce tovrstnih prizadevanj. Med glavne akterje lahko prištevamo šolstvo, medije, kulturo, gospodarstvo, manjšinsko vodstvo ter organizacije in občinske uprave.

Intervjuvanci so mnenja, da sta za uresničevanje ideje o SSKP ključna dejavnika predvsem šolstvo in mediji. Šolstvo naj bi prispevalo k uresničevanju enotnega izobraževalnega prostora, s tem da izpolnjuje dve temeljni funkciji: s čezmejnimi sodelovanjem in projekti omogoča neposredni osebni stik in vzajemno spoznavanje večinske in manjšinske šolske populacije, hkrati pa lahko z vključevanjem manjšinske tematike v učne programe v matični državi pripomore in spodbuja tudi boljše poznavanje zamejske stvarnosti. Mediji v Sloveniji, predvsem televizija in tiskani mediji, pa naj bi z večjo doslednostjo poročali o slovenski manjšini v Italiji in se zavzemali za boljše pokrivanje manjšinskih vsebin. Na tak način bi utrdili poti, po katerih zamejska stvarnost prodira v osrednjeslovenski prostor, in s tem pripomogli k uresničevanju enotnega medijskega prostora.

Ena od posledic evropskih integracijskih procesov je tudi nova dimenzija skupnega prostora, ki presega zgolj kulturno raven, saj zajema tudi gospodarsko. Na premik v smislu širšega pojmovanja skupnega slovenskega prostora opozarja že Pirjevec: »Sintagma 'skupni slovenski kulturni prostor' (...) – ne pojmuje kot kulturo v ožjem smislu, ampak kot gospodarstvo, državo in politiko – kultura kot kompleks vsega intelektualnega življenja nekega posameznika in naroda« (Pirjevec, 2001, 189). Glede na različne dimenzije skupnega prostora, ki so jih omenjali intervjuvanci, lahko trdimo, da danes govorimo o skupnem kulturnem, medijskem, ekonomskem in izobraževalnem prostoru.

Na vprašanje o smislu vzdrževanja kulturnih ustanov in njihovih produkcij v zamejstvu v primerjavi z možnostjo združevanja s kulturnimi ustanovami iz obmejne Slovenije nismo dobili enotnega odgovora.

V mnenjih nekaterih je opazna težnja po t. i. čezmejni racionalizaciji in razvijanju nekega širšega čezmejnega integriranega kroga delovanja.

Po mnenju večine pa sta pomembni obe dimenziji: bodisi ohranjanje in razvoj zamejskih ustanov bodisi obiskovanje prireditev v osrednji Sloveniji. Ti dve možnosti se vzajemno ne izključujeta, temveč se dopolnjujeta. Kulturne ustanove slovenske manjšine imajo v zamejskem prostoru tudi svojo simbolno vrednost. Hkrati kulturna produkcija slovenske manjšine – in posledično tudi njene kulturne ustanove – odraža vitalnost, pestrost in bogastvo tega prostora, ki se mora odpreti dvosmernemu prodiranju kulturne produkcije večinskega italijanskega in slovenskega naroda. Skupni imenovalec takega razvoja predstavlja težnja po dvigu kakovosti kulturne produkcije. Obstoj kulturnih ustanov v zamejstvu je smiseln le, če te ustvarjajo kakovosten in konkurenčen program.

Raziskavo je mogoče skleniti z ugotovitvijo, da je ideja o skupnem slovenskem prostoru zelo aktualna. Vendar jo je potrebno konkretno domisliti, doreči strategijo ter njene nosilce oz. izvajalce. Evropski integracijski procesi ponujajo Sloveniji edinstveno priložnost za razmislek in iskanje novih formul in strategij za dejansko uresničevanje vseh prizadevanj za obstoj SSKP v novih razmerah. Upajmo, da bo RS nakazane razvojne predloge uvrstila visoko na svoj seznam aktualnih političnih zadev.

VIRI IN LITERATURA

Furlan, M. (2002): Slovenska narodnostna identiteta in obmejnost. V: Pirjevec, J. (ur.): Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih

manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 103-106.

Intervjuji: Intervjuji z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji (glej Pre-misliti manjšino, 43-48).

Komac, M. (2002): Politika in narodne manjšine. V: Pirjevec, J. (ur.): Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 88-94.

Pirjevec, J. (2001): Skupni slovenski prostor danes. Dvatisoč, 143-144, Ljubljana, 189-193.

Pirjevec, J. (2002): Uresničevanje koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora v razmerah pridruževanja in polnega članstva Republike Slovenije v Evropski uniji. V: Pirjevec, J. (ur.): Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 10-14.

PD: Primorski dnevnik, Trst.

Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja: Ur.l. RS št. 43/06 z dne 21.4.2006.

Župančič, J. (2002): Gospodarsko-socialni vidiki skupnega slovenskega prostora. V: Pirjevec, J. (ur.): Živeti z mejo. Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 109-114.

SKUPNI SLOVENSKI KULTURNI PROSTOR IN SLOVENSKA NARODNA SKUPNOST V ITALIJI PO PADCU MEJE

Poskus sinteze na osnovi avtorefleksije izbranih predstavnikov slovenske narodne skupnosti v Italiji

Zaira VIDALI

IZVLEČEK

Avtorica predlaga poskus sinteze kvalitativnih intervjujev, opravljenih z izbranimi reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji, na podlagi katere preverja zavest o skupnem slovenskem kulturnem prostoru (SSKP) in prostoru slovenske narodne skupnosti v Italiji z vidika Andersonove (1996) teorije o zamišljenih političnih skupnostih. Najprej predstavi odzive in pričakovanja slovenske narodne skupnosti v Italiji po padcu meje. Nato opredeljuje različne ideje o SSKP. Podrobneje prikaže odprte probleme, nove izzive in primarna prizadevanja slovenske narodne skupnosti v Italiji. Ukvarja se tudi z razmerji med slovenskim manjšinskim in italijanskim večinskim prostorom. V zaključku ugotavlja, da sta za uresničevanje ideje o SSKP potrebna obojestranska zavest in prizadevanje, bodisi s strani Slovencev v Sloveniji bodisi s strani tistih zunaj njenih meja. Podobno je za delovanje slovenske narodne skupnosti v Italiji potrebno tovrstno zamišljanje njenih pripadnikov.

Ključne besede: *slovenska narodna skupnost v Italiji, skupni slovenski kulturni prostor, vstop Slovenije v schengenski prostor, organiziranost slovenske narodne skupnosti v Italiji, medetnični odnosi.*

UVOD

Slovenska narodna skupnost v Italiji se je po pomembnih političnih in družbenih preobratih, ki so sledili padcu Berlinskega zidu leta 1989, znašla v središču širših sistemskih politično-ideoloških sprememb. Zajeta je bila po eni strani v tok prehajanja držav bivšega vzhodnega bloka v liberalno-demokratske modele nacionalnih držav, po drugi strani pa v integracijske procese nastajajoče Evropske unije (EU).

Proces demokratizacije in evropske integracije v Sloveniji je na ravni slovenskega naroda sprožil potrebo po aktualiziranju in spremembi svoje ideje zamišljanja skupnega slovenskega kulturnega prostora (SSKP) v novem

političnem, družbenem in ekonomskem okvirju. Hkrati se je na ravni slovenske narodne skupnosti v Italiji pod vplivom zunanjih političnih in družbenih dejavnikov sprožil proces notranje ideološke uskladitve ter sprememb v strukturi in delovanju. Tako je nastala potreba po redefiniciji vloge in položaja slovenske manjšine v Italiji v odnosu do Republike Slovenije (RS) in na splošno v sklopu ideje o SSKP.

Ker gre pri obravnavi zavesti o SSKP tudi za zavest o manjšinskem statusu Slovencev v Italiji, se lahko za preučevanje razmerij, ki jih ne določa institucionalni sistem, kot je npr. država, in ki jih je torej strukturno težko določiti, sklicujemo na teorijo o zamišljenih ali imaginarnih skupnostih, ki jo upoštevajo tudi Meden et al. (2007, 14) v svoji študiji o SSKP.

Znana je Andersonova (1996, 25) definicija nacije kot zamišljene politične skupnosti, kjer se njeni pripadniki počutijo povezani, kljub temu da se med seboj vsi sploh ne poznajo. Skupnost obstaja in deluje kot taka, če je ta podoba prisotna v njihovih mislih. Teorijo o zamišljanju skupnosti bomo uporabili za analizo koncepta SSKP¹ in prikaz pravno-političnega položaja slovenske narodne skupnosti v Italiji po padcu meje.

Nacijam Anderson (1996, 26) postavlja državne oziroma politične meje. Za opredelitev mej SSKP kot tudi mej slovenske manjšinske skupnosti v Italiji bomo uporabili koncept etničnega kontinuuma. Na območjih kulturnega in jezikovnega stika med različnimi etničnimi prostori se namreč pojavljajo različni izrazi pripadnosti slovenskemu narodu, ki segajo od celovite subjektivne pripadnosti pa do pretežne pripadnosti drugim sosednjim narodom. Obsegajo tako področja zgodovinske preselitve kot njegovo neposredno bližino (Bufon, 2004, 109–110; Jančar, 1996, 26).

Anderson (1996, 26) nadalje izpostavlja, da je nacija kot zamišljena politična skupnost suverena. To vprašanje bomo za koncept SSKP postavili na drugačen način. RS se namreč ravna po principu nespreminjanja meja in nevmešavanja v suverene pravice sosednjih držav. Vprašanje lahko prilagodimo konceptu SSKP. Katere so torej pristojnosti slovenske države do pripadnikov svoje narodne manjšine, ki živijo v italijanski državi? RS je namreč njihova izvorna oziroma matična država, kljub temu da so manjšinci pravzaprav državljani druge države. Jančar (1996, 28) priporoča, naj ima v tem primeru RS strateški interes, da obstoječe meje spreminja v čim bolj atraktivne prostore, ki so

¹ SSKP pojmuje kot sodobnejši izraz slovenskega »velikonarnodnega programa« (Komac, 2002, 90) ali kot sinonim za pojem naroda.

odprti za vse vrste komunikacij in čim manj opazni kot ločnica. Na tak način omogočajo kapilarno povezanost manjšine z matico. Z vidika slovenske manjšine v Italiji suverenost v državnem smislu seveda ne pride v poštev, lahko pa imamo manjšino za politično skupnost, ki je razvila sistem organiziranosti in elit in teži k politični avtonomiji.

Župančič (2002, 110–111) ugotavlja, da je slovenstvo v 21. stoletju poseljeno na nov način, njegovo življenje pa zaznamujejo zasnove terciarne postindustrijske in informacijske družbe. Hkrati je v območju svojega bivanja in delovanja soočeno z multikulturnimi okoliščinami. Zato potrebuje skupen prostor, kjer je raznolikost nova razsežnost in kakovost slovenstva. Sprašuje se tudi, kako naj slovenstvo etnično in kulturno preživi ter se razvija v danostih globalne ekonomije. Razmišljati mora, kako presegati globalizacijski pritisk in ga pretvoriti v neke vrste prednost, ki lahko omogoča večjo stopnjo povezanosti in sodelovanja v etnokulturnem smislu, torej tudi na ravni odnosov med slovensko manjšino v Italiji in ostalim SSKP ter RS.

Bufon (2004, 112) podobno poudarja, da je za manjšinsko in problematiko SSKP nasploh pomembno, da upoštevamo širši okvir dinamik postindustrijske družbe, ki ob decentralizaciji oblasti ter družbenih in ekonomskih dejavnostih podpira teritorialno in regionalno razsežnost. V ospredju so tudi možnosti valorizacije kulturnih in etničnih posebnosti, ki so v primeru slovenske narodne skupnosti lahko še posebej vabljive.

Jesih (2006, 31) ugotavlja, da se v sodobnih pogojih multikulturnosti in ob soočanju s procesi integracije ter vplivi globalizacije spreminjajo tudi narava, struktura in vloga nacionalne države. Pri obravnavi narodnega vprašanja področje politike namreč izgublja na pomembnosti. Prednost dobivajo kultura, jezik, vzgoja in izobraževanje ter področje znanosti. Guiberojeva (1999, 11) govori o »post-tradicionalni nacionalni državi«, ki se mora soočati z razlikami v ustaljenem pojmovanju suverenosti, teritorialnosti, administracije in nadzora nad nasiljem.

Pri obravnavi SSKP in znotraj tega odnosa med RS in slovenskim narodom zunaj matičnih meja se nam zdi primerno opozoriti, da je proces prehoda slovenskega naroda iz jugoslovanskega političnega okvira v samostojno demokratično državo po letu 1989 hkrati sovpadal s širšim sklopom prehajanja Slovenije iz naroda v nacionalno državo, ki je priznana na mednarodni ravni (Rizman, 2006).

Proces nastajanja slovenske nacije je prekvalificiral oziroma redefiniral tudi položaj slovenskih manjšin, ki živijo zunaj meja matične države.² Tako Bufon (2004, 37–38) ugotavlja, da so danes Slovenci v okviru Slovenije nacija, kot narod pa se pojavljajo v obliki narodnih ali nacionalnih manjšin zunaj državnih okvirov v sosednjih državah na Tržaškem, Goriškem in Koroškem, kot etnija pa še na širšem ozemlju v soseščini domovine (na primer v Reziji, Benečiji in Porabju) ali v manjših naselitvenih otokih izven avtohtonega etničnega ozemlja (na primer na Hrvaškem, v Furlanski nižini, na Dunaju, v Severni Ameriki, Argentini in Avstraliji).

Župančič (2002, 110) podobno razmišlja, da je slovenstvo danes zelo raznoliko in svetovljansko, ker so ga oblikovale različne kulturno-zgodovinske, politične in gospodarske silnice, ki so navsezadnje prispevale, da obstaja kot nacija, manjšine, izseljenstvo in zdomstvo.

Samostojnost slovenske demokratične države predstavlja z narodnostnega vidika statusa slovenskih skupnosti, ki živijo znotraj ali zunaj meja Slovenije, pomembno ločnico. Kako torej v okviru SSKP upravljati ta razmerja, kjer je država »funkcionalno družbeno-politični prostor«, narod pa »družbeno-kulturni prostor« (Bufon, 2004, 53)?

Prva hipoteza, ki jo preverjamo v pričujočem članku, se tako glasi: za obstoj SSKP je potrebno njegovo zamišljanje s strani pripadnikov, ki v ta prostor sodijo.

Druga hipoteza preverja, ali je za obstoj skupnega prostora na ravni slovenske manjšine v Italiji potrebno njegovo zamišljanje s strani pripadnikov, ki v ta prostor sodijo.

Hipotezi bosta preverjeni s poskusom sinteze prispevkov raziskovalcev Bajca, Flegove, Jagodica, Klabjana, Kosičeve in Mezgečeve, ki predstavljajo analizo SSKP in položaja slovenske narodne skupnosti v Italiji po padcu meje. Ta analiza je osnovana na mnenjih in izkušnjah izbranih reprezentativnih intelektualcev in vodilnih kadrov slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki so bili zbrani z metodo globinskih intervjujev.

² Komac (2002, 90) je sicer do pojma matični narod dokaj kritičen. Po njegovem mnenju ta koncept izraža pokroviteljski odnos »matičnega« naroda do manjšinskih skupnosti. Na tak način je manjšina podrejena funkciji ohranjanja »matice«. Kaj lahko v tem procesu doleti manjšine, pa je pravzaprav drugotnega pomena, kot kažejo krvave zgodovinske izkušnje marsikaterih manjšin v Evropi.

ODZIVI IN PERSPEKTIVE PO PADCU MEJE

Vstop Slovenije v EU in padec schengenske meje sta po mnenju intervjuvancev z več vidikov pozitivno učinkovala na slovensko narodno skupnost v Italiji.

Prvič se je pozitivno spremenil odnos, ki ga ima italijanska večina do slovenske manjšine in Slovenije nasploh. K temu je pripomoglo zvišanje ugleda Slovenije in dejstvo, da je slovenščina postala uradni jezik v EU. Evropska integracija je pripomogla k premoščanju nezaupanja in strahu med slovenskim in italijanskim narodom, tako da so odnosi med njima danes bolj sproščeni in enakopravni ter manj politično pogojeni. Večinski italijanski narod izraža zanimanje za slovensko državo, kulturo in jezik, kar je opazno tudi na ravni uveljavljanja slovenskega jezika v Italiji. Manjšina posledično pridobiva na samozavesti.

Intervjuvanci pričakujejo, da bosta čezmejno sodelovanje in integracija slovensko-italijanskega obmejnega prostora še obsežnejša in se bosta utrdila na vseh ravneh, predvsem pa na ravni institucij, gospodarstva in kulture, pa tudi s porabo evropskih finančnih sredstev. Manjšina naj tu prevzame vlogo posrednika in povezovalca.

Vprašani še posebej pozitivno gledajo na evropske projekte čezmejnega sodelovanja, ki jih razvijata slovenska narodna skupnost v Italiji ter italijanska narodna skupnost v Sloveniji. Od začetnega sodelovanja, ki je bilo omogočeno s podporo evropskih sredstev, si intervjuvanci obetajo, da se bo nadaljevalo tako, da bosta obe manjšini sodelovali v še intenzivnejših oblikah koordiniranega delovanja ter skupnega političnega in institucionalnega nastopanja, predvsem v sodelovanju z obema državama, kjer manjšini živita.

Za primerjavo naj navedemo zbirko aktov in gradiva evropskega projekta Sapeva, ki sta ga skupaj izvajala Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ) in Unione Italiana (UI) v sodelovanju z nekaterimi drugimi manjšinskimi institucijami na obeh straneh meje v okviru Programa pobud Skupnosti za čezmejno sodelovanje med Italijo in Slovenijo Interreg IIIA. Publikacija vsebuje tudi referate mešanih medmanjšinskih slovensko-italijanskih delovnih skupin s predlogi dejavnosti in pobud, ki bi jih bilo primerno skupaj razvijati na čezmejni in medmanjšinski ravni (Kalc et al., 2008).

Tretji pozitiven učinek je ta, da se ljudje počutijo svobodnejše. Zato je tudi termin »zamejci« po mnenju intervjuvancev zastarel. Čezmejna mobilnost in pretok ljudi med Italijo in Slovenijo se bosta nadaljevala, kar lahko predstavlja

tudi možnost za spremembe v etnični strukturi tega teritorija, predvsem z vidika naseljevanja Italijanov v slovenskem obmejnem pasu.

Odzivi intervjuvancev se skladajo z ugotovitvijo Jurič Pahorjeve (2002, 136), da je evroskeptičnost med pripadniki manjšin (na primer na Koroškem, na Primorskem ali pri italijanski manjšini v Sloveniji in na Hrvaškem) znatno manj občutna. Manjšinci, ki so znotraj države tradicionalno živeli v podrejenem in marginalnem položaju, si z evropeizacijo obetajo boljše življenje, okrepljen položaj manjšine in osvoboditev svoje do sedaj podrejene vloge.

Kljub navdušenju nad padcem meje se med intervjuvanci pojavljajo tudi zadržki. Zavedajo se namreč, da so postopki integracije dolgoročni, še predvsem na ravni odpravljanja zakonskih ovir in kulturnih preprek ter spreminjanja mentalitete. Čezmejno sodelovanje ni še prešlo na sistemsko raven, kar intervjuvanci povezujejo tudi z nerešenim vprašanjem regionalizacije v RS. Primerna rešitev na tej ravni v RS z oblikami avtonomije in posebnih pristojnosti za upravljanje čezmejnega delovanja v obmejnih regijah bi lahko znatno vplivala na izboljšanje položaja manjšine v Italiji.

O konkurenčnosti obmejnih regij razmišljajo tudi Meden et al. (2007, 40), ki poudarjajo, da imajo ti prostori prednost. Tamkajšnji prebivalci imajo izkušnje in potrebno znanje, ki je utemeljeno na socialnem kapitalu posameznih etničnih skupnosti. Njihove etnične mreže in tiho znanje so ob ustreznih pobudah izrednega pomena za integriranje evropske skupnosti.

Intervjuvanci opažajo, da je pozornost do manjšin s strani RS upadala vzporedno s procesi evropske integracije. Prevladuje namreč mnenje, da se Slovenija za manjšine ne zanima preveč in da manjšine zanj niso najpomembnejše.

OPREDELITEV RAZLIČNIH SKUPNIH SLOVENSКИH PROSTOROV

Analize intervjujev so pokazale, da so pogledi in misli o SSKP nasploh kritično naravnani. Prvič se ta ideja v praksi ne izvaja in se ne zrcali v dejanjih. Drugič letijo kritike na račun RS, ki ni razvila dolgoročne strategije upravljanja in razvijanja SSKP oziroma svojih manjšin zunaj meja. To vprašanje je povezano s pomanjkanjem razvojne strategije RS za obmejne prostore v Sloveniji in centralizacijo oblasti v Ljubljani.

Kot tretje intervjuvanci izpostavljajo pomanjkanje primerne vizije in upravljanja SSKP zaradi nesposobnosti politike. Zanimiva je primerjava z

razmišljanjem Pirjevca (2001, 192) o pomanjkanju narodnostne vzgoje slovenske politične elite kot razlaga za neučinkovitost SSKP.

Intervjuvanci so kritični tudi do trenutnega pristopa RS do slovenskih manjšin zunaj meja, ki temelji na finančni podpori kot osrednjemu načinu ohranjanja SSKP in izpolnjevanja obveznosti RS do svojih manjšin.

Iz intervjujev so razvidni tudi pogledi in pristopi do SSKP, ki pa so večinoma pozitivno naravnani in definirajo več slovenskih skupnih prostorov.

Najprej se pojavlja potreba po nastavljanju in razvijanju skupnega slovenskega medijskega prostora, pri katerem sta v ospredju vloga in pomen televizije in tiskanih medijev, predvsem tistih v Sloveniji v odnosu do slovenske narodne skupnosti v Italiji. Skupni slovenski medijski prostor intervjuvanci ocenjujejo kot šibkega. Še posebej izpostavljajo potrebo po prisotnosti vsebin o slovenski manjšini v Italiji ter slovenskih manjšinah zunaj slovenskih meja nasploh v medijih v Sloveniji, pa tudi predlog o sodelovanju stalnih dopisnikov iz vrst manjšine. Intervjuvanci si želijo, da bi se poročanje o manjšinah normalno vključevalo v medijski prostor v Sloveniji. Predlagajo tudi, naj mediji ne poročajo več le o problemih, s katerimi se manjšina sooča, temveč naj jih tudi vrednotijo, naj pokažejo celotno sliko stanja.

Odrta pa so tudi vprašanja tehnične narave, kot je nedostopnost slovenske nacionalne televizije RTV Slovenija na slovensko poseljenem območju v Italiji. Kot negativno izpostavljajo tudi nedostopnost slovenskih televizijskih programov deželnega sedeža RAI na območju Videmske pokrajine, kar omejuje vzpostavljane SSKP na ravni celotne slovenske manjšine v Italiji.

Intervjuvanci vsekakor menijo, da so mediji, predvsem televizija in časopisje, pomembni nosilci utrjevanja SSKP. Ne razmišljajo pa o skupnem slovenskem spletnem prostoru kot dodatnem mediju. Predlog postavitve skupnega slovenskega spletnega portala lahko zasledimo v analizi slovenskih medijev zunaj meja Slovenije, ki so jo opravili Meden et al. (2007).

Drugi skupni slovenski prostor, ki izhaja iz analize intervjujev, je šolsko-izobraževalni. Intervjuvanci menijo, da so izmenjave in sodelovanje med šolami v Sloveniji in slovenskimi šolami v Italiji sicer že ustaljene in vsekakor pozitivne. Prisotna je želja, da bi bile te izmenjave še intenzivnejše, tako med dijaki in študenti kot na ravni učnega kadra. Nekateri pričakujejo, da bo padec meje sprožil večjo mobilnost učnega kadra tudi v smislu zaposlovanja kadrov iz Slovenije v Italiji in obratno. Intervjuvanci pozitivno ocenjujejo razvijanje univerz v Kopru in Novi Gorici, ki sta pravzaprav tudi izobraževalni središči za slovenski manjšinski intelektualni potencial v Italiji. To mnenje se sklada z razmišljanjem

Furlanove (2002, 104) o strateškem pomenu vseučilišč na Primorskem. Intervjuvanci izrazito poudarjajo tudi potrebo po vnašanju vsebin o slovenskih manjšinah v šolske učne programe v Sloveniji, saj poznavanje manjšinske problematike med prebivalstvom v Sloveniji ocenjujejo zelo negativno.

Tretjič se pojavlja zamisel SSKP kot gospodarskega prostora. Ta ideja pa ni tako izrazita, kot jo zasledimo v študiji o SSKP, ki so jo opravili Meden et al. (2007, 41–43). V njihovi analizi se etnični trg, ki ga tvorijo podjetja Slovencev, živečih zunaj Slovenije, in ki poslujejo z drugimi slovenskimi podjetji, postavlja kot eden izmed pogojev SSKP. Podobno tudi Župančič (2002, 109) poudarja pomen gospodarstva za etnično preživetje slovenstva zunaj meja RS.

Iz analize sledi tudi, da je SSKP med intervjuvanci vsekakor izrazito obmejno obarvan. Sodelovanje med Slovenci, ki živijo na obeh straneh slovensko-italijanske meje, predstavlja namreč po njihovem mnenju uresničitev SSKP. Še posebno vabljiva se zdita intervjuvancem zamisel o skupnem slovenskem gledališkem obmejnem prostoru in ponudba skupnega abonmaja slovenskih gledališč iz Trsta, Gorice, Sežane, Kopra in Nove Gorice. Na ravni skupnega slovenskega obmejnega medijskega prostora pa si intervjuvanci v prihodnje obetajo več sodelovanja med Primorskim dnevnikom in Primorskimi novicami.

Sodelovanje med kulturnimi in medijskimi ustanovami v obmejnem prostoru lahko predstavlja možno rešitev za finančne težave, ki jih imajo osrednje slovenske manjšinske institucije v Italiji. Njihovo ukinjanje zaradi finančnih težav se večini intervjuvancev namreč zdi nesprejemljivo, ker te izražajo posebnost prepletanja slovenske kulture z večinsko italijansko, ki je ustanove v Sloveniji nimajo.

Pri zamišljanju SSKP intervjuvanci opozarjajo na prisotnost t. i. lokalnih identitet med pripadniki slovenske manjšine v Italiji. Te zasledimo še posebno na območju Videmske pokrajine, kjer se del lokalnega prebivalstva le delno identificira s širšim prostorom slovenske manjšine v Italiji, SSKP in Slovenijo – ali pa se sploh ne. Formalno pa imajo tudi ti deli slovenskega manjšinskega telesa v Italiji od leta 2001 z Zakonom za globalno zaščito slovenske narodne skupnosti v Italiji uradno priznan status slovenske manjšine (Vidali, 2002), znotraj deželnega Zakona za Slovence 26/2007 pa imajo rezijanščina ter jezikovne različice v Benečiji in Kanalski dolini poseben status zaščite (Zakon za Slovence 26/2007).

O akterjih SSKP intervjuvanci menijo, da bi ti morali biti različni – tako znotraj slovenske manjšine v Italiji kot tudi na splošno v Sloveniji. Gre torej za obojestransko angažiranje, ki vključuje še posebej organizacije, ustanove in

društva slovenske narodne skupnosti v Italiji na politični ravni in na ravni civilne družbe. Predvideva tudi aktivno vlogo izobraževalnih ustanov, medijev, lokalnih uprav, gospodarskih in kulturnih akterjev na obeh straneh meje in osrednjih institucij v Sloveniji, še posebej Urada Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu. Nekateri poudarjajo, da je uresničevanje SSKP odvisno od volje vsakega posameznika. Lahko dodamo Župančičevo ugotovitev (2002, 114), da je preživetje SSKP stvar načrta in hotenja oziroma volje, ki jima mora slediti tudi ravnanje na različnih ravneh družbenega življenja in politične organiziranosti slovenske populacije v Sloveniji in po svetu.

Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM) je instrument, ki si ga je RS zamislila, da bi pravno uredila odnose s pripadniki narodnega telesa zunaj svojih državnih meja. Zakon naj bi predstavljal pravno osnovo za uresničevanje SSKP.

Z ZORSSZNM intervjuvanci izražajo zmerno zadovoljstvo. Dejstvo, da je bil izglasovan, kaže na določeno stopnjo pozornosti, ki jo je RS namenila manjšinam, zdomcem in izseljencem. Do ZORSSZNM pa je večina sogovornikov dokaj kritična, ker ta ne izboljšuje položaja slovenske manjšine v Italiji. Zakon se ne izvaja, ker je v preveliki meri podrejen različnim državnim resorjem, ki se z manjšinskim vprašanjem ne ukvarjajo. Poleg tega ne upošteva političnega pluralizma, ki je značilen za Slovence v Italiji.

Intervjuvanci menijo, da je ZORSSZNM osnovan na paternalističnem pristopu in v tem smislu odraža odnos, ki ga ima Slovenija do svojih manjšin. Zakon ločuje državno od manjšinskega, kar intervjuvanci interpretirajo kot delitev med Slovenci A in B kategorije. Prisotna je predvsem želja, da bi bili znotraj SSKP pripadniki slovenskih manjšin zunaj meja Slovenije enakovredni Slovencem v Sloveniji, a da bi Slovenija hkrati upoštevala tudi njihove posebnosti.

Opažamo, da med intervjuvanci ni izrazite zavesti o razlikah med narodom in nacijo oziroma med Slovenci z ali brez slovenskega državljanstva, ki določajo družbeno-politični in pravni status pripadnikov enih in drugih ter pogjujejo odnose med RS in manjšino.

Nekateri so kritični tudi do tega, da se manjšine obravnava znotraj določenega zakona. Zanje tako ne velja ostala slovenska zakonodaja, kar ovira uresničitev SSKP. Vredno bi bilo torej razmišljati, kako spremeniti pristop do slovenskih manjšin s strani osrednjih vladnih in političnih institucij v Sloveniji v smeri večplastnega vključevanja manjšinskih vprašanj na različne ravni slovenske državne politike. Podobna stališča, da je SSKP pomemben le za

manjšino in omejen krog ljudi v Sloveniji, ki se s to tematiko ukvarja, izraža tudi Župančič (2002, 115) v svoji analizi SSKP.

Na splošno ZORSSZNM med intervjuvanci ni dobro poznan, zato med pogovorom z njimi nismo uspeli narediti poglobljene kritične analize. Intervjuvanci menijo, da bi morala RS skupaj s krovnicima organizacijama SKGZ in SSO v večji meri osveščati pripadnike slovenske narodne skupnosti v Italiji o vsebinah in možnostih, ki jih zakon ponuja.

Kritična mnenja glede odnosa RS do slovenske narodne skupnosti v Italiji se pojavljajo tudi zaradi pričakovanja, ki je vladalo znotraj manjšine pred vstopom Slovenije v EU. RS naj bi v evropskem prostoru izrabila svojo lego in prisotnost svojih manjšin v sosednjih državah za utrjevanje svojega političnega položaja. Temu primerno naj bi načrtovala kulturno in gospodarsko politiko in se razvijala policentrično. Kot ugotavlja Pirjevec (2002, 13-14), pa je Slovenija zastavila politiko, ki je bila osredotočena na njene notranje probleme. Obmejna področja so zanjo predstavljala vir trenja s sosednjimi državami, ne pa prostora lastnega uveljavljanja.

ODPRTI PROBLEMI, NOVI IZZIVI IN PREDNOSTNE NALOGE SLOVENSKE NARODNE SKUPNOSTI V ITALIJI

Iz intervjujev izhaja, da je med prednostnimi nalogami znotraj slovenske narodne skupnosti v Italiji oblikovanje primernejše in posodobljene oblike političnega zastopstva in nastopanje manjšine kot avtonomne skupnosti.

Trenutni sistem predstavništva, s katerim razpolaga slovenska manjšina v Italiji, je po mnenju intervjuvancev neučinkovit, ker ne omogoča oblikovanja in izvajanja vizije, ciljev, potreb, prednostnih nalog in strategij, ki bi bile skupne in reprezentativne za celotno manjšino. Intervjuvanci namreč opažajo, da je znotraj manjšine značilna visoka raven vrtilčkarstva, individualizma in strankarstva, ki manjšino šibijo in zavirajo spremembe. Na težave slovenske manjšine pri izoblikovanju skupnega političnega telesa vplivajo tudi spremembe in nejasnosti, ki trenutno zaznamujejo italijanski politični sistem.

Sistem manjšinske organiziranosti je po mnenjih vprašanih odraz političnih delitev iz preteklosti, ki še preveč pogojujejo sedanost. Intervjuvanci opažajo, da ni političnega poguma, ki bi trenutno stanje spremenil. Kritika gre predvsem krovnicima organizacijama, ker ne odgovarjata več potrebam in nimata operativnih sredstev, da bi spremembe uresničili. Njuna vloga je nejasna, saj se predstavništvo civilne družbe prepleta s političnim, tako da so bodisi njune

pristojnosti bodisi njuna legitimnost sprejemanja odločitev v imenu manjšine vprašljivi in po mnenju nekaterih na ravni demokratičnosti celo šibki.

Intervjuvanci predlagajo različne rešitve. Skupno izhodišče teh predlogov je potreba po izoblikovanju skupnega predstavništva, ki naj deluje nadstrankarsko in v nacionalnem interesu, hkrati pa naj odseva in ohranja pluralnost političnih idej in nazorov, ki so značilni za manjšino.

Del intervjuvancev podpira zamisel o predstavništvu, ki bi združevalo izvoljene predstavnike slovenske manjšine. Pri tej rešitvi se postavlja vprašanje samoupravljanja tako širokega predstavniškega telesa. Del intervjuvancev se ogreva za izoblikovanje sistema primarnih volitev znotraj manjšine, ki bi omogočal izvolitev predstavnikov manjšine. Volitve so po mnenju vprašanih namreč orodje demokracije. Hkrati omogočajo tudi zamenjavo vodilnih kadrov, če se ti ne izkažejo. Vendar se pri tej ideji pojavijo težave pri definiciji pripadnikov manjšine in pogojev v zvezi z volilno pravico.

Na ravni politične participacije je aktualna ideja o enotni slovenski zbirni politični stranki, ki bi lahko združevala laike in katolike po modelu novonastale italijanske Demokratske Stranke. Kritika tega predloga je osnovana na mnenju, da daje prisotnost slovenskih politikov v večjih italijanskih strankah manjšini več možnosti do neposrednega vpliva na pomembne odločitve. Prisotna je tudi ideja, da se krovni organizaciji SKGZ in SSO združita v enotno predstavništvo civilne družbe. Sicer se proti temu predlogu izrekajo predvsem intervjuvanci iz vrst SSO-ja, medtem ko se tisti iz vrst SKGZ-ja glede te rešitve pozitivno naravnani. Tudi v primeru, da ostaneta krovni organizaciji ločeni v SKGZ in SSO, pa morata po mnenju sogovornikov vsekakor tesno sodelovati.

Na splošno intervjuvanci menijo, da je organizacijska struktura slovenske narodne skupnosti v Italiji razvejana in raznolika. Vsekakor izražajo potrebo po notranji reorganizaciji in po novi strategiji, ki naj odseva zunanje spremembe okolja in upošteva realne finančne zmožnosti. Potrebno je tudi večje sodelovanje med ekonomsko-finančnim svetom in civilno družbo. O tem, kakšna naj bo strategija, kdo naj jo izvaja in kako, pa intervjuvanci nimajo jasnih idej. Vseeno lahko iz intervjujev izluščimo nekaj predlogov. Manjšina potrebuje več ljudi z operativnim in tehničnim znanjem ter podjetniškimi in vodilnimi sposobnostmi, ki so nujni za delovanje znotraj sodobne postindustrijske družbe.

Z učinkovitimi in prenovljenimi oblikami delovanja manjšine je po mnenju intervjuvancev povezan tudi problem kadrovanja. Manjšina mora nuditi sposobnim kadrom možnost, da se lahko zaposlujejo znotraj manjšine, in tako omejevati pojav »bega možganov«. Mladi bi morali v večji meri zasedati

odgovorna delovna mesta predvsem v politiki, saj je tudi tu opazen določen zastoj. Manjšina pri tem ne bi smela slediti shemam, ki veljajo v Italiji, kjer zasedajo vodilna mesta predvsem srednje in starejše generacije, ampak tistim shemam, ki veljajo v Sloveniji, kjer so na vodilnih položajih mladi. Le mladi bi lahko prinesli nov zagon in ideje, ker so – kar se tiče svoje zgodovine – manj obremenjeni in nimajo predsodkov. Nekateri ugotavljajo, da je v manjšini vsekakor premalo kvalitetnih kadrov in premalo vlaganja v njihovo izobraževanje. Med intervjuvanci opazamo tudi stereotipno gledanje na mlade kot na ljudi brez ambicij in volje po aktivnem delovanju znotraj manjšine.

Intervjuvanci pa ne izražajo želje, da bi se k problemu predstavnštva slovenske narodne skupnosti v Italiji in njene organiziranosti pristopilo strokovno, s strokovnimi in znanstvenimi študijami, analizami in upoštevanjem modelov politične participacije drugih manjšin v Evropi. Pomen sodelovanja stroke in družbenih ter političnih elit pri oblikovanju manjšinskih politik poudarja na primer Jesih (2006, 31).

O podobnih temah se je manjšina poglobljeno spraševala že v okviru Programske konference, ki sta jo v letih 2002-2003 sklicali in izvedli krovni organizaciji SKGZ in SSO. Področne delovne skupine so takrat opravile analizo stanja slovenske narodne skupnosti v Italiji z namenom, da ta postane osnova za nadaljnji razvoj manjšine. Kot lahko preberemo v zaključnih poročilih (Programska konferenca), je med prireditelji in sodelujočimi vladalo veliko pričakovanje, da bo ta dogodek ključno dejanje, ki bo manjšini omogočil izoblikovanje novega sistema delovanja. Ta naj bi bil v večji meri v sozvočju z družbeno-ekonomskimi dinamikami okolja, v katerem manjšina živi, ter posledično učinkovitejši z vidika ohranjanja manjšine in njenega razvoja. V takratni analizi se je med potencialnimi prednostnimi nalogami znašlo oblikovanje telesa, ki bi manjšino predstavljalo kot celoto v odnosu do ustanov in institucij na lokalni, državni, evropski in mednarodni ravni. To telo bi lahko tudi legitimno določalo prednostne naloge in razvojne smernice manjšine ter izvajalo nujne notranje organizacijske in politično-ideološke reforme. Ta pričakovanja se doslej niso uresničila.

Globalni zaščitni zakon za slovensko narodno skupnost v Italiji je med intervjuvanci osrednja tema. Odobritev tega zakona leta 2001 predstavlja prelomno dejanje za slovensko narodno skupnost v Italiji, ker je spremenila pravni in politični položaj manjšine, čeprav to še ni obrodilo zaželenih sadov. Zaznati je tudi občutek, da je stanje manjšine z vidika izvajanja manjšinskih pravic globoko pogojeno s politično voljo italijanske vlade, dežele in lokalnih

uprav. Vsekakor je pomembno ljudi spodbujati, da pravice, ki zdaj obstajajo, tudi izkoristijo. Kot ugotavlja Mezgec (2007, 270) v novejši raziskavi, se z odobritvijo zaščitnega zakona in pridobljeno pravico do rabe slovenščine v javnosti postavlja tudi vprašanje usposabljanja oz. zmožnosti javnega komuniciranja v slovenščini tako v pisni kot v ustni obliki.

Med intervjuvanci ima slovenski jezik zelo pomemben status. Prisotna je zavest, da mora manjšina na ravni šole, medijev itd. vlagati v kakovost slovenskega jezika. Obenem mora primerno poskrbeti za njegovo utrjevanje med Neslovenci, ki so prisotni v šolah s slovenskim učnim jezikom. Posebne pozornosti naj bodo deležni pripadniki manjšine v jezikovno najšibkejših okoljih na Videmskem, kjer je poleg skrbi za slovenski jezik izrazita želja po ohranjanju lokalnih narečij.

Evropska strategija povezovanja med manjšinami in povezovanja z evropskimi institucijami je po mnenju intervjuvancev slabo razvita. Slovenska manjšinska koordinacija (SLOMAK) se kot povezovalni člen med slovenskimi manjšinami postavlja kot edini poskus sodelovanja z drugimi manjšinami. Intervjuvanci sicer ocenjujejo, da deluje SLOMAK trenutno na bolj deklarativni ravni. V tej organizaciji vidijo možnost razvoja v smeri nastajanja manjšinskega telesa, ki bi bilo sogovornik evropskih institucij in drugih evropskih manjšin. Sodelovanje z drugimi manjšinami namreč ocenjujejo kot pozitiven doprinos, ki izhaja iz izmenjave izkušenj in dobrih praks. Kljub vsemu je koncept evropske razsežnosti med intervjuvanci vsekakor šibko razvit, poznavanje konkretnih strategij sodelovanja z drugimi manjšinami v Evropi pa je slabo ali ga sploh ni.

SLOVENSKI MANJŠINSKI PROSTOR V RAZMERJU DO ITALIJANSKEGA VEČINSKEGA PROSTORA

Pri obravnavanju SSKP ne gre pozabiti na dejstvo, da se SSKP na ravni slovenske narodne skupnosti v Italiji srečuje z italijanskim skupnim prostorom. Kot poudarja Komac (2002, 92), pomeni EU tudi uresničevanje italijanskega, avstrijsko-nemškega in madžarskega skupnega prostora. Zato bi za suvereno in enakopravno sodelovanje v razvoju narodnostno mešanih ozemelj in na ravni konkurence s sosednjimi državami glede lastništva nad narodnostno mešanimi ozemlji veljalo s strani RS vložiti v razvoj slovenskih skupnosti v sosednjih državah.

Intervjuvanci tako razmišljajo o interakciji slovenskega manjšinskega in italijanskega večinskega prostora. Iz analize izhaja, da obe strani danes iščeta

poti mirnega sožitja. Hkrati si vsaka stran prizadeva za ohranjanje svojega prostora v novem kontekstu evropske integracije. Soočata se tudi z novimi ideologijami medkulturnosti in večjezičnosti.

Po mnenju intervjuvancev je integracija dolgotrajen proces, do katerega pride ob stiku različnih kultur in jezikov. Temeljiti mora na dialogu, enakopravnosti in medsebojni izmenjavi in obogatitvi. Intervjuvanci odklanjajo nacionalistične pristope, ki so negativno naravnani do različnosti, kot tudi stanja dominacije ene narodne skupnosti nad drugo. Raznolikost je namreč posebnost dežele Furlanije-Julijske krajine (FJK), ki jo, poleg Slovencev, sestavljajo še druge manjšine, kot npr. Furlani in priseljenci.

Intervjuvanci izražajo mnenje, da je odpiranje manjšinske skupnosti večinskemu italijanskemu prebivalstvu priložnost, drugi pa v tem vidijo tudi nevarnost. Med intervjuvanci je zaznati strah, da se integracija preobrazí v asimilacijo, neenakopravnost, pravno nezaščitenost in izgubljanje narodne pripadnosti. Zato je potreba po samoobrambi še občutna.

Mnogi enakopravnost na ravni integracije enačijo s poznavanjem slovenskega jezika med italijansko govorečim prebivalstvom, vsaj v pasivni obliki. Učenje jezika sosednjega naroda namreč podpirajo tudi evropske smernice. Pozitivno ocenjujejo porast obiskovanja tečajev slovenščine med Italijani, sicer s kritiko, da bi lahko bila ponudba bogatejša in bolje koordinirana. Intervjuvanci izrecno poudarjajo, da bi bilo primerno tudi uvajanje slovenščine v šole z italijanskim učnim jezikom. Trenutno je ta odločitev prepuščena volji posameznih šol. Nekateri intervjuvanci vidijo v tem izraz večkulturnosti okolja, drugi pa so do uvajanja slovenščine v italijanske šole bolj kritični, ker v tem primeru slutijo nevarnost za slovenske šole.

Pozitivno so bili sprejeti italijanski podnapisi v Slovenskem stalnem gledališču (SSG) v Trstu, ki predstavljajo konkreten primer dobre prakse širjenja slovenskega jezika in kulture. Ta pobuda je posledično uspela vključiti tudi slovensko gledališče v lokalne italijanske medije. Nekateri še poudarjajo, da je potrebno v večji meri uporabljati dvojezične napise v gospodarstvu in uvajati dvojezičnost širše v kulturni sferi.

Intervjuvanci poudarjajo potrebo, da italijansko večinsko prebivalstvo spozna slovensko narodnostno skupnost, ker bo tako manjšino spoštovalo in premoščalo predsodke. Manjšina bi se morala torej bolje predstaviti italijanski javnosti. Izoblikovati bi morala strategijo za promocijo svojega jezika in kulture, da bosta v okolju bolj prepoznavna. Pri tem bi morala imeti RS osrednjo vlogo in podpirati izoblikovanje slovenskih kulturnih in jezikovnih centrov na italijanski

strani meje ter izvajati temu primerno politiko. Na splošno bi morala RS podpirati in v sodelovanju s slovensko manjšino razvijati strategijo za medetnično integracijo, ki bi bila osnovana na koordiniranem sodelovanju, gojenju stikov in razvijanju skupnih aktivnosti z italijansko večino.

Iz analize intervjujev izhaja, da manjšina trenutno premalo vlaga v lastno promocijo. Pri svojem delovanju je vsekakor premalo strokovna. Ker jo še vedno zaznamuje njena preteklost, še ni v celoti dojela, da sta lahko njen jezik in kultura italijanski večini zanimiva.

Intervjuvanci doživljajo svojo dvo- ali večjezičnosti kot pozitivno lastnost, ki bi jo bilo vredno razvijati tudi med italijansko večino. Dvojezičnost oziroma večjezičnost bi morala postati vrednota za celotno družbo.

Intervjuvanci menijo, da se prava integracija uresniči, ko lahko določena kultura prispeva k celostni podobi prostora. Obmejni prostor potrebuje namreč drugačnost, da zaživi. Zato mora biti slovenska narodna skupnost odprta in se razvijati skladno z okoljem, hkrati pa ohranjati svoje posebnosti. Pripadniki manjšine morajo uravnovešati svojo narodno in državljansko pripadnost.

Intervjuvanci integracijo pojmujejo kot enakopraven in uravnovešen odnos med manjšinci in večino. Da se to uresniči, mora biti tudi med Italijani prisotna volja do spoznavanja slovenske kulture in jezika v evropskem duhu sprejemanja različnosti. Intervjuvanci vsekakor ugotavljajo, da so med Italijani še prisotni predsodki o manjšini, nacionalistični pristopi in nezanimanje zanjo. Del italijanskega prebivalstva je do manjšincev še nenaklonjen in ovira izvajanje zaščitnih norm, ker na določeni politični ravni ni prave volje, da bi prišlo do integracije. Pojavljajo se občutki, da poteka integracija enosmerno in da vsaka skupnost živi zase.

Nekateri poudarjajo, da se prava integracija uresničuje le, če je slovenska identiteta samozavestna in ponosna ter usmerjena v uveljavljanje svojih pravic. Multikulturalnost naj bo osnovana na močnem samozavedanju, kjer naj bo narodna identiteta vrednota.

Glede akterjev integracije so intervjuvanci mnenja, da morajo ti biti tako manjšinski kot večinski. Poglavitno vlogo pri tem ima izvajanje zakonodaje, ki jamči za nediskriminacijo in enakopravnost. Pomembni so tudi mediji, ker bistveno vplivajo na javno mnenje. Intervjuvanci omenjajo še šolo, politiko, predstavnike civilne družbe, krovne organizacije, razne institucije in društva, ki delujejo na različnih področjih. Zgled naj dajejo tako italijanska država ter deželne in lokalne javne uprave s svojimi predstavniki kot tudi vsak posameznik.

Intervjuvanci večkulturnost v slovenskih šolah ocenjujejo pozitivno. Zavedajo se, da je pri obravnavanju večetničnih razredov v šolah s slovenskim učnim jezikom, kjer so poleg otrok iz slovensko govorečih družin še otroci mešanih in italijansko govorečih družin, pa tudi otroci priseljenih družin, potreben strokoven pristop. Poudarjajo pomen izobraževanja učnega kadra za delovanje v različnih jezikovnih situacijah in za medkulturno vzgojo, predvsem pa poudarjajo pomen ohranjanja kakovosti slovenskega jezika. Zgled drugih evropskih manjšin in njihovih izobraževalnih modelov je vsekakor dobrodošel.

Pri obravnavanju medetničnih situacij v okviru slovenskih društev pa ne opažamo tolikšne naravnosti v strokovnost in izobraževanje. Sicer so intervjuvanci poudarili, da je prisotnost italijansko govorečih članov značilna predvsem za slovenska športna društva, kjer prisotnost italijansko govorečih trenerjev in športnikov kaže na to, da ima v teh okoljih športno uveljavljanje prednost pred narodnostnim vidikom. Vsekakor je prisotnost neslovenskih članov v društvih normalna, ker je to izraz okolja in dejstva, da teritorij ni več razdeljen na narodnostne cone, ampak je narodnostno mešan.

Nekateri intervjuvanci izpostavljajo dejstvo, da sta znotraj manjšine dva politično-ideološka tabora: prvi, katerega prednostna naloga je sožitje z Italijani, in drugi, katerega prednostna naloga je krepitev slovenstva. Pomembno je, da sta oba pola uravnovešena. Pot odpiranja je trenutno vsekakor edina pot preživetja manjšine, a vendar mora, da se manjšina ohrani, med skupnostma obstajati določena meja.

ZAKLJUČKI

Hipotezo, da je za obstoj SSKP potrebno zamišljanje le-tega na ravni pripadnikov, ki sodijo v ta prostor, lahko na podlagi opravljenih intervjujev potrdimo. Za uresničitev ideje o SSKP je potrebna obojestranska volja, tako s strani slovenske narodne skupnosti v Italiji kot s strani Slovenije. Vsekakor obstajajo v zavesti Slovencev, ki živijo na različnih straneh meje, glede tega še vedno pregrade in razlike. Iz analize izhaja, da je potrebno manjšinsko tematiko in temo SSKP na različne načine vključevati v delovanje znotraj RS, predvsem v šole, medije in državne resorje. Problematiko manjšin je potrebno torej do določene mere razširiti in spremeniti pristop do reševanja le-te.

Uresničevanje SSKP vsekakor poteka preko različnih oblik čezmejnega sodelovanja med akterji slovenske narodnosti na obeh straneh slovensko-italijanske meje. Evropski integracijski procesi potekajo tudi na ravni manjšinskih

akterjev ob meji, ki so sicer različne narodnosti, a jih povezujejo skupne potrebe in cilji.

Realizacija SSKP mora vsekakor upoštevati etnične prostore, s katerimi se stika, in torej uresničitev svojega prostora usklajevati s potrebami drugih etničnih prostorov, predvsem italijanskega. V to bi morala slovenska narodna skupnost ob podpori RS vlagati v večji meri.

Drugo hipotezo, da je za obstoj skupnega prostora slovenske manjšine v Italiji potrebno zamišljanje le-tega na ravni pripadnikov, ki v ta prostor sodijo, tudi lahko potrdimo na podlagi opravljenih intervjujev. Iz sinteze opazamo, da so »razpoke« (Meden et al., 2007) v zamišljanju še prisotne na ravni lokalnih identitet znotraj slovenske narodne skupnosti v Italiji, ki so značilne predvsem za Videmsko pokrajino. To se po mnenju sogovornikov vsekakor lahko izboljša s primerno jezikovno, kulturno in gospodarsko politiko. Izrazita je tudi potreba po sodelovanju in skupnih strategijah na ravni slovenskega narodnega izvora oz. telesa moči in oblasti, ki bi lahko znotraj manjšine legitimno in demokratično odločalo o spremembah in jih izvajalo. To stanje je povezano z razpokami na ideološko-politični ravni, ki pogojujejo zamišljanje manjšine kot politične skupnosti. Učinkovitejša notranja organiziranost manjšine in skupno predstavništvo bi verjetno posledično omogočila manjšini, da bi lahko posvečala večjo pozornost razmerjem z evropskimi institucijami in povezovanju med manjšinami, ki je trenutno šibko.

Pomanjkanje strategij na ravni slovenske narodne skupnosti v Italiji je tudi negativno pogojeno s pomanjkanjem primerne strategije RS o upravljanju SSKP in slovenskih manjšinskih prostorov zunaj njenih meja, kar lahko povežemo s tem, da SSKP ne ustreza konceptu politične skupnosti.

Pomembno je tudi, da slovenska narodna skupnost v Italiji spremeni pristop zamišljanja same sebe. Med intervjuvanci je namreč prisotno dojemanje samih sebe kot manjšine, kot žrtev političnega stanja, družbe in države, v kateri živi, ter svoje matične države. Zato naj poudarimo mnenje nekaterih sogovornikov, da bi se morala manjšina bolj izpostaviti, predvsem tako, da začne pospešeno vlagati v kakovost delovanja svojih ustanov, v svojo strokovnost in izobraževanje.

Sklep lahko zaključimo z mislijo, da je manjšina v procesu demokratizacije, ki zahteva preobrazbo vodilnih institucij in kadrov. Trenutno se

manjšina nahaja še v fazi tranzicije, ker še ni izbrala in zastavila posodobljenih modelov in praks.³

VIRI IN LITERATURA

- Anderson, B. (1996):** Comunità immaginate. Origini e diffusione dei nazionalismi. Roma, Manifestolibri.
- Bufon, M. (2004):** Med teritorialnostjo in globalnostjo. Sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper, Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Furlan, M. (2002):** Slovenska narodnostna identiteta in obmejnost. V: Pirjevec, J. (ur.): Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 103-106.
- Guibernau, M. (1999):** Nations without States. Political Communities in a Global Age. Cambridge, Polity Press.
- Intervjuji:** Intervjuji z reprezentativnimi predstavniki slovenske manjšine v Italiji (glej Pre-misliti manjšino, 43-48).
- Jančar, M. (1996):** Teze za strateški dokument o odnosu RS do slovenskih narodnih manjšin v sosednih državah. V: Jesih, B. (ur.): Manjšina kot subjekt. Zbornik referatov in razprav. Ljubljana, 29.- 30.6.1995. Ljubljana, Državni zbor Republike Slovenije-Inštitut za narodnostna vprašanja-Urad Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, 24-31.
- Jesih, B. (2006):** Raziskovanje etničnih odnosov (etničnosti) in manjšin v sosednjih državah. Razprave in gradivo, 50-51, Ljubljana, 30-33.
- Jurič Pahor, M. (2002):** Slovenski kulturni prostor. V: Pirjevec, J. (ur.): Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 132-136.
- Kalc, D. et al. (ur.) (2008):** SAPEVA. Študija, analiza in promocija kulturnega, zgodovinskega in jezikovnega bogastva slovenske in italijanske narodnostne skupnosti v obmejnem območju. / Studio, analisi, promozione e valorizzazione del patrimonio culturale, storico e linguistico delle comunità nazionali slovena e italiana nell'area transfrontaliera. Trst, Slovenska kulturno-gospodarska zveza.
- Komac, M. (2002):** Politika in narodne manjšine. V: Pirjevec, J. (ur.): Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 88-94.

³ Rizman (2006) o primeru Slovenije govori o dveh fazah demokratizacije: tranzicijski in konsolidacijski.

- Meden, A. et al. (2007):** Vezi in razpoke skupnega slovenskega kulturnega prostora. O rabi kulturnega prostora in družbenega časa. Ljubljana, Inštitut za civilizacijo in kulturo.
- Mezgec, M. (2006):** Funkcionalna pismenost v manjšinskem jeziku in vseživljenjsko izobraževanje pri slovenski manjšini v Trstu. Doktorsko delo. Ljubljana, Filozofska fakulteta.
- Pirjevec, J. (2001):** Skupni slovenski prostor danes. Dvatisoč, 143-144, Ljubljana, 189-193.
- Pirjevec, J. (2002):** Uresničevanje koncepta skupnega slovenskega kulturnega prostora v razmerah pridruženosti in polnega članstva Republike Slovenije v Evropski uniji. V: Pirjevec, J. (ur.): Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 10-14.
- Programska konferenca:** www.skgz.org/slo/konferenca (2008-07).
- Rizman, R. M. (2006):** Dall'autoritarismo alla democrazia attraverso l'indipendenza. Il caso sloveno. Ravenna, Longo Editore.
- Vidali, Z. (2002):** La tutela globale e gli Sloveni della provincia di Udine. Trst, SLORI.
- Zakon za Slovence 26/2007:** Bollettino Ufficiale della Regione autonoma Friuli Venezia Giulia, št. 47/07 z dne 21.11.2007.
- Župančič, J. (2002):** Gospodarsko-socialni vidiki skupnega slovenskega prostora. V: Pirjevec, J. (ur.): Slovenski kulturni prostor danes. Narodne manjšine 5. Živeti z mejo. Koper-Ljubljana, Odbor SAZU za preučevanje narodnih manjšin-Inštitut za narodnostna vprašanja-Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije, 109-114.

POGLOBITVE

ITALIJANSKA NARODNA SKUPNOST V REPUBLIKI SLOVENIJI IN PRIMERJAVA NEKATERIH ASPEKTOV PRAVNE ZAŠČITE IN PRAVIC S SLOVENSKO MANJŠINO V ITALIJI

Petra KAVREČIČ

IZVLEČEK

Prispevek primerjalno obravnava zaščito slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji ter nekdanji Jugoslaviji. Predstavljene so zakonsko določene pravice obeh manjšin in razvoj zaščitne zakonodaje. V drugem delu prispevek primerja organiziranost manjšinske organizacije, šolstva, medijev in kulturnih ustanov obeh manjšin. Prikazana je tudi demografska slika pripadnikov manjšin v obeh državah v obdobju od konca druge svetovne vojne do leta 2002 (oziroma 2004).

Ključne besede: slovenska manjšina, italijanska manjšina, pravna zaščita, organizacije manjšin, izobraževanje manjšin, manjšinski mediji.

UVOD

Italijani v Sloveniji in nekdanji Jugoslaviji so postali manjšina po nastanku novih političnih meja po drugi svetovni vojni, Slovenci na Primorskem pa postopoma od leta 1866 (v Beneški Sloveniji) naprej. Pričujoči prispevek obravnava in primerja pravno zaščito in pravice narodnih skupnosti v omenjenih državah. Obveza k zaščiti manjšin za Jugoslavijo in Italijo je bila določena že v posameznih členih mirovnih pogodb po drugi svetovni vojni (Posebni statut Londonskega memoranduma, Osimski sporazumi) ter na podlagi ustav oziroma zakonov v Italiji in Sloveniji (Jugoslaviji), kar bo primerjalno obravnavano v nadaljevanju. Pravni zaščiti slovenske manjšine v Italiji in italijanske v Sloveniji izhajata iz različnih zgodovinskih okoliščin, obdobj in političnih sistemov, prav tako je različen razvoj njune zakonodajne zaščite. Obema manjšinama je poleg priznavanja njunega statusa zagotovljena tudi pravica do financiranja in ustanavljanja lastnih organizacij, pravica do izobraževanja v jeziku manjšine in ustanavljanja kulturnih ustanov. Prispevek bo poleg navedenega primerjal tudi politične pravice in razvoj zaščitnih norm v Italiji in Sloveniji (Jugoslaviji).

V zadnjem delu je shematično prikazan demografski položaj obeh manjšin, ki se številčno precej razlikujeta. Število Slovencev v Italiji je težko

definirati, saj popisi po drugi svetovni vojni niso upoštevali narodne ali jezikovne pripadnosti državljanov. Zato so ocene zelo različne in se gibljejo med približno 46.000 in 125.000 ljudi. Italijani so v Sloveniji (Jugoslaviji) postali manjšina šele po drugi svetovni vojni. Njihovo število je po vojni padalo, saj je zlasti po letu 1954 območje poselitve zapustila večina italijanskega prebivalstva.

PRAVICE ITALIJANSKE NARODNE SKUPNOSTI V REPUBLIKI SLOVENIJI, NJENO DELOVANJE IN PRIMERJAVA ZAŠČITE SLOVENSKE MANJŠINE V REPUBLIKI ITALIJI

V Sloveniji, predvsem po zadnjem spreminjanju državne meje, živijo tudi pripadniki neslovenskih etničnih skupin. Narodne skupnosti, ki živijo danes v Sloveniji, delimo v dve skupini, in sicer na »klasične« (teritorialne) in na novodobne narodne skupnosti. V prvo uvrščamo t. i. avtohtone narode, in sicer sta to italijanska in madžarska narodna skupnost. V novodobne skupnosti pa sodijo povečini pripadniki narodov nekdanje Jugoslavije. Slednji so imigrirali v Slovenijo v času skupne države, zlasti iz ekonomskih razlogov.

Avtohtonim narodnim skupnostim priznava država status »narodnih skupnosti«. Zagotovljena jim je celovita pravna zaščita kolektivnih in individualnih pravic (Komac, 1999, 5).

S popisom leta 1971¹ je bila sprejeta klasifikacija, ki je ustrezala ustavnim določbam o enakopravnosti vseh narodov in narodnosti in o pravici prebivalcev, da prosto izbirajo narodnostno pripadnost, vključno s pravico, da se narodnostno ne opredelijo, če se ne želijo. Ista klasifikacija je veljala tudi ob popisu prebivalstva leta 1981 in 1991.

Republika Slovenija določa območja v državi, kjer živijo manjšine, kot narodnostno mešana območja. V to območje sodijo naselja posameznih občin, kjer prebivajo pripadniki manjšine. Pravice so jim priznane ne glede na njihovo število. Ob popisu prebivalstva leta 1991 je bilo 3.064 pripadnikov italijanske narodne skupnosti. Etnično mešano območje, na katerem živijo pripadniki italijanske manjšine v Sloveniji, sodi v okvir občin Koper/Capodistria, Izola/Isola

¹ Ob popisu je glede narodne pripadnosti veljala klasifikacija prebivalcev v dve kategoriji: narodnostno opredeljeni in narodnostno neopredeljeni. Prebivalci, ki se niso narodnostno opredelili, so glede na odgovor razvrščeni v tri skupine: narodnostno se niso opredelili, opredelili so se kot »Jugoslovani«, opredelili so se po regionalni pripadnosti. V kategorijo »neznano« so uvrstili osebe, ki na vprašanje o narodnostni pripadnosti niso želele odgovoriti ali se niso želele opredeliti (Komac, 1999, 5).

in Piran/Pirano. V koprski občini poleg mesta Koper obsega območje še naselja Škocjan/S. Canziano, Semedela/Semedella, Šalara/Salara, Bertoki/Bertocchi, Ankarani/Ancarano, Hrvatini/Crevattini ter Škofije/Valmarin. V piranski občini pa poleg mesta Piran še kraje Portorož/Portorose, Lucija/Lucia, Strunjan/Strignano, Seča/Sezza, Sečovlje/Sicciole in Parezag/Parezzago (www.sigov.si).

Republika Slovenija v 64. členu ustave določa posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji (www.dz-rs.si). Člen določa posebne pravice avtohtonih skupnosti, in sicer pravico do svobodne uporabe narodnih simbolov, ustanavljanja organizacij, razvijanja gospodarske, kulturne in znanstvenoraziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva, pravico do vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku ter oblikovanja in razvijanja teh dejavnosti (ustava tudi določa območja, kjer je dvojezično šolstvo obvezno), pravico do gojitve odnosov s svojim matičnim narodom, do ustanovitve samoupravnih skupnosti, do neposredne zastopanosti v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru, ter zagotavljanje navedenih pravic ne glede na število pripadnikov manjšine (www.uvn.gov.si).

Podobno je, ne glede na njihovo število, zagotovljena tudi zaščita slovenske manjšine v Italiji. Razvoj zaščite slovenske manjšine v Italiji je proces, ki traja že od leta 1866, ko so se pojavile že prve omejitve, ki so se nadaljevale tudi v naslednjem stoletju, zlasti do konca druge svetovne vojne. Po njenem koncu je Italijo obvezoval k zaščiti Posebni statut Londonskega memoranduma iz leta 1954, prav tako Osimski sporazumi ter že 6. člen ustave iz leta 1948, ki je določal zaščito manjšin («Republika štiti s posebnimi normami jezikovne manjšine») (Costituzione della Repubblica Italiana/Ustava italijanske republike, 1983, 8). O zaščiti manjšine govorijo tudi razsodbe ustavnega sodišča 28/1982, 62/1992 in 15/1996. Vendar se na zakonodajnem področju izoblikuje zaščita manjšine v zakonu 482/1999 o zaščiti zgodovinskih jezikovnih manjšin v Italiji in zakonu 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Furlaniji-Juljski krajini. Posebni statut Londonskega memoranduma je tako za Jugoslavijo kot Italijo določal zaščito manjšin. 5. člen statuta je določal uporabo slovenskega jezika v stiku z javno upravo in t. i. vidno dvojezičnostjo. Pripadniki italijanske narodnosti v coni, ki jo je upravljala Jugoslavija, in jugoslovanskih etničnih skupin v tisti, ki jo je upravljala Italija, so lahko uporabljali svoj jezik tako v osebnih kot uradnih stikih (sodne in upravne oblasti). Določena je bila tudi pravica do odgovora v istem jeziku in prevodov dopisov, ki jih izdajajo oblasti. V tem členu je bila poleg individualne določena tudi kolektivna zaščita za vsa obvestila javnega značaja

(javni akti, razsodbe sodišč, uradna obvestila, javne odredbe, uradne objave). Vidna dvojezičnost je bila prav tako določena na javnih stavbah ter za krajevna in cestna imena v obeh conah. Vendar Italija ni nikoli ratificirala Londonskega memoranduma kot mednarodnopravnega akta (Ozbič, 2004). Šele leta 1977 je ratificirala Osimske sporazume, ki za pokrajini Trst in Gorico zagotavljajo šolski sistem s slovenskim učnim jezikom, v Videmski pokrajini pa je bila šele z letom 2001 priznana zasebna dvojezična šola v Špetru kot državna ustanova.

Leta 1999 je Italija sprejela Zakon o zaščiti jezikovnih manjšin (482/1999) in s tem izpolnila obvezo o splošni zaščiti manjšin, ki je bila določena z ustavo. Z zakonom 38/2001 (Predpisi o zaščiti slovenske jezikovne manjšine v deželi Furlaniji-Juljski krajini (FJK), UL, št. 56, 8. 3. 2001) je bila določena zaščita slovenske manjšine v Italiji. Zakon določa ozemeljsko zaščito slovenske manjšine v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini. Zakon določa tudi financiranje združenj in organizacij (Ozbič, 2004b).

Sicer je bila v Italiji na podlagi omenjenih zakonov in aktov zaščita slovenske manjšine omejena na območje pokrajin Trst in Gorica, zlasti na področju šolstva in radiotelevizije v slovenščini. Vse do deželnih in državnih zakonov iz let 1999 in 2001 so Slovenci v Videmski pokrajini ostali brez zaščite. Zakon, ki je bil sprejet leta 2001, je določal zaščito slovenske manjšine v Italiji, ne glede na to, ali živi v Tržaški, Goriški ali Videmski pokrajini.

Vprašanje o pripadnosti narodni manjšini je razrešeno tudi v Konvenciji Sveta Evrope za varstvo narodnih manjšin. V 3. členu 1. poglavja je določeno, da »vsak pripadnik narodne manjšine ima pravico do proste izbire, da je ali ni obravnavan kot pripadnik narodne manjšine, in iz te njegove izbire ali uresničevanja pravic, ki so z njo povezane, ne izhajajo nobene neugodne posledice« (Komac, Zgonc, 2002, 264).

Na narodnostno mešanih območjih, kjer živi avtohtona italijanska narodna skupnost, statuti treh občin zagotavljajo rabo materinega jezika in določajo obseg narodnostno mešanega območja.

- Statut Mestne občine Koper/Capodistria, 7. člen: »Na narodnostno mešanem območju občine, kjer živijo pripadniki avtohtone italijanske narodne skupnosti in ki obsega naselja Ankaran-Ancarano, Barizoni-Barisoni, Bertoki-Bertocchi, Bošamarin-Bossamarino, Cerej-Cerei, Hrvatini-Crevatini, Kampil-Campil, Kolomban-Colombano, Koper-Capodistria, Prade, Premančan-Premanzano, del naselja Spodnje Škofije (Valmarin), Šalara-Salara in Škocjan-San Canziano sta uradna jezika slovenščina in italijanščina« (www.koper.si).

- Statut občine Izola/Isola, 2. člen: »Narodnostno mešano območje občine obsega mesto Izola in naselje Dobrava pri Izoli, Jagodje, Livade in Polje pri Izoli. Na tem območju je v javnem in družbenem življenju italijanski jezik enakopraven s slovenskim jezikom. Vsi javni in drugi napisi na tem območju morajo biti napisani v obeh jezikih, upoštevajoč pravilno rabo obeh jezikov« (zakonodaja.gov.si).

- Statut občine Piran/Pirano, 3. člen: »V občini živi avtohtona italijanska narodna skupnost. Občina v skladu z ustavo in zakonom zagotavlja in varuje pravice italijanske narodne skupnosti in njenih pripadnikov na narodnostno mešanem območju. Na narodnostno mešanem območju občine, na katerem živijo pripadniki italijanske narodnosti in ki obsega območja naselij: Piran, Portorož, Lucija, Strunjan, Seča, Sečovelje, Parecag in Dragonja (dvojezično območje), je v javnem življenju italijanski jezik enakopraven s slovenskim jezikom« (www.piran.si).

V statutih je določeno, da je eden od podžupanov občin pripadnik italijanske narodne skupnosti. V občinskih svetih so tudi izvoljeni svetniki iz vrst italijanske narodne skupnosti. Statuti obalnih občin in 61. ter 62. člen slovenske ustave določajo pravico rabe italijanščine v krajevnih upravah oziroma na narodnostno mešanem območju. V Italiji, na deželni ravni, je slovenščina na nekaterih območjih prisotna v upravi (na podlagi statuta Londonskega memoranduma in Osimskih sporazumov v zakonu 37/1977, statutov občin, zakonov 482/1999 in 38/2001 ter deželnih zakonov). Zakon 482/1999 določa zaščito zgodovinskih jezikovnih manjšin v Italiji, zakon 38/2001 pa zaščito slovenske manjšine v Furlaniji-Julijski krajini. V odnosu do upravnih in sodnih oblasti je italijanski manjšini v Sloveniji zagotovljena pravica do rabe italijanščine, za slovensko manjšino v Italiji to velja le delno v nekaterih občinah. V odnosu do sodnih oblasti pa je tudi v Italiji na podlagi postopka civilnega zakonika, ustavnih rzsodb in člena 109. Kazenskega postopka ter rzsodb ustavnega sodišča 62/1992 zagotovljena pravica do rabe slovenščine v odnosih s sodnimi oblastmi (Ozbič, 2004a).

ZAŠČITA NARODNIH SKUPNOSTI V SLOVENIJI IN ITALIJI

Zametke slovenskega modela varstva avtohtonih narodnih skupnosti najdemo kmalu po koncu druge svetovne vojne. Sistem varstva pa je bil v celoti zgrajen do sredine 80-ih let prejšnjega stoletja. Jugoslavija je bila s podpisom Osimskih sporazumov zavezana k varstvu italijanske manjšine. Po njenem

razpadu je nasledstvo prešlo na Slovenijo. S podpisom sporazumov je tudi Italija vezana na zaščito slovenske manjšine v svoji državi.

Po osamosvojitvi Slovenije se je sistem do neke mere izpopolnil. Ob razpisu plebiscita (6. decembra 1990) o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije (RS), je Skupščina izdala izjavo o dobrih namenih. V izjavi je izpostavljeno, da »slovenska država zagotavlja italijanski in madžarski narodnosti tudi v samostojni RS vse pravice, kakor so določene z ustavo in zakoni ter mednarodnimi akti, ki jih je sklenila in priznala SFRJ«. Temeljna ustavna listina, ki jo je Skupščina sprejela 25. junija 1991, poudarja, da so »italijanski in madžarski narodni skupnosti v Republiki Sloveniji in njunim pripadnikom zagotovljene vse pravice iz ustave Republike Slovenije in veljavnih mednarodnih pogodb«. Ustava RS iz leta 1991 je uvedla novost v odnosu do dveh manjšin kakor tista iz leta 1974. Nova ustava »odvzema status konstitutivnega etničnega elementa (kot je bilo določeno v Ustavi iz leta 1974) in jima podeljuje status klasičnih narodnih manjšin« (Komac, 1999, 8).

Ustava RS v 5. členu določa, da država na svojem ozemlju »varuje in zagotavlja pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti« (...) V 11. členu je zapisano, da »na območju občin, v katerih živita italijanska in madžarska narodna skupnost, je uradni jezik tudi italijanščina in madžarščina« (www.dz-rs.si). V Italiji to ne velja za slovensko manjšino oziroma za slovenščino, ki ni uradni jezik. Prav tako se slovenščine ne uporablja v italijanskem parlamentu, italijanščino pa se lahko uporablja v slovenskem parlamentu.

Narodni skupnosti RS zagotavlja odnose s svojima matičnima narodoma in njunima državama. Država tudi gmotno in moralno podpira uveljavljanje navedenih pravic. Za uresničevanje svojih pravic pripadniki skupnosti ustanovijo svoje samoupravne skupnosti. Zakon o samoupravnih narodnih skupnostih (Uradni list RS, št. 65/94) v 2. odstavku 15. člena določa, da: »kadar državni organi odločajo o zadevah, ki se nanašajo na položaj pripadnikov narodnih skupnosti, morajo predhodno pridobiti mnenje samoupravnih narodnih skupnosti« (www.dvk.gov.si). Brez soglasja predstavnikov narodnih skupnosti zakoni, predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje v ustavi določenih pravic in položaja narodnih skupnosti, ne morejo biti sprejeti (Komac, Zgonc, 2002, 113). Za slovensko manjšino v Italiji ni podobnih aktov, ki bi določali ustanovitev političnih teles manjšine, brez soglasja katerih se ne bi sprejemalo odločitev o delovanju in organizaciji manjšine same. V ustavi RS je določeno, da

se v Državni zbor izvoli po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti (www.dz-rs.si).² Italija zagotovljenega zastopstva političnih predstavnikov slovenske manjšine v parlamentu ne predvideva, medtem pa novi deželni volilni zakon za FJK zagotavlja izvolitev predstavnika na etnični listi, če slednja preseže en odstotek glasov.

Na narodnostno mešanem območju, kjer živi italijanska manjšina v Sloveniji, je vidno urejena dvojezičnost na javnih krajih. V Italiji je dvojezičnost porinjena večinoma na podeželje. Na uradnih prireditvah, v uradnih objavah in napisih je oblast na narodnostno mešanih območjih v Sloveniji dolžna uporabljati manjšinski jezik (kar določajo občinski statuti), v Italiji tega določila ni oziroma velja delno za uradne objave in napise v nekaterih občinah (na podlagi Londonskega memoranduma in Osimskih sporazumov ter statotov občin in zakonov 482/1999, 38/2001). Dvojezični napisi in dvojezično krajevno imenoslovje je obvezno na podlagi občinskih statotov na narodnostno mešanem območju v Sloveniji, v Italiji pa statuta dveh občin omogočata postavitve dvojezičnih napisov za zasebne podjetnike, obrtnike in svobodne poklice ter dvojezično krajevno imenoslovje tam, kjer jih določajo statuti občin in zakona 483/1999 in 38/2001 na delu zaščitenih območij. Dvojezični obrazci javnih služb in ustanov ter dvojezične osebne izkaznice so obvezne na območjih, kjer živi italijanska manjšina, na območjih, kjer živi slovenska manjšina, pa naj bi se lahko tudi izdajalo dvojezične dokumente.³ Zastava manjšine mora biti izobešena, kjer to določajo statuti občin v Sloveniji, v Italiji pa v nekaterih občinah, kjer ravno tako to določajo statuti občin na podlagi deželnega zakona 27/2001 (Ozbič, 2004a).

ORGANIZACIJE, ŠOLSTVO IN KULTURNE USTANOVE

Italijanska narodna skupnost je v RS organizirana v Skupnosti Italijanov/Comunità degli Italiani (nekdanji Italijanski centri kulture/Circoli Italiani di Cultura), Italijanski Uniji /Unione Italiana (nekdanja Italijanska Unija Istre in Reke/Unione Italiana dell'Istria e di Fiume, ustanovljena leta 1944) in v Samoupravnih skupnostih italijanske narodnosti/Comunità autogestite della nazionalità italiana (občinske in obalna). Tako v Sloveniji kakor v Italiji ozemeljska avtonomija na območjih, kjer živita manjšini, ni posebej opredeljena. V Sloveniji na nek način to urejajo samoupravne skupnosti. V Republiki Italiji je

² To določa njen 80. člen

³ Dvojezične osebne izkaznice so v Italiji prisotne v štirih občinah.

za pripadnike nemške manjšine ozemeljska avtonomija zagotovljena v pokrajini Bozen, za slovensko manjšino pa je ni (Ozbič, 2004a). Samoupravne skupnosti sodijo v okvir Obalne samoupravne skupnosti italijanske narodnosti/Comunità autogestita costiera della nazionalità italiana, ki je kot krovna organizacija tudi sogovornica državnih organov za področje treh obalnih občin in ima status osebe javnega prava. Zakon 65/94 določa naloge Samoupravnih skupnosti, način izvajanja le-teh, organiziranost posameznih skupnosti, odnos do organov lokalnih Samoupravnih skupnosti ter do državnih organov in končno tudi njihovo financiranje. Namen Samoupravnih skupnosti na narodnostno mešanem območju slovenske Istre »je zadovoljevanje institucionalnih potreb italijanske narodne skupnosti v Sloveniji. Vrhovni organ skupnosti je svet, ki ga sestavlja devet članov, izvoljenih na splošnih, neposrednih in tajnih volitvah (...) Aktivna in pasivna volilna pravica pripada izključno pripadnikom italijanske narodnosti, na temelju posebnih volilnih imenikov, ki jih vodijo same skupnosti« (www.koper.si).⁴

V Sloveniji deluje šest Skupnosti Italijanov/Comunità degli Italiani (Koper, Bertoki, Hrvatini, dve v Izoli in Piran) in tri Samoupravne skupnosti italijanske narodnosti (Koper, Izola, Piran), ki so združene v Obalno samoupravno skupnost italijanske narodnosti. Skupnosti Italijanov so društva, ki ohranjajo, varujejo in razvijajo italijansko kulturo, jezik, običaje in identiteto. Sredstva dobijo od Italijanske Unije in Samoupravnih skupnosti italijanske narodnosti. Italijanska Unija ima status društva in je povezana z Unijo Italijanov na Hrvaškem. Unija služi zlasti kot most za povezavo z matičnim narodom in državo in zastopa interese italijanske manjšine v Sloveniji in na Hrvaškem (www.uvn.gov.si). Njene pristojnosti obsegajo kulturno področje ter aktivno sodelovanje pri formaciji pokrajinskih združenj, ustanov, šol, umetniško-kulturnih društev in sredstev obveščanja.

⁴ Zakon določa tudi naloge samoupravnih skupnosti, ki:

- »spodbujajo in organizirajo kulturne, raziskovalne, informativne, založniške in gospodarske dejavnosti za razvoj narodnih skupnosti;
- ustanavljajo organizacije in javne zavode;
- spremljajo in spodbujajo razvoj vzgoje in izobraževanja za pripadnike narodnih skupnosti in v skladu z zakonom sodelujejo pri načrtovanju in organiziranju vzgojnoizobraževalnega dela in pri pripravi vzgojnoizobraževalnih programov;
- razvijajo stike z matičnim narodom, pripadniki narodnih skupnosti v drugih državah in z mednarodnimi organizacijami;
- v skladu z zakonom opravljajo naloge iz državne pristojnosti;
- opravljajo druge naloge v skladu s statutom« (www2.gov.si).

V Italiji je slovenska narodna skupnost organizirana v dveh krovnih organizacijah, ki zastopata interese manjšine na gospodarskem, družbenem in kulturnem nivoju. To sta Slovenska kulturno-gospodarska zveza (SKGZ) in Svet slovenskih organizacij (SSO). Italijanski narodni skupnosti je zagotovljena tudi izobraževalna, kulturna in informativna dejavnost v italijanskem jeziku. Izobraževalna dejavnost je organizirana na ravni vrtcev, osnovnih in srednjih šol v Sloveniji ter dveh študijski smeri za predšolsko in šolsko vzgojo na Oddelku za italijanščino Filozofske fakultete v Pulju.

Zakon o uresničevanju posebnih pravic pripadnikov italijanske in madžarske narodnosti na področju vzgoje in izobraževanja iz leta 1982 (Uradni list SRS, št. 12/82) v 3. alineji 4. člena določa, da »v izobraževalnih organizacijah v jeziku narodnosti se učenci obvezno učijo slovenskega jezika; v vzgojno-izobraževalnih organizacijah, ki na teh območjih opravljajo vzgojno-izobraževalno delo v slovenskem jeziku, pa se učenci obvezno učijo jezika narodnosti, s čimer dobivajo temelj za dvojezično sporazumevanje, spoznavanje kulturnih in drugih vrednot obeh narodov ter za poglobljanje medsebojnega sožitja« (Komac, 1999, 47). Šole in vrtci z italijanskim učnim jezikom so prisotni na narodnostno mešanem območju občin Koper, Izola in Piran. Poleg tega se na nekaterih šolah, ki so izven tega območja, italijanščina poučuje kot izbirni predmet. Šolske ustanove so financirane s strani države. Samoupravne skupnosti italijanske narodnosti pa so soustanoviteljice javnih vrtcev in osnovnih šol, ki skrbijo za izobraževanje v jeziku te skupnosti. Obalna samoupravna skupnost italijanske narodnosti je soustanovitelj srednjih šol z italijanskim učnim jezikom.

V Sloveniji so v občinah Koper, Izola in Piran danes tri srednje šole, ki jih v šolskem letu 2007/2008 obiskuje skupaj 195 dijakov, in tri osnovne šole s šestimi podružnicami (Koper in podružnice v Bertokih, Semedeli in Hrvatinih, ter Izola in Piran s podružnicami v Luciji, Strunjanu in Sečovljah). V šolskem letu 2007/2008 je tja vpisanih 369 učencev. Poleg tega so v Sloveniji trije vrtci z italijanskim učnim jezikom (Koper in podružnice v Bertokih, Semedeli, Hrvatinih, Izoli in Piranu). V šolskem letu 2007/2008 je tja vpisanih 292 otrok. Kar se tiče izobraževanja na univerzitetnem nivoju, se pripadniki italijanske narodne skupnosti lahko vpišejo na študij italijanskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani (Oddelek za romanske jezike in književnost) ter na Univerzo na Primorskem, Fakulteto za humanistične študije Koper (Katedra za italijanistko v okviru Oddelka za uporabno jezikoslovje). Za druge študijske

smeri se lahko vpišejo na fakultete na Reki in v Pulju ali pa v Italiji (www.uvn.gov.si).⁵ Poučevanje v italijanskih vrtcih, osnovnih ter srednji šolah poteka v jeziku pripadnikov manjšine, z obveznim učenjem slovenskega jezika. Učenci v šolah s slovenskim učnim jezikom pa se obvezno učijo italijanski jezik kot jezik okolja.⁶ V šolah z italijanskim učnim jezikom je italijanščina tudi jezik poslovanja šole in komuniciranja s starši (Komac, 1999, 46-47). Šole z italijanskim učnim jezikom so dejavne na področju mednarodnega sodelovanja v programih Evropske Unije (EU) ter sodelujejo s srednjimi šolami v Italiji. Italijanska manjšina v okviru svojih organizacij sodeluje tudi s slovensko manjšino v Italiji, in sicer pri že omenjenih evropskih programih in čezmejnih pobudah. Sodelovanje med obema manjšinama spodbuja tudi k večjemu poznavanju in vzajemnemu sodelovanju med Slovenijo in Italijo.

Šolska zakonodaja, ki velja v Italiji za območje Tržaške in Goriške pokrajine, je glede šolstva v slovenskem jeziku urejena od 60-ih let prejšnjega stoletja. Po drugi svetovni vojni se je vpis v slovenske šole začel manjšati po letu 1948 (po objavi resolucije Kominforma). Ta proces je trajal do šolskega leta 1965/66, ko je dosegel najnižje število vpisov. Nanj sta vplivala asimilacijski pritisk oblasti ter izseljevanje iz Tržaške pokrajine. Sledi porast vpisa v 70-ih letih in nato ponovno upadanje v 80-ih letih (Stranj, 1992). Slovenci v Italiji obiskujejo slovenske šole na Tržaškem in Goriškem, kar določata zakona 1012/1961 in 932/1973. Ni pa določen obvezen pouk slovenskega jezika v šolah večine. Na Videmskem, kjer ni državnega šolskega sistema s slovenskim učnim jezikom, je edina dvojezična šola, priznana kot državna ustanova, v Špetru (zakon 38/2001). Na podlagi zakona 38/2001 je na zaščitenem območju do Trbiža omogočeno poučevanje deželnih manjšinskih jezikov (slovenščine, nemščine, furlanščine), kar je prostovoljno. Z zakonom 482 iz leta 1999 so v 4., 5., 6. in 16. členu določila o šolskem in kulturnem področju, kjer se omogoča poučevanje zaščitenih jezikov in kulturne dediščine v javnem šolstvu (tudi možnost univerz) ter tečaje jezika in kulture s ciljem znanstvenoraziskovalnega poučevanja in podporne dejavnosti. Na območju zaščite naj bi se omogočalo poučevanje manjšinskih jezikov s prostovoljnim pristopom družin. V vrtcih je lahko na

⁵ Leta 1995 sta Slovenija in Italija podpisali sporazum o vzajemnem priznavanju diplom.

⁶ V Sloveniji določa Zakon o organizaciji in financiranju vzgoje in izobraževanja (Uradni list Republike Slovenije št. 12/96) v 3. členu: »na območjih, kjer živijo pripadniki slovenskega naroda in pripadniki italijanske narodne skupnosti, in so opredeljena kot narodno mešana območja, se v skladu s tem zakonom in posebnim zakonom ustanavljajo tudi vrtci oziroma šole, v katerih poteka vzgojno oziroma vzgojno-izobraževalno delo v italijanskem jeziku (vrtci in šole v jeziku narodne skupnosti)« (Komac, 1999, 46).

določenih območjih poleg italijanščine pri vzgojnih aktivnostih predvidena tudi uporaba manjšinskega jezika, v osnovnih in nižjih srednjih šolah pa je predvidena uporaba manjšinskega jezika za poučevanje. Dežele in pokrajine lahko na podlagi 16. člena tega zakona v breme svojih proračunov ustanovijo inštitute za zaščito jezikovne in kulturne tradicije manjšin ali podpirajo ustanovitev ločenih sekcij obstoječih krajevnih kulturnih ustanov (Ozbič, 2004c). Danes je na območju Tržaške in Goriške pokrajine 24 slovenskih vrtcev v Tržaški (4 občinski, 20 državnih) in 20 slovenskih vrtcev v Goriški pokrajini. V Tržaški pokrajini je 19 slovenskih osnovni šol, v Goriški 9. Slovenske srednje in višje šole so prav tako v obeh pokrajinah. V Tržaški je 5 srednjih in 4 višje, v Goriški 2 srednji in 2 višji šoli. Na univerzitetnem nivoju se v okviru Univerze v Trstu lahko študentje učijo slovenskega jezika in književnosti na Filozofski fakulteti, na šoli za prevajalce in na Pedagoški fakulteti. Prav tako je mogoč vpis na slovenske fakultete (vir: Urad za slovenske šole, Deželni šolski urad Furlanije-Julijske krajine).

Informativna dejavnost italijanske manjšine obsega založniško dejavnost založniške hiše EDIT (ustanovljena leta 1952) s sedežem na Reki, ki izdaja tudi učna gradiva za šole z italijanskim učnim jezikom (tudi v Sloveniji). Njena dopisniška agencija A.I.A. v Kopru izdaja dnevnik »La Voce del Popolo« (v nakladi 3.750 izvodov, od tega je 300 izvodov distribuiranih v Sloveniji; od leta 1992 se izdaja skupaj s tržaškim »Il Piccolo«). Poleg tega od leta 1952 EDIT izdaja še tednik »Panorama« (2.200 izvodov, v Sloveniji jih distribuirajo okoli 600). Od revij izdajajo trimesečno literarno revijo »La Battana« (1000 izvodov, v Sloveniji 50, od oktobra leta 1964) ter otroški list »Arcobaleno« (2.500 izvodov, v Sloveniji 350, od januarja leta 1948 do leta 1991 pod imenom »Il Pioniere«). V Kopru izhaja še kulturno-informacijski list La Città, v Izoli Il Mandracchio in v Piranu Il trillo ter Lasa pur dir.

V okviru informativne in založniške dejavnosti slovenske manjšine v Italiji izhajajo od leta 1945 »Primorski dnevnik«, ki ima uredništva v Trstu, Gorici in Benečiji, »Novi Glas« z uredništvom v Trstu in Gorici, ki je začel izhajati leta 1996 po združitvi Novega lista iz Trsta in Katoliškega glasa iz Gorice. Poleg tega izhajajo še druge revije, in sicer »Dom« (Čedad), tednik »Matajur«, mesečna revija »Mladika«, revija »Emigrant« (Čedad), ki izhaja 3-krat letno, ter nekatera strankarska glasila. Za učbenike v slovenskem jeziku je odgovoren Urad za slovenske šole, ki učnim načrtom slovenskih šol prilagaja in prevaja učbenike iz Slovenije in Italije.

Na Hrvaškem delujeta še »Center za zgodovinske raziskave Rovinj - Centro di Ricerche Storiche Rovigno« (od leta 1968), ki se ukvarja z raziskavami

na področju zgodovine in sociologije⁷ in »Italijanska Drama na Reki - *Dramma Italiano*« (gledališče). Slovenija njuno delovanje tudi finančno podpira. Poleg teh institucij deluje še »Center za informatiko, programiranje in orientacijo kadrov - *Centro per l'informatica, la programmazione e l'orientamento dei Quadri*«, ki od leta 1946 izvaja študije na področju sociologije, socialne psihologije, pedagoških ved in informatike na področju italijanske manjšinske problematike ter umetniško-kulturna društva. V Pulju od leta 1995 deluje *Pietas Iulia*, društvo za študije in raziskave o kulturni dediščini istrsko-beneškega območja. Na literarnem in umetniškem področju v okviru dejavnosti Italijanske Unije delujeta natečaja *Istria Nobilissima* (*Concorso di Arte e di Cultura*, od leta 1968) in *Ex Tempore*.

Na področju izobraževanja in raziskovanja ima slovenska manjšina v Italiji posamezne inštitute. Slovenski raziskovalni inštitut/*Istituto sloveno di ricerche* (SLORI) v Trstu je bil ustanovljen leta 1974. Njegovo raziskovalno področje obsega raziskovanje slovenske manjšine v Tržaški, Goriški in Videmski pokrajini (aplikativne raziskave s področja etničnih študij, položaja slovenske manjšine v Italiji, splošnih in specifičnih vidikov obmejnih območij in slovensko-italijanskega obmejnega območja, jezikovne prakse ter medetničnih odnosov v teoretičnem in aplikativnem pogledu, s posebnim poudarkom na prostoru zgornjega Jadrana (www.slori.org). Od leta 1979 na območju Tržaške, Goriške in Videmske pokrajine (Trst, Gorica, Videm, Fernetiči) deluje tudi Slovenski deželni zavod za poklicno izobraževanje/*Istituto regionale sloveno per l'istruzione professionale* (SDZPI/IRSIP). Namen zavoda je zagotavljanje pripadnikom slovenske narodne skupnosti v Furlaniji-Juljski krajini teoretična in praktična znanja za opravljanje poklicev. V ta namen organizira številne tečaje in izobraževanja na področju šolstva, gospodarstva ter raziskovanja (www.sdzpi-irsip.it).

V okviru RTV Slovenija se pri regionalnem RTV centru Koper-Capodistria pripravljajo radijski in televizijski programi v italijanskem jeziku.⁸ Radio Koper-

⁷ Je v lasti Italijanske Unije in je sestavljena iz petih oddelkov: zgodovina (regije), etnografija, dialektologija (romanza), zgodovina delavskega gibanja in partizanskega boja, od leta 1985 tudi sociološke študije. V več kot petintridesetih letih delovanja je Center objavil 208 del v italijanskem jeziku (s povzetki v slovenščini in hrvaščini). Serijske publikacije, ki jih objavlja so: »Atti«, »Collana degli atti«, »Quaderni«, »Monografie«, »Documenti«, »Fonti«, »Acta historica nova«, »Ricerce sociali«, »Etnia« in »La ricerca« (Poročila) in posamezne posebne izdaje.

⁸ Radijski program obsega 18 ur dnevno, 126 ur tedensko, televizijski program pa 9 ur ob torkih, sredah, petkih, sobotah in nedeljah ter 7,5 ur ob ponedeljkih in četrtek. Za potrebe radijskih in televizijskih programov za italijansko narodno skupnost v RS je v Regionalnem RTV centru Koper-Capodistria redno zaposlenih 155 delavcev (za radijski

Capodistria je pričel z oddajanjem v italijanskem jeziku 25. maja 1949 pod imenom Radio jugoslovanske cone Trsta/Radio Trieste zona Jugoslava. Radio je ustanovila jugoslovanska vojaška uprava Cone B STO. Nastal je kot protiutež Radiu Trst, zlasti z namenom politične propagande. Hotel pa je biti tudi v svet odprto okno socialistične Jugoslavije. Največja pozornost je bila namenjena ravno zunanjepolitičnim in obmejnim dogodkom (Bajc, 2007). Po njegovi ukinitvi se je leta 1954 združil z Radiem Ljubljana, leto prej pa se je preimenoval v Radio Koper/Radio Capodistria. Ob ustanovitvi Radia Koper-Capodistria, leta 1949, je radio oddajal 6 ur v slovenščini, 5 v italijanščini in 1 uro v hrvaščini. Po podpisu Londonskega memoranduma leta 1954 je večina oddaj potekala v italijanščini. Od leta 1979 sta dva oddajnika radia, eden v slovenščini, drugi v italijanščini (www.rtv slo.si). Leta 1971 je bila ustanovljena še televizijska postaja, TV Koper-Capodistria. Njen namen je obveščanje italijanske manjšine v Sloveniji in tudi na Hrvaškem. Televizija oddaja dnevno 8 ur v italijanskem in 1 uro v slovenskem jeziku in je prva manjšinska televizija v Evropi. Televizija predstavlja danes pomembno sredstvo javnega obveščanja in ohranjanja jezikovne in kulturne samobitnosti italijanske manjšine v Sloveniji in slovenske manjšine v Italiji. Predstavlja tudi pomemben vir regionalne in čezmejne informacije ter sodelovanja na stičišču treh držav (www.rtv slo.si). Signal TV Koper-Capodistria sega tudi na sosednji Hrvaško in Italijo. Poleg dnevno informativnih oddaj v slovenskem in italijanskem jeziku, so na sporedu oddaje o aktualnih političnih, gospodarskih in kulturnih temah, kot na primer »Meridiani«, »Parliamo di ...«, »Artevisione«, »Q« (oddaja o modi), »Istria e ... dintorni« (tradicija in običaji istrskega polotoka), »Itinerari« (o kulturi in turizmu), »L'universo è« (oddaja o naravi in znanosti), »In orbita«, »Incontri in Comunità«. Poleg tega sta na sporedu tudi magazinski oddaji »Tuttoggi Attualità« in »Mappamondo« ter programi, namenjeni otrokom, dokumentarne oddaje, zabavno-glasbene, športne oddaje, itd. Oba medija delujeta v okviru

program 57, za televizijski program 97 ter 1 v vodstvu). V stalnem pogodbenem razmerju je zaposlenih 24 delavcev (3 za radijski program, 21 za televizijski program), v občasnem pogodbenem razmerju 106 delavcev (za radijski program 39, 67 za televizijski program), preko študentskih servisov pa 13 delavcev (6 za radijski program, 7 za televizijski program). Radijske in televizijske programe za italijansko narodno skupnost v RS tako ustvarja skupaj 298 oseb. Programe narodnih skupnosti dodatno sofinancira tudi država (Urad Vlade RS za narodnosti), in sicer glede na določbo 30. člena Zakona o Radioteleviziji Slovenije (Uradni list RS, št. 96/05) (Podatki so za leto 2008) (http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_ozroma_narodne_skupnosti/italijanska_narodna_skupnost/)

Radiotelevizije Slovenija kot regionalni RTV center Koper/Capodistria oziroma Centro Regionale RTV Koper/Capodistria. Za pripravo radijskega in televizijskega programa v italijanščini skrbijo direktor ter odgovorna urednika programov za italijansko narodno skupnost.⁹ Na Hrvaškem oddajata tako v hrvaškem kot tudi v italijanskem jeziku tudi Radio Pulj in Radio Reka.

Prav tako so v Italiji prisotne radijske in televizijske oddaje v slovenskem jeziku. Sicer pa televizijske oddaje v slovenščini niso prisotne na celotnem območju naselitve. Zakon 482 iz leta 1999 o Zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji v 12. členu določa, da konvencija med Ministrstvom za komunikacije in podjetjem, ki ima v koncesiji javno radiotelevizijo, zagotavlja zaščito jezikovnih manjšin na njihovem poselitvenem območju, kar v televizijskem programu deželnega sedeža RAI v Trstu ni bilo izpolnjeno za del Goriške in v Videmski pokrajini. Podobne konvencije se lahko podpišejo tudi s krajevnimi radiotelevizijskimi hišami, ki bi imele oddaje ali programe v manjšinskem jeziku. 14. člen zakona predvideva možnosti prispevkov za založniško dejavnost, javna občila in zasebne radiotelevizije, ki oddajajo v zaščitenih jezikih. Prav tako to določilo velja za priznana združenja, ki na zaščitenem ozemlju delujejo v prid jezikovnih manjšin (Ozbič, 2004c).

V Italiji v okviru RAI-a (italijanska radiotelevizija) delujejo tudi slovenska radijska postaja in televizijske oddaje v slovenskem jeziku deželnega sedeža. Po koncu druge svetovne vojne so Angloameričani prevzeli vodenje radijske postaje v Trstu. Slovenski in italijanski program sta eno leto oddajala na isti frekvenci. Leta 1946 prične samostojno delovati slovenski Radio Trst II. Po letu 1954 tržaški radijski sedež prevzame RAI (italijanska radiotelevizija). Leta 1955 je postaja preimenovana v Radio Trst A (Bajc, 2007). Radio je namenjen slovenski jezikovni skupnosti v Furlaniji-Julijski krajini.

Na televiziji (RAI 3) oddajajo vsak dan 5 minut razvedrilnega programa, nato dnevnik v slovenskem jeziku, dvakrat tedensko pa predvajajo posamezne oddaje, prispevke, omizja in srečanja v slovenskem jeziku (nedelja, ponovitev v četrtek). Enkrat mesečno poteka oddaja televizije Alpe Jadran, ki traja slabo uro. Izjemoma so na televiziji še posebne oddaje. Hkrati 3. mreža predvaja nekatere informativne oddaje iz Slovenije.

⁹ »Predstavniki italijanske narodne skupnosti so z enim predstavnikom zastopani tudi v Svetu nacionalne RTV Slovenija. Poleg tega Svet RTV Slovenija imenuje tudi programske svete za narodnostni program, v katerih sta dve tretjini članov iz vrst pripadnikov obeh narodnih skupnosti« (www.sigov.si).

Kulturna dejavnost italijanske manjšine v Sloveniji obsega številna društva (politična, splošna, kulturna, športna, raziskovalna itd.), tri knjižnice (Piran - »Diego de Castro«, Izola - knjižnica »Domenico Lovisato« in Koper) ter v okviru javnih knjižnic posebne oddelke, ki so namenjeni italijanski kulturi (Koper), publicistiki in revijalnim izdajam. RS delno financira Italijansko Unijo, založniško hišo EDIT, Italijansko Dramo na Reki in Center za zgodovinska raziskovanja v Rovinju. Od leta 2005 deluje tudi italijansko središče »Carlo Combi« z namenom vzdrževanja, promocije in razvoja identitete italijanske narodne skupnosti, italijanskega jezika in kulture v zgodovinsko poseljenem prostoru (www.sigov.si).

Ravno tako je slovenska manjšina v Italiji vključena v številna kulturna in športna društva. V Trstu deluje knjižnica (Narodna in študijska knjižnica Trst), ki je bila ustanovljena leta 1947. V sklopu knjižnice deluje tudi Odsek za zgodovino in etnologijo (od leta 1951) in Slovenska ljudska knjižnica Damir Feigel v Gorici (www.nsk-trst.sik.si). V Trstu, Gorici, Špetru in Kanalski dolini delujejo tudi glasbene šole. V Trstu je Slovensko stalno gledališče s prvimi uprizoritvami začelo med letoma 1902–1903 in delovalo do let 1919–1920. Ponovno je zaživelo leta 1945.

ZAKLJUČEK

Italijanska manjšina v Sloveniji in slovenska manjšina v Italiji v okviru svojih organizacij in ustanov pripomoreta k svoji prepoznavnosti v obeh državah ter k ohranjanju in promociji svoje kulture in identitete. Obe državi na podlagi zakonov in uredb (ter določil Londonskega memoranduma in Osimskih sporazumov) ščitita manjšini, vendar se, kakor je prikazano v prispevku, stopnja in oblika zaščite obeh manjšin razlikujeta. Primerjava njune pravne zaščite je le delno mogoča, saj izhajata iz različnih zgodovinskih okoliščin in obdobj. Slovenska manjšina je v Italiji prisotna že od leta 1866, italijanska v Sloveniji (in prej Jugoslaviji) pa šele po koncu druge svetovne vojne, saj je bila v slovenskih obalnih mestih do tedaj prisotna kot večinsko prebivalstvo. Kljub temu lahko na podlagi zaščite narodnih skupnosti v obeh državah primerjamo določene aspekte, kot so politična predstavništva na državnem in regionalnem (lokalnem) nivoju, pravica do rabe manjšinskega jezika v političnih telesih, lokalni upravi in sodstvu, dvojezičnost na območju, kjer je prisotna manjšina, dvojezične objave in dokumenti, financiranje manjšin, pravica do izobraževanja v jeziku manjšin, manjšinski mediji ter kulturne organizacije. Obe državi ustavno in zakonsko

ščitita manjšini ne glede na število njunih pripadnikov. Slovenija zagotavlja tudi predstavništvo italijanske manjšine v državnih in lokalnih političnih telesih in priznava manjšinski jezik kot uradni jezik na območju, kjer živi manjšina. Italijanski jezik se lahko uporablja v odnosu do krajevnih uprav, sodnih oblasti, na uradnih prireditvah itd. V Republiki Italiji slovenska manjšina nima zagotovljene izvolitve političnih predstavnikov v parlamentu in v krajevnih političnih upravah (z izjemo olajšave za etnično stranko v FJK). Manjšinski jezik ni uradni jezik, vendar je v nekaterih italijanskih občinah določena pravica do rabe jezika v odnosih z upravnimi in sodnimi oblastmi. Dvojezične uradne objave, obrazci, dokumenti in krajevno imenoslovje v RS zagotavljata ustava in statuti občin, v Republiki Italiji pa je dvojezičnost delno določena, in sicer v statutih nekaterih občin, v zakonih in na podlagi mednarodnih pogodb (težava pa je v izvajanju le-teh). Kulturne organizacije manjšin in tisk finančno podpirata obe državi, prav tako določata ustanovitev manjšinskih vrtcev, osnovnih in srednjih šol. V obeh državah so tudi radijske in televizijske oddaje v manjšinskem jeziku.

Prisotnost manjšin v obeh državah se tudi številčno zelo razlikuje, kar je razvidno iz priloženih tabel. V Italiji ne moremo določiti pravega števila pripadnikov manjšine, saj se pri popisih ne upošteva narodne ali jezikovne pripadnosti. Italijanska manjšina, ki je živela v Jugoslaviji, pa je danes porazdeljena v dveh državah (Slovenija, Hrvaška), njen manjši del živi v Sloveniji.

PRILOGA: Demografska slika slovenske manjšine v Italiji in italijanske v Sloveniji (Jugoslaviji)

Tabela 1: Število pripadnikov slovenske manjšine v Italiji

Avtor(ji) ocene	Skupno število pripadnikov slovenske manjšine v Italiji
Lavo Čermelj po drugi svetovni vojni ¹⁰	125.000
Milan Bufon leta 1992, 2002 in 2004 ¹¹	Med 90.000 in 100.000
Podatki SLORI-ja iz leta 1985 ¹²	85.000 Oziroma 96.000
Ocena SLORI-ja iz leta 1981 ¹³	83.000
Iz publikacije organov državne varnosti v Rimu ¹⁴	75.700
Italijanska vlada leta 1953 ¹⁵	72.323
Notranje ministrstvo ¹⁶	61.000
Vladna ocena ¹⁷	60.200
Giorgio Valussi (na podlagi uradnih podatkov iz leta 1971) leta 1974 ¹⁸	52.174
Alpina ¹⁹	49.414
Bellinello ²⁰	46.822

¹⁰ Stranj, 1992, 41; Pupo, 2005, 304 (pri navajanju ocen citira Pupo prispevek Emidija Sussija iz leta 2002).

¹¹ Bufon (1992, 68) piše, da na »klasičnem« poselitvenem območju živi med 90.000 in 100.000 Slovencev. Drugje (2002, 101) govori, da je število pribl. 100.000 oziroma (2002, 139) 95.000. Drugje (Bufon, 2004, 133) navaja, da je okrog 90.000 oseb, »ki se tesneje oziroma trajnejše povezujejo s slovenskim jezikom, in to število lahko pojmuje kot širši obseg slovenske etnične skupnosti v Italiji, kar pomeni, da se le slaba tretjina posredno 'ugotovljenih' Slovencev za take tudi eksplicitno izjavlja.«

¹² Stranj, 1992, 43, 45, 46; prim. Pupo, 2005, 304; prim. Kalc-Hafner et al., 1995, 87, ki omenjajo samo številko 85.000.

¹³ Bufon, 1992, 62; Bufon, 2002, 130.

¹⁴ Glej prilogo v Spetič, 1985, 170–171.

¹⁵ Niso bili všteti Slovenci Rezije in Kanalske doline (Stranj, 1992, 41).

¹⁶ Pupo, 2005, 304.

¹⁷ Bufon, 1992, 62; Bufon, 2002, 130.

¹⁸ Stranj, 1992, 41, 43, 44; Pupo, 2005, 304; prim. Kalc-Hafner et al., 1995, 66 (na str. 87 omenjajo Kalc-Hafner et al. številko 52.000).

¹⁹ Pupo, 2005, 304.

²⁰ Pupo, 2005, 304.

Tabela 2: Število pripadnikov italijanske narodne skupnosti ob popisih
1948–2002

Leto	JUGOSLAVIJA		SLOVENIJA		
	Skupaj prebivalstvo	Italijani	Skupaj prebivalstvo	Italijani	Odstotek prebivalstva
1948	15.772.098	79.575	1.391.873	1.458	0,10 %
1953	16.936.573	35.874	1.466.425	854	0,06 %
1961	18.549.264	25.614	1.591.507	3.072	0,19 %
1971	20.522.972	21.791	1.727.137	3.001	0,17 %
1981	22.424.711	15.132	1.865.601	2.187	0,12 %
1991	/	22.041 ²¹	1.913.355	3.064	0,16 %
2002	/	/	1.964.036	2.258	0,11 %

Vir: Argenti Tremul et al., 2001, 87-89; Bogliun Debeljuh, 1994, 108; SURS - Statistični Urad RS.

Tabela 3: Število pripadnikov italijanske narodne skupnosti v treh obalnih istrskih občinah v Sloveniji na podlagi popisov prebivalstva

Leto	KOPER	Odstotek prebivalstva v občini	IZOLA	Odstotek prebivalstva v občini	PIRAN	Odstotek prebivalstva v občini
1956	1.171	4,70 %	585	7,55 %	1.448	15,41 %
1961	872	1,96 %	467	5,00 %	1.208	10,59 %
1971	877	2,47 %	485	4,62 %	1.206	9,76 %
1981	727	1,74 %	358	2,86 %	816	5,36 %
1991	1.015	2,24 %	567	4,12 %	1.169	6,97 %
2002	712	1,49 %	430	2,95 %	698	4,16 %

Vir: Argenti Tremul et al., 2001, 157-181. Leta 1956 je bil izveden popis stalnega prebivalstva v občinah Koper, Izola in Piran.

²¹ Podatek velja za območje Istre in Kvarnerja: Hrvaška 19.283 in Slovenija 2.758.

Tabela 4: Število pripadnikov italijanske narodne skupnosti na območju Slovenije (oziroma nekdanje Jugoslavije)

Leto	Narodnostno mešano območje – število	Narodnostno mešano območje – delež	Drugje v Sloveniji – število	Drugje v Sloveniji – delež	Skupaj v Sloveniji
1961	2.547	82,90 %	525	17,10 %	3.072
1971	2.568	85,60 %	433	14,40 %	3.001
1981	1.901	86,90 %	286	13,10 %	2.187
1991	2.751	89,80 %	313	10,20 %	3.064
2002	/	/	/	/	2.258

Vir: Argenti Tremul et al., 2001, 157-181.

Tabela 5: Število prebivalcev z italijanskim občevalnim jezikom v Kopru, Izoli in Piranu leta 1910

Leto	KOPER – prebivalstvo	Prebivalci z italijanskim občevalnim jezikom	IZOLA – prebivalstvo	Prebivalci z italijanskim občevalnim jezikom	PIRAN – prebivalstvo	Prebivalci z italijanskim občevalnim jezikom
1910 ²²	12.310	9.340	8.461	6.215	15.210	12.713

Vir: Perselli, 1993.

Tabela 6: Število prebivalcev z italijanskim materinim jezikom v Sloveniji (1953–2002)

Leto	Prebivalci z italijanskim materinim jezikom
1953	805 ²³
1971	3.471
1981	2.854
1991	3.882
2002	3.762

Vir: SURS - Statistični Urad RS.

²² Popis je upošteval občevalni jezik.

²³ Brez cone B STO.

Tabela 7: Število vpisanih v Skupnost Italijanov/Comunità degli Italiani v Sloveniji:

Leto	Število vpisanih v Sloveniji
1948	1.458
1953	854
1961	3.072
1971	3.001
1981	2.187
1991	3.064

Vir: Esposito, 1996.

VIRI IN LITERATURA

- Argenti Tremul, A. et al. (2001):** La comunità nazionale Italiana nei censimenti Jugoslavi 1945-1991. Rovigno-Fiume-Trieste, Centro di Ricerche Storiche-Unione Italiana-Università popolare di Trieste.
- Bajc, G. (2007):** Radio slovena di Trieste e radio Capodistria. Modelli di propaganda a confronto / Slovenska radijska postaja v Trstu in Radio Koper. Primerjava propagandnih modelov. V: Catalan, T. et al. (ur.): Dopoguerra di confine / Povojni čas ob meji. Trieste / Trst, IRSML FVG-Università di Trieste, Dipartimento di Scienze Geografiche e Storiche / DIZOG FJK-Univerza v Trstu, Oddelek za geografske in zgodovinske vede, 247-262.
- Benvenuti, S. (1987):** Če naj ima zgodovina smisel. V: Clavora, F. et al. (ur.): Ednina, dvojina, večina. Petnajst prispevkov k vprašanju identitete, sožitja in življenja v narodnostno mešanem okolju. Trst, ZTT, 18-57.
- Bešter, R. (2002):** Primerjava ustavne zaščite manjšin v državah članicah Sveta Evrope. Razprave in gradivo, 40, Ljubljana, 40-71.
- Bešter, R. (2002):** Vpliv Okvirne konvencije za zaščito narodnih manjšin in Evropske listine o regionalnih ali manjšinskih jezikih na ustavno zaščito manjšin v državah članicah Sveta Evrope. Razprave in gradivo, 41, Ljubljana, 32-67.
- Bogatec, N., Bufon, M. (1999):** Slovenske šole v Tržaški in Goriški pokrajini: nižje in višje srednje šole. Trst, SLORI.
- Bogatec, N., Bufon, M. (1996):** Slovenske šole v Tržaški in Goriški pokrajini: vrtci in osnovne šole. Trst, SLORI.
- Bogliun Debeljuh, L. (1994):** L'identità etnica, gli italiani dell'area Istro-Quarnerina (Etnia V). Rovigno-Fiume-Trieste, Centro di Ricerche Storiche-Unione Italiana-Università popolare di Trieste.

- Borme, A. (1995):** Nuovi contributi sulla comunità italiana in Istria e a Fiume (1967-1990) (Etnia VI). Rovigno-Fiume-Trieste, Centro di Ricerche Storiche-Unione Italiana-Università popolare di Trieste.
- Brezigar, B. (2003):** Jeziki, jezikovna različnost in manjšine v osnutku ustavne listine Evropske Unije. Razprave in gradivo, 42, Ljubljana, 6-17.
- Bufon, M. (1992):** Prostorska opredeljenost in narodna pripadnost. Obmejna in etnična mešana območja v evropskih razvojnih silnicah: primer Slovencev v Furlaniji-Julijski krajini. Trst, SLORI.
- Bufon, M. (2002):** Confini, identità ed integrazione. Nuove prospettive per l'alto Adriatico. Trst, SLORI.
- Bufon, M. (2003):** Minorities, regional transformation and integration in borderlands: a case study. Annales, 13, 1, Koper, 1-8.
- Bufon, M. (2004):** Med teritorialnostjo in globalnostjo. Sodobni problemi območij družbenega in kulturnega stika. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Burra, A. (2006):** L'introduzione del bilinguismo (trilinguismo) nel Capodistriano (1945-1948). Acta Histriae, 14, 2, Koper, 313-333.
- Costituzione della Repubblica Italiana / Ustava italijanske republike (1983):** Monfalcone, Centro culturale pubblico polivalente, Consorzio del Monfalcone.
- Černo, V. et al. (1976):** Posvet o slovenskem šolstvu v Italiji. Referati, prispevki in razprava. Trst, SLORI-ZTT.
- Devetak, S. et al. (1983):** The Italian and Hungarian nationalities in the socialist republic of Slovenia, some characteristics of the legal and political status as well as the status of language and culture. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Esposito, M. (1996):** La comunità nazionale italiana in Istria Fiume e Dalmazia. Trst, Università popolare di Trieste.
- Furlan, M. (2003):** Slovenska Istra stičišče jezikov in kultur: na kakšnih stališčih slonita jezikovna in kulturna bodočnost tega prostora? Annales, 13, 2, Koper, 389-404.
- Giuricin, E., Giuricin, L. (1994):** Trent' anni di collaborazione. Unione Italiana-Università popolare di Trieste. Appunti per la storia delle relazioni tra la comunità italiana e la nazione madre (Etnia Numero unico). Rovigno-Fiume-Trieste, Centro di Ricerche Storiche-Unione Italiana-Università popolare di Trieste.
- Gombač, J. (2005):** Esuli ali optanti? Zgodovinski primer v luči sodobne teorije. Ljubljana, ZRC SAZU.
- Gombač, J. (2005a):** Izseljevanje iz slovenskega dela Istre po letu 1955 v luči izseljenskih seznamov in izselitvenih dovolilnic jugoslovanskih oblasti. V: Pirjevec, J. et al. (ur.): Vojna in mir na Primorskem. Koper, Univerza na Primorskem, Znanstveno-raziskovalno središče Koper.
- Kacin Wohinz, M., Troha, N. (ur.) (2001):** Slovensko-italijanski odnosi 1880-1956, poročilo slovensko-italijanske zgodovinsko-kulturne komisije. I rapporti italo-sloveni 1880-1956: relazione della commissione storico-culturale italo-slovena. Slovene-Italian Relations 1880-1956: report of the Slovene-Italian historical and cultural commission. Ljubljana, Nova revija.

- Kacin Wohinz, M., Pirjevec, J. (2000):** Zgodovina Slovencev v Italiji 1866-2000. Ljubljana, Nova Revija.
- Kalc-Hafner, A., et al. (1995):** Slovenci in Italija. Pro memoria o odnosih z zahodno sosedo. Ljubljana, Cankarjeva založba.
- Klopčič, V. (2003):** Ustavnopravne in zakonodajne določbe o preprečevanju diskriminacije v Republiki Sloveniji. Razprave in gradivo, 42, Ljubljana, 168-176.
- Komac, M. (1999):** Varstvo narodnih skupnosti v Republiki Sloveniji. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja.
- Komac, M., Zgonc, D. (2002):** Varstvo manjšin. Uvodna pojasnila in dokumenti. Ljubljana, Inštitut za narodnostna vprašanja-Amnesty International Slovenije.
- Lusa, S. (2006):** Il gruppo nazionale italiano di Slovenia e Croazia. V: Braga, M. et al. (ur.): Confini orientali. Verbania Fondotoce, Associazione Casa della Resistenza.
- Lusa, S. (2007):** Gli italiani di Slovenia e Croazia: dalla crisi della Jugoslavia comunista alla prospettiva dell'integrazione europea. V: Botta, F. et al. (ur.): La questione adriatica e l'allargamento dell'Unione Europea. Milano, Franco Angeli, 63-87.
- Lusa, S. (2007a):** La dissoluzione del potere: il partito comunista sloveno ed il processo di democratizzazione della repubblica. Udine, Kappa Vu.
- Mencin Čepлак, M. (2003):** Političnost diskurzov o identiteti. Annales, 13, 1, Koper, 29-38.
- Mezgec, M. (2004):** Možnosti vseživljenjskega izobraževanja v manjšinskih jezikih Evropske unije. Annales, 14, 1, Koper, 151-170.
- Mikolič, V. (2003):** Makro in mikro struktura družbenega odnosa do italijanske manjšinske skupnosti in dvojezičnosti v slovenski Istri. Annales, 13, 2, Koper, 373-388.
- Milani-Kruljac, N. (1990):** La comunità italiana in Istria e a Fiume, fra diglossia e bilinguismo (Etnia I). Rovigno-Fiume-Trieste, Centro di Ricerche Storiche-Unione degli italiani dell'Istria e di Fiume-Università popolare di Trieste.
- Novak-Lukanovič, S. (2002):** Ekonomski vidik jezika v večkulturnem okolju-narodnostno mešano okolje v Sloveniji. Razprave in gradivo, 41, Ljubljana, 96-115.
- Novak-Lukanovič, S. (2003):** Jezikovno prilagajanje na narodno mešanih območjih v Sloveniji. Razprave in gradivo, 42, Ljubljana, 38-62.
- Novak-Lukanovič, S. (2003a):** Stališče prebivalcev narodno mešanih območij v Sloveniji do učnega jezika večine in manjšine. Razprave in gradivo, 43, Ljubljana, 138-149.
- Ozbič, M. (2004):** Mirovna pogodba, londonski sporazum in posebni statut: manjkajoča vključitev v italijanski pravni red in mednarodni sporazumi v poenostavljeni obliki. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 175-183.
- Ozbič, M. (2004a):** Sklep: Razvoj zaščite Slovencev v Italiji ter cilji in perspektive. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper,

Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 353-358.

- Ozbič, M. (2004b):** Zakon št. 38/2001 o zaščiti slovenske manjšine v Italiji. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 293-322.
- Ozbič, M. (2004c):** Zakon št. 482/1999 o zaščiti jezikovnih manjšin. V: Bajc, G. (ur.): Na oni strani meje. Slovenska manjšina v Italiji in njen pravni položaj: zgodovinski in pravni pregled 1866-2004. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko, 287-292.
- Perselli, G. (1993):** I censimenti della popolazione dell'Istria, con Fiume e Trieste, e di alcune città della Dalmazia tra il 1850 e il 1936 (Etnia IV). Rovigno-Fiume-Trieste, Centro di Ricerche Storiche-Unione Italiana-Università popolare di Trieste.
- Petrič, E. (1977):** Mednarodnopravno varstvo narodnih manjšin. Maribor, Obzorja.
- Pirjevec, J. et al. (ur.) (2006):** Osimska meja. Jugoslovansko-italijanska pogajanja in razmejitve leta 1975. Koper, Založba Annales-Univerza na Primorskem-Znanstveno-raziskovalno središče Koper-Zgodovinsko društvo za južno Primorsko.
- Pupo, R. (2005):** Il lungo esodo, Istria: le persecuzioni, le foibe, l'esilio. Milano, Rizzoli.
- Radin, F., Radossi, G. (2001):** La comunità rimasta. Zagabria-Pola, Garmond.
- Schiffner, C. (1990):** La questione etnica ai confini orientali d'Italia. Antologia. Trieste, Edizioni »Italo Svevo«.
- Sedmak, M. (2003):** Dinamika kulturnih in identitetnih medgeneracijskih transmisij pri otrocih etnično mešanih družin. Annales, 13, 1, Koper, 71-86.
- Sedmak, M. (2003a):** Stališča mladih slovenske Istre do (med)kulturnih fenomenov okolja bivanja. Annales, 13, 2, Koper, 405-424.
- Sedmak, M. (2005):** Italijanska narodna skupnost v republiki Sloveniji-družbena samoumestitev. Teorija in praksa, 42,1, Ljubljana, 89-112.
- Spetič, S. (1985):** Rimski mlini. Trst, ZTT.
- Stranj, P. (1992):** Povojni razvoj manjšinskega in večinskega šolstva na obeh straneh italijansko-jugoslovanske meje. Annales, 2, Koper, 231-238.
- Strčić, P. (2005):** Esuli od 40-ih do 50-ih: Povijestni ili politički problem? V: Pirjevec, J. et al.: Vojna in mir na Primorskem. Od kapitulacije Italije leta 1943 do Londonskega memoranduma leta 1954. Koper, Založba Annales, 67-76.
- Šircelj, M. (2003):** Verska, jezikovna in narodna sestava prebivalstva Slovenije. Popisi 1921-2002. Ljubljana, Statistični urad Republike Slovenije.
- Terre di confine: la comunità Italiana dell' Istria nel secondo dopoguerra. (2003):** Storia urbana. Rivista di studi sulle trasformazioni della città e del territorio in età moderna, XXVII, 103, Milano.
- Tome Marinac, B. (1993):** Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja 20. stoletje. Občina Izola. Ljubljana, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani.

- Troha, N. (1996):** Oris položaja v koprskem okraju cone B Julijske krajine v letih 1945-1947. Prispjevki za novejšo zgodovino, 36, 1/2, Ljubljana, 67-93.
- Troha, N. (2002):** Italijanska narodnostna skupnost v Sloveniji med letoma 1954 in 1990. Zgodovinski časopis, 56, 3/4, Ljubljana, 447-464.
- Troha, N. (2004):** Fojbe – zločin ali upravičeno kaznovanje. Odmevi aretacij, deportacij in usmrtitev med lokalnim prebivalstvom v Julijski krajini. Acta Histriae, 12, 2, Koper, 203-217.
- Velkaverh, G. (1998):** Meja med Slovenijo in Hrvaško v Istri na kopnem in na morju. V: Vprašanje oblikovanja slovenskega etničnega in državnega prostora s posebnim poudarkom na slovensko-hrvaški meji v Istri. Zbornik referatov okrogle mize, Portorož, 21. februar 1998. Ljubljana, Umetnostnozgodovinski inštitut Franceta Steleta ZRC SAZU.
- Zagradnik, M. (1997):** Optanti. V: Slovenska kronika XX. stoletja. Ljubljana, Nova revija, 162.

SPLETNI VIRI

www2.gov.si (2008-08):

http://www2.gov.si/zak/zak_vel.nsf/zakposop/1994-01-2250?OpenDocument
<http://www.can-is.si>

www.ciemen.org (2008-08):

<http://www.ciemen.org/mercator/butlletins/46-14.htm>

www.cipo.hr (2008-08)

www.crsrv.org (2008-08)

www.dvk.gov.si (2008-08):

http://www.dvk.gov.si/LOKALNE_VOLITVE_2006/ZSNS.html

www.dz-rs.si (2008-08):

http://www.dz-rs.si/si/aktualno/spremljanje_zakonodaje/ustava/ustava_rs.html

www.ius-software.si (2008-08):

<http://www.ius-software.si/Baze/regi/F/Z948CAAD.htm>

www.koper.si (2008-08):

<http://www.koper.si/povezava.aspx?pid=515-39k>

<http://www.koper.si/podrocje.aspx?id=509>

obala.net (2008-08):

<http://obala.net/index.php?show=news&action=news&id=4351>

www.piran.si (2008-08):

<http://www.piran.si/podrocje.aspx?id=1935-22k>

www.rtv slo.si (2008-08):

http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=rtvoddajeradio&c_menu=5

http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1048034783

http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1053499437

http://www.rtv slo.si/modload.php?&c_mod=static&c_menu=1053499474

www.sigov.si (2008-08):

<http://www.sigov.si/uvn/manjsine%20oziroma%20narodne%20skupnosti.htm>

<http://www.sigov.si/uvn/zakonodaja.htm>

www.stat.si (2008-08):

http://www.stat.si/popis2002/si/rezultati_slovenija_prebivalstvo_dz.htm

http://www.stat.si/Popis2002/si/rezultati_html/SLO-T-07SLO.htm

www.uvn.gov.si (2008-08):

http://www.uvn.gov.si/si/manjsine_ozroma_narodne_skupnosti/italijanska_narodna_skupnost/

zakonodaja.gov.si (2008-08):

http://zakonodaja.gov.si/rplsi/r09/rpls_predpis_STAT149.html

http://zakonodaja.gov.si/rpsi/r09/predpis_ZAKO899.html

SLOVENCİ NA TUJEM: POVEZOVALNI FAKTOR NARODNE ZAVESTI, NE NOTRANJEPOLITIČNO BREME

Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja¹

Božo MARINAC

IZVLEČEK

Področje odnosov matične države s Slovenci v zamejstvu in po svetu trinajst let od osamosvojitve države Slovenije v letu 1991 še ni bilo zakonsko urejeno, kar je z narodnega vidika nesprejemljivo in nedopustno. Mnoge evropske države imajo vzorno urejene odnose s svojimi manjšinami izven domovine in izseljenci. Namen prispevka je predvsem razložiti okoliščine, ki so pogojevale nastajanje zakona. Gre predvsem za odločitev Državnega zbora (DZ), da na predlog Komisije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter številnih drugih pobudnikov civilnih in nevladnih ustanov prične postopek za sprejem zakona. Tu so se kresala mnenja in različni pogledi političnih strank, ki so skušale vplivati na sprejem svojega koncepta zakonske zaščite. Prišlo je do izražanja kritičnih misli o vlogi in stanju posameznih skupin Slovencev, ki živijo v posameznih državah. Da ne bi prišlo do nadaljnjega poglobljanja ideološke razdvojenosti političnih opcij, vladajoče koalicije in opozicije, bi bilo bolj sprejemljivo in do Slovencev na tujem manj žaljivo, če bi sprejeli dva zakona, in sicer za zamejske Slovence in pa za Slovence po svetu. V pričujočem članku so navedeni bistveni poudarki iz izjemno široke in mestoma neproduktivne razprave poslancev v Državnem zboru Republike Slovenije (RS), iz katerih je razbrati in vsebinsko razumeti, da v Sloveniji še dolgo ne bomo mogli doseči konsenza o tem, da so Slovenci na tujem povezovalni faktor narodne zavesti in ne predmet razprav o notranjepolitičnih bremenih matične države.

Ključne besede: *Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM), Komisija Državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu, Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu, Strategija Republike Slovenije do Slovencev v sosednjih državah, stranke v Državnem zboru Republike Slovenije.*

¹ ZORSSZNM – sprejet 4. aprila 2006 na 15. redni seji DZ Republike Slovenije, objavljen UL RS št. 43/06.

UVOD

PRAVNA PODLAGA ZA SPREJEM ZAKONA

Ustava RS² v 5. členu določa, da slovenska država skrbi za Slovence v zamejstvu in po svetu ter da pospešuje njihove stike z domovino. V istem členu tudi določa, da imajo lahko Slovenci brez slovenskega državljanstva v Sloveniji posebne pravice ter ugodnosti, ki so opredeljene in urejene s posebnim zakonom:

»Država na svojem ozemlju varuje človekove pravice in temeljne svoboščine. Varuje in zagotavlja pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti. Skrbi za avtohtone slovenske narodne manjšine v sosednjih državah, za slovenske izseljence in zdomce, ter pospešuje njihove stike z domovino. Skrbi za ohranjanje naravnega bogastva in kulturne dediščine ter ustvarja možnosti za skladen civilizacijski in kulturni razvoj Slovenije.

Slovenci brez slovenskega državljanstva lahko uživajo v Sloveniji posebne pravice in ugodnosti. Vrsto in obseg teh pravic in ugodnosti določa zakon.«

OCENA STANJA

Predmet Zakona o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja (ZORSSZNM) je pravni položaj družbene skupine, ki jo formalno označujemo s skupnim izrazom Slovenci zunaj RS in je razpršena po celem svetu. Po različnih ocenah naj bi zunaj RS prebivalo skoraj 500.000 Slovencev, kar pomeni skoraj četrtno vseh pripadnikov slovenskega naroda. Približno 60.000 tistih, ki imajo stalno prebivališče zunaj RS, ima tudi slovensko državljanstvo. Ugotavljanje števila Slovencev zunaj RS je precej težavno, saj so kriteriji različni oziroma neenotni in favorizirajo bodisi poreklo, materni jezik, jezik komunikacije ali zavest (etnične) pripadnosti.

Slovenci zunaj RS predstavljajo dve podskupini:

- Prva podskupina: SLOVENCİ V ZAMEJSTVU (zamejski Slovenci, zamejci - pripadniki avtohtone slovenske narodne skupnosti v sosednjih državah).³

² URS, sprejeta 23. decembra 1991, objavljeno v UL RS št. 33/91.

³ Formulacija zakonodajalca RS v delovnem gradivu za pripravo zakona.

Poimenovanja - zamejci, Slovenci v zamejstvu ali zamejski Slovenci - označujejo pripadnike avtohtone slovenske narodne skupnosti v sosednjih državah. Gre za del slovenskega naroda, ki predstavlja avtohtono manjšinsko prebivalstvo držav, ki so Sloveniji sosedje.

Meje so se v zgodovini spreminjale, zato področja, kjer živijo zamejski Slovenci kot avtohtono in ponekod tudi večinsko prebivalstvo, danes pripadajo štirim sosednjim državam. Zamejski Slovenci živijo v Avstriji (Zvezna dežela Koroška in Zvezna dežela Štajerska), na Hrvaškem (sedem županij vzdolž meje z Republiko Slovenijo; predvsem Istrska županija, Primorsko-Goranska županija, Karlovška županija in Medžimurska županija), v Italiji (Avtonomna dežela Furlanija-Julijska krajina) in na Madžarskem (Železna županija). Po prevladujočih ocenah naj bi v zamejstvu bivalo približno 150.000 Slovencev.

Slovensko zamejstvo skupaj z RS sestavlja skupni slovenski kulturni prostor (SSKP).

Slovenci v zamejstvu so neločljiv in enakovreden del enotnega slovenskega naroda. Čeprav obstajajo med Slovenci v različnih sosednjih državah precejšnje razlike v številnih pogledih, pa edninska opredelitev - avtohtona slovenska narodna skupnost v sosednjih državah - poudari povezanost, enovitost in nedeljivost slovenskega naroda, ne glede na to, v katerem delu skupnega SSKP avtohtono prebivajo njegovi pripadniki.

Kljub temu da v države Evropske unije (EU) pod vplivom Francije prodira koncept manjšinske zaščite, ki ne sloni na načelu avtohtonosti manjšin, je zagotovo zelo ustrezno, da RS - v odnosu do svojih manjšin v zamejstvu in do obeh manjšin na svojem ozemlju - obdrži koncept delitve manjših na avtohtone in alohtone.

Avtohtone narodne manjšine so tiste, katerih pripadniki prebivajo na točno določenem teritoriju že iz časov pred industrijsko revolucijo.

Industrijska revolucija je sprožila množične migracije in v gospodarsko razvitejših državah ustvarila številčne neavtohtone, torej alohtone oziroma novodobne manjšine.

- Druga podskupina: SLOVENCİ PO SVETU

Med »Slovence po svetu« prištevamo zdomce in izseljence.

Slovence, ki imajo slovensko državljanstvo, prijavljeno stalno bivališče v RS in namen, da se vrnejo v državo matičnega naroda, imenujemo »zdomce«.

Slovence, ki imajo stalno bivališče v tujini, istočasno pa nimajo niti slovenskega državljanstva niti namena, da bi se za stalno priselili v državo matičnega naroda, pa imenujemo »izseljence«.

V 60-ih in 70-ih letih dvajsetega stoletja je zdoma odšlo na začasno delo v tujino več kot 50.000 Slovencev. Največ jih je delo našlo v Nemčiji, mnogi pa so se zaposlili tudi v Avstriji, Švici, Švedski, Franciji in Belgiji. To so delavci na začasnem delu v tujini ali zdomci. Opaziti pa je mogoče, da zdomstvo pri mnogih počasi prerašča v izseljenstvo.

Izseljenci so državo matičnega naroda zapustili iz ekonomskih, političnih ali drugih razlogov; praviloma za stalno. Največ slovenskih izseljencev je v Argentini, Združenih državah Amerike, Kanadi in Avstraliji.

Seveda obstaja čedalje več Slovencev po svetu, ki jih ni mogoče enostavno uvrstiti v eno od obeh skupin. Med tistimi, ki se ne nameravajo več vrniti v državo matičnega naroda, je namreč danes že precej takih, ki so si v zadnjem desetletju pridobili državljanstvo RS, pa tudi zdomcev, ki bodo, kot kaže, ostali v tujini, ni malo.

Glede na državljanski status lahko Slovence v zamejstvu in po svetu razdelimo v tri skupine:

- Osebe slovenske narodnosti z državljanstvom RS. Tako znotraj zamejske kot tudi znotraj zdomske in izseljenske skupnosti je veliko Slovencev, ki imajo državljanstvo RS oziroma tudi državljanstvo RS. Dejstvo, da imajo mnogi poleg slovenskega tudi državljanstvo države, kjer dejansko bivajo, za RS ni relevantno.

- Osebe slovenske narodnosti s statusom Slovenca brez slovenskega državljanstva. Omenjeni zakon uvaja nov poseben status, imenovan status Slovenca brez slovenskega državljanstva. Pridobili ga bodo lahko vsi Slovenci, ki nimajo, ne morejo imeti ali ne želijo imeti državljanstva RS.

- Osebe slovenske narodnosti brez državljanstva RS in brez statusa.⁴

RAZLOGI ZA SPREJEM ZAKONA

Začetek priprave zakona o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja sega že v leto 1994. Zakon je bil sicer vložen v zakonodajni postopek, ni pa bilo politične volje za njegov sprejem. Aktualni predlog je bil predstavljen javnosti v začetku oktobra 2005.

Dvanajst let po uveljavitvi Ustave RS je zakonodajalec izpolnil ustavno obveznost in z zakonom določil posebne pravice ter ugodnosti za Slovence brez slovenskega državljanstva. Na sprejem posebnega Zakona sta napotili tudi

⁴ Gradivo za prvo obravnavo v DZ RS, EVA: 2005-1812-0001, z dne 29. septembra 2005.

Resolucija o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah⁵ in s tem povezanimi nalogami državnih in drugih dejavnikov RS ter Resolucija o odnosih s Slovenci po svetu.⁶

V času po osamosvojitvi Slovenije smo bili priča političnim in drugačnim medkulturnim krizam v nekaterih državah, kjer živijo Slovenci. Zakon o odnosih RS s Slovenci zunaj meja je bilo treba sprejeti zato, da se podobne situacije ne bi ponavljale. Tako naj bi bila vzpostavljena pravna podlaga, da bi pomagala tistim Slovincem po svetu, ki so eksistenčno ogroženi, tistim, ki se želijo vrniti v državo matičnega naroda, in tudi tistim, ki želijo pravno urediti svoj odnos z državo matičnega naroda (status Slovencev brez Slovenskega državljanstva, nostrifikacija diplome, vozniški izpit ...).

Zakonodajalec je želel s sprejetjem krovnega Zakona o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja zagotoviti tudi jasno in čvrsto pravno podlago za sodelovanje s Slovenci v zamejstvu in po svetu in za financiranje njihovih struktur ter dejavnosti⁷ (zato tako formuliran naslov zakona, op. a.).

Slovenska politika in javnost sta soglašali z dejstvom, da so Slovenci zunaj RS enakovreden del slovenskega narodnega telesa. V resolucijah o Slovencih v zamejstvu in o odnosih s Slovenci po svetu je zato Državni zbor (DZ) poudaril trden namen, da RS prispeva k ohranitvi slovenske identitete, jezika, kulture, kulturne dediščine in kulturne rasti med Slovenci zunaj njenih meja. DZ je izrazil tudi priznanje vsem Slovincem zunaj RS, da so aktivno sodelovali pri priznanju slovenske države po njeni osamosvojitvi.

Po tej ugotovitvi je bilo treba uveljaviti politiko sodelovanja z drugimi državami na področju kulture, znanosti, izobraževanja, športa in gospodarskih dejavnosti. Zakon naj bi omogočil stik s Slovenijo tistim, ki so zanj posebej zainteresirani. Za spodbujanje priseljevanja in vračanja Slovencev po svetu v domovino pa se je DZ opredelil tudi z Resolucijo o migracijski politiki RS.⁸

Vlada RS je na 42. redni seji z dne 29. septembra 2005 določila besedilo Predloga zakona o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja in ga na podlagi 114. člena poslovnika DZ poslala v prvo obravnavo z obrazložitvijo, da bo to

⁵ UL RS št. 35/96.

⁶ UL RS št. 7/02.

⁷ Takšna pravna podlaga takrat (1996–2002) še ni obstajala, izvzemši 5. člen ustave in resoluciji (1996, 2002), je pa nujno potrebna, saj bi se sicer težave zaradi njene odsotnosti stopnjevale. Organi RS, pristojni za izvajanje nalog, ki jih na področju sodelovanja s Slovenci v zamejstvu in po svetu določata resoluciji, imajo zaradi pomanjkanja pravne podlage pri tem velike probleme.

⁸ UL RS 106/02

krovni zakon, ki bo na celovit način urejal večino področij, ki jih področna zakonodaja ne ureja oziroma jih ureja le deloma.

SMERNICE ZA PRIPRAVO STRATEGIJE REPUBLIKE SLOVENIJE DO SLOVENCEV V SOSEDNJIH DRŽAVAH

Komisija za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu je zato 20. januarja 2005 v Državnem zboru RS organizirala posvet o pripravi Strategije RS do Slovencev v sosednjih državah, ki naj bi upoštevala nove danosti, nastale z vstopom Slovenije v EU. Posvet je bil priložnost, da ob začetku novega mandatnega obdobja Slovenci v teh državah skupaj s predstavniki oblasti RS spregovorijo o novih skupnih pobudah in načrtih. Slovenci v sosednjih državah so namreč ob različnih priložnostih že večkrat izrazili interes za sprejem ustrezne strategije.

Glavne smernice so bile naslednje: strategija RS do Slovencev v sosednjih državah mora upoštevati nove danosti, nastale z vstopom Slovenije v EU. Članstvo Slovenije v EU prinaša nove možnosti za krepitev identitete slovenske avtohtone narodne skupnosti v sosednjih državah. Spremembe, do katerih je prišlo v EU, spreminjajo tudi vlogo in funkcijo manjšine v tem prostoru. Temeljno vprašanje je, kako slediti vsem tem spremembam, o katerih sama manjšina in matična država še nimata prave predstave. Območje, kjer živi slovenska narodna skupnost v sosednjih državah, je treba obravnavati celovito z dolgoročno strategijo in na njej temelječih skupnih pobudah in načrtih, da se zagotovi uravnovešen gospodarski in urbanistični razvoj ter ohranitev in razvoj slovenskega jezika in kulture. Za opravljanje teh funkcij ima manjšina tudi vse potrebne lastnosti: znanje jezikov, poznavanje prostora in miselnosti v njem, stike, partnerje, ustrezno organizacijo in tudi kulturne potrebe, ki so nekakšen njihov interni vezni člen.

Temeljna nosilca sodelovanja med RS ter Slovenci v zamejstvu bosta tudi v bodoče Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Komisija Državnega zbora RS za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu.

Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu je treba vzpostaviti kot centralni državni organ za področje odnosov s Slovenci zunaj meja RS.

Urad za Slovence v zamejstvu in po svetu po oblikovanju nove vlade ni več v sestavi Ministrstva za zunanje zadeve, ampak je vladni urad, ki ga vodi državni sekretar, zato je treba odnos med Ministrstvom za zunanje zadeve in Uradom Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu čim prej urediti, da se

preprečijo morebitni nesporazumi med njima ali podvajanje dela zaradi nejasnih pristojnosti na področju problematike avtohtone slovenske narodne skupnosti.

Začeti je treba z usklajenim delovanjem med slovenskimi državnimi organi na področju odnosov s Slovenci v zamejstvu ter sodelovanjem z drugimi inštituti in organizacijami, ki v RS spremljajo položaj slovenske manjšine.

RS se zaveda pomena delovanja slovenskih katoliških misij v sosednjih državah pri ohranjanju in krepitevi slovenske identitete. Njihovo vlogo bo ustrezno upoštevala pri pripravi strategije.

Na prvi obravnavi⁹ Predloga Zakona o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja je poslanec SD (Socialni demokrati) Miran Potrč zahteval, da DZ opravi splošno razpravo zaradi celovitega vpogleda v predlagano besedilo zakona. Sledila je resnično izčrpna razprava številnih koalicijskih in opozicijskih poslancev, ki je mestoma sprožala napetosti med poslanci. Posamezni člani predlaganega zakona so bili deležni različnih razlag, ki so vsebovale »kulturniški« boj in politiziranje teme. Skupni imenovalec je bil seveda v želji celotnega DZ, da ta zakon sprejme. Je pa bila to priložnost za številne očitke med dvema političnima opcijama, ki sta druga drugi navajali razloge, zakaj do sprejema tega zakona ni prišlo že prej. Da bi bil dolg postopek sprejemanja zakona bolj jasen, velja pregledati nekatere bistvene poudarke iz razprav posameznih poslancev in pristojnih vladnih predstavnikov. Nanašajo se predvsem na najbolj izpostavljena poglavja o repatriaciji, načinu financiranja in sestavi sveta za koordinacijo z vlado.

BISTVENI POUKARKI IZ RAZPRAV¹⁰

Zorko Pelikan, državni sekretar v Uradu predsednika vlade:

»Repatriacija je v zakonu predvidena kot tista oblika vračanja rojakov, ki jo finančno in organizacijsko izvaja Republika Slovenija. Namenjena je predvsem tistim Slovincem na tujem, ki so se iz različnih vzrokov znašli v težkih okoliščinah, in tudi tistim, ki bi s svojo vrnitvijo v Republiko Slovenijo in hitro integracijo v našo družbo pomembno prispevali k skupnemu razvoju in uveljavljanju slovenske države. Predlagatelj ima s tem zakonom namen

⁹ 12. redna seja DZ 20. 12. 2005.

¹⁰ Druga obravnava: 2. marec 2006, 14. redna seja DZ; tretja obravnava: 27. marec 2006, 15. redna seja DZ.

sistemske urediti področje sodelovanja Republike Slovenije s Slovenci v zamejstvu in po svetu. To področje se je doslej urejalo s posameznimi določbami iz kar 28 različnih zakonov. Predlagani zakon bo večino zadev združil na enem mestu, kar bo za naše rojake po svetu izjemno praktična rešitev, istočasno pa tudi jasno izražena skrb Republike Slovenije za njihovo enakovredno vključevanje v slovensko družbo. Sedanji predlog zakona že v svojem prvem delu tudi določa, da bo vlada Republike Slovenije za pomoč pri oblikovanju in izvajanju politike do Slovencev v zamejstvu in po svetu oblikovala posebni stalni posvetovalni telesi, imenovani Svet za Slovence v zamejstvu oziroma Svet za Slovence po svetu.«

Davorin Terčon, LDS (Liberalna demokracija Slovenije):

»Nobenih razlogov ni za to, da bi zakon sprejemali v naglici in brez temeljitega premisleka o ključnih konceptualnih izhodiščih zakonske ureditve že v preteklosti zasnovane politike Republike Slovenije do zamejcev in Slovencev po svetu. Slovenija je sicer že doslej, predvsem na podlagi resolucije o položaju avtohtonih slovenskih manjšin v sosednjih državah in o migracijski politiki ter o odnosih s Slovenci po svetu, skrbela za utrjevanje in poglobljanje stikov z zamejci, zdomci in izseljenci na različnih področjih, kot je šolstvo, kultura in podobno.

Predlagani zakon so tudi predstavniki največjih zamejskih organizacij označili kot problematičen, ker je konceptualno neprimeren in nekonsistenten, predvsem pa ne upošteva dejanskih interesov in pričakovanj avtohtone slovenske manjšine v sosednjih državah, saj predlagatelj ni prisluhnil predstavam zamejskih organizacij o tem, kakšna naj bi bila vloga organizirane avtohtone slovenske manjšine v sosednjih državah. V predlogu zakona so sporne predvsem rešitve, ki zadevajo sestavo, način imenovanja in delovanja obeh posvetovalnih organov, to je Sveta za zamejce in Sveta za Slovence po svetu, način financiranja medijev, vlogo in položaj ter pristojnosti Urada za Slovence po svetu, pravice, ki izhajajo iz statusa Slovenca brez slovenskega državljanstva in povsem zastarelo rešitev o domu za priseljevanje v primeru repatriiranih oseb.«

Samo Bevk, SD (Socialni demokrati):

»Ena od bistvenih pomanjkljivosti predloga zakona, ki je pred nami, je utrjevanje institucionalne vloge vladnega Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu, kakršno ima danes. Slovenska manjšinska koordinacija je predlagala, da

bi skrb za manjšine prevzel minister brez listnice ali da bi se Urad vrnil pod okrilje zunanjega ministrstva. Manjšinske zadeve se nanašajo na več resorjev - na gospodarstvo, kulturo, šolstvo - in bi se morale obravnavati tudi na sejah vlade. Ugotoviti moram, da se vlada ni odločila ustanoviti takšno ministrstvo in s tem je tudi pokazala svoj odnos do tega vprašanja. Dejstvo, da se je doslej v dobrih desetih letih zamenjalo že 14 državnih sekretarjev za Slovence v zamejstvu in po svetu, je dovolj zgovoren podatek.

Sporen je lahko 10. člen, ki vsiljuje manjšini oblike predstavnštva. Zakon izrecno govori o sodelovanju na področju kulture in skrbi za ohranjanje slovenskega jezika, zato ni razumljiva odločitev, da je pristojno ministrstvo izgubilo možnost za odločanje o sredstvih za kulturne projekte, ali pa, da je to isto ministrstvo za kulturo ukinilo nameravani obvezni knjižnični izvod za slovenske knjižnice v zamejstvu. Sporne so lahko tudi tiste določbe, ki so diskriminatorne do državljanov v Sloveniji, kot na primer vpisovanje na visokošolske zavode pod ugodnejšimi pogoji in podobno.

Posebej bi problematiziral sistem financiranja zamejskih organizacij, ki se je skoncentriral na Uradu brez pomembnejšega sodelovanja krovnih zamejskih organizacij in slovenske manjšinske koordinacije. Prav tako tudi ukinitev samostojnih proračunskih postavk za Slovensko izseljensko matico, Slovenski svetovni kongres in društvo Slovenija v svetu. Če bo taka praksa financiranja tudi po sprejetju tega krovnega zakona, potem to ne bo dobro in bo pomenilo politizacijo in diskriminacijo določenih krovnih zamejskih organizacij ter postopno ukinitvev Slovenske izseljenske matice, ki je bila ustanovljena leta 1951 in se je prav letos po zaslugi odločitve vlade znašla v najbolj nezavidljivi situaciji doslej. Pripombe imamo tudi na sestavo Sveta za Slovence po svetu kot posvetovalnega organa vlade Republike Slovenije. Od devetih članov naj bi bili kar trije iz Južne Amerike, od tega dva iz Argentine, iz Avstralije pa samo eden, čeprav na obeh celinah živi enako število izseljencev. V javnosti se je pojavilo že kar nekaj odzivov na vračanje Slovencev v domovino oziroma repatriacijo in z njo povezanimi finančnimi posledicami tega zakona. Republika Slovenija mora namreč nuditi brezplačno nastanitev toliko časa, da si lahko uredi potrebno dokumentacijo in poišče ustrezno zaposlitev. V tem času se ji tudi omogoči brezplačno prehrano in zdravstveno oskrbo. Če repatriirana oseba prihaja iz kriznih območij, se ji odobri potrebna obleka in žepnina, tako kot to predvideva zakon za azilante. Nujno je, da se repatriiranim osebam in njihovim svojcem v prvem obdobju po preselitvi oziroma do ureditve njihovega položaja odobri začetna finančna podpora ter socialna in zdravstvena varnost. Bo pa potrebno s

podzakonskim aktom urediti, kdaj v neki državi, kjer živijo Slovenci, navajam, 'vlada huda politična ali drugačna kriza, ne pa to odločitev prepustiti uradnikom zunanjega ministrstva.'«

Anton Kokalj, NSi (Nova Slovenija):

»Urejena je repatriacija. Priseljevanje Slovencev v domovino organizira in financira Republika Slovenija, kadar v državi, v kateri živijo, vlada huda politična kriza in drugačna kriza in če lahko priseljeni Slovenci doprinesejo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije. Merila presoja ministrstvo za zunanje zadeve. Repatriacija se financira iz proračuna in drugih virov. Pomoč se dodeli za eno leto, njena višina pa je primerljiva s tisto za begunce, vendar se pomoč za begunce izplačuje tri leta. Če bi se, hipotetično, vrnilo 20 družin oziroma 100 oseb, bi to pomenilo 28 milijonov in pol. V proračunu za leto 2006 je v ta namen predviden samo en milijon, v proračunu za leto 2007 pa dva. Razlog je v tem, da glede na oceno Urada kakšnega večjega priseljevanja v tem trenutku ni pričakovati.

Izpostavljeno je tudi vprašanje predstavništva zamejcev in Slovencev po svetu v Državnem zboru. Vemo, da je bila predstavljena ideja, da bi imeli dva predstavnika v Državnem zboru, kar pa pomeni določene postopke, predvsem, po mnenju nekaterih strokovnjakov, spremembo ustave. Komisija Državnega zbora za sodelovanje s Slovenci v zamejstvu in po svetu je sprejela sklep, s katerim se predlaga, da naj bi ta dva predstavnika v Državnem zboru dobila status opazovalcev. Menimo, da je treba predloge resno proučiti, predvsem z vidika realnega zastopanja tako velikega števila Slovencev, ki živijo zunaj meja Slovenije.«

mag. Janez Kramberger, SLS (Slovenska ljudska stranka):

»V sedanjem predlogu je z evropsko zakonodajo usklajena pridobitev tudi nekaterih drugih pravic, na primer pridobitev lastninske pravice na zemljiščih in nepremičninah ter pravica do prednosti pri zaposlitvi. Dodatni predlogi posameznih resorjev za ureditev posameznih področji so bili prav tako upoštevani. Tako je mogoče ugotoviti, da rešitve, ki so bile za nekatere politične opcije razlog, da se zakona ne sprejme, v sedanjem predlogu več ni. To je dodatni argument, da se naposled v čim večjem in političnem soglasju vseh opcij zakon sprejme.«

Boštjan Zagorac, SNS (Slovenska nacionalna stranka):

»V eni točki zakon uvaja finančno in drugo pomoč Slovincem, ki se želijo repatriirati. Za repatriacijo se ustanovi nova proračunska postavka, ki se bo polnila iz javnih in zasebnih virov. Prav ti zasebni viri so tisti, ki takoj bodejo v oči, in utemeljeno se lahko vprašamo, kateri so ti zasebni viri, ali to niso nekateri viri, ki so jih nekatere politične stranke v svoji predvolilni kampanji že imele moč uporabljati, sploh če pogledamo sestavo sveta, od kod prihajata po dva člana in od kod prihaja po en član. Da pa vlada s tem zakonom ne misli resno, lahko primerjamo finančno pomoč, ki jo imajo begunci v Republiki Sloveniji. Ti so deležni finančne pomoči s strani državnega proračuna tri leta, zamejci, ki se bodo vračali v Republiko Slovenijo, eno leto. Da pa je ta neresnost vlade vidna še bolj in še bolj v oči bodeča. Veste, koliko časa dobivajo slovenski brezposelni finančno nadomestilo s strani vlade Republike Slovenije oziroma državnega proračuna? Šest mesecev!«

mag. Franc Žnidaršič, DeSUS (Demokratska stranka upokojencev Slovenije):

»Politike sodelovanja s Slovenci po svetu in v zamejstvu po sprejetju zakona ne bi smeli nič več prepuščati osebnim pogledom ali volji posameznih ministrov, ki bi utegnili zviška gledati na sekretarja v Uradu, ne glede na njegov trud in prizadevanja po uresničitvi z zakonom določenih obveznosti.«

Miro Petek, SDS (Slovenska demokratska stranka):

»Dobro je zastavljen 6. člen, ki govori o tem, da je skrb za zamejce in Slovence po svetu bistveni del slovenske zunanje politike. Urad in naša državnozborna komisija pa sta temeljna nosilca sodelovanja med Republiko Slovenijo in Slovenci v zamejstvu in po svetu, o čemer govori 12. člen. Dobro je tudi, da zakon določa posvetovalna telesa vlade, to je Svet za Slovence v zamejstvu. V ta Svet svoje predstavnike imenujejo tudi predstavniki narodnostnih manjšin v vseh štirih državah, kjer obstaja slovenska manjšina. Svet za Slovence po svetu pa je posvetovalno telo pri vladi, v katerem sodelujejo predstavniki izseljencev, zdomcev po svetu in Evropi. Na drugi strani pa si lahko država Slovenija veliko obeta tudi od razvojnega sveta za gospodarsko sodelovanje s Slovenci po svetu, ki je predviden v 44. členu. Mnogi Slovenci po svetu so uspeli in so pomembni igralci v globalnem gospodarskem svetu. Javni zavod RTV Slovenija dobiva s tem zakonom nov značaj. RTV Slovenija kot institucija javnega pomena je dolžna zagotoviti obveščенost Slovencev v zamejstvu in po

svetu o dogajanjih v Sloveniji. Po tem zakonu je dolžna brezplačno zagotoviti spremljanje satelitskega programa RTV Slovenija v državah, kjer je seveda to mogoče. Torej brez naročnine oziroma prispevka bodo lahko spremljali program RTV Slovenija naši zdomci, izseljenci in naši predstavniki manjšin, zato je toliko bolj pomembno, da RTV Slovenija na novo postavi in osmisli svoj program. To je, da dobi ustrezno mesto kakovosten informativni program ter kulturno-umetniški program, to je program z domačo slovensko produkcijo. Ostale vsebine lahko dobijo Slovenci v zamejstvu in po svetu na drugih kanalih, kvalitetne vsebine, pomembne za nacionalno identiteto in slovenstvo doma in po svetu, pa lahko ponudi le nacionalna televizija.«

mag. Majda Potrata, SD (Socialni demokrati):

»Ideja o enotnem slovenskem kulturnem prostoru je že dolgo sprejeta, znana in uresničevana. Zaradi tega tudi nisem spregledala nejevolje nekaterih pripadnikov slovenskih narodnih skupnosti v Italiji, v Avstriji, na Madžarskem in na Hrvaškem, ki ne želijo biti poimenovani z izrazom, ki je sedaj v zakonu uporabljen, to je zamejci.

O problematiki rabe jezika je v 68. členu navedeno, da lahko vse tri kategorije Slovencev po svetu uveljavljajo, 'pravice iz tega zakona je mogoče uveljavljati izključno v slovenskem jeziku'. Opozorila bi, da je v 37. členu, kjer je govora o znanosti in visokem šolstvu, posebej poudarjeno sodelovanje rojakov, torej tistih, ki se lahko izkažejo in so mogoče drugi ali tretji rod izseljencev, za katere se ve, da ne znajo več slovenščine v taki meri, da bi lahko uveljavljali pravice, torej bi se lahko vključevali v izvajanje ključnih nalog na področju znanstvenoraziskovalnega in izobraževalnega sodelovanja.«

Mojca Kucler Dolinar, NSi (Nova Slovenija):

»Čas je, da zdomcem ne postavljamo več vprašanj, kaj bo z njimi čez 10, kaj bo z njimi čez 20 let, temveč da se vprašamo mi vsi, kaj hočemo, da se zgodi z našo diasporo danes. Premalo nas zanima, kaj naši rojaki pričakujejo, kaj doživljajo, moramo jim torej bolj prisluhniti. Ne smemo pozabiti, da so zaradi naše petdesetletne realnosti totalitarizem doživljali tudi Slovenci na tujem. Posledice tega še niso odpravljene. Nekatero ustanovo, ki so se sončile pod prejšnjim sistemom, so delovale izrazito v ideološkem ključu, narodnostna komponenta je bila porinjena v stran in morda tudi zato današnji odzivi iz vrst SD-

ja, da nekako jim ni ljubo, če bo o razdelitvi sredstev odločala vlada na podlagi meril, ki jih bo določila v svojem aktu.«

Roberto Battelli, Italijanska narodna skupnost:

»Prav tako se mi zdi nesmiselno trditi, da v preteklosti poleg narodne konotacije ta politika ni imela tudi ideološke, to je nesporno v mojem videnju stvari. Upam pa, da se to ne bo spremenilo na način, da se bo ta odnos preselil iz vsiljevanja ene ideologije v vsiljevanje druge in da smo tu lahko toliko zreli, da se takim stvarjem izognemo.

Zdaj me pa zanima, ker se mi zdi to relevantno tudi glede na določene polemike, za katere sigurno Urad ve in so se sprožile v zadnjem času na Obali, pa bi rad od vlade zaradi tega dobil nekaj odgovorov na naslednja vprašanja. Torej, prej je bilo rečeno, da je Slovencev v Italiji 100.000 in želim vedeti od vlade, ali je to res. Od teh 100.000, me zanima, koliko Slovencev v Italiji ima slovensko državljanstvo – to je gotovo podatek, ki ga ne morete skrivati in za katerega tudi ne morete reči, da ne veste za njega. Potem me zanima, koliko Slovencev iz Slovenije dnevno dela v Italiji skozi vsa ta leta – kar je tudi podatek, ki se ga da zlahka dobiti, ima ga Ministrstvo za delo, ti ljudje tudi po mednarodnem sporazumu ali protokolu z Italijo uživajo določeno zaščito, kar je seveda prav, in koliko je od teh skozi leta pridobilo stalno bivališče v Italiji.«

mag. Janez Kramberger, SLS (Slovenska ljudska stranka):

»Omenjen je bil neprimeren terminus 'zamejci'. Res je to na nek način ponesrečen terminus, ampak v zakonu se uporablja 'Slovenci zunaj meja' ali 'avtohtona narodna skupnost zunaj meja Republike Slovenije'. In tisti, kateri mislite, da bi bil drugi izraz boljši, ni nobenega razloga, da ga ne bi tekom samega postopka tudi sprejeli.«

Franc Pukšič, SDS (Slovenska demokratska stranka):

»Ni res, da pri tem zakonu ni sodelovalo tako slovenstvo v zamejstvu kot Slovenci po svetu. Torej, sodeloval je SLOMAK, koordinacija slovenskih manjšin v zamejstvu, sodelovali so Slovenci po svetu preko civilne družbe in nekateri direktno preko elektronske pošte, preko srečanja, ki je bilo tudi letos in prejšnja leta organizirano tu v parlamentu. Zakon se seveda predvsem razlikuje v treh segmentih. Eden od teh segmentov je, kdo vodi Urad. Da bi Urad naj vodil

minister brez listnice, je bilo zapisano že v resoluciji leta 1996. Takrat je to resolucijo pripravila bivša, zdaj že bivša sekretarka v Uradu in takrat je bila – torej ti, ki so pripravili – nosilka iz poslanske skupine Liberalne demokracije. V zakonu, ki je bil pripravljen leta 2004, smo tudi zapisali, da Urad vodi minister brez listnice. In to, kar sem prej dvakrat potrdil, da je bil zakon usklajen tudi s slovensko manjšinsko koordinacijo, je pisalo v 15. členu, da Urad vodi minister brez listnice, v 98. členu, v prehodnih določbah je bilo zapisano, da se to uveljavi na prvi naslednji novi vladi. Na ta način bi seveda tudi na izvršilni veji oblasti nekdo vedno bdel tudi nad ne samo odnosi Republike Slovenije do sosednjih držav, ampak tudi nad odnosi sosednjih držav do slovenske manjšine, ki tam živi. Zato predstavnik Urada za Slovence v zamejstvu in po svetu ne more biti član vlade, saj bi zunanjo politiko Republike Slovenije stalno bremenil z neizpolnjevanjem zaščitnega zakona v Italiji, z neizpolnjevanjem 7. člena avstrijske državne pogodbe, z neizpolnjevanjem slovensko-madžarskega sporazuma in tako dalje. Urad naj skrbi za razdelitev podpor, ki jih Republika Slovenija namenja kulturnemu delovanju Slovencev zunaj Republike Slovenije.

Kar se pa tiče financiranja civilne družbe, pa smo tudi naredili velik korak naprej, saj bo od sedaj naprej financiranje sledilo na osnovi programov in dela. Nihče ničesar ne bo ukinil, ukinili se bodo tisti, ki ne bodo delali v interesu ohranjanja slovenskega jezika, slovenske kulture in slovenske identitete. Ukinili se bodo tisti, ki so prek tega denarja tudi v civilni družbi financirali svoje privatne projekte in svoja častna konzulska opravila za neke tuje države v naši instituciji, to se je dogajalo v Slovenski izseljenski matici med drugim.«

Davorin Terčon, LDS (Liberalna demokracija Slovenije):

»Primorske novice, 14. 10. 2005, predsednik SLOMAKa, koordinacije slovenskih manjšin, ki zajemajo nekako 90 odstotkov, če ne več, organiziranosti Slovencev v zamejstvu, pravi v odgovoru: 'Slovenska manjšinska koordinacija je že v fazi nastajanja zakona dala kopico predlogov, ne samo kopico predlogov, oblikovali smo celo naš predlog zakona, dali smo ga Uradu za Slovence po svetu, vendar ga ni sprejel. Ko pa smo prebrali sedanji predlog zakona, smo ugotovili, da je vlada upoštevala zelo malo določil, zajetih v našem osnutku. Kaj to pomeni? To pomeni, da nas v ključnih trenutkih ne upoštevajo dovolj.' In ena od pripomb, bistvenih pripomb na ta zakon, je, da manjšina oziroma organizacija Slovencev izven Slovenije niso subjekt niso partner.

Posebna zgodba je tudi repatriacija in ustanavljanje doma za priseljevanje. Poglejte, jaz mislim, da naši rojaki na tujem ne živijo v takih razmerah, da bi se morali posluževati ukrepov, ki veljajo za bojne razmere, potem ko 'pljuskne' val beguncev v neko državo, zaradi stanja. To je na koncu koncev tudi malo omalovažujoče do njih, treba se je izmisliti neke evropske primerljive, sodobne kategorije pomoči, da se bodo vrnil domov lahko in da jim bo tukaj omogočena predvsem njihova prosperiteta, če bodo seveda tako želeli, ne pa, da barantamo s temi kategorijami, kot je dom za priseljevanje, da ne rečem, begunska taborišča, kar je na koncu koncev že podcenjevanje.«

Jožef Školč, LDS (Liberalna demokracija Slovenije):

»Ni osrednje vprašanje, kako se imenuje funkcionar, ki vodi oziroma koordinira politiko do zamejcev in ljudi, ki živijo v daljnih deželah. Lahko je minister brez listnice, lahko je direktor, lahko je državni sekretar. Kot boste gledali skozi zgodovino, boste videli, da so bili ljudje, ki se jih to tiče, različno zadovoljni z ljudmi, ki so to počeli. Predvsem pa je bilo važno, da so bili ti ljudje pošteni in odprti, da so znali polagati račune za svoje odločitve. Če je koaliciji danes do tega, da na to mesto imenuje ministra brez listnice, ima idealno možnost. Namesto gospoda Damjana lahko recimo imenuje gospoda Pelikana za Ministra brez listnice. Zakon o vladi to omogoča. Povsem vas razumem, da ste malo rezervirani do duhovnega očeta tega dokumenta, ker ne nazadnje, pogledajte, 31. člen zakona govori o tem, da bo Republika Slovenija podpirala glasila, reprezentančna, za obveščanje Slovencev, ki živijo na vseh koncih sveta. Da bo dala denar tistemu časopisu, ki je reprezentančen. Na razpisu v preteklem letu je po odločitvi gospoda Pukšiča zmagal časopis oziroma časopisna hiša, ki je nihče v zamejstvu, še manj v Avstraliji, Argentini, Kanadi itn., ne pozna. Kje je tukaj sedaj ta transparentnost in kje je sedaj tukaj to spoštovanje določb, ki jih sam predlaga v zakon?«

Jožef Jerovšek, SDS (Slovenska demokratska stranka):

»Mislim, da se je zakon kar kompleksno lotil celokupne problematike in se kar precej ograjujem od neprimernih karakterizacij členov, ki govorijo o repatriaciji in vsem, kar se o repatriaciji tukaj govori. Če se ozremo do Hrvatov, Židov ali katerih drugih, Madžarov, boste videli, da imajo te zadeve bistveno boljše urejene. Jaz sem prepričan, da so se naši snovalci zakona zgledovali tudi po teh rešitvah, ki so učinkovite. Zaradi tega ne govoriti, da je to zdaj žaljivo do

Slovencev, ki se vračajo. Res se lahko strinjam, da so Slovenci mogoče nekaj posebnega, vendar ne izključevati tudi tega, da se lahko v državi, kjer živijo, zgodijo tudi vojne razmere ali pa izredne razmere. Poznamo argentinski zlom v tistem trenutku. Če bi imeli solidno politiko, tudi te institute repatriacije, mislim, da bi pridobili nazaj bistveno več Slovencev in bi se jih več vrnilo. Mi potrebujemo državljane slovenske krvi z diplomami, z znanjem, z mentaliteto. Bila je takšna vladavina v tistem trenutku, da ni bilo tega interesa in se to tudi ni zgodilo.«

Majda Širca, LDS (Liberalna demokracija Slovenije):

»Ustavimo se še pri poglavju repatriacije. Kdo bo lahko tisti, ki se bo priselil v domovino, katerega organizacijo in financiranje bo prevzela Republika Slovenija? Seveda lahko bo tisti, ki živijo v državah, kjer vlada huda politična in drugačna kriza, ter Slovenci in Slovenke, ki lahko prispevajo k razvoju ter uveljavitvi Republike Slovenije. Kaj pa ostali? Kateri? Ali imamo samo tiste, ki imajo interes, se pravi tiste, ki so boljši, ki so v prvem in drugem razredu? Kako bodo ti ljudje dokazovali 63. člen, kako bodo ti ljudje dokazovali, da bodo dobili status za Slovence brez državljanstva Republike Slovenije? Prosilci bodo morali dokazati, da znajo slovensko, dokazilo o članstvu in aktivnostih v slovenskih organizacijah. Katerih? Pisno dokazilo o njegovih zvezah z Republiko Slovenijo. Ali z elektronsko pošto, z dosjeji, z letalskimi kartami? In pisno izjavo, da ne pripadajo društvom, političnim strankam in drugim organizacijam, ki nasprotujejo mednarodnim, ustavnim in zakonitim pravicam Slovencev v zamejstvu. Se pravi, že spet se srečujemo s selekcijo.

Tudi ta položaj Urada, kot si ga je zaželel predsednik vlade Janez Janša, je doživel na žalost preveč turbolenc. Najprej se je spremenil, je prišel pod pokroviteljstvo samega predsednika vlade iz zunanjega ministrstva, češ, kako se mu bo sedaj njegov pomen povečal. Pa se mu ni. Ravno obratno, se mu je zmanjšal. Potem Svet za Slovence v zamejstvu. Svet, ki naj bi se enkrat v letu sestavil po ključu imenovanja, ki je zelo čuden in neprimeren, tudi ne bo učinkovit. Sestava Sveta je, milo rečeno, nenavadna. Predlagatelji povsem namerno spregledujejo dejansko realno stanje organiziranosti zamejcev v štirih sosednjih državah.

In še o poglavju repatriacije. Ti občani in občanke lahko pridejo do brezplačnega zdravstvenega zavarovanja, pridejo do tistega doma za priseljence, ki bi bil neko – kako je bilo rečeno? – taborišče, jaz mislim geto, pridejo pač lahko do nekih določenih bonitet. Nič hudega. Konec koncev, številne

države so to naredile, Berlusconi je to naredil, naredil je tudi, mislim, da pokojni predsednik Tudžman, da je ljudi, ki so se razpršili po svetu, poskusil vrniti nazaj in omogočil neke privilegije. Ampak te kategorije oziroma načini, kako se – ne smem reči privilegiji, ugodnosti oziroma neke prednosti –, kako se te prednosti dosega, pa so sporni. In če bi bil Damjan, ki se jezi, da prihajajo v vrtec ljudje oziroma otroci, ki jih vozijo starši z mercedesom, potem, kaj bi rekel na take kriterije, kjer ni določeno, kdo, zakaj in na kakšen način lahko participira na določene ugodnosti, ki jih ta zakon prinaša. Poleg tega upam, mislim, da je bilo danes nekaj namignjeno v tem smislu, kako bo repatriacija popravila demografsko sliko Slovencev. Mislim, da eden izmed izjavljalcev na to temo res ni mislil resno.«

Davorin Terčon, LDS (Liberalna demokracija Slovenije):

»Kar se tiče repatriacije, ta ideja je nastala pod vplivom argentinskih dogodkov, ki so zdaj več ali manj mimo. Ampak kot je navada pri Slovencih dostikrat, se mnoge stvari spolitizirajo. In seveda obstaja dvom, da ne bi neka politična opcija favorizirala samo svoje. Zato hočemo, da se to širše, državotvorno, uredi in da imajo možnost vrnitve vsi, ne samo argentinski Slovenci, ampak tudi ostali Slovenci v republikah bivše Jugoslavije in na koncu koncev tudi zamejci.«

Samo Bevk, SD (Socialni demokrati):

»Ta zakon oziroma to področje, ki ga ta zakon ureja, je idealna priložnost za politizacijo, pa smo se temu zavestno izognili. Poslanska skupina Socialnih demokratov je v vseh teh letih negovala državniški princip do tega vprašanja in tega področja zavestno nismo politizirali. Ne vem, zakaj se danes toliko govori in ponavlja sintagma 'kulturni boj' iz enih in iz drugih ust sredine tega državnega zbora.«

Aleš Gulič, LDS (Liberalna demokracija Slovenije):

»Jaz bom uporabil ta izraz zamejci, ker se mi zdi čisto ustrezen, slovenski, ena beseda je. Govori tudi o zdomcih, govori o izseljencih in o vseh, ki na nek način čutijo, da so Slovenci.

Tukaj imamo najbrž zelo različne poglede, pa zdaj ne mislim znotraj strank, ampak Slovenci, ki živimo tukaj v matični domovini, tisti, ki živijo na avstrijskem Koroškem ali v Italiji, in tisti, ki živijo preko oceana, ali pa tisti, ki živijo

v Nemčiji, na Danskem in kjerkoli so že Slovenci. Ohranjanje slovenstva ne sme biti ohranjanje nekega dialektološkega fenomena ali pa historičnega fenomena, kot si po navadi predstavljamo, nečesa, česar ni več in iz česar potem izvira tudi marsikatero razočaranje, repatriiranih. Pri repatriaciji me skrbi tudi to dokazovanje slovenstva. Jaz si ne predstavljam čisto natanko, koliko čistokrvnosti bo treba pri tem, kako je s tistimi iz mešanih zakonov, mogoče celo recimo kakšnih mulatov ali kreolov in tako naprej, ker Slovenci so le šli vsepovsod po svetu. Ti vidiki me zanimajo, ali bo dovolj, da se človek počuti Slovenca, če je tam iz pete generacije, pa ga to recimo zanima, išče svoje korenine in bi rad pravzaprav poiskal svoj novi svet, novo življenje. Vse to bomo na nek način morali upoštevati, razumeti in seveda če smo res tako zelo načelni, tudi sprejeti.«

Zorko Pelikan:

»Jaz lahko ponovim v odgovor gospodu Battelliju to, kar sem povedal v uvodni predstavitvi, da živi po svetu okoli 68.000 slovenskih državljanov in da so ocene o tem, koliko je pripadnikov slovenske narodne skupnosti v Italiji, v Furlaniji Juljski krajini, zelo različne. Gibljejo se nekje od 70-, 80-, 85.000, tudi 90.000, tudi 100.000. Mislim, da so to različni dejavniki, ki na to vplivajo. Prav zaradi te ranljivosti manjšinskih skupnosti si želim, da bi bil ta zakon, ki ureja odnose med Republiko Slovenijo in Slovenci v zamejstvu in po svetu, sprejet s širokim konsenzom.«

Skozi povzetke razprav poslancev in drugih pristojnih uradnikov so bile predstavljene bistvene vsebinske smernice nastajajočega zakona, iz druge in tretje obravnave bosta v nadaljevanju izpostavljeni izključno razpravi predstavnika Slovencev v Italiji Rudija Pavšiča in predstavnika Slovencev v Avstriji Marjana Pippa.

Rudi Pavšič, predsednik SLOMAK (Slovenska manjšinska koordinacija), iz Italije:

»Že pri osnovni terminologiji je potrebno ločiti zamejce od Slovencev, ki so zapustili domačo zemljo in iz različnih vzrokov in v različnih časih odšli v tujino. Razlika ni v vrednosti, ampak v dejanskih potrebah, željah in načrtih. Termin 'zamejci' označuje psihološko in institucionalno razdaljo, ki predstavlja bivanje v državah, ki jih deli institucionalna, politična in kulturna meja. Bistveno je

to razdaljo na narodnem področju izničiti. V Italiji, na avstrijskem Koroškem, na Madžarskem in na Hrvaškem obstajajo različno številne in različno organizirane slovenske narodne skupnosti. Druži jih to, da gre za državljane iz skupnosti neslovenskih držav, ki so po jeziku, kulturi, zgodovini in drugih objektivih ali psiholoških znakih pripadniki slovenskega naroda, ne glede na državljanstvo. Podoba je jasna. Slovenija kot država ne predstavlja vsega slovenskega naroda. V zgodovini so se meje pomikale, ljudje pa so ostajali in ostali na svoji zemlji. Slovenci iz krajev in prostora, ki nosi še ime zamejstvo, so v zgodovini odločilno pripomogli, da se je slovenski narod v celoti razvijal. Gre v bistvu za ljudi in dogodke, ki bi morali biti del slovenske kolektivne zavesti. Če to zavest izgubljam, bomo postali nekaj drugega, Slovenci pa vedno manj.

Nov položaj Slovenije nalaga tako državi kot narodu dva cilja: pospešiti jezikovno, kulturno in gospodarsko strukturo tistih koščkov naroda, ki niso znotraj države, ter obenem investirati v vseslovensko integracijo navznoter in navzven. Zapisano pomeni ustvarjati ideje in načrte ter vlagati vanje sredstva, da se ponovno jezikovni, kulturni in narodni prostor združi v interakciji ter se obenem skupaj poveže v makroregijske ter v evropske in globalne integracijske procese. Slovenci ostajamo Slovenci, a vsak dan več tudi Evropejci.

Ob tem velja izpostaviti dva aspekta, ki se tičejo Slovencev v sosednih državah. Slovenske manjšine razpolagajo v okviru držav, v katerih živijo, z razčlenjenimi zaščitnimi normami. Dejansko so ti zakoni in pogodbe uresničeni v manjši meri, kar pomeni, da imajo naše skupnosti v sosednjih državah nemajhne težave pri ohranjanju tistih šolskih, kulturnih, medijskih in celo prostorskih struktur, ki pomenijo osnovna sredstva za jezikovni in kulturni razvoj. Slovenija se je večkrat sklicevala na to, da morajo za manjšine skrbeti države, v katerih manjšine živijo. Trditev je resnična, vendar ne v celoti. Obstajajo še najrazličnejše evropske konvencije, ki jamčijo manjšinam pravice, to pa še ne pomeni, da državo, kjer živi večina naroda, to je Slovenija, zakoni drugih in splošne konvencije razbremenjujejo osnovnega vprašanja, če je nacionalni cilj v seštevanju in ne v odštevanju. Za Slovenijo mora biti stvar jasna, od nje je odvisno, kaj hoče narediti sama s seboj in torej tudi s svojimi skupinami, ki živijo izven državnega teritorija. Pozitivna odločitev narekuje, naj nacija in država skrbita, da ohranita celovito narodno telo, kjer bodo posamezniki in skupnost ohranili status razvite narodne skupnosti. To pomeni seštevanje. Ker so slovenske manjšine in tudi Slovenci po svetu del vprašanja, kakšno prihodnost si želijo Slovenci zasnovati kot nacija, narod in država, naj zakon za manjšine starta iz omenjenih vprašanj in naj jih ne omreži v birokratske labirinte. Slovenske

manjšine so organizirane, imajo načrte in skušajo ohranjati instrumente, ki so bistveni za življenje, na plodoviti ravni. Imajo razpoznavne krovne organizacije, ki danes združujejo največ organizacij ljudi, skratka manjšine kot take. Osnovno vprašanje pa je, če bo tem manjšinam, organizacijam in ljudem in samim krovnim organizacijam dana možnost, da ohranijo kulturno, jezikovno, socialno in visoko samozavestno raven. Z narodnega vidika je vprašanje vseslovensko in ne manjšinsko. Problem je enostaven in jedrnat, kot bi to moral biti zakon, ki ne govori o drugih, ampak o sebi, kot Slovincih in narodu.

Priznati moram, da z izjemo 19. člena, je parlamentarna komisija, ki ji predseduje poslanec Janez Kramberger, pozitivno pristopila k zadevi in ob soglasju z našo koordinacijo odobrila vrsto amandmajev, ki pa niso zabeležili iste pozitivne ocene v matičnem odboru za notranjo politiko. In med bistvene sodita člena 19 in 20, ki po našem mnenju predstavljata ogroditve zakona oziroma najpomembnejše sredstvo za njegovo izvajanje. V omenjenih členih se namreč določa, kdo, kako in s kakšnimi vsebinami se lotiti in nadgraditi tisto, o čemer sem uvodoma spregovoril. In prav glede teh dveh členov nismo doslej zabeležili potrebne podpore.«

mag. Marjan Pipp, član SLOMAK, iz Avstrije:

»Zamejski Slovenci pa smo še vedno vpeti v tiste organizacijske strukture, ki smo jih imeli pred padcem železne zavesne in pred padcem berlinskega zidu. Te strukture so neučinkovite. Podvojenost na vseh področjih, podvojenost v političnem zastopstvu, podvojenost na kulturni ravni, podvojenost na vzgojno-izobraževalnem področju, celo na gospodarskem področju. Ta dvojnost organizacijskih struktur, ki jih ne poznamo samo na Koroškem, temveč so stvarnost tudi pri zamejski skupnosti v Italiji, ta dvojnost ovira, ker se ne dopolnjuje, temveč ponavlja. In ni razloga za to podvojenost. In opozarjam tukaj tudi na odgovornost in nalogo Republike Slovenije kot naše matične države, da nam pomaga iz zagate, kajti sami ne bomo uspeli. Kakšno možnost ima narodna skupnost, ki je organizirana na ravni društvenega prava, z društvi, tako kot čebelarsko društvo ali društvo slovenskih planšarjev ali podobno. Ima edino možnost prošnje, prosjačenja, pozivanja in apeliranja. To pa so neučinkovite možnosti in tukaj nagovarjam odgovornost tudi Republike Slovenije kot matične države, kajti Republika Slovenija s sredstvi, ki jih namenja našim manjšinskim skupnostim, tudi vzdržuje to dvojnost, ki je nepotrebna in neučinkovita za manjšino samo, pa tudi za urejanje medsebojnih odnosov.

In zakon, ki ga danes obravnavamo v tej točki, ni zelo spodbuden, kajti določilo glede finančne pomoči zamejskim slovenskim skupnostim določa, da s finančno podporo pomaga Republika Slovenija vzdrževati strukture in dejavnosti Slovencev zunaj Republike Slovenije. Torej pomaga vzdrževati tudi tisto neučinkovito, neplodno dvojnost naših struktur, v katere smo še vedno ujeti. Dajem v premislek, ali ne bi bilo bolj smotrno slediti predlogu, ki je prišel iz zamejstva, zavedajoč se te naše neučinkovite organizacijske strukture. Da se določijo namen in cilji financiranja v tem smislu, da naj bo ta podpora namenjena ohranitvi in razvoju kot narodni skupnosti in da se kot takšna narodna skupnost lahko vključuje v družbene strukture države, v kateri prebiva. Da naj bo namenjena temu, da se narodna skupnost polnopravno vključuje v enotni slovenski kulturni prostor in stalno povezuje z življenjem v matici in da se uspešno vključuje v meddržavne in evropske povezave.

Nagovoril bi tudi vprašanje oblikovanja zunanje politike in tu predvsem tudi v strukturalnem smislu sestavo tistega sveta za Slovence v zamejstvu, ki naj bi bistveno sooblikoval to zunanjo politiko. Čutimo to potrebo po usklajenosti in enotnem nastopanju tako slovenskih narodnih skupnosti kot tudi slovenske države in slovenske zunanje politike. Za nas ni vzpodbudno, da Ministrstvo za promet prav v tem času, ko se slovenske manjšinske skupnosti mudimo v Bruslju in informiramo tudi mednarodno javnost o nereševanju manjšinskih problemov, ker smo prišli do zaključka, da je pot internacionalizacije in tudi zunanjega pritiska edina pot reševanja te problematike, prav v tem času organizira srečanje s koroškim referentom za prometna vprašanja, gospodom Dörfnerjem.

Tistim deželnim svetnikom Dörfnerjem, ki je odgovoren za škandalozno premikanje dvojezičnih krajevnih napisov na Koroškem v Pliberku in katerega politiko in ravnanje so označili ugledni avstrijski pravniki, imenujem samo Heinza Mayerja, kot prvi korak k državnemu udaru. Mislim, da to za manjšino ni spodbudno, da bi bila tu potrebna večja usklajenost politike, predvsem zunanje politike Republike Slovenije tudi s slovenskimi manjšinskimi skupnostmi.«

Zadnje dejanje ob sprejemanju zakona je opravil predsednik Državnega zbora dr. France Cukjati z naslednjim povabilom poslancem:

»Hvala. Glasujemo o zakonu v celoti. Glasovanje o zakonu teče. Navzočih je 61 poslank in poslancev, »za« jih je glasovalo 46, »proti« 12.

[Za je glasovalo 46.] [Proti 12.]

Ugotavljam, da je zakon v celoti sprejet.

S tem zaključujem to točko dnevnega reda. Zaključujem tudi sejo državnega zbora. Lep dan še naprej!« (Seja je bila končana 4. aprila 2006 ob 19.07 uri.)

SKLEPNA UGOTOVITEV

Razprava v Državnem zboru je bila razdeljena na tri obravnave, kar omogoča poslovanje tega organa, a konsenza ni bilo, saj je vladajoča koalicija v mandatu 2004–2008 zavrnila večino amandmajev, ki so jih predlagali v opozicijskih strankah. Razvila se je odmevna polemika o tem, kako in kdo naj sestavlja Svet za Slovence v zamejstvu in po svetu, ki je posvetovalno telo vlade.¹¹

Predsednik Slovenske kulturno-gospodarske zveze v Italiji Rudi Pavšič, ki je kot predsednik SLOMAKa smel sodelovati v razpravi v DZ,¹² je nasprotoval vključevanju političnih strank v ta Svet, saj bi utegnile izvajati politiko aktualnih oblasti, od katerih slovenska manjšina na tujem ne bi smela biti odvisna. Po tej poti je postal svetovalec nekega strateškega sveta pri vladi tudi vodja samooklicane tretje krovne organizacije, ki v Italiji ni bila nikoli priznana kot relevantna organizacije civilne družbe.

Tudi številčna sestava tega Sveta ni ustrezna. Slovenci v Italiji imajo štiri predstavnike, v Avstriji šest, na Madžarskem in Hrvaškem pa po dva. Gre namreč za nerazumljivo definirano razlago predlagatelja, da imajo Slovenci v Avstriji drugačen položaj in da se Štajerska šele bori za uveljavitev pravic, ki gredo Slovincem na Koroškem.¹³

¹¹ 20. člen Zakona: »Svet za Slovence v zamejstvu je stalno posvetovalno telo Vlade Republike Slovenije. Sestavljajo ga predstavniki državnih organov, institucij, političnih organizacij in organizacij civilne družbe iz Republike Slovenije in zamejstva.«

¹² »Gre pač za znano načelo o manjšini kot subjektu. Še posebej pomembno je, da predlagatelji, razpravljavci in zakonodajalci ne bi šli z birokratsko zapletenimi konstrukti mimo v bistvu zelo enostavnih dejstev.« (poseg v II. obravnavi zakona 2. marca 2006, 14. redna seja DZ).

¹³ Jožef Školč, LDS, (II. obravnava): »Razlika je, kot je bilo že rečeno, med Goriško in Tržaško na eni strani in drugima dvema enotama, Vidmom in Pordenonom. O Pordenonu tukaj ni nihče nič govoril, čeravno v Pordenonu verjetno po številu živi približno enako število Slovencev kot na Štajerskem. Znotraj Videmske pokrajine pa so velike razlike spet med Benečijo in drugimi zaprtimi dolinami, o katerih je bilo tukaj že govora. In če bi hoteli delati razliko, kot jo delate med Štajersko in Koroško, bi jo zagotovo lahko delali tudi znotraj Italije. Da ne govorimo o tem, da veliko število ljudi živi na Dunaju, v Avstriji bistveno večje kot na Štajerskem, govorimo Slovencev, in, recimo, v Milanu, ampak to je že druge vrste problem. Zato bi kazalo to imeti odprto in razmišljati o Slovincih v sosednjih državah in jih obravnavati na enak način.«

Za krovne organizacije Slovencev v zamejstvu je bilo sporno tudi poglavje o izvajanju finančne podpore slovenskim manjšinskim organizacijam v sosednjih državah. Pred sprejemom tega zakona so odobreno finančno pomoč RS društvom, organizacijam in ustanovam delile krovne organizacije same. Zdaj pa o tem odloča Uredba vlade RS na podlagi analiz, ocen in strategije RS, kar po ocenah nekaterih poslancev dopušča možnost manipulacije zaradi neustreznih političnih usmeritev prejemnikov pomoči.¹⁴

Repatriacija ali vračanje oseb v domovino je usmerjena predvsem na tiste Slovence, ki so se iz domovine izselili iz političnih razlogov. Repatriacije ne uporabljajo Slovenci iz sosednjih zamejskih držav, ker imajo ti možnost dnevno prihajati v Slovenijo, se tu zaposlovati z osebnim delom ali preko gospodarskih družb. Repatriacija jim torej ni namenjena, ker imajo lahko dvojno državljanstvo. Še danes ni povsem jasen pojem repatriacije, saj gre za dvojno poimenovanje in ločevanje na priseljene Slovence in repatriirance. To povzroča nejasnosti in nepreglednost. Različna dejstva in pojavi so poimenovani z istim terminom. Repatriacijo financira država, priseljevanja pa ne.

Posebna polemika je potekala tudi o vključevanju Rimokatoliške cerkve – kot enega ključnih odločujočih dejavnikov – v reševanje problema repatriacije, ki govori o postopku pridobitve določenih upravičenj.¹⁵ Predlagatelj je takšno vključitev utemeljil s pripadnostjo večine slovenskega izseljenstva tej verski usmeritvi.¹⁶ V največ primerih gre za Slovence iz Argentine, ki so edini oblikovali nekakšno združenje s politično opredelitvijo.

¹⁴ 48. člen zakona: »Pri razdeljevanju sredstev se upoštevajo analize, ocene, strategija ter interesi Republike Slovenije in potrebe, interesi, ocene ter predlogi Slovencev zunaj Republike Slovenije. Analize, ocene, interesi in potrebe iz prejšnjega odstavka tega člena se nanašajo na upravičenost posameznih prosilcev do finančnih podpor iz Republike Slovenije.«

¹⁵ Jožef Školč, LDS, (II. obravnava) »Ona kljub vsemu, ko gre za vprašanje slovenstva, ni nujno, da ima vpogled v vse, ki govorijo slovensko, ampak ga ima le v tisti del populacije, ki je pobožen. Iz tega naslova lahko pride do potencialne zlorabe. Nekdo, ki bo v stiski, se je pa odpovedal temu cerkvenemu občestvu, bo lahko sankcioniran v postopku pridobivanja teh upravičenj. Zato je potrebno o teh stvareh razmisliti in ne pripeljati tudi Rimokatoliške cerkve v skušnjava, da presoja o teh stvareh. Niti ne vem, če je kdo z njimi govoril, niti ne vem, če je to v skladu s tistim sporazumom, ki ureja odnose med državo in cerkvijo.«

¹⁶ Franc Pukšič, SDS, (II. obravnava) »Kdo so pa še lahko zraven rimokatoliških misij druge organizacije, verske organizacije, verske skupnosti, ki delajo, ki povezujejo Slovence v zamejstvu in po svetu? Pravzaprav nismo prišli do nobene in zato je v prvotnem zakonu, ki je šel čez vlado, bilo zapisano samo, torej, slovenskih rimokatoliških misij. Te pa seveda so zaslužne za ohranitev slovenstva, slovenskega jezika in slovenske kulture. Če teh ne bi bilo, bi v težkih železnih časih slovenstvo izumrlo in hvala bogu, da smo jih imeli. Amandma, ki je dodan, torej, in misije drugih verskih

Zakon je zdaj v uporabi in predstavlja velik dosežek RS glede njene aktivne vloge v prizadevanjih za spoštovanje mednarodnih dokumentov o človekovih pravicah. Njegova praktična uporaba pa se tudi zaradi prej navedenih argumentov zapleta pri neposrednem izvajanju njegovih določb. Po vsej verjetnosti bo praksa zakonodajalca na podlagi strokovnih izkušenj izvajalcev zakona napotila k sprejemanju nekaterih popravkov in novih definicij. Zakon je bil končno sprejet, po temeljitih obravnavah v treh branjih in z veliko čustvenimi izjavami in obtoževanji med poslanci vladajoče in opozicijske provenience. Velja ocena, da noben zakon skozi razpravo doslej ni imel možnosti poseganja v prav vse pore človeške zavesti. In poslanci so si tu dajali duška – ta krovni zakon pa so vendarle sprejeli.

VIRI IN LITERATURA

DZ RS: Državni zbor Republike Slovenije, gradivo Komisije za Slovence v zamejstvu in po svetu, 3. redna in nujna seja z dne 19.10.2005, 4. redna seja z dne 19.1.2006, 4. nujna seja z dne 3.2.2006.

Magnetogrami razprav poslancev DZ RS: na prvi, drugi in tretji obravnavi, www.dz-rs.si/index.php?id=97&sm=k&q (2008-07).

PD: Primorski dnevnik, Trst.

Predlog zakona o odnosih RS s Slovenci zunaj njenih meja: vložena zahteva za prvo obravnavo, gradivo DZ RS, EPA 473 – IV, 12. redna seja DZ z dne 20.12.2005.

Radio Koper: avtorski prispevki Boža Marinaca, objavljeni v informativnih oddajah na temo sprejemanja ZORSSZNM in njegove uveljavitve, dec. 2005-apr. 2006. Izjave Rudija Pavšiča, Igorja Gabrovca, Draga Štoke, Sergija Pahorja, Damjana Terpina, Marjana Pippa, Franca Pukšiča, Davorina Terčona, Sama Bevka.

UL RS: Uradni list Republike Slovenije.

Ustava Republike Slovenije: Ur.l. RS, št. 33/91 z dne 28.12.1991.

Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja: Ur.l. RS št. 43/06 z dne 21.4.2006.

skupnosti, vlada obrazlaga zaradi širine. To pa kakšne posebne teže nima, je pa širina, ki se s tem zapiše v zakon in ne more škoditi.«

SINTESI/ABSTRACTS

»LA MINORANZA IN MOVIMENTO«.
**Analisi storica della situazione politica e giuridica della
minoranza slovena in Italia**

Gorazd BAJC, Borut KLABJAN

In base alle ricerche effettuate e alla letteratura selezionata i due autori hanno approfondito l'analisi della situazione giuridica e politica della minoranza slovena in Italia. Cominciando dalla più antica minoranza slovena in Italia, ovvero gli sloveni della Benečija (o Slavia Veneta) dal 1866, l'analisi ripercorre le premesse temporali più significative che hanno segnato la zona dell'alto Adriatico dalla fine del XIX all'inizio del XXI secolo. Il periodo dopo la prima guerra mondiale è sicuramente uno dei più importanti. Allora circa un quarto di tutti gli sloveni passò sotto l'amministrazione italiana e fu oggetto di una severa politica di assimilazione, chiamata »bonifica etnica« dall'autorità fascista di Roma. Analizzando la seconda guerra mondiale e la lotta politica e diplomatica post-bellica fra l'Italia e la Jugoslavia, l'attenzione si sposta soprattutto al periodo dopo il 1954 quando venne di fatto definito il confine fra i due paesi e gli sloveni che vivevano a Trieste, Gorizia e Udine diventarono di nuovo una minoranza in un altro paese.

In base ad un'analisi analitica è stato possibile stabilire che la minoranza slovena in Italia ha dovuto impegnarsi costantemente per ogni singola norma di tutela e soprattutto per l'attuazione della tutela in generale. Alla fine della seconda guerra mondiale, dopo che il Governo Militare Alleato aveva garantito alcuni diritti importanti, la politica italiana, a causa della guerra fredda e del contrasto ideologico fra Est e Ovest, cercò di evitare la realizzazione degli accordi internazionali che dettavano regole precise e del tutto soddisfacenti per garantire la tutela della minoranza slovena. A causa dei cambiamenti nella divisione internazionale del mondo in due blocchi e a causa del crollo della Jugoslavia, gli anni Novanta del XX secolo portarono alcune novità importanti per quanto riguarda la situazione giuridica della minoranza slovena in Italia. Nel 1999 fu approvata la legge n. 482 sulla tutela delle minoranze linguistiche in Italia, due anni più tardi fu approvata anche la lungo attesa legge n. 38 sulla tutela della minoranza slovena nella Regione Friuli Venezia Giulia. La legge 38/2001 da una parte rappresenta la conclusione dello sviluppo legislativo e giuridico ma al contempo introduce un sistema contorto di divisione territoriale della tutela a livello individuale e collettivo con la riapertura di questioni che erano già state

risolte nell'ultimo decennio. Ad ogni modo si può rilevare che le relazioni sul confine tra Italia e Slovenia, nonostante le numerose questioni che vanno ancora chiarite, siano migliorate significativamente e l'atmosfera soffocante che persisteva fino agli anni Novanta del XX secolo e che influiva sulla visione collettiva delle relazioni reciproche, sia di fatto cambiata sensibilmente.

Parole chiave: minoranza slovena in Italia, Slavia Veneta 1866, prima guerra mondiale, italianizzazione, snazionalizzazione, fascismo, seconda guerra mondiale, dopoguerra, situazione giuridica, legislazione italiana, accordi internazionali, legge 38/2001

»THE MINORITY IN MOVEMENT«.
An historical review of the political and juridical situation
of the Slovene minority in Italy

Gorazd BAJC, Borut KLABJAN

On the basis of research made so far and review of selected literature, the two authors have deepened the review of the political situation of the Slovene minority in Italy. The analysis begins with the »first« Slovene minority in Italy, namely in the Benečija (or Slavia Veneta) area in 1866, and it tackles the most important time premises, which marked the area of the northern Adriatic from the end of the 19th to the beginning of the 21st century. The most important time periods certainly include the period after the First World War, when about 25% of all Slovenes existed under Italian authority and were subject to a rigid assimilation policy, called »bonifica etnica« by the fascist authorities in Rome. As regards the Second World War and the post-war period of the political and diplomatic fight between Italy and Yugoslavia, the attention is shifted especially to the period after the year 1954, when the border was de facto established between the two states and the Slovenes living in Trieste, Gorizia and Udine again became a minority in a foreign country.

On the basis of an analytical review the authors found that the Slovene minority in Italy had to strive constantly for every single (normal) safeguard, and especially for the implementation of the idea of safeguards as a whole. After the Second World War the minority was granted some important rights by the Allied

Military Government but because of the cold war and the ideological fight between east and west, Italian politics avoided the implementation of accurate and wholly satisfactory international agreements which would guarantee the safeguarding of the Slovene minority. Because of the changes in the international division of the world into two blocks and because of the fall of Yugoslavia, in the Nineties some news regarding the juridical situation of the Slovene minority in Italy arose. In 1999 the general Act n. 482 regarding the safeguard of the language minorities in Italy was proclaimed and two years later also the expected Act n. 38 regarding the safeguard of the Slovene minority in the Friuli Venezia Giulia region was approved. Act n. 38/2001 puts an end to the legal and juridical development, but at the same time it introduces a complicated system of territorial divisions of the individual and collective safeguard with a renewed questioning of already solved problems. In any case, despite the numerous themes, which still need to be clarified, the relations on the border between Italy and Slovenia have considerably improved and the »stuffy« atmosphere, which lasted until the last decade of the 20th century and which influenced the collective comprehension of the mutual relations, have indeed changed.

Key words: Slovene minority in Italy, Beneška Slovenija 1866, First World War, Italianization, denationalization, fascism, Second World War, postwar period, juridical situation, Italian legislation, international agreements, Act n. 38/2001

**»LA DIVISIONE POLITICA È MOLTO GRAVE, CALIAMO DI NUMERO, NON
ABBIAMO DIRITTI E NESSUNA REPUTAZIONE PERCHÈ NESSUN DIAVOLO
CI VUOLE, NO? «¹**

Un'analisi della situazione politica della minoranza slovena in Italia

Borut KLABJAN

Sulla base delle interviste analizzate si delinea la visione negativa della situazione politica della minoranza slovena in Italia. Secondo oltre 50 esponenti dei più rappresentativi e più importanti della minoranza, ciò è dovuto a diversi fattori tra i quali spicca il carattere antiquato e rigido della struttura organizzativa della minoranza che non ha saputo adeguarsi ai cambiamenti degli ultimi decenni e si muove in un ambiente nozionistico obsoleto. La sua struttura non è capace di rinnovarsi perché non sa percepire i cambiamenti necessari nei posti di comando e non si sa alimentare a causa del suo approccio autoreferenziale e spesso non professionale. Ad ogni modo le critiche e le problematiche non sono tutte rivolte nella stessa direzione, infatti si deve distinguere la provincia di Udine, dove gli sforzi comuni destinati alla rivitalizzazione della presenza slovena fungono da catalizzatore delle attività della minoranza nella zona, e dove sono meno presenti le carenze nell'organizzazione avvertite invece a Gorizia e a Trieste. Altri problemi sono più evidenti, come per esempio i collegamenti deficitari sul territorio e la disgregazione dell'assetto sociale tradizionale che è a sua volta legata alla questione demografica. L'emigrazione, l'assimilazione e l'effettiva caduta del numero degli appartenenti alla minoranza slovena è presente, oltre che nella zona di Udine, soprattutto a Trieste, dove indipendentemente dalla funzione o dall'ambiente sociale, ovvero dalla fascia di età e istruzione degli intervistati, la questione viene sentita come uno dei problemi critici più frequenti, a cui però nessuno ha saputo dare una risposta concreta sul modo di contrastare il fenomeno.

In base alla maggior parte delle risposte è possibile valutare che la situazione è migliorata dopo l'entrata della Slovenia nell'Unione Europea e nello spazio Schengen, soprattutto grazie a un rapporto più aperto verso la Slovenia e di conseguenza verso gli sloveni, anche quelli che vivono in Italia. Molti però fanno notare che non si sono visti grossi cambiamenti, in quanto la situazione interna della minoranza slovena avverte maggiormente l'influenza della situazione interna dell'Italia che non della Slovenia. Per questo motivo anche le

¹ Citazione dall'intervista n. 30. Ts-Kult/Šp-Sta.

priorità sono state adeguate a questa situazione, sia per quanto riguarda la rappresentanza politica, che per la maggior parte degli intervistati dovrebbe necessariamente essere una e unitaria, sia per quanto riguarda l'esecuzione delle norme giuridiche con cui lo Stato italiano si è impegnato a tutelare la minoranza slovena. A questo punto vengono a galla le difficoltà che fanno luce sulla situazione senza prospettive della minoranza slovena che da un lato – per il rispetto dei propri diritti – dipende dalla volontà dei singoli organi di Stato, e dall'altro lato non è capace di trasformarsi in modo da permettere un proprio nuovo e duraturo sviluppo in quanto non c'è una strategia organica e generale, ma nemmeno una visione unitaria o un'idea chiara di chi potrebbe portare a termine tale processo, perché al momento il »sistema minoranza« non dispone di dirigenti adeguati a realizzare una riforma generale e di successo.

Parole chiave: minoranza slovena, Italia, situazione politica, situazione giuridica, questione delle minoranze.

»THE POLITICAL DISUNITY IS VERY BAD, OUR NUMBER IS FALLING AND SO DOES OUR PRESTIGE, WE HAVE NO RIGHTS BECAUSE NO ONE WANTS US, ISN'T IT?«²

Analysis of the political situation of the Slovene minority in Italy

Borut KLABJAN

On the basis of a series of analysed interviews the negative picture of the political situation of the Slovene minority in Italy appears clear. More than 50 important representatives of the minority believe that this situation exists, but they detail different elements. Among the most important is the obsolete and rigid minority organizational structure, which was not able to adapt to the changes of the last decades and is actually moving in an old fashioned notional environment. Its structure is not capable of renewing itself as it can not apply changes to the leading positions and it does not feed itself because of a self referential and often non-professional approach. However, the critics and problems do not always point in the same direction, as there are some differences between the Udine province, where joint efforts destined to reanimate the Slovene presence work as

² Quotation from interview n. 30. Ts-Kult/Šp-Sta.

a catalyst of minority activities in the area, and the deficiencies pointed out in the Gorizia and Trieste areas. Other problems are more visible around Udine; for example the lack of links in the territory and the dissolution of the traditional social order, which is simultaneously linked with demographic issues. The problem of emigration, assimilation and the fall in the number of Slovene minority members is pronounced in the Udine area and even more evident in the Trieste area, where the problem is considered one of the most frequent critical issues for everybody, irrespective of the interlocutor's social environment, function, age group or education level. Thus far no one is able to find a ready countermeasure to this situation.

On the basis of the majority of the interviews we can note that the situation improved after the UE enlargement to Slovenia and after the fall of the Schengen border, especially thanks to a more open relation with Slovenia and, consequently, with the Slovenes (also those, who live in Italy). Many warn that there has been no great change, as the political situation of the Slovene minority is more influenced by the Italian domestic situation than by the Slovenian one. For this reason also the priorities were mainly adapted to this situation, both as regards the political representativeness, which shall be one and united, according to the answers given, but also as regards the implementation of the juridical norms, with which Italy pledged to safeguard the Slovene minority. In this sense new problems arise, showing the lack of perspective in the Slovene minority, which on the one side depends on the will of the single State bodies in the respect of its rights, and on the other side is not able to change so as to facilitate a new and long lasting development, as there is no organic and joint strategy or vision, nor a clear definition about who shall manage this process, because at the moment the »minority system« does not have suitable leaders for a general and successful reform.

Key words: Slovene minority, Italy, political situation, juridical situation, minority issue.

(DIS)ORGANIZZAZIONE E RIORGANIZZAZIONE DELLA MINORANZA SLOVENA

Gorazd BAJC

L'autore presenta le caratteristiche più rilevanti dell'organizzazione della minoranza slovena in Italia, fa riferimento all'adeguatezza di tale assetto organizzativo, ipotizza una possibilità di miglioramento, elenca le priorità di sviluppo principali della minoranza slovena per quanto riguarda la sua organizzazione, identifica le istituzioni della minoranza che sono portatrici della priorità, descrive le caratteristiche positive e negative dell'organizzazione attuale e gli approcci concreti ovvero le proposte per un miglioramento della situazione. L'autore ha analizzato numerose interviste in profondità svolte con i rappresentanti politici e delle organizzazioni socio-politiche, culturali ed economiche.

Per quanto riguarda l'organizzazione, la maggior parte degli intervistati è dell'avviso che questa sia generalmente buona. Per altri la gestione della minoranza non è adeguata e la dirigenza dovrebbe operare delle riforme radicali. La maggior parte pensa che le attività andrebbero razionalizzate e indirizzate verso una maggiore qualità.

Le difficoltà sono dovute a diversi punti di vista e opinioni ideologiche condizionate dalla storia. Ciò si manifesta soprattutto nelle zone di Trieste e Gorizia, non a Udine. Le divisioni si sviluppano anche in base all'intervento partitico-politico degli sloveni in Italia: alcuni ne sostengono nel quadro dei partiti italiani, altri invece preferiscono una partecipazione politica indipendente. Esistono quindi due visioni diametralmente opposte di partecipazione nei partiti e nella vita politica degli sloveni in Italia.

Per quanto riguarda la definizione delle organizzazioni più importanti, esistono due punti di vista: alcuni sono a favore della conservazione di tutto ciò che è già acquisito dalla minoranza, altri invece preferiscono la razionalizzazione e spesso dichiarano che si dovrebbe eliminare i doppioni. Per la minoranza slovena sono importanti sia l'economia sia la cultura, ma soprattutto il miglioramento dell'istruzione. La minoranza deve anche pianificare i cambiamenti del futuro con lungimiranza e in maniera professionale e moderna, anche prendendo in considerazione la meritocrazia, ecc. Sarà necessario considerare la problematica dell'identità, della lingua e del territorio. I portatori di queste priorità dovrebbero essere da una parte le due organizzazioni quadro

(SKGZ-UCES e SSO-COS), dall'altra l'intera società della minoranza. I cambiamenti potranno essere messi in atto se la minoranza saprà considerare le sue caratteristiche positive, ma soprattutto se saprà fare attenzione a quelle negative. La situazione potrà migliorare soprattutto con una buona politica dirigenziale, con il coinvolgimento di giovani capaci, incentivando il rispetto dei diritti della minoranza, ispirandosi agli esempi di buone prassi. Pare che le prospettive maggiori si presentino nella zona di Udine, soprattutto nel quadro dell'Istituto per la cultura slovena.

Parole chiave: minoranza slovena in Italia, società civile, Unione Culturale e Economica Slovena - UCES/SKGZ, Confederazione delle Organizzazioni Slovene - COS/SSO, componenti slovene dei partiti nazionali, Partito della comunità slovena - Stranka Slovenske skupnosti (SSk), Partito democratico, dirigenza, scuola, cura della lingua, cultura, economia, riorganizzazione, razionalizzazione

(DIS)ORGANIZATION AND REORGANIZATION OF THE SLOVENE MINORITY

Gorazd BAJC

The author presents the most relevant characteristics of the organization of the Slovene minority in Italy, discusses the suitability of this organization, how could it be improved, the main development priorities of the Slovene minority as regards organization, of which Slovene institutions hold the burden, which the positive and negative features of today's organizational structure and which the concrete approaches and/or proposals for the improvement of the situation are. The author analyzed numerous in depth interviews made with the representatives of political, of social-political, cultural and economic organizations.

As regards the organization, a great number of the interviewed representatives believe that the Slovene minority generally has a good organizational structure. For others the minority management no longer meets their needs, as the main leaders should radically reform the structure. The majority believes that the activities should be rationalized and aim toward a

higher quality.

The difficulties arise because of historically conditioned ideological and philosophical views. This is especially true in the areas of Trieste and Gorizia, as opposed to the Udine area. The divisions are present also as regards the parties-political intervention of the Slovenes in Italy: some people believe in intervention within the Italian parties, others prefer an independent political activity. There are therefore two diametrically opposed visions about the Slovenes political participation in Italy.

As regards which organizations are more important, there are two views: some want to maintain everything that is managed by the minority, others support rationalization and often declare that duplicates should be eliminated. Both economy and culture are important for the Slovene minority, but most of all the improvement of education is important. The minority must also wisely plan the changes in the future in a professional and modern way, by considering the meritocracy, etc. Also the problem of identity, language and territory should be considered. The carriers of these priorities must be the two umbrella organizations (SKGZ - Slovenian Cultural Economic Association and SSO - Council of Slovenian Organisations) on one side and the whole of the minority society on the other. The changes will be feasible if the minority considers its positive features and especially if it pays attention to its negative features. The situation can be improved with a good management policy, with the involvement of qualified young actors, by supporting the respect of the minority's rights, by learning from the examples of good practice. It looks like the best perspectives are present in the Udine area, especially within the framework of the Institute for the Slovene culture.

Key words: Slovene minority in Italy, civil society, Slovenian Cultural Economic Association - SKGZ, Council of Slovenian Organizations - SSO, Slovene components of national parties, Slovene Community Party - Stranka Slovenske skupnosti - SSK, Democratic party, management, school, care for the language, culture, economy, reorganization, rationalization

PROCESSI DI INTEGRAZIONE FRA MAGGIORANZA ITALIANA E MINORANZA SLOVENA

Marianna KOSIC, Martina FLEGO

Per gran parte degli intervistati l'integrazione è un processo (a lungo termine) di contatto fra culture diverse che convivono sullo stesso territorio in maniera paritaria, consapevole e assertiva. L'integrazione viene vista come un'opportunità di arricchimento reciproco, a patto che non si trasformi né in segregazione né in assimilazione – che portano alla perdita dell'identificazione etnica, della lingua e della cultura, ma che rappresenti invece reciproco rispetto nell'inclusione di ogni gruppo nello spazio comune per procedere insieme dall'eliminazione dei pregiudizi verso rapporti più armonici. Da una parte degli intervistati l'integrazione viene vista come una minaccia per le minoranze quando al posto di »un'integrazione giusta« si sviluppa l'assimilazione e quindi l'avversità della maggioranza, la disuguaglianza, la mancanza di tutela della minoranza e la perdita della »slovenità«; quando per esempio gli sloveni di Trieste diventano »italiani di etnia slovena« che parlano »uno sloveno zoppicante« e pensano »già completamente in italiano«, a causa delle pressioni esercitate dalla maggioranza italiana e dalle circostanze. L'integrazione deve essere bidirezionale (sia per la minoranza che per la maggioranza), ma domina la sensazione che invece proceda prevalentemente a senso unico. L'integrazione viene dunque vista al momento attuale soprattutto come un »problema« della maggioranza che tende a permanere in atteggiamenti di chiusura, disinteresse, poca conoscenza e arroccata su approcci nazionalistici.

Secondo la maggior parte degli intervistati la conoscenza della lingua slovena da parte della maggioranza o almeno un bilinguismo passivo contribuirebbero a migliorare i rapporti reciproci e porterebbero ad una vera integrazione bidirezionale. L'introduzione obbligatoria dello sloveno nei programmi di studio delle scuole italiane potrebbe contribuire a superare la diffidenza e a colmare la mancata conoscenza. La scuola ha un ruolo fondamentale in quanto può contribuire all'educazione nello spirito di apertura e inclusione delle diversità contro ogni forma di chiusura etnocentrica o di senso di superiorità di una parte nei confronti dell'altra.

Prevale la sensazione che negli ultimi anni l'interesse per la lingua slovena da parte della maggioranza sia cresciuto e che ciò si rifletta soprattutto nella frequentazione dei corsi di lingua slovena. La maggior parte degli

intervistati ha valutato positivamente questa tendenza. Per quanto riguarda le altre iniziative in atto che hanno apportato un contributo significativo alla diffusione della cultura e della lingua slovena, molti intervistati hanno menzionato i sottotitoli italiani utilizzati dal Teatro Stabile Sloveno. Per quanto riguarda le proposte concrete su come poter diffondere la lingua e la cultura slovena nella popolazione di maggioranza, molti intervistati hanno detto che sarebbe necessario introdurre l'insegnamento della lingua slovena nelle scuole italiane. Dalle risposte emerge la necessità di istituzionalizzare l'introduzione della lingua slovena nelle scuole italiane, pur rendendo questa possibilità facoltativa per le famiglie dei bambini italiani. Nonostante la presenza di questo desiderio tra gli appartenenti alla minoranza, permane una sensazione di minaccia per scuola slovena.

Tra le altre proposte per la diffusione della cultura e della lingua slovena, emerge quella legata alla promozione di un »bilinguismo culturale« in tutta la società, che dovrebbe aspirare all'aumento del prestigio dell'ambiente bilingue, della lingua e della cultura slovena nella popolazione italiana di maggioranza. La presenza di bambini di madrelingua italiana nelle scuole slovene è valutata positivamente, sebbene venga più volte sottolineata la necessità di curare la qualità della lingua slovena. Inoltre, il personale docente sembra non essere adeguatamente qualificato per affrontare l'inserimento degli alunni che non conoscono la lingua slovena; è necessario uno specifico aggiornamento professionale e la formazione di figure professionali quali educatori interculturali sloveni.

Problemi analoghi a quelli delle scuole slovene compaiono anche nelle associazioni (soprattutto in quelle sportive), dove cresce il numero di associati italiani. Dall'analisi di questa problematica emergono due sottogruppi di risposte: il primo gruppo di intervistati è stato più indulgente con l'utilizzo dell'italiano, il secondo gruppo invece difende di più l'utilizzo esclusivo dello sloveno.

Parole chiave: integrazione, assimilazione, minoranza linguistica, plurilinguismo, multiculturalità, diritti delle minoranze, lingua slovena, scuole con lingua d'insegnamento slovena, associazioni slovene, sloveni in Italia, alunni e studenti italiani.

INTEGRATION PROCESSES AMONG THE ITALIAN MAJORITY AND THE SLOVENE MINORITY

Marianna KOSIC, Martina FLEGO

The majority of the respondents to our queries think that integration is a long term process of contact between different cultures that coexist in the same space in an equal and self-confident way. It is seen as an opportunity when it is not segregational, with every group living isolated from the other, and when it is not a form of assimilation, in which the members of the national minority would lose their national belonging, language and culture. Indeed, integration should be an opportunity for mutual enrichment and respect with every group included in the common space, being together on the way toward overcoming prejudices in order to better relations. Some respondents see integration as a threat to minorities, when instead of a fair and »right integration» assimilation takes place and thus the averse nature of the majority, inequality of subjects, lack of protection of the minority community and loss of »Slovenity«, as may happen for instance when the Slovenes of Trieste, under the pressure of the majority and of the circumstances, may become »Italians of Slovene nationality«, who speak an »awkward Slovene« and »already think completely in Italian«. Integration should proceed bi-directionally, but the feeling that it is mainly moving only one way prevails. Integration is therefore currently seen as a »problem« of the majority most of all, because it remains closed, uninterested, lacking knowledge of the minority issues and members and takes nationalistic approaches.

The majority of the respondents believe that knowledge of the Slovene language or at least a passive bilingualism of the Italian majority would facilitate the improvement of inter-group relations and would lead to a real, bi-directional integration. The compulsory introduction of the Slovene language in the educational programmes of Italian schools would contribute to the overcoming of mistrust and lack of knowledge. The school has a very important role in this, as it can provide education in the spirit of openness and inclusion of diversity, against any ethnocentrism or sense of superiority on the part of one against the other.

The main feeling of our interviewees is that in recent years the interest in the Slovene language among the majority has grown and that this is mirrored in the attendance of Slovene language courses. The majority of the respondents expressed a positive opinion about this trend. As regards other existing initiatives, which contributed to the spread of the Slovene culture and language,

many respondents mentioned the Italian subtitles regularly displayed in the Slovene Permanent Theatre. Concerning concrete proposals about how to spread the Slovene language and culture among the majority, many respondents expressed the idea that the teaching of the Slovene language in Italian schools should be introduced. The answers show the need for the institutionalization of the introduction of the Slovene language in Italian schools and for the possibility for the Italian children to choose these classes. Nevertheless, despite this desire on the part of the minority, at the same time maybe the Slovene schools would feel a bit threatened by this.

The next proposal regards the promotion of a »cultural bilingualism« in the society as a whole, which should aim at raising the prestige of the bilingual environment, of the Slovene language and culture among the Italian people. The presence of Italian speaking children in Slovenian schools is seen as positive, even if the care for the quality of the Slovene language needs to be preserved. The teaching staff is not suitably trained, so a professional improvement and qualification for the Slovene inter-cultural teachers are needed.

The difficulties of the Slovene schools are present similarly also in the associations (especially sport clubs), where the number of Italian members is growing. The analysis of this issue gives rise to two groups of answers: the first group of respondents is more indulgent regarding the use of Italian, whereas the second group strives more for the exclusive use of Slovene.

Key words: integration, assimilation, language minority, multilingualism, multiculturalism, minority rights, Slovene language, schools with Slovene as the language of instruction, Slovene associations, Slovenes in Italy, Italian students.

PROGETTI E STRATEGIE PER IL MIGLIORAMENTO DELLA POSIZIONE DELLA MINORANZA SLOVENA IN ITALIA NEI RAPPORTI CON LA SLOVENIA E NEL PIÙ AMPIO CONTESTO EUROPEO

Devan JAGODIC

L'autore analizza i diversi livelli della »politica estera« della minoranza slovena in Italia in base all'auto-riflessione fornita dai suoi esponenti rappresentativi. Nella prima parte del contributo approfondisce i rapporti fra la minoranza slovena e la Repubblica di Slovenia, per cui emerge che la nazione madre non presta abbastanza attenzione alla concreta attuazione del principio dello spazio culturale comune sloveno. Fra gli intervistati prevale la percezione che lo Stato sloveno sia poco attento ai bisogni delle minoranze slovene al di fuori dei propri confini e che non le consideri come parte integrante della propria nazione. I rapporti delle autorità politiche di Lubiana nei confronti delle comunità minoritarie nei paesi limitrofi spesso si limitano a mere dichiarazioni di principio, fornendo unicamente un sostegno finanziario agli enti e alle organizzazioni delle minoranze. Si percepisce la mancanza di una visione dello Stato sloveno che favorisca la formazione di una strategia a lungo termine nei confronti delle proprie minoranze. L'elaborazione della strategia dovrebbe essere fondata sul principio dell'approccio di Stato, evitando di legare gli obiettivi nazionali agli interessi dei singoli partiti politici.

I rappresentanti della minoranza ritengono che l'approvazione della »Legge sui rapporti della Repubblica di Slovenia nei confronti degli sloveni al di fuori dei confini di Stato« debba essere considerata un evento storico importante, benché contenga numerose carenze e inesattezze. I rappresentanti politici accusano le autorità slovene di guardare alla minoranza slovena in Italia »con una visione semplicistica«, senza considerare la ramificazione politica che vige al suo interno. Le due organizzazioni quadro criticano il rapporto paternalistico della Slovenia nei confronti dei propri connazionali che vivono al di fuori dei confini di Stato e che permangono »sloveni di seconda categoria«. Gli altri intervistati conoscono poco la legge, il che significa che la Slovenia dovrebbe prendersi maggior cura nel promuoverla.

Naturalmente sarebbe del tutto errato se, valutando la propria situazione, gli sloveni in Italia guardassero con occhio critico esclusivamente le mancanze degli »altri« senza analizzare con obiettività anche le carenze al proprio interno. Nei rapporti con la nazione madre la minoranza slovena dovrebbe innanzitutto

scrollarsi di dosso le tradizionali convinzioni per cui avrebbe automaticamente diritto di godere di un trattamento speciale, assumendo a sua volta un ruolo più attivo nei rapporti con la Slovenia. La minoranza dovrebbe instaurare una relazione aperta e di »partenariato« con la Slovenia, fondata su iniziative congiunte nell'ambito della cooperazione transfrontaliera. Dovrebbe inoltre fissare dei chiari obiettivi comuni che rappresentino gli interessi dell'intera comunità. Nel perseguire tali obiettivi, gli organi dirigenziali della minoranza devono operare compatti per il bene comune e non procedere in base a logiche di partito.

Nel prosieguo dell'articolo l'autore fornisce varie proposte e approcci per l'affermazione della minoranza slovena nel più ampio contesto europeo. La maggior parte degli intervistati valuta positivamente la possibilità di cooperazione della minoranza slovena con le altre minoranze etniche e linguistiche presenti in Europa. A livello transfrontaliero, negli ultimi anni si è assistito a un rafforzamento delle collaborazioni con la comunità italiana in Slovenia e Croazia, nonostante tali iniziative siano spesso legate a finanziamenti europei che non ne garantiscono la continuità. Il livello di cooperazione con la minoranza italiana va quindi rafforzato e istituzionalizzato anche attraverso una rappresentanza politica comune.

Anche i legami con le altre minoranze in tutta Europa vanno potenziati, in quanto permettono lo scambio di opinioni, di esperienze e di buone prassi. Gli intervistati hanno tuttavia fornito poche proposte concrete sulle modalità per dare impulso a tali reti inter-minoritarie, evitando inoltre di indicare quale tra gli enti e le organizzazioni della minoranza debba assumersi tale compito. Appare quindi evidente un certo divario fra le buone intenzioni e la loro concreta attuazione.

Parole chiave: minoranza slovena, Repubblica di Slovenia, Legge sui rapporti della Repubblica di Slovenia con gli sloveni al di fuori dei confini di Stato, rapporti internazionali, SLOMAK, integrazione europea, minoranza italiana, minoranze etniche

**PROJECTS AND STRATEGIES FOR THE IMPROVEMENT OF THE POSITION
OF THE SLOVENE MINORITY IN ITALY IN ITS RELATIONS WITH THE
REPUBLIC OF SLOVENIA AND THE BROADER EUROPEAN SETTING**

Devan JAGODIC

On the basis of the reflection of the most representative actors of the Slovene minority in Italy the author analyses the different levels of its »foreign« policy. First of all he makes an in-depth analysis of the relations between the Slovene minority and the Republic of Slovenia, where the motherland seems not to care enough about the minority to implement measures suggesting regard for the principle of a common Slovene cultural space. Among the interviewed representatives the sensation that the Slovene state does not hear the calls of its minorities beyond the border is confirmed together with the feeling that Slovenia does not see the minorities as part of its national body. The efforts of the Slovene political circles are often limited to declarations of principles and the relation towards the Slovene minorities is actually limited to whatever financial aid is given to the minority institutions and organizations. The vision of the »Slovene State« is missing: and this would allow the development of a long term strategic programme for its minorities. The modelling of a strategy should be based on the principle of a state approach and it should not oppose national goals with the political interests of parties.

The representatives of the Slovene minority believe that the acceptance of the law on the relations among the Republic of Slovenia and the Slovenes outside its state borders is an important historical event despite its numerous deficiencies and imperfections. Political representatives accuse Slovene authorities, as if to say that they apply a »simplified vision« to the Slovene minority in Italy and that they do not consider its internal political branching. The two extant umbrella organizations blame the paternalistic relation of Slovenia towards its compatriots outside the state borders, who are still seen as »second category Slovenes«. The remaining interviewed representatives do not know the law very well, a fact that shows that Slovenia must invest more effort for its promotion.

Indeed, should Slovenes in Italy hold only critical views about the lacks of »others« in the assessments of their conditions and not judge themselves as well they would make a huge mistake. In the relations with the motherland the Slovene minority must first of all get rid of the traditional belief that it has the right

to have special rights. Instead, it should become an active subject in the relations with the homeland and develop an open »partner« relationship with Slovenia, based on the joint implementation of projects in the framework of cross border cooperation. The minority must then clearly define common goals, representing the interests of the whole community. In the implementation of the defined projects, the leading representatives must harmonize their work for the advantage of the Slovene minority and not operate on the basis of some single party's logic.

The author proceed to list numerous suggestions and possible approaches for the enhancement of the Slovene minority in the broader European context. The majority of the interviewed representatives have a positive opinion about the opportunities of linking the Slovene minority with other minorities in Europe. At a cross border level recent years saw a strengthening of the co-operation with the Italian community in Slovenia and Croatia, even if they are mainly connected with European funds, which are no guarantee of continuity. At the moment the cooperation level with the Italian minority needs to be enhanced and institutionalized through a joint political representative body.

Also the relations with other minorities in Europe are to be intensified, as they allow a useful exchange of opinions, experiences and good practices. At the same time the interviewed representatives do not have ready proposals regarding how the Slovene minority should concretely implement co-operation and which minority institution should be in charge of this issue. There is therefore a gap between good intentions and their implementation.

Key words: Slovene minority, Republic of Slovenia, Law on the relations between the Republic of Slovenia with the Slovenes outside its State borders, international relations, SLOMAK, European integration, Italian minority, national minorities

»AGIAMO COME SE IL CONFINE NON CI FOSSE PIÙ, COME SE QUESTO SPAZIO NON AVESSE BARRIERE³.«

I processi di integrazione europea e attualità dell'idea dello spazio culturale comune sloveno

Maja MEZGEC

Nel suo contributo l'autrice studia il modo in cui gli appartenenti alla comunità nazionale slovena in Italia percepiscono i processi di integrazione europea nello spazio transfrontaliero lungo il confine italo-sloveno. Attraverso l'analisi qualitativa dei contenuti delle interviste a testimoni qualificati della comunità nazionale slovena in Italia, l'autrice valuta quali siano le differenze percepite dopo l'entrata della Slovenia nell'Unione Europea e quali cambiamenti si prospettano con l'allargamento della zona Schengen alla Slovenia. Segue una riflessione sull'attualità del concetto dello spazio comune sloveno, dei principali soggetti attuatori e degli approcci possibili.

La rimozione del confine è il risultato di un processo più articolato che ha avuto inizio con l'entrata della Slovenia nell'UE e ha comportato una generale influenza positiva sui rapporti con il mondo sloveno. L'affermazione internazionale della Slovenia ha fatto sì che gli sloveni in Italia ne abbiano guadagnato in termini di considerazione e (auto)consapevolezza. Anche sul versante linguistico sta crescendo l'interesse per la lingua slovena, che dopo l'entrata della Repubblica di Slovenia nell'UE ha acquistato maggiore prestigio ed è diventata una lingua europea ufficiale. Fra le aspettative dell'entrata della Slovenia nell'UE, sottolineate dagli intervistati, ne vanno estrapolate soprattutto due: una maggiore collaborazione a livello economico e l'affermazione della cultura e della lingua slovena.

Secondo la maggior parte degli intervistati la questione dello spazio culturale comune sloveno rimane ancora attuale, ovvero rappresenterebbe addirittura l'obiettivo da raggiungere, ma ha bisogno di uno slancio maggiore. Indubbiamente le collaborazioni e i legami transfrontalieri possono accelerare la collaborazione periferica e favorire lo sviluppo di uno spazio che, dai suoi appartenenti, viene vissuto come unico soprattutto nella fascia confinaria. Per concretizzare l'idea di tale spazio la Repubblica di Slovenia riveste un ruolo di primaria importanza. Secondo alcuni in base ai rapporti attualmente in essere fra la Repubblica di Slovenia e la minoranza slovena non c'è grande interesse per

³ Citazione dall'intervista 9. Ts-Krov-Sre.

questa idea. Al momento i rapporti con la Slovenia sono limitati al livello di mere dichiarazioni. Mancano iniziative concrete e il coinvolgimento necessario per mettere in pratica l'idea dello spazio culturale comune sloveno, e fra gli appartenenti alla minoranza slovena in Italia si sta quindi (a ragione) sviluppando la sensazione che tale idea sia qualcosa che riflette un bisogno le minoranze, mentre per gli sloveni che vivono in patria la questione non è di alcun interesse.

Per quanto riguarda i protagonisti e gli approcci per la realizzazione dello spazio culturale comune sloveno le opinioni sono molto diverse. Ci sono molti punti poco chiari riguardo ai soggetti attuatori e si percepisce la carenza di una strategia unitaria mirata a definire gli approcci nei diversi campi di azione. I fattori chiave sono rappresentati principalmente dalla scuola e dai media. È chiaro infatti che non si parla più soltanto di uno spazio culturale, ma anche di uno spazio mediatico e di uno spazio economico e formativo condiviso.

Appare evidente che l'idea dello spazio culturale comune sloveno è estremamente attuale, ma l'idea va anche modellata concretamente, definendo una strategia di base e i suoi attuatori. I processi di integrazione europea offrono alla Slovenia un'opportunità imperdibile per riflettere e cercare nuove formule e strategie per l'attuazione concreta di questa dimensione a seguito delle recenti trasformazioni. Si spera pertanto che gli obiettivi di sviluppo tracciati facciano parte delle priorità delle politiche nazionali della Repubblica di Slovenia.

Parole chiave: spazio culturale comune sloveno, processi di integrazione europea, comunità etnica slovena in Italia.

»ACT AS IF THERE WAS NO BORDER, AS IF THIS SPACE HAD NO BARRIERS⁴.«

European integration processes and the actuality of the common Slovene cultural space idea

Maja MEZGEC

In her work the author studies the way in which members of the Slovene national minority in Italy are experiencing the European integration processes in the cross border area along the border between Slovenia and Italy. She

⁴ Quotation from the interview with 9. Ts-Krov-Sre.

examines which differences have been perceived since the enlargement of the European Union to Slovenia and which changes are to be expected from the inclusion of Slovenia into the Schengen zone through the analysis of the contents of in-depth interviews conducted with the most representative actors of the Slovene national minority in Italy. A consideration of the issue of the common Slovene space, its actors and possible approaches follows.

The »fall« of the border is the result of a longer process, which started with Slovenia's accession to the EU, and is still having a general positive influence on relations towards the Slovene world. With the international recognition of Slovenia, the Slovenes in Italy derived greater prestige and thus greater self-confidence. Also at a linguistic level the interest in the Slovene language is growing, as it gained new prestige after Slovenia accession to the EU, thereby becoming an official European (Union) language. Among the expectations deriving from this accession, expressed by the interviewed representatives, two elements are to be highlighted: greater cooperation at an economic level and the elevation of the Slovene culture and language.

The majority of the interviewed representatives think that the idea of a common Slovene cultural space is still relevant, representing a goal to be reached; but this requires greater vitality and momentum than is now apparent. Cross border cooperation and relations surely accelerate the concrete peripheral action in the direction of a common space experienced by its citizens especially in the border area. In order to concretely develop the idea of a common Slovene cultural space, the central role of the Republic of Slovenia must be defined. Some believe that the relations of the Republic of Slovenia towards this idea and towards the minority in general are not sufficiently acknowledging the circumstances and needs of the minority. At the moment the relations with the homeland add up to nothing more than mere declarations and the minority perceives a lack of concrete initiatives and the will to »put into force« the common space. Among the members of the Slovene minority in Italy, the legitimate feeling that the idea of a common Slovene cultural space is something that the minorities would like to achieve, but which is not interesting to the Slovenians in the homeland, is growing.

As regards the actors and the approaches necessary in order to create this common Slovene cultural space, the opinions differ. There is no clear definition about the main bearers of the idea and the lack of a uniform strategy, which would define the approaches in different sectors, is clear. The key actors are mainly schools and the media. It appears clear that nowadays the

considerations are not limited only to the common cultural space, but also a common media, economic and educational space.

The idea of a common Slovene cultural space is still extremely relevant. It needs to be concretely defined along with a precise strategy and its carriers. The European integration processes offer a matchless opportunity for Slovenia to reflect and find a new strategy and a new way to implement a common Slovene cultural space in the new given conditions. Our hope is that the indicated development tasks will be among the priorities of the national politics of the Republic of Slovenia.

Key words: common Slovene cultural space, European integration processes, Slovene national community in Italy.

**LO SPAZIO CULTURALE COMUNE SLOVENO E LA COMUNITÀ NAZIONALE
SLOVENA IN ITALIA DOPO LA CADUTA DEL CONFINE**
**Tentativo di sintesi in base a una auto riflessione di testimoni qualificati
della comunità nazionale slovena in Italia**

Zaira VIDALI

L'articolo rappresenta un tentativo di sintesi delle interviste effettuate con alcuni esponenti rappresentativi della minoranza slovena in Italia. Sulla base delle interviste l'autrice verifica l'idea dello spazio culturale comune sloveno (SCCS) e dello spazio della comunità nazionale slovena in Italia. Poiché si tratta dello studio di rapporti difficilmente definibili a livello strutturale, l'autrice fa riferimento alla teoria di Anderson (1996) sull'ideazione delle comunità politiche.

Sia l'SCCS, sia la comunità nazionale slovena in Italia si trovano davanti alla sfida dell'attualizzazione e della riqualificazione dell'idea del proprio immaginario a seguito del nuovo quadro politico, sociale ed economico.

L'autrice, sulla base della sintesi, si dedica innanzitutto alla tematica delle prospettive della comunità nazionale slovena in Italia dopo la caduta del confine, valutata positivamente dagli interlocutori. In primo piano si pone l'aspetto della collaborazione transfrontaliera che è volta a realizzare l'SCCS anche grazie al sostegno dei programmi europei.

In seguito l'autrice delinea i diversi SCCS che derivano dall'analisi delle interviste. Gli intervistati infatti sottolineano il bisogno di sviluppare uno spazio sloveno mediatico comune, uno spazio scolastico-formativo sloveno comune e uno spazio economico sloveno comune. L'autrice presenta anche le opinioni e i commenti critici degli intervistati riguardo alla "Legge sui rapporti della Repubblica di Slovenia con gli sloveni al di fuori dei suoi confini di stato" come strumento giuridico per la realizzazione delle SCCS.

L'autrice passa poi a descrivere le nuove sfide, le priorità della comunità nazionale slovena in Italia e i problemi aperti, fra i quali la questione della mancanza di un organo di rappresentanza unitario, la cura della qualità della lingua slovena e la sua diffusione fra i non-sloveni. Fra le priorità figura anche la necessità di una riorganizzazione interna e di una nuova strategia per la minoranza, insieme alla necessità di investire maggiori risorse nella formazione dei giovani e nel loro inserimento nelle strutture della minoranza. Le opinioni critiche riguardano la legge di tutela che ancora non è stata attuata.

Le interviste dimostrano anche che lo stato delle relazioni fra minoranze a livello europeo è abbastanza debole.

Il contributo si concentra anche sui rapporti fra lo spazio della minoranza slovena e lo spazio del popolo italiano di maggioranza. L'analisi delle interviste svela che i rapporti fra i due gruppi sono ben avviati. Per questo motivo la minoranza slovena in Italia deve sviluppare forme adeguate di promozione della lingua e della cultura slovena fra la popolazione di maggioranza e deve dar vita a strategie di collaborazione e relazioni interetniche.

Alla fine l'autrice suggerisce che per realizzare gli SCCS sarà necessaria una riflessione da entrambe le parti, sia da parte degli sloveni in Slovenia, sia da parte degli sloveni al di fuori dei confini di stato. Un'analoga ulteriore riflessione va fatta anche per le attività della minoranza nazionale slovena in Italia da parte dei soggetti ad essa appartenenti.

Parole chiave: comunità nazionale slovena in Italia, spazio culturale comune sloveno, entrata della Slovenia nell'area Schengen, organizzazione della comunità nazionale slovena in Italia, rapporti interetnici.

**THE COMMON SLOVENE CULTURAL SPACE AND THE SLOVENE
NATIONAL COMMUNITY IN ITALY AFTER THE »FALL« OF THE BORDER**
**An attempt to summarize the self-reflections of selected representatives of
the Slovene national community in Italy**

Zaira VIDALI

The article represents an attempt to summarize the interviews made with representative actors of the Slovene minority in Italy. On the basis of these interviews the author verifies the idea of a common Slovene cultural space (CSCS) and of the space of the Slovene national community in Italy. As this is a study of relations, which are difficult to define at a structural level, she refers to Anderson's theory (1996) on the conception of political communities.

Both the CSCS and the Slovene national community in Italy are facing a challenge – they need to update and re-define the idea of their own imagery because of the new political, social and economic framework.

The author uses the summary to dedicate her analysis to the topic of the Slovenian national community in Italy's perspectives after the »fall« of the border,

which has been positively welcomed by the interlocutors. The aspect of the cross border cooperation, aimed at the development of a CSCS with the help and the support of European programmes, is coming into the spotlight.

In the following text the author describes various CSCSs, which derive from analysis of the interviews. The interviewed representatives, indeed, underline the need to develop a common Slovene media space, a common Slovene educational space, and a common Slovene economic space. The authoress displays the opinions and the critical comments of the interviewed representatives about the law for the relations of the Republic of Slovenia with the Slovenes outside its state borders, which is seen as a legal tool for the development of the CSCS.

Then she describes the existing problems, the new challenges and the priorities of the Slovene national community in Italy and highlights the problems arising from the lack of a common representative body, the care for the quality of the Slovene language and its spread among non-Slovenes. Among various priorities there is the need for an internal reorganization and a new strategy for the minority, together with the need to invest greater resources into the education of the youth and their involvement in the minority's structures. The critical opinions are about the Minority protection law, which has not been implemented yet. The interviews also demonstrate that the relations between the various minorities at the European level are still too weak.

The article concentrates also on the relation between the Slovene minority's space and the space of the Italian majority. The analysis of the interviews shows that the relations between the Slovene minority people and the Italian majority people are positive. For this reason the Slovene minority in Italy must develop suitable programmes for the promotion of the Slovene language and culture among the majority and enliven cooperation strategies and inter-ethnic relations.

In the end the author suggests that in order to implement the CSCS, reflection on both sides is necessary, coming both from the Slovenes who live in Slovenia and those who live outside the state borders. A similar reflection is to be made by those who live in this space as regards the activities of the Slovene national minority in Italy.

Key words: Slovene national community in Italy, common Slovene cultural space, inclusion of Slovenia into the Schengen zone, organization of the Slovene national community in Italy, interethnic relations.

**LA COMUNITÀ ETNICA ITALIANA NELLA REPUBBLICA DI SLOVENIA:
IL CONFRONTO CON LA MINORANZA SLOVENA IN ITALIA SU ALCUNI
ASPETTI DELLA TUTELA GIURIDICA E DEI DIRITTI**

Petra KAVREČIČ

Il contributo analizza e confronta la tutela giuridica e i diritti della minoranza slovena in Italia e della minoranza italiana in Slovenia e nella ex Jugoslavia. Nel quadro degli Stati menzionati entrambi i gruppi etnici sono diventati minoranze gradualmente e in diverse circostanze e periodi storici. Gli sloveni in Italia sono presenti come minoranza già dal 1866 nella Slavia Veneta, gli italiani in Slovenia e nell'ex Jugoslavia dalla fine della seconda guerra mondiale. Anche il numero degli appartenenti alla minoranza in entrambi i paesi è diverso. In Italia non possiamo definire esattamente il numero degli sloveni, in quanto il censimento non prende in considerazione l'appartenenza etnica o linguistica. La minoranza italiana che viveva in Jugoslavia è oggi divisa in due Stati (Slovenia, Croazia), e la Slovenia ospita la comunità meno numerosa.

Dopo la seconda guerra mondiale l'Italia e la Jugoslavia sono state obbligate a tutelare le minoranze come definito dallo statuto speciale del Memorandum di Londra del 1954 e dal Trattato di Osimo del 1975. Analogamente, le Costituzioni e le singole leggi dei due Stati definiscono la tutela delle minoranze. Ciononostante, la tutela giuridica della minoranza slovena in Italia e di quella italiana in Slovenia hanno avuto origine da diverse circostanze storiche, da diversi periodi e da diversi sistemi politici. Nei due Stati anche lo sviluppo della tutela giuridica è quindi stato diverso e tali lo sono rispettivamente il grado e la forma della stessa. In base a questa possiamo comunque confrontare determinati aspetti, come per esempio le rappresentanze politiche a livello nazionale e regionale (locale), il diritto di utilizzare la lingua della minoranza negli organi politici, nell'amministrazione locale e nel ramo giudiziario, il bilinguismo nell'area in cui è presente la minoranza, le pubblicazioni bilingui e i documenti, il finanziamento delle minoranze, il diritto di istruzione nella loro lingua, i media delle minoranze e le loro organizzazioni culturali. I due Stati riconoscono lo status delle minoranze, indipendentemente dal numero dei loro componenti, permettono finanziamenti e la fondazione di organizzazioni e associazioni culturali e garantiscono il diritto di istruzione nella lingua della minoranza. Il contributo presenta e compara le organizzazioni di entrambe le minoranze, la loro struttura scolastica, i media e le associazioni culturali. Viene

rappresentato anche il quadro demografico degli appartenenti alle minoranze in entrambi gli Stati nel periodo che va dalla fine della seconda guerra mondiale al 2002 (ovvero 2004).

Parole chiave: minoranza slovena, minoranza italiana, tutela giuridica, organizzazioni delle minoranze, istruzione delle minoranze, media delle minoranze

**THE ITALIAN NATIONAL MINORITY IN THE REPUBLIC OF SLOVENIA:
A COMPARISON OF SOME ASPECTS OF JURIDICAL SAFEGUARDS AND
RIGHTS OF THE SLOVENE MINORITY IN ITALY**

Petra KAVREČIČ

The article deals with and compares the juridical safeguards and rights of the Slovene minority in Italy and of the Italian minority in Slovenia and former Yugoslavia. Within these states both national communities became minorities gradually and in different historical circumstances and periods. The Slovenes in Italy have been present as a minority since 1866 in Beneška Slovenija (or Slavia Veneta), the Italians in Slovenia and former Yugoslavia since the end of the Second World War. Also the number of members of the minority in the two countries differ. In Italy the Slovenes can not be counted, as the Italian census does not consider nationality or language. The Italian minority, which lived in Yugoslavia, is now divided into two nations (Slovenia, Croatia), the lesser number living in Slovenia.

After the Second World War Italy and Yugoslavia were forced to safeguard their minorities, as stated in a special statute of the London Memorandum signed in 1954 and in the Treaty of Osimo, signed in 1975. Also the constitutions and the single laws of both the countries define the safeguarding of the minorities. Nevertheless, the juridical safeguards of the Slovene minority in Italy and of the Italian minority in Slovenia result from different historical circumstances, different periods and different political systems and in both countries the development of the juridical safeguarding also is different. However, on the basis of the safeguard of the national communities we can compare some aspects, such as the politically representative bodies at a national and regional (local) level, the right to use the minority language within

political bodies, in the local administration and in the juridical branch, the bilingualism in the area where the minority lives, the bilingual publications and documents, the financing of the minorities, the right to education in the minority language, the minority's media and cultural organizations. Both the minorities have their status recognized irrespective of the number of their members; they can finance and found organizations and cultural associations; and they have the right to receive education in the language of the minority. The article compares the organizations of both minorities, their education systems, their media and cultural associations. The article displays also the demographic situation of the members of the minorities in both countries during the period stretching from the end of WWII to the year 2002 (or, better, 2004).

Key words: Slovene minority, Italian minority, juridical safeguard, organizations of the minorities, education of the minorities, media of the minorities

GLI SLOVENI ALL'ESTERO: UN LEGAME DI COSCIENZA NAZIONALE, NON UN FARDELLO DI POLITICA INTERNA

Legge sui rapporti della Repubblica di Slovenia con gli sloveni al di fuori dei confini di Stato

Božo MARINAC

La Legge sui rapporti della Repubblica di Slovenia con gli sloveni al di fuori dei confini di Stato offre al legislatore una base giuridica solida e chiara per poter collaborare con gli sloveni che vivono all'estero e per finanziare le loro strutture e attività. Questa prescrizione normativa ha eliminato le formulazioni più deboli e imprecise delle singole note dichiarative, elencate nelle due Risoluzioni per gli sloveni nel mondo del 1996 e del 2002, dei vari organi che si occupano della problematica delle minoranze e degli emigrati. L'opposizione ha respinto opportunisticamente ogni mossa dei governi attuali, dicendo di avere proposte migliori. In Slovenia questo fenomeno è risultato ancora più evidente a causa della divisione ideologica in due fazioni politiche. La prima fazione, con una componente di successione, sosteneva la diminuzione delle deleghe di voto che andavano concesse soltanto a quegli sloveni che qualche decennio fa erano emigrati per motivi economici e politici. Dopo il riconoscimento dell'indipendenza della Slovenia sono stati proprio loro a ricevere privilegi speciali e il diritto di voto, nonostante non conoscessero la situazione politica in patria. Dallo stretto margine dell'esito elettorale risulta chiaro che sono stati proprio questi elettori ad avere il compito chiave nella formazione della nuova politica slovena. I valori della storia della Lotta per la liberazione hanno cominciato a scomparire dai dibattiti nei media, il che ha portato alla manipolazione di fatti storici. La seconda opzione politica ha invece difeso il concetto di popolo come unità inscindibile, indipendentemente dal fatto che sia già alienato e assimilato e che la generazione dei giovani, oggi politicamente attivi, sia del tutto globalizzata e si occupi soltanto dei problemi esistenziali ed ecologici del mondo. Evidentemente in questo conflitto si sono svolti vari tentativi di riabilitazione, sostenuti dalla Chiesa con la sua dottrina sulla bontà innata dell'uomo. La Chiesa ha avuto un ruolo di primo piano nella creazione dello Stato sloveno di nuova generazione e per questo contributo ha anche ricevuto un adeguato compenso. Si è ritirata dalle sue mappe personali solo apparentemente. Gli sloveni nei quattro paesi confinanti – Italia, Austria, Ungheria e Croazia – grazie alla loro vicinanza diretta potevano osservare le lotte per l'indipendenza e la liberazione da un altro punto

di vista ed erano più vicini alla Nazione madre anche a livello organizzativo ed economico. Da questa situazione è nata la diversificazione dei ruoli del primo e del secondo gruppo. Nemmeno oggi, dopo che la legge è stata approvata e la situazione giuridica è stata istituzionalizzata, i vari gruppi risultano uniti nella visione di collaborazione con la nazione madre, la Slovenia. Ad ogni modo questa legge ha risolto molte questioni aperte. Le sue norme vengono progressivamente applicate, ma si aprono nuovi capitoli sulle possibilità di modificare la Costituzione, per una diversa struttura della Camera di Stato, per garantire la rappresentanza degli sloveni che vivono all'estero in questo corpo legislativo e per il rafforzamento dei valori di una democrazia di tipo occidentale.

Parole chiave: Legge sui rapporti della Repubblica di Slovenia con gli sloveni al di fuori dei confini di Stato, Commissione della Camera di Stato della Repubblica di Slovenia per i rapporti con gli sloveni nel mondo e nelle regioni limitrofe, Ufficio della Repubblica di Slovenia per gli sloveni nel mondo e nelle regioni limitrofe, Strategia della Repubblica di Slovenia per gli sloveni nelle regioni limitrofe, partiti nella Camera di Stato della Repubblica di Slovenia.

SLOVENES ABROAD: A BOND OF NATIONAL CONSCIOUSNESS, NOT A DOMESTIC POLITICAL BURDEN

Law on the Relations of the Republic of Slovenia with the Slovenes outside the State Borders

Božo MARINAC

The Law on the Relations of the Republic of Slovenia with Slovenes outside the State Borders gives the legislator a clear and solid legal basis for the co-operation with the Slovenes in the world and for the financing of their structures and activities. This normative regulation eliminates the weak and imprecise formulations of the single declarative notes (listed in the two resolutions for the Slovenes in the world of the years 1996 and 2002) of the various bodies that deal with the question of the minorities and migrants. Any move of the current governments has been opportunistically rejected by the opposition, as if to say that it has better ideas. In Slovenia this phenomenon was even more clear because of the ideological division into two political factions. The

first faction, with a succession element, claimed a narrowing of the government mandates in favour of those Slovenes who migrated several decades ago because of economic and political reasons. After the declaration of independence of Slovenia they were granted special privileges and election rights, despite their scarce knowledge of the political situation in their native country. The narrow margin of the election outcome shows that these voters had a key role in the shaping of the new Slovene politics. The values of the fight for liberation started to leave the ground in favour of the debates in the media, which led to the manipulation of historical facts. The second political option defended the idea of people as a unity, irrespective of the fact that many are alienated and already assimilated and that the young, now active, generation is fully globalized and deals only with existential and ecological issues. Obviously, in this conflict various attempts of rehabilitation took place, supported by the church with its doctrine of innate human good nature. The church played a key role in shaping the new Slovene state and received a suitable payment for it. It withdrew from its personal maps only in appearance. The Slovenes in the four neighbouring countries – Italy, Austria, Hungary and Croatia, could observe from another point of view the struggle for independence and liberation and were closer to the mother country at an organizational and economic level as well. This situation gave birth to the division of the roles of the first and the second group, which even today, when the law has been approved and the legal situation has been regulated, are not united on their views of co-operation with the home country, Slovenia. However, the law has solved many open questions. Its provisions are gradually being implemented, but new issues arise about the possibilities to modify the constitution toward a different structure of the National Assembly, toward the guaranteed representation of the Slovenes living abroad in this legislative body and the strengthening of the values of a western type of democracy.

Key words: Law on the relations between the Republic of Slovenia with the Slovenes outside its State borders, National Assembly Commission of the Republic of Slovenia for the Relations with the Slovenes Abroad, Office of the Republic of Slovenia for the Slovenes Abroad, Strategy of the Republic of Slovenia for the Slovenes Abroad, parties in the National Assembly of the Republic of Slovenia.

AVTORJI

Borut Klabjan: Po izobrazbi je zgodovinar. Zaposlen je kot znanstveni sodelavec na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper, kot docent pa poučuje na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem. Ukvarja se predvsem z zgodovino Srednje in Vzhodne Evrope in mednarodnimi odnosi v 19. in 20. stoletju. Posebno pozornost posveča območju zgornjega Jadrana v primerjalni perspektivi evropskega dogajanja. Zanima ga tudi tematika nacionalizma v 19. in 20. stoletju ter manjšinsko vprašanje v srednjeevropskem prostoru po razpadu večnacionalnih imperijev. Študije, članke, recenzije in poročila o teh tematikah objavlja v znanstvenih publikacijah v Sloveniji in drugod. E-mail: borut.klabjan@zrs.upr.si.

Gorazd Bajc: Zgodovinar, zaposlen na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper Univerze na Primorskem in Fakulteti za humanistične študije Koper. Diplomiral je na Univerzi v Trstu, magisterij in doktorat pa je opravil na Univerzi v Ljubljani. Področja njegovega znanstvenega raziskovanja so sodobna zgodovina, zgodovina obveščevalnih služb, zgodovina slovensko/jugoslovansko-italijanskih odnosov, zgodovina pravnega položaja slovenske manjšine v Italiji, zgodovina neevropskih dežel, diplomatska zgodovina. E-mail: gorazd.bajc@zrs.upr.si.

Marianna Kopic je diplomirala iz socialne psihologije na Univerzi v Trstu. Od 2005 je usposobljena psihologinja. Vpisana je na doktorat Transborder Policies for Daily Life (International University Institute for European Studies, Gorica), v okviru katerega raziskuje dinamike identitete in odnosov med italijansko večino in slovensko manjšino na obmejnem pasu Gorica - Nova Gorica pred in po vstopu Slovenije v Evropsko unijo. Preučuje tudi, kako občutek etnične ali verske diskriminacije zamejcev in muslimanskih priseljencev vpliva na njihovo narodnostno identifikacijo. Od leta 2006 je tudi trenerka učenja človekovih pravic. E-mail: marianna.kopic@gmail.com.

Martina Flego je diplomirala iz klinične in skupnostne psihologije na Univerzi v Bologni, zaključila je doktorski študij iz psihobiologije človeka na Univerzi v Modeni. Področja znanstvenega raziskovanja so post-travmatski sindrom in druge psihične motnje beguncev iz bivše Jugoslavije. Trenutno se ukvarja s psihodiagnostiko otrok s specifičnimi učnimi težavami in opravlja pripravništvo na psihoterapiji pri družinski svetovalnici v tržaški zdravstveni ustanovi. Vpisana je v specialistični študijski program Psihoanalitične psihoterapije na zavodu "Il Cerp" (Raziskovalni center za psihoterapijo) v Trentu. E-mail: martina.flego@gmail.com.

Devan Jagodic je diplomiral iz medkulturnih ved na Filozofski fakulteti Univerze v Trstu. Trenutno opravlja doktorski študij iz »čezmejnih politik za vsakdanje življenje« (Transborder policies for daily life) pri Mednarodnem univerzitetnem inštitutu za evropske študije (IUIES). Od leta 2004 sodeluje s Slovenskim raziskovalnim inštitutom. Področja njegovega znanstvenega raziskovanja so medetnični odnosi na

obmejnih območjih, sociolingvistični vidiki etno-jezikovnih skupnosti v stiku in preučevanje manjšinskih vprašanj, s posebnim ozirom na slovensko manjšino v Italiji. E-mail: d.jagodic@slori.org.

Maja Mezgec je diplomirala iz pedagogike na Univerzi v Trstu in zaključila doktorski študij iz področja pedagogike na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani. S Slovenskim raziskovalnim inštitutom sodeluje od leta 2002, od leta 2008 pa tudi s Pedagoško fakulteto v Kopru. Področje njenega znanstvenega raziskovanja zajema predmetno področje pedagogike, andragogike in večjezične vzgoje s posebno pozornostjo na manjšinski stvarnosti. E-mail: majamezgec@slori.it.

Zaira Vidali je diplomirala iz političnih ved na Univerzi v Trstu. Trenutno opravlja doktorat iz Etničnih študij in politologije na Fakulteti za družbene vede Univerze v Ljubljani. Od leta 2004 sodeluje s Slovenskim raziskovalnim inštitutom v Trstu. Področja raziskovalnega delovanja zadevajo etnične študije, upravljanje etnične in jezikovne različnosti in pravne vidike zaščite manjšin, s posebno pozornostjo na slovenski manjšini v Italiji. E-mail: z.vidali@slori.org.

Petra Kavrečič: zgodovinarica in etnologinja. Zaposlena je kot raziskovalka na Znanstveno-raziskovalnem središču Koper Univerze na Primorskem, Inštitutu za zgodovinske študije. Diplomirala je na Filozofski fakulteti Univerze v Ljubljani, na Oddelku za zgodovino in Oddelku za etnologijo in kulturno antropologijo. Oktobra leta 2005 je vpisala podiplomski študij Zgodovine Evrope in Sredozemlja na Fakulteti za humanistične študije Univerze na Primorskem. Njeno področje raziskovanja je gospodarska in socialna zgodovina 19. in 20. stoletja na območju zgornjega Jadrana. E-mail: petra.kavrecic@zrs.upr.si.

Božo Marinac: novinar, urednik na RTV Slovenija, RTV center Koper-Capodistria. V informativno-političnem radijskem programu spremlja in komentira aktualne politične in gospodarske odnose med Slovenijo, Italijo in Hrvaško, s poudarkom na narodnostni in manjšinski problematiki. V okviru programske sheme objavlja poglobljene vsebine o ustavni in zakonski zaščiti manjšin ter dogajanju v soseščini. Na Fakulteti za državne in evropske študije je z magistrsko nalogo »Pravni položaj slovenske manjšine v Italiji in italijanske manjšine v Sloveniji pridobil naziv magister znanosti s področja prava Evropske unije (2004). E-mail: bozo.marinac@siol.net.

SEZNAM KRATIC

DZ = Državni zbor Republike Slovenije
EU = Evropska unija
FJK = Dežela Furlanija Julijska krajina
NŠK = Narodna in študijska knjižnica, Trst
PD = Primorski dnevnik
RAI = Radiotelevisione italiana
RS = Republika Slovenija
RTV = RTV Slovenija
SKGZ = Slovenska kulturno-gospodarska zveza
SLOMAK = Slovenska manjšinska koordinacija
SLORI = Slovenski raziskovalni inštitut
SLOV.I.K. = Slovenski izobraževalni konzorcij
SSKP = skupni slovenski kulturni prostor
SSG = Slovensko stalno gledališče
SSk = Stranka Slovenske skupnosti
SSO = Svet slovenskih organizacij
STO = Svobodno tržaško ozemlje
TIGR = Trst, Istra, Gorica, Reka
TKB = Tržaška kreditna banka
UP = Univerza na Primorskem
UP - ZRS = Univerza na Primorskem – Znanstveno-raziskovalno središče Koper
URS = Ustava Republike Slovenije
VUJA = Vojaška uprava Jugoslovanske armade
ZORSSZNM = Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja
ZVU = Zavezniška vojaška uprava

STVARNO KAZALO*

- A**
asimilacija: 12, 18, 22, 24, 48, 60, 66, 95, 96, 116, 117, 119, 121, 122, 133, 139-143, 147, 148, 162, 212, 230
- B**
Beneška Slovenija leta 1866: 21, 221, 223, 235
- C**
civilna družba: 46, 55, 56, 58, 59, 64, 69, 77, 81, 85, 86, 97, 98, 100, 104, 126, 127, 153, 154, 157, 161, 183, 207-209, 213, 225, 258, 259, 267
Cerkev-slovenski duhovniki v zamejstvu: 22, 28, 53, 76, 77, 103, 112, 268
- Č**
čezmejno sodelovanje - čezmejna integracija: 9-11, 13, 15-19, 43, 44, 52, 63, 107, 160, 161, 167, 169, 171-173, 175, 176, 184-187, 189-192, 195-197, 203, 204, 214, 226, 233
- D**
davek na nepremičnine (ICI): 33
Demokratska stranka upokojencev Slovenije - DeSUS: 256
Demokratska stranka - DS: 29, 55, 56, 82, 83, 209
demografija (število pripadnikov manjšine): 12, 25, 28, 53, 60, 74, 91, 96, 112, 139, 157, 159, 186, 221, 237-240, 247, 248, 254, 255, 264, 267
Dežela Furlanija-Juljska krajina - FJK: 5, 30-34, 54, 57, 86, 106, 111, 117, 119, 123, 127, 157, 162, 174, 212, 223-225, 227, 231, 232, 234, 236, 248, 263
Deželno upravno sodišče: 32, 33
društva - slovenska društva v zamejstvu - društvena dejavnost: 25, 26, 48, 73, 74, 91, 94, 98, 99, 106, 107, 120, 128, 129, 135, 138, 139, 141, 148, 173, 183, 184, 189, 191, 192, 207, 213, 214, 228, 261, 265, 268
Družba KB 1909: 89, 105, 109, 113
Državni svet Republike Italije: 32
Državni zbor Republike Slovenije - DZ: 114, 146, 154, 223, 227, 250, 251, 255, 262, 266, 267
dvojezičnost: 32, 33, 54, 55, 68, 69, 120, 129, 131-133, 140, 141, 145, 212, 213, 223-225, 227, 229, 235, 236
- E**
Evropska unija - EU - Evropa (ko je mišljena Evropska unija): 6, 10, 13-15, 33, 35, 43, 48, 49, 57, 58, 72, 74, 87, 92, 97, 107, 108, 116, 118, 120, 121, 125, 126, 129, 130, 144, 145, 148, 150, 158, 159, 161, 162, 164-166, 171, 177, 181, 197, 199, 202, 203, 210, 211, 214, 224, 230, 233, 248, 256
evropska integracija - evropski integracijski procesi: 10, 13-15, 16, 18, 48, 96, 144, 160, 169-171, 173-176, 190, 195, 197, 199, 203, 204, 212, 214, 264
evropski projekti: 89, 102, 107, 160, 161, 165, 166, 172, 176, 189, 203
ezuli in/ali optanti: 34

* Seznam ne upošteva pojmov slovenska manjšina v Italiji, slovenska narodnostna skupnost v Italiji, slovenska manjšina, manjšina (ko je mišljena slovenska manjšina v Italiji), Slovenci v Italiji, manjšinsko vprašanje, jezikovna manjšina ipd., saj se pojavljajo skoraj na vsaki strani publikacije.

- F**
fašizem – italijanizacija: 6, 12, 24, 26, 27, 31, 32, 34, 103
fojbe (t. i.): 6, 34
Furlanija - Furlani - furlanski jezik: 23, 51, 99, 105, 118, 119, 122-125, 180, 181, 212, 230
- G**
Gladio (Stay Behind organizacija) - tajne paravojaške skupine: 28, 111, 112
glasbena dejavnost: 75, 76
gospodarstvo - gospodarska politika slovenske manjšine: 5, 7, 9-11, 13, 18, 19, 25, 26, 43, 44, 50, 53, 54, 58, 60, 63, 67, 68, 72, 74, 87-89, 93, 97, 98, 105, 108, 113, 117, 127, 145, 151, 153, 160, 161, 163, 172, 176, 180, 183, 189, 195-197, 202, 203, 206-208, 212, 215, 223, 228, 229, 232, 233, 248, 250, 251, 254, 256, 264, 265, 267, 268
- H**
Hranilnica in posojilnica na Opčinah: 108
Hranilnica in posojilnica v Nabrežini: 108
- I**
identiteta (narodna; jezikovna) - narodna pripadnost: 6, 16, 22, 46, 51, 53, 56, 61, 65, 78, 83, 94, 95, 107, 112, 117, 119, 122-124, 128, 132, 133, 139, 140, 151, 194, 200, 206, 212, 213, 215, 222, 224, 228, 235, 236, 247, 250-252, 257, 259, 268
Inštitut za narodnostna vprašanja: 148
Inštitut za slovensko kulturo (na Videmskem): 105, 106, 113
integracija (na splošno): 7, 13, 16, 18, 47, 48, 100, 117-129, 131, 133, 135, 137, 139, 140, 171, 172, 174, 175, 192, 193, 195, 201, 203, 204, 212, 213, 252, 264
italijanska manjšina/italijanska narodna skupnost v Republiki Sloveniji in na Hrvaškem (nekoč Jugoslaviji): 7, 145, 160-163, 203, 204, 222-225, 227-235, 236, 238, 239, 258
italijanski učenci - učenci mešanih ali neslovensko govorečih družin - večjezična vzgoja (glej tudi izobraževanje): 48, 60, 66, 91, 135, 136, 214
- J**
jezik - slovenščina - jezikovna politika (skrb za slovenski jezik; širjenje/promocija slovenskega jezika in kulture): 7, 12, 13, 15, 16, 22, 30, 45, 47, 48, 49, 52, 53, 65, 66, 75, 80-82, 89, 92, 95, 97, 99, 103, 105, 106, 108, 112, 117, 120-126, 128-141, 147, 148, 161, 163, 165, 167, 170, 171, 176, 178-180, 182, 186, 193, 195, 196, 201, 203, 206, 211-215, 221-226, 228-237, 239, 247, 250, 251, 254, 257, 259, 264, 265, 268
jezikovna manjšina - jezikovna skupnost: 9, 10, 12, 15, 22, 23, 31, 116, 144, 147, 224, 225
- K**
kadrovanje - kadrovska politika: 50, 52, 60, 61, 66, 69, 89, 92, 100, 103, 104, 109, 113, 127, 134, 136, 137, 151, 152, 165, 173, 184, 189-191, 202, 205, 209-211
Kazenski postopek: 30, 33, 225
Kmečka banka v Gorici: 88
Kmečka zveza: 161
Kmetijstvo: 34, 89, 108, 134, 160, 163, 173
Komisija Državnega zbora Republike Slovenije za odnose s Slovenci v zamejstvu in po svetu: 251, 255, 256
Komunistična partija Italije – KPI: 29, 110
krovni organizaciji slovenske manjšine v Italiji (glej tudi Slovenska kulturno-gospodarska zveza; Svet slovenskih organizacij): 29, 44, 46, 52, 57-59, 67, 69, 72-74, 77-82, 84-87, 92, 97, 98, 100, 101, 105, 106, 109, 110, 112, 113, 126, 154, 155, 157-159, 163, 177, 183, 208-210, 213, 228, 229, 254, 265, 268
kultura - slovenska društva - kulturna društva - kulturne zveze: 9, 11, 12, 14, 15, 18, 19, 22, 25-27, 29, 43, 44, 46, 48, 50, 52, 53, 57, 58, 61, 62, 65, 66, 72, 74, 75, 78, 87-100, 102-109, 111-113, 116-135, 137-139, 141, 147, 148, 150, 151, 153, 157, 160, 161,

163, 165, 167, 170-172, 176-184, 187, 190-197, 200, 201, 203, 204, 206-208, 212, 213, 215, 221, 223, 227-233, 235, 236, 247, 250, 251, 253, 254, 257, 259, 262-266, 268

L

Liberalna demokracija Slovenije – LDS: 253, 259-262

Londonski memorandum - Posebni statut: 28-30, 33, 221, 223-225, 227, 233, 235

M

Mavrična levica: 29, 32

medetnični odnosi: 9, 11, 13, 16, 18, 116, 213, 214, 232

medkulturnost - medkulturni stiki: 18, 129, 137, 212, 214, 250

mediji (časopisni, radijski in televizijski): 6, 29, 33, 46, 61, 75, 79, 90, 95, 108, 112, 120, 126, 127, 131, 147, 148, 181-184, 186-188, 192, 194, 196, 197, 205-207, 211-214, 231-235, 253, 256, 257, 264

mednarodni odnosi: 6, 9-11, 13-15, 17, 18, 21, 27, 29-31, 34, 50, 52, 68, 144, 145, 150, 159, 160, 164, 169, 195, 201, 210, 224, 226, 228, 230, 236, 258, 261, 266, 269

mešani zakoni: 60, 66, 91, 135, 136, 214, 236, 263

mladi - mladinska društva: 52, 53, 57, 60, 61, 66, 76, 78, 88, 89, 91, 98, 103-105, 107, 109, 113, 124, 127, 128, 139, 147, 152, 182, 189, 209, 210

mobilnost - čezmejna mobilnost: 12, 14, 100, 171-173, 203, 205

multikulturnost – večkulturnost: 120, 121, 124, 126, 201, 212-214

N

Nacionalno zavezništvo: 106

Narodna in študijska knjižnica – NŠK: 75, 108, 112, 235, 254

Nova Slovenija - NSi: 114, 255, 257

O

obmejni prostor: 9-11, 13, 15-18, 44, 54, 119, 123, 126, 130, 140, 147, 148, 152, 161, 169-174, 188-191, 193, 195-197, 203, 204, 206, 208, 213, 232, 233

Okvirna konvencija Sveta Evrope o zaščiti manjšin: 33, 164, 224

Osimski sporazumi - Osimo: 30, 33, 221, 223-225, 227, 235

osamosvojitve Republike Slovenije: 9, 10, 18, 64, 76, 109, 145, 146, 175, 176, 196, 226, 250

P

Paritetni odbor (Institucionalni paritetni odbor, zakon 38/2001, člen 3): 5, 32, 55

pravni položaj Slovencev v Italiji - manjšinske pravice - zaščita (glej tudi zakon 38/2001; zakon 482/1999): 5, 19-21, 22, 24, 27-35, 43, 50, 52, 54, 55, 57, 61-63, 67, 82, 101, 106, 107, 109, 111, 113, 116, 118-120, 122-124, 126, 127, 146, 150, 151, 153, 156, 157, 163-165, 167, 200, 206, 207, 209-211, 213, 221-224, 226-236, 247, 250

programska konferenca: 57, 101, 112, 135, 159, 210

R

racionalizacija - dvojniki: 58, 69, 74-77, 87, 112, 193, 197

S

SAFTI: 88

samostojno politično nastopanje: 85, 109, 111

Schengen - Schengenska meja - padec meje - vstop Slovenije v schengenski prostor: 6, 9, 18, 19, 43, 48, 52, 62, 64, 66, 100, 104, 113, 114, 145, 147, 148, 160, 162, 169-171, 173-176, 181, 195, 199-204

Skupni slovenski kulturni prostor - SSKP: 9, 43, 48, 145-148, 156, 167, 170, 176-182, 184-191, 193, 195-197, 199-202, 204-208, 211, 214, 215, 248, 266

Slovenska demokratska stranka - SDS: 256, 258, 260, 268

Slovenska izseljenska matica: 254, 259

Slovenska kulturno-gospodarska zveza - SKGZ: 29, 34, 58, 59, 72, 76-79, 87, 109, 110, 148, 155, 159, 183, 203, 208-210, 229, 267

Slovenska ljudska stranka - SLS: 114, 255, 258

- Slovenska manjšinska koordinacija - SLOMAK: 48, 145, 149, 156-160, 211, 258, 259, 263, 265, 267
- Slovenska nacionalna stranka - SNS: 256
- Slovenski izobraževalni konzorcij - SLOV.I.K.: 105, 113
- Slovenski raziskovalni inštitut - SLORI: 67, 75, 90, 232
- Slovensko deželno gospodarsko združenje - SDGZ: 89
- Slovensko stalno gledališče - gledališka dejavnost - SSG: 25, 75, 90, 91, 99, 108, 112, 128, 131, 141, 163, 183, 190, 191, 193-195, 206, 212, 235
- Socialni demokrati - SD: 252, 253, 257, 262
- srenje - srenjske lastnine: 31, 32
- Stranka Slovenske skupnosti - SSK: 110, 154
- Svet slovenskih organizacij - SSO: 29, 58, 59, 72, 76-79, 87, 97, 109, 110, 155, 159, 183, 208-210, 229
- Svobodno tržaško ozemlje STO: 28, 32, 233, 239
- Š**
- šola: 12, 13, 22, 23, 26, 28, 30, 31, 33, 48, 52-54, 60, 61, 63, 65, 66, 75, 90-96, 100, 102-104, 106, 108, 112, 116, 120, 123-129, 131-141, 147, 148, 152-154, 173, 182-187, 189, 194, 196, 205, 206, 211-214, 223, 224, 228-232, 236, 253, 254, 257, 264
- šport - športne organizacije: 25, 44, 46, 58, 66, 87, 89, 94, 99, 109, 112, 127, 138, 141, 153, 160, 182, 187, 189, 214, 234, 235, 250
- T**
- teritorij - razlaščanje zemljišč - prostorsko načrtovanje: 31, 32, 48, 49, 52-55, 66, 68, 71, 76, 84, 89, 90, 94, 96, 97, 104, 105, 107, 112, 117, 118, 120, 147, 148, 157, 158, 173-175, 178-180, 183, 185, 187, 192-196, 204, 214, 248
- TIGR (tajna organizacija): 26
- Tržaška kreditna banka - TKB: 60, 67, 88
- U**
- Univerza na Primorskem: 90, 205
- Univerza v Ljubljani: 229
- Univerza v Novi Gorici: 205
- Univerza v Trstu - slovenščina na Univerzi v Trstu: 92, 109, 231
- Urad Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu: 207, 251
- Ustava Republike Italije: 7, 22, 32, 123, 221, 223, 224, 235, 261
- Ustava Republike Slovenije: 114, 146, 218, 223, 226, 235, 236, 247, 249, 250, 255
- Ustavno sodišče Republike Italije: 26, 33, 223, 225
- V**
- Vojaška uprava Jugoslovanske armade: 28
- Z**
- Zadružna kraška banka: 108, 112
- Zakon 38/2001 (o zaščiti slovenske manjšine v Deželi Furlaniji-Juljski krajini): 23, 31, 32, 34, 50, 54, 61, 62, 67, 69, 129, 135, 210, 223-225, 227, 230
- Zakon 482/1999 (o zaščiti jezikovnih manjšin v Italiji): 23, 132, 223-225, 227
- Zakon o odnosih Republike Slovenije s Slovenci zunaj njenih meja - ZORSSZNM: 45, 48, 145, 146, 153, 176, 207, 208, 246, 247